

YUNUS EMRE'DEN ATATÜRK'E TOPLUMSAL KİŞİLİĞİMİZİN TEMELLERİ

Prof. Dr. İnal Cem AŞKUN

Çok genel anlamıyla kişilik, insan davranışlarını belirleyen ve ona toplumsal kimliğini kazandıran temel ruhsal yapı ögesidir. İnsanın değerleri, alışkanlıkları, algı ve tepkileri, güdüleri, eğilimleri, vb. özellikleri kişilik yapısı içinde yer alıp, buna bağlı görünüşler kazandırır. Bu görünüşdürler ki, çoğu kez kişiler hakkında konuşurken, onların bizleri etkileyen en belirgin yanlarını «kişilik özelliği» olarak tanıtırız (örneğin sabırlı, kararsız, cimri, kıskanç, cömert, vb.).

Toplum içindeki bu genel kişilik yargıları yanında, çeşitli iş ya da toplumsal görevlerde insanlardan beklenen kişilik gerekleri de vardır. Başka deyişle, görülen işin, onu yapan bireyde oluşturduğu veya oluşturması gerektirdiği kişilik özellikleri bulunmaktadır. Sözgelişi bir tüccar ile bir din görevlisinde birbirinin tıpkı kişilik gerekleri aranmaz. Buradan çıkaracağımız sonuç; kişilik insanın gerek iç benliği, gerek dış benliğinin, etkileşim çevresinde yer alan, durağan ve devingen tüm öge, olay, olgu ve oluşumlarla sürekli değişebilen, devingen bir yapı özelliği taşımaktadır. Bunun içindir ki, kişilik insanda çok yönlü ya da katmanlı bir durum göstermekte, başka deyişle yukarıda sözü edilen etkileşim çevresindeki öğelere göre, kişilik de çeşitli bölümlere ayrılabilir. Öyle ki, bir insanın sırasında meslek ya da iş, örgüt, değişik toplumsal çevre veya konumu-na ilişkin kişilikleri inceleme konusu yapılmaktadır.

Kişilik ve toplumsal kimlik arasındaki doğal bağıllık, bireyin geliştireceği kişiliğin, yaşadığı toplumun yapısı ve düzenine göre oluşacağı ya da oluşturulması gerektiğini kendiliğinden ortaya çıkarılmaktadır. Kişilik ve toplum arasındaki ilişkiler, daha başlangıçta karşımıza bir **değerler olgusunu** çıkarmaktadır. Bir yandan insanın kendi benliğinde, diğer yandan toplumda oluşan değerler arasındaki etkileşim ortamında, kişilik kendisine bir yer bulmaya çalışacaktır.

YUNUS EMRE'NİN KİŞİLİK DEĞERLERİ

Kanımızca büyük adamları yaşatan iki temel boyut vardır. Birincisi, büyük adamın çıktığı bilim, sanat veya tarih olgusunun kuşaklar boyu geliştirilip, sürdürülmesi; ikincisi onun **kişilik değerlerinin** eğitim sürecine alınıp, gelen kuşaklar için üretilmesi.

Yunus Emre'yi ilk boyutta yaşatma olanağımız çok kısıtlı. Çünkü ne Yunus Emre gibi şiiir yazarlar; ne de onun duygu ve sanatını geliştirenler var. Başka deyişle, onun bu boyutunun tarihsel değeri güçlü, güncel işlerliği yok. Durum böyle olunca Yunus Emre'yi yetişen kuşaklara söz konusu boyut yönünde öğretme, benimsetme olanağımız bulunmuyor. Ancak onun şiirine, felsefesine merak birimi olanlar kesiminde bu gerçekleşebilir ki; o da sınırlı kalır. Oysa Yunus Emre, halkın büyüğü, başka deyişle yığınlara ulaştırılacak kişilik gücünde değer. İnsanın onu anlaması için birtakım şeyleri bilmesine gereksinme yoktur; sadece kendisini insan yapan başta SEVGİ olmak üzere, temel duygulardan yoksun bulunmaması gerekir. Yunus Emre insanın duygu dünyasının büyüğü olduğu için, kişiliği yalnızca bazı şeyleri bilen kimseleri değil, **tüm insanlığı** kapsamaktadır.

Bunun içindir ki, dünyayı önce geçim kaynağı görürken; halkını kendi halkından saymaktadır:

Dünya benim rızkımdır.
Halkı benim halkımdır.

Herkes dünyada bir «rızık» için uğraşmıyor mu? Peki; iyi kötü bir geçim kavgası içinde olan insanlar, sırasında neden kendilerini bir halktanmış gibi görmüyorlar? Nedir bu silahlanma yarışı? Bugün ellerinde dünyayı binlerce kez yok edecek bombayı bulduranlar, acaba neyin peşindeler? Bu bombalar patlayıp ta, şu havasını, suyunu, doğasını paylaştığımız gezegenin üzerinde tek bir canlı kalmazsa, kim kendisini, ne için ve kime karşı «galip», «muzaffer» ilân ede-

cek? Hepimizin geçimini sağladığı şu dünyada, nedir bu düşmanlıklar? Nihayet uzaydan bakıldığında hepimiz bir «dünya halkı» gibi görünmüyor muyuz? Yunus Emre'nin yaşadığı dönemde, insanlar değil Ay'a gitmek; belki havada uçurtma bile uçurmuyorlardı. Ancak ne var ki, Yunus kendi uzayından dünya halkını görüyordu. Oysa şimdi insanoğlu aya gitti; uzayda dolaşüyor, yine de silahları ile dünyada birlikte yaşadığı insanları, kısacası kendi halkını yoketmek düşüncesinden de bir türlü kurtulamıyor. Yunus Emre XIII. yüzyılda, biz neredeyse XXI. yüzyılda yaşayacağız; gelin görün ki, Yunus Emre'nin insanlık anlayışı ile kendi anlayışsızlığımız arasındaki yedi yüzyılı kapatmak bir yana; durmadan da aramızı açıyoruz.

Yunus Emre bu sorunu yine bizlerden daha iyi görüp, yaşadığı için, sanki yalvarırcasına;

Gelin tanış olalım
İşî kolay kılalım
Sevelim sevillelim
Dünya kimseye kalmaz

demektedir. Niçin birbirimizle tanışmaktan kaçınıyoruz acaba? Hepimiz insan değilmiyiz? Yoksa başka başka yaratıklarımız? Oysa tanıştıktan sonra, işleri kolayca yürütebiliyoruz. Aslında insanlar arasında işleri yük durumuna getiren, onların tanışık olmamaları değil mi? Dostlarımızın işlerini seve seve yapıp, bundan ayrıca zevk duymuyor muyuz? Böyle anlarda insanlığın ayrı bir zevk olduğunu duymusamıyor muyuz? Dünya kime kalmış ki, bize kalsın? Yine Yunus'a kulak verelim:

Yalancı dünyaya konup göçenler
Ne söylerler ne bir haber verirler
Üstlerinde türlü otlar bitenler
Ne söylerler ne bir haber verirler

Belki bir zamanlar onların da malları çoktu. Nerede bu mal, mülk şimdi? Sonunda hepsi «kefen» denilen kolu, cebi olmayan garip «gömleğe» sarılıp, toprağa bırakılmadılar mı?

Onlar ki çoktu malları
Gör nice oldu halleri
Sonucu bir gömlek giymiş
Onun da yoktur yenleri

Halbuki dünyada belli bir yaşamı olanlar, artık göçme hazırlığı için dedir. Kalanlara veda etmekte; kendilerine dua edenlere «selâm» dan başka verecek birşeyleri de bulunmamaktadır.

Biz dünyadan gider olduk
Kalanlara selâm olsun
Bizim için hayır dua
Kılanlara selâm olsun

Geride kalanlara sadece bir «selâmı» kalan insanın, dünyada işi nedir acaba?» sorusuna, Yunus diyor ki;

Ben gelmedim da'vi için
Benim işim sevi için
Gönüller dost evi için
Gönüller yapmaya geldim.

Dünyadaki varlıklar, yokluklar onu ilgilendirmemekte, sadece Tanrı aşkı, sevgisi ile avunmaktadır.

Ne varlığa sevinirim
Ne yokluğa yerinirim
Aşkın ile avunurum
Bana seni gerek seni

Bu dizelerdeki duygusunu, gittikçe dünya yaşamını maddeleştiren ve onu çok küçük çıkarları için yaşanmaz duruma getiren insanlara karşı, aşağıdaki dizeleriyle pekiştirmektedir:

Canlar canını buldum
Bu canım yağma olsun
Assı ziyandan geçtim
Dükkanım yağma olsun

Yunus, yalnızca «namaz» kılarak insanlıklarının gereğini yerine getirdiklerini sananlara çıkışır; eğer bir kez «gönül» kırmışsan; bunların faydası yok; yetmişiki millet araya girse, ruhen temizlenmen mümkün değil der.

Bir kez gönül yıktın ise
Bu kıldığın namaz değil
Yetmiş iki millet dahi
Elin yüzün yumaz değil

İnanç sahipleri için ibadet «gaye» değil, «vasıta»dır. İbadeti «cennete» gitmek veya «gösteriş» için yapanların, gönül kırmaları, dost

olmamaları ve dost edinememeleri son derece doğaldır. Bunun içindir ki Yunus,

Cennet cennet dedikleri
Birkaç köşkle, birkaç huri
İsteyene ver anları
Bana seni gerek seni

diyebilmektedir. Ona göre gönlüyle dost olan, gönül dostlukları kuran insanların en büyük düşmanları kuşkusuz «kin» olmaktadır. Alçak gönüllü, sade yaşamlı insanların ruhunda kin yer tutmadığı için, bunlara göre herkes birdir, eşittir; kimsenin kimseye üstünlüğü yoktur.

Adımız miskindir bizim
Düşmanımız kindir bizim
Biz kimseye kin tutmayız
Kamu âlem birdir bize

Dünyada üzüldüğü tek şey vardır, o da genç yiğit insanların vakitsiz ölümleridir ki, onların kaybını henüz daha sararmamış, başkaları olgunlaşmış «gök ekininin» biçilmesine benzetmektedir.

Bu dünyada bir nesneye
Yanar içim göynür gözüm
Yiğit iken ölenlere.
Gök ekini biçmiş gibi

ATATÜRK de büyük söylevini yazdırırken, bir ara gözleri dolar ve sonra ünlü «Gençliğe Hitabesini» söyler. Gençlik bir toplumun, ulusun, insanlığın geleceğidir. Onlara kıyan toplumlar genelde insanlık; ayrıca kendi geleceğine de bir bakıma kıymış olmaktadır.

Yunus Emre sözünü bilen kişinin yüzünün ak olacağı; sözü pişirip, başka deyişle düşünerek konuşanların işlerinin iyi yürüyeceğini; sözle savaşların kesildiği gibi başların da kesilebileceğini; bazı sözlerin zehir, bazılarının yağlı ballı olabileceğini; güçlü kişiliklerin az sözle yetinebileceğini; çünkü anlayana bir sözün yeteceği, fazlasının anlayışı olmadığı için ancak hayvana yakışan bir yük olacağını aşığıdaki dizelerde açıkça ortaya koymaktadır:

Sözünü bilen kişinin
Yüzünü ak ede bir söz
Sözü pişirip diyenin
İşini sağ ede bir söz

Söz ola kese savaşı
Söz ola kestire başı
Söz ola ağulu aşı
Balıla yağ ede bir söz

Az söz erin yüküdür
Çok söz hayvan yüküdür
Bilene bu söz yeter
Sende güher var ise

Dünya yaşamını kavrayan, insanları tanıyan, işini kolay kılan, kendisine kini düşman, sevgiyi dost yapan; mala, mülke değil, Tanrı sevgisine bağlanan; ölümden korkmayan, ancak gencin ölümüne üzülen sevgiyle tüm insanları kucaklayan, sözünü bilen, bilmediğinde susan kişiliğin bir tek üstünlüğü varsa, o da **kendisini bilmesidir**. Sokrat da yüzlerce yıl geriden «kendini bil» demiş, Yunus da aynı şeyi söylüyor.

Peki nedir insanın kendisini bilmesi? «İlim» sahibi olmasıdır diyor Yunus Emre. Başka deyişle «ilim» insanın kendisini bilmesi, öğrenmesi için zorunludur; kuşkusuz kendini bilerek yaşamak istiyorsa.

İlim ilim bilmektir
İlim kendini bilmektir
Sen kendini bilmezsen
Bu nice okumaktır.

İnsan kendini bilerek yaşamak zorunda olan canlının adıdır diye de tanımlanabilir. Kendini bilmeden yaşayan canlılar hangileridir? Bitkiler ve hayvanlar. Doğa onlara kendilerini bilerek yaşama, diğer deyişle; bilinçli yaşama gücü vermemiştir. İnsanda bu gizli güç vardır. Ancak bu gücün açığa çıkması için, «ilime» ihtiyaç vardır. ATATÜRK, bu gerçeği «hayatta en hakiki mürşit ilimdir» sözüyle vurgulamıştır.

Evet, «beşikten mezara» kadar öğreneceğiz; «İlim Çinde de» olsa, gidip alacağız. Ancak bir şartla, öğrendiklerimizle kendimizi daha iyi tanıyacağız. Kendimizi tanıdıkça, diğer insanları daha çok tanıyacağız. Sonunda onlar bizi, biz onları sevip, dost olacağız. Kısacası hepimiz birer YUNUS kişiliği edineceğiz. Gerek kişisel, gerek toplum yaşamlarımızı böyle bir kişilik temeli üzerine kurduğumuzda da dünya gerçekten İNSANIN DÜNYASI olacak.

YUNUS EMRE'DEN ATATÜRK'E DÜŞÜNCE YOLUMUZ

XIII. ve XIV. Yüzyıllar arasında yaşıyan YUNUS EMRE'den aşığı yukarı altı asır sonra dünyaya gelen XIX-XX. Yüzyıllar arasında yaşıyan ATATÜRK (1881-1938) hemen hemen birbirinin benzeri bir toplumsal yaşıamı paylaşmışlardır. İkisinin de dünyaya geldiğı sırada, ülke zor yıllar geçirmektedir. Savaşlar, isyanlar, kargaşıa, kan, göz-yaşı, hastalık, açlık, kıtlık, sevgisizlik, kin, nefret, parçalanan ülke siyasal birliğı, düşmanlıklar, hainlikler, zayıf kişilikler, geri yöntemler, her türlü yoksulluk toplumda kol gezmektedir. İşte altı asır önce gelip, insanları SEVGİ bağı ile birleştiren, onların gönlüne taht kuran YUNUS EMRE; kendisinden altı asır sonra gelip, TÜRK'ün son ve en büyük ATASI olan; onu tekrar tarihiyle, kültürüyle dünyanın uygar uluslar topluluğı arasına katan ATATÜRK, birbirleriyle çok anlamlı ve derin bir iletişim içinde görölmektedir.

Altı asırlık zaman uzaklığından YUNUS'la söyleşen ATATÜRK'ün söz konusu iletişim bağıını kurduğı şu sözlerine kulak verelim:

- En iyi fertler, kendinden ziyade mensup olduğı toplumu düşünen, onun varlığıının ve mutluluğunun korunmasına hayatını veren insanlardır.
- Dünyanın filân yerinde bir rahatsızlık varsa, «bana ne» dememeliyiz. Böyle bir rahatsızlık varsa, tıpkı kendi aramızda olmuş gibi, onunla alâkadar olmalıyız.
- Bencillik şahsi olsun, milli olsun daima fena sayılmalıdır.
- İnsanlığın bütününün geçim genişliğı, açlık ve baskının yerini almalıdır. Dünya vatandaşları kıskançlık, aç gözlülük ve kinden uzaklaşacak şekilde eğitilmelidir.
- İnsanları mutlu kılacak biricik araç, onları birbirine yaklaştırarak, onlara birbirlerini sevdirerek; karşılıklı maddi ve mânevi ihtiyaçları sağlamaya yarayan hareket ve enerjidir.
- İnsanlar ferdi olarak çalışırlarsa, başarılı olamazlar.
- Mal ve mülk bana ağırlık veriyor. Bunları asil milletime geri vermekle, büyük ferahlık duyuyorum. Zenginlikten ne çıkar? İnsanın serveti kendi mânevi şahsiyetinde olmalıdır.
- Birçok zaferler kazandım. Fakat bunların en büyüğünden sonra bile her akşam, savaş alanlarında ölen bütün askerleri düşünerek; içimde derin bir keder duyuyorum.

- Yurtta barış, cihanda barış.
- Çok söz, uzun söz bir şey için söylenir. Gerçeği anlamayanları, gerçeğe getirmek için.
- Yaşamda en gerçek yol gösterici bilimdir.

Anadolu'da sadece devlet kültürü bin yılı aşan, yaşayışı ondan çok daha öncelere giden Türk Kültüründeki insan davranışlarını bu kültürün yarattığı eşsiz kişiliği; diliyle, yaşamıyla, eserleriyle bizlere, tüm insanlığa tanıtan YUNUS EMRE'nin altı asır sonra ATATÜRK ile nasıl bir kavşakta buluştukları, yukarıda örneklerini verdiğimiz sözlerden, sanırız en iyi biçimde anlaşılmaktadır.

Gönül yolunu insanlığa YUNUS EMRE ile açan Türk insanı; düşünce yolunu da ATATÜRK'le açmış bulunmaktadır. Türk'ün bu iki büyük temel adamının buluştukları kavşakta; Yunus Emre'nin temsil ettiği kişilik değerleri; Atatürk'ün Türk toplumu adına koyduğu toplumsal ve ulusal değerler, bunlara bağlı yeni Türkiye Cumhuriyetini kuran ilkeler (Cumhuriyetçilik, Ulusçuluk, Devletçilik, Halkçılık, Layiklik, Devrimcilik) ve bunların kişilik özellikleri ile bir araya gelip, bütünleşmektedir. Sözelimi bunlardan sadece **Halkçı Kişilik Özellikleri** olarak aşağıda belirtebileceklerimizi gözönüne alırsak, bunun ne derece sağlıklı bir bütünleşme olduğu açıkça ortaya çıkmaktadır:

Halkçı Kişilik Özellikleri

- 1- Halka karşı saygılı ve kamuoyu duyarlığına sahip olma
- 2- Halkın sorunlarını bilme ve kendi çapında çözme çabalarına katılma
- 3- Halka karşı eşitçi (adil), gerçekçi tutum gösterebilme.
- 4- Halkı sevme ve ona inanma.
- 5- Halkın kültürüyle etkileşim sağlayabilme ve onun kültürüne katkıda bulunabilme.
- 6- Halka karşı toplumsal sorumluluk duyma ve toplumsal bir kişilik geliştirme.
- 7- Kişisel, grupsal, sınıfsal, örgütsel, vb. amaçlar için halkı araç olarak kullanıp, onu zor duruma sokarak, çıkar sağlama anlayışından uzak kalma.

- 8- Halkı bütün olarak görüp; çeşitli ırk, din, mezhep, meslek, sınıf vb. açılardan bölme ve ayrıcalı tutum gösterme düşüncesini taşımama.
- 9- Halka karşı dürüst olma, yalan söyleyip, sahteci davranışlarda bulunmama.
- 10- Birey, örgüt, kurum, yöre, bölge, ulus amaçları ile evrensel amaç ve davranışlar içinde belli bir halkçı yaklaşımı gösterebilme.

SONUÇ

İnsana yaşamında sevgi, hoşgörü, özveri, işbirliği, sabır, fazilet, doğruluk, sadakat, cesaret, merhamet, cömertlik, saygı, bilim, inanç yolunu gösteren; kin, gurur, gösteriş, mal, mülk, zenginlik, israf, korku, kör inanç, intikam, bencillik, ihtiras, çıkarıcılık, düşmanlık, kabalık, yalancılık gibi kişiliği parçalayıcı tutumlardan kaçınmayı öğütleyen YUNUS EMRE; Türk Kültürünün insanlık değerlerini sonsuza dek anıtlıştırmıştır.

ATATÜRK, böyle insanlık değerleri olan bireylerden meydana gelen Türk Toplumunun; bin yılı aşkın devlet geleneğinden kazandığı kurumsal değerleri de ortaya koyarak; çağın gelişmelerine uyum gösterecek; «geçmişini» bilen; şimdiki «algılayan», «geleceğe» boyutlanan toplumsal yaşamın temel ilke ve kişilik özellikleri üzerine kurulacak DÜŞÜNCE YOLU'nu ulusuna göstermiştir.

YUNUS EMRE'den **SEVGİ**, ATATÜRK'ten **DÜŞÜNCE** gücünün kaynağını öğrenen insanımız için artık yaptıkları işle **öğünüp**, hiç durmadan **çalışıp**, sonra da kendine **güvenmek** bir yaşam biçimi olmaktadır. Tarihin en kördüğüm anlarında kendini yeniden yaratmasını bilmiş bir ulusun geleceğinden kuşku duyması söz konusu olamaz.

ÖRGÜT-İÇİ İLETİŞİM : SİSTEM YAKLAŞIMI

Doç. Dr. Akın ERGÜDEN*

ÖRGÜT MODELLERİ VE İLETİŞİM

Bir örgütü iletişim açısından nasıl betimleyebiliriz? Diğer bir deyişle örgüt içinde kalıplaşmış, tekrarlanan iletişim ilişki tarzları nelerdir? Bu soruyu yanıtlamadan önce örgüt modellerini kısaca gözden geçirmek gerekir.

Örgüt yapısını geliştirme konusunda artık klasikleşmiş iki önemli sistem mevcuttur. Bunlar (I) KLASİK model ve (II) NEO-KLASİK modeldir. Her iki model de «kapalı sistem» modeli olarak bilinir. Bu iki kapalı sistem dışında «açık sistem» yaklaşımı olarak adlandırabileceğimiz bir üçüncü **UZLAŞIMCI** görüş mevcuttur ki, ben bu görüşü vurgulamak istiyorum.

Önce bu iki klasik görüşü kısaca özetleyelim:

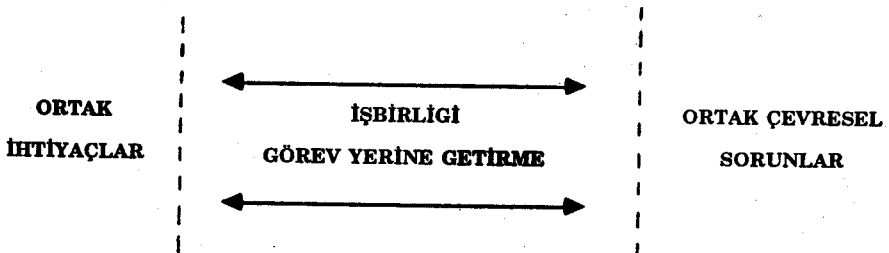
I. Klasik Weberci modele göre (makina modeli) amaç bir örgütte aile tipi ilişkilerden kurtulmak ve mekanik, üretime yönelik iş ilişkileri geliştirmektir. Klasik görüşlerin hemen hepsinde şu ortak varsayımlar, vurgulamalar vardır: 1) Nesnel yazılı kurallar tüm ilişkileri belirler; 2) Katı, otoriter, hiyerarşik bir örgüt yapısı öngörür; 3) Bu mekanik-hiyerarşik yapıda, askeri bir kumanda birliği ve emir ko-

(*) ODTÜ Felsefe Bölümü öğretim üyesi

muta zinciri öngörülür; 4) Karar verme bu merkezîyetçi yapıya göre düzenlenir; 5) Örgütlenme üretime yönelik zaman-hareket rasyonelizasyonuna dayanır; 6) Bu amaçla ayrıntılı ve kesin yazılı görev ve uzmanlık betimlemeleri yapılır. Klasik kapalı sistem görüşlerinde temel varsayım insanların kendiliğinden iletişim kurmaktan aciz, doğuştan tembel varlıklar olduğudur. Bu modeller örgütün sürekliliğini ve çevre ile ilişkisini göz önünde bulundurmaz. Çevreden örgüte «girdiler» ve örgütten çevreye «çıkıtlar» ihmal edilir. Her örgüt sanki tek başına var olan bir makinadır. Ayrıca bu modellerde görevi yerine getirmede karşılıklı dayanışma ihmal edilir. Ortak norm ve değerlere yeteri kadar önem verilmez.

II. Neo-Klasik Modeller. Bu modeller klasik makina modeline tepki olarak geliştirilen insan ilişkilerine dayanan modellerdir. Bu grup modellerin vurguladığı ortak yönler ise şöyle özetlenebilir: 1) Çalışanın fizik, psikolojik, sosyolojik ihtiyaçları göz önünde bulundurulur; 2) Örgüt mensupları gayri resmi çalışma gruplarına ayrılırlar ve bu gruplar kendi iş normlarını kendileri koyarlar; 3) Üretimi yalnızca bu grup normları belirler. 4) Temel varsayım, bir örgütün kendi ihtiyaçlarını kendisinin karşılayabileceğidir. Her örgüt sanki kendi başına vardır ve kendi hedeflerine kendi içinde yanıt bulur.

III. UZLAŞIM MODELİ (AÇIK SİSTEM) Bu model örgütün amaçları ile bireyin kişisel amaçları arasında bir denge kurmaya çalışır. Bu modelde üç aşamalı bir alt sistem söz konusudur: A. Önce örgüt, ortak ihtiyaçları olan insanlar grubu olarak bir sistem oluşturur (İhtiyaçlar sistemi). B. İkinci olarak ortak çevresel sorunlar ve iş istekleri bir başka sistemi oluşturur (Sorunlar). C. Üçüncü olarak da bu iki sistem arasında işbirliği sonucu görev yerine getirme sistemi ve mekanizması yer alır. Bunu aşağıdaki şemada görebiliriz.

—Şekil 1—

Bu model ilk olarak örgütü oluşturan bireyin kişisel amaç ve ihtiyaçlarına bakar. A. Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisi bu modelde kullanılır (Bkz. Şekil 2).

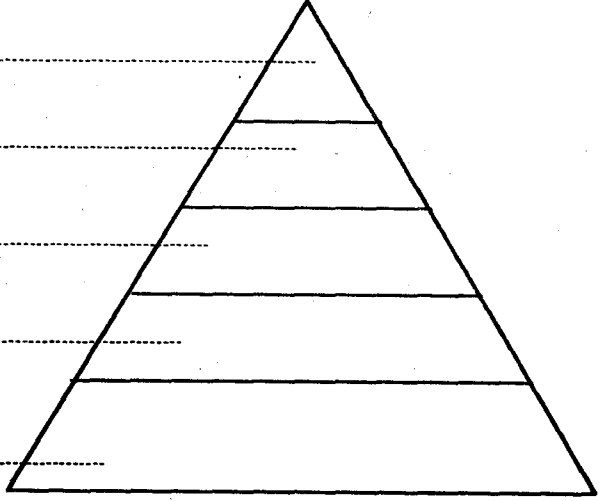
*benlik yaratma duygusu
(potansiyel olarak ne
isek ona varma duygusu)

*kişinin kendine verdiği
değer

*ait olma duygusu

*güvenlik duygusu

*fizyolojik
ihtiyaçlar

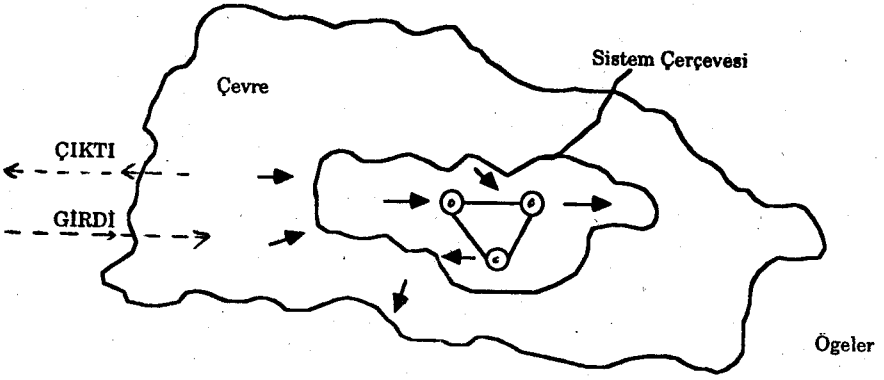

—Şekil 2—

Bu modelde örgüt yukarıda belirtilen bireysel ihtiyaçları göz önünde tutmak zorundadır. Bu ihtiyaçlar hem dinamik hem de zaman ve statüye göre değışkendirler. Model insanların doğuştan tembel oldukları görüşünü reddeder. Bunun yerine insanların içlerinde taşıdıkları potansiyel güçlerin örgüt içinde ortaya çıkarılabileceği varsayımından hareket eder. Bunun için de bireyleri örgüt içindeki karar verme sürecinin (iletişim sürecinin) bir parçası durumuna getirmek gerekir.

O halde, uzlaşım ya da açık sistem modeli örgütü, entegre ve çevresiyile uyum içinde, **açık** yani kendi içinde ve dış dünya ile enerji etkileşimi içinde bir **dengeye** yönelik, **canlı** birimlerden oluşan (insanlar) bir **sistem** olarak görür.

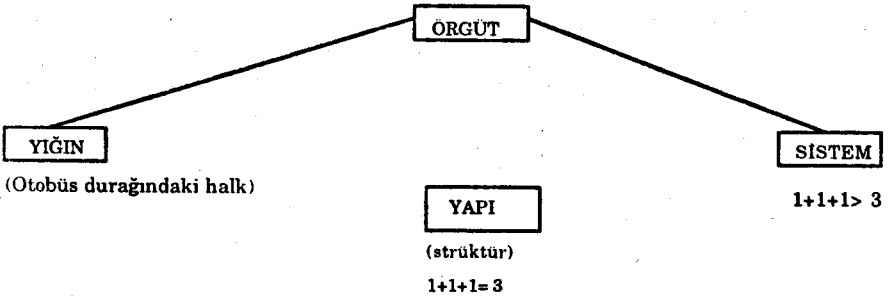
Burada bir sistem olarak örgütün **«amacı»** onun yöneldiği etkinliğidir. Bu amaç doğrultusunda sistemin **«davranışı»** sistem düzeyindeki girdiler ve çıktılardır. Sistemin temel birimi ise sistem öğelerinin (insanların), sistemin amacına yönelik üstlendikleri **rollerdir** (Bkz. Şekil 3).

—Şekil 3—

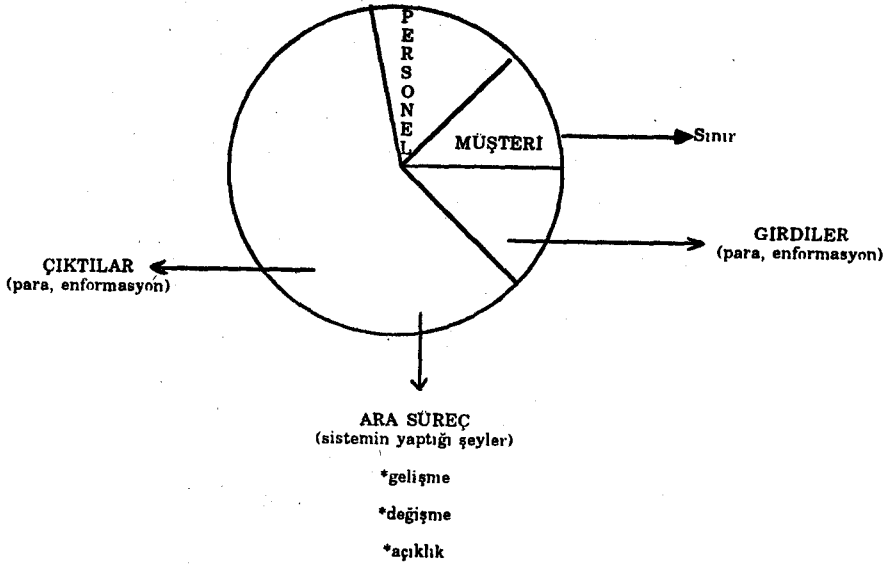
SİSTEM KURAMI VE ÖRGÜT İÇİ İLETİŞİM

Bir örgütü sistem olarak iki veya daha fazla insanın, bir amaç doğrultusunda diğer insanları etkileyen faaliyetlerinin toplamı olarak belirledik. Bu faaliyetler sisteme girdiler ve çıktılar biçiminde belirlenirler. O halde sistem, birbirine karşılıklı olarak bağımlı öğelerden (insanlar) oluşur. Örgüt, sistem, yığın ilişkisi, karmaşık olmakla birlikte, aşağıdaki şekildeki gibi basite indirgenebilir:

—Şekil 4—

Bir sistem olarak bir örgütü aşağıdaki basit şemayla açıklayabiliriz.

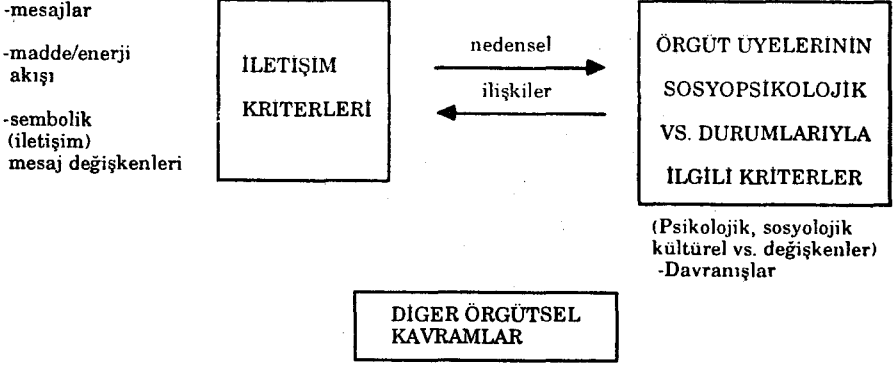
—Şekil 5—

SİSTEM OLARAK ÖRGÜT İÇİ İLETİŞİM

Örgüt içi iletişime açık sistem yaklaşımı, statik, mekanik yaklaşımlardan farklı olarak, dünyayı değişmez gerçeklerden oluşan bir yapı olarak değil, sürekli değişen dinamik, esnek algılardan oluşan bir enformasyon sistemi olarak görür.

Bu sistem her şeyden önce bir enerji-enformasyon alışverişidir. İkinci olarak iletişim sistemi zaman içindeki değişmelere uyum sağlayıcı bir esneklik taşır. Üçüncü olarak da bu yaklaşım iletişim sorunlarını örgütün diğer sorunlarından (politika ve karar verme) ayırd edebilmemizi sağlar.

Sistem olarak iletişim (örgüt içi iletişim) a) bütün bu belirttiğimiz noktaları içine alan iletişim kavramları geliştirmek, b) bu kavramlar arasındaki nedensel ilişkileri saptamak amacını güder (Bkz. Şekil 6).

—Şekil 6—

I. İletişim değişkenlerini şu şekilde sınıflayabiliriz:

1. İletişim tarzı (modu): Koordinasyon biçimi, kuralların yazılı veya sözlü oluşu, karşılıklı, sözlü fikir alışverişi, geribesleme, vs.

2. İletişim yükü: Bu değişken ya iletişimin **sıklığı** ile ilgilidir ya da iletişimin **süresi** ile ilgilidir.

3. İletişimin başlatan (gönderen) veya alan (hedef) açısından değişkenleri.

4. İletişimin örgüt mensupları tarafından gönüllü istenip istenmediği ya da yukarıdan empoze edilip edilmediği ile ilgili değişkenler.

5. İletişimin yapısı ile ilgili değişkenler.

a. İletişimin yönü ile ilgili değişkenler. Örneğin;

iletişim dikey mi?

iletişim yatay mı?

Yoksa karışık mı?

- Ad-hoc Komiteler

- Gayri resmi dedikodu kanalları

b. İletişimin esnekliği ile ilgili değişkenler. (İletişim sebepleri ne derece katı, formal ya da ne derece esnek)

II. Bu iletişim değişkenleriyle ilgili örgütsel kavramlar şunlardır:

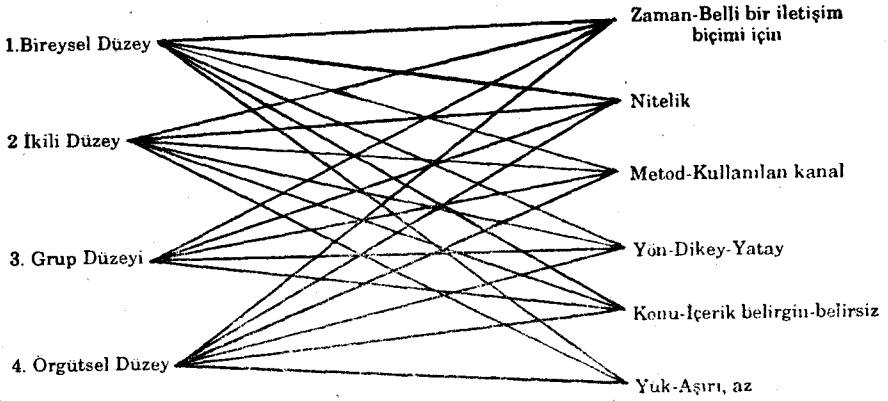
1. **KONTROL**. Bu kavram örgüt mensuplarının birbirlerini etkileme biçimlerini ifade eder. Bu etkileme biçimleriyle, bu biçimler arasındaki farklılıklarla iletişim değişkenleri çok yakından ilgilidir.

2. KOORDİNASYON. Bu kavram bireyin ve örgütün farklı amaçlarını bütünleştirme sürecini ifade eder. İki yönü vardır. Birincisi sosyalizasyon süreci. İkincisi bireyin örgüt amaçlarına entegrasyon-bütünleştirme süreci.

3. MOTİVASYON. Bu kavram insanların örgüt içinde neden çalışır sorusuyla ilgilidir.

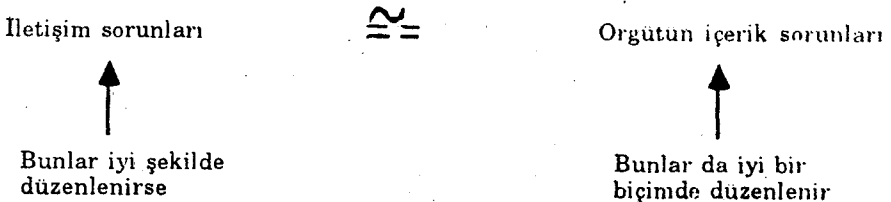
4. KARAR VERME. Örgüt kararlarının hangi düzeyde verildiği, ve bu karar merkezlerinin iletişim değişkenleriyle ilişkisi, örgüt içi iletişimin en önemli konusudur.

III. Sistem düzeyinde bakıldığında iletişimle ilgili ÖRGÜT mensuplarının davranışları şu şekilde sınıflandırılabilir:

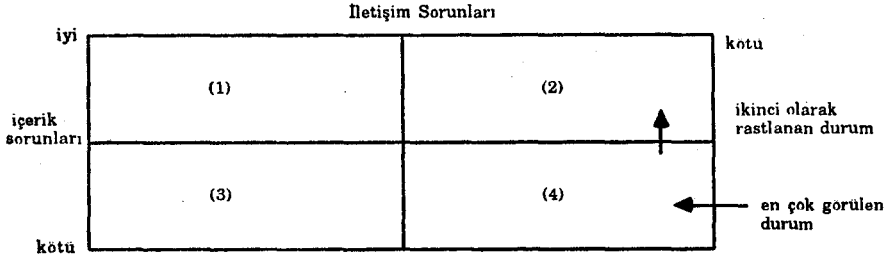

—Şekil 7—

İletişim değişkenleri örgütsel kavramlar ve örgüt mensuplarının davranışları arasındaki bu üçlü ilişki örgüt içi iletişim sorunlarını belirler. Örgüt içi iletişim sorunları çözülebilir nitelikte sorunlardır. Bunlara çözüm bulunduğu ölçüde, örgüt içi diğer sorunlar (içerik sorunları) da o oranda çözüme ulaşır. Diğer bir deyişle iletişim sorunları ile örgütün tüm sorunları arasında bir paralellik vardır. Bunu aşağıdaki şekilde belirtebiliriz.

—Şekil 8—

—Şekil 9—

İletişim sistemini (Pandora'nın Kutusunu) açmanın-geliştirmenin hem örgüt açısından maliyeti hem de «tehlikeleri» olabilir. [Örnek; Pluralist = Demokratik = İletişim = Toplum] Bu nedenle iletişim sorunlarını içerik sorunlarıyla birlikte ele almak, onlara birlikte çözüm bulmak gerekir. İleride bu sorunlara değineceğiz. Bu bağlamda, yani iletişim sorunlarının, içerik sorunlarıyla ilişkisi bağlamında her yönetici kendi örgütü açısından bir ön değerlendirme yapmak durumdadır. Böyle bir değerlendirme sonucunda bir örgütte iletişim sistemini geliştirmenin, örgüt mensuplarının iletişim konusundaki alışkanlıklarını değiştirmenin o örgüt için maliyetini, yarar ve zararlarını hesaplamak gerekir. Ancak her durumda bilinmesi gereken bir gerçek vardır: İletişim konusundaki alışkanlıkları, özellikle bizim gibi yavaş bir bürokratik mekanizma geleneğine sahip bir ülkede değiştirmek çok zor bir iştir. Ancak imkansız da değildir.

İLETİŞİMİN İŞLEVLERİ

Örgüt içi iletişimde «işlev» kavramı ile mesajlara yüklenen amaçlar ve hedefler anlaşılmalıdır. Diğer bir deyişle örgüt içi iletişimin işlevi işlerin iyi yapılmasını sağlamaktır. İletişim işlevleri örgüt düzeyinde üç gruba ayrılır:

I. **ÜRETİMLE** ilgili işlevler. Burada kastedilen şey sonuçları, bir işin nasıl yapılması gerektiği konusuyla ilgili **mesajlardır**. Örneğin emir alma ve verme ile ilgili mesajlar, bir çalışanın işini yapmasını sağlamak, onu belli bir iş konusunda ikna etmek, bir sorumluluğa dahil etmek vs. ile ilgili mesajlar.

II. **YENİLİK** işlevi. Sonuçları örgüt içinde yeni fikir ve uygulamalarla ilgili mesajlar örgüt içi iletişimin **YENİLİK** işlevini yerine ge-

tirirler. Örneğin yöneticilerin örgütün alt düzeyinde çalışanlardan talep ettikleri bilgi **isteme** ile ilgili mesajlar. İşlerin çabuklaştırılmasını sağlayıcı hızlı mesaj akımı konusunda tavsiye mesajları bu işleve diğer bir örnek oluşturur. Pratikte bu işlev, a) Tavsiye veya şikayet kutusu, b) Yöneticilerin astlarıyla onlardan yeni fikirler elde etmek amacıyla yaptığı toplantılar, c) Astları bilgi verme konusunda eğitime vs. yollarla yerine getirilir.

III. SÜREKLİLİK işlevi. Bir örgütün üretim ve yenilik işlevleri yanında mensuplarının örgüt hakkındaki olumlu imajlarını geliştirecek işleve de önem vermesi gerekir. O halde örgütün süreklilik ya da devamlılık işlevini yerine getiren mesajlar şu gruplara ayrılır:

1. Örgüt mensubunun **kendine** örgüt içinde verdiği değer in yük seltmesi ve korunması, onun kendisi hakkındaki düşüncesinin, imajının olumlu yönde gelişmesini sağlayıcı mesajlar.

2. Örgüt içindeki sosyal ilişkileri geliştirmekle ilgili mesajlar. Bu mesajlar kişilerin **birbirlerine** verdikleri değer in, karşılıklı olumlu imajın geliştirilmesini sağlar.

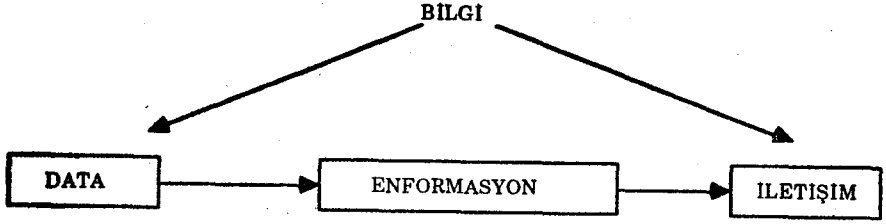
3. Örgüt mensuplarının içinde buldukları **örgüt hakkındaki** olumlu imajlarını sürdürmek ve geliştirmekle ilgili mesajlar. Bu işlev örgüt içi dayanışmayı sağlar. Bu konuda yeni KURALLAR geliştirici özelliğe sahiptir, örneğin kim, kime, neyi, ne zaman söyleyebilir, danışabilir, söyleyemez, danışamaz vs. Örgüt içi iletişimin bu üç işlevi birbirleriyle karşılıklı etkileşim ve bağımlılık içindedir. Bu nedenle iyi bir yönetici örgütü içinde üretim işlevine aşırı önem verip süreklilik ve yenilik işlevlerini ihmal etmemek durumundadır. Böyle bir durumda «süreklilik krizi» denilen toplu israflara, iş geciktirmelerine yol açan durumlar ortaya çıkabilir.

ÖRGÜT İÇİ İLETİŞİM YAPISI

Bu bölümde önce örgüt içi iletişim kavramlarını ve daha sonra da iletişim sürecini (pratiklerini) inceleyeceğiz. Örgüt içi iletişim kavramları büyük ölçüde (*) bir başka makalede incelenmiştir. Burada bunları tekrar etmeyeceğim. Ancak örgüt içi iletişimin temel kavramı olan ENFORMASYON («bilgi») kavramı üzerinde durmak gerekiyor.

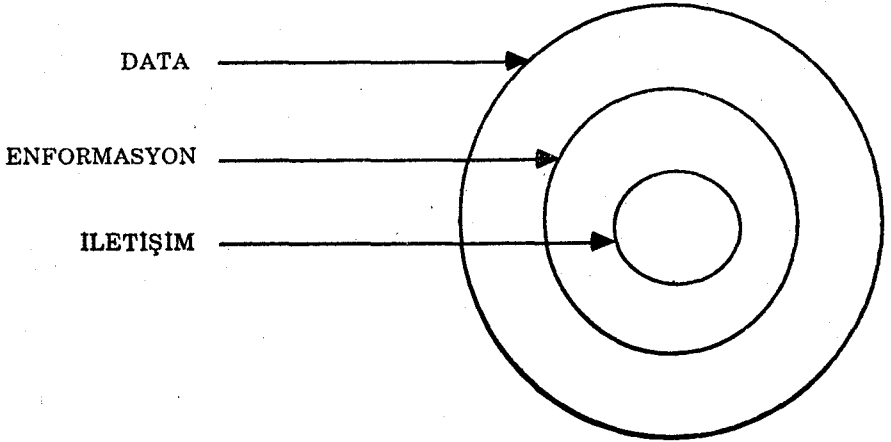
(*) Genel İletişim Kavram ve Modelleri, Roger E. Williams, (Çev. Akın Ergüden) Kurgu, 2. s.280-304.

1. İLETİŞİM VE ENFORMASYON

SEMBOLİK ENFORMASYON

—Şekil 10—

—Şekil 11—

«Enformasyon» kavramı herhangi bir konuda elimizdeki seçeneklerin ve bu seçeneklerin muhtemel sıklığının bir işlevidir. «Enformasyon bit» kavramı belli bir konudaki belirsizliğimizi, kararsızlığımızı yarıya indiren herşeydir. Örneğin belli bir konuda seçebileceğiniz sekiz alternatif olduğunu düşünelim. Bu durumda bir belirsizlik, kararsızlık ve seçeceğimiz yola «uzaklık» söz konusudur. Ancak her «data» (bilgi) enformasyon değildir. Ancak belirsizlik söz konusu olduğunda enformasyon var demektir. Benim belirsizliğimi azaltan şey enformasyondur, diğerleri (data) bir yığın bir alternatif yollar bütünüdür. (S.O.S.) (—.—) Morse alfabesi örneği.

Yukarıda incelediğimiz «sistem» kavramı açısından enformasyon (Bkz. Şekil 11), bir sistem içindeki düzenli enerji akımını ifade eder. Bu enerji akımının enformasyon olabilmesi sistemin (örgütün) içindeki insanların algılamalarına bağlıdır. Şayet insanlar bu enerji akımını **düzenli** olarak algılayarlarsa buna enformasyon diyoruz. Düzensiz olarak algılanan enerji ise «gürültü» olarak adlandırılır.

Enformasyon Çeşitleri

Enformasyon bilim çevrelerinde değişik ölçütlere göre sınıflandırılmıştır.

A. İstatiksel Sınıflama. Burada enformasyon a) Mutlak enformasyon, b) Dağılımsal enformasyon biçiminde sınıflanır. Mutlak enformasyon daha önce hiç ortaya çıkmamış bir enformasyon bit'inin ortaya çıkmasını ifade ediyor. Böyle bir durumda «enformasyon artışı» oluyor diyoruz. Dağılımsal enformasyon kavramıyla anlatılmak istenen şey enformasyonu **alan** insanların sayısıdır. Enformasyon ne ölçüde birkaç kişiye veya herkese dağıtılmış.

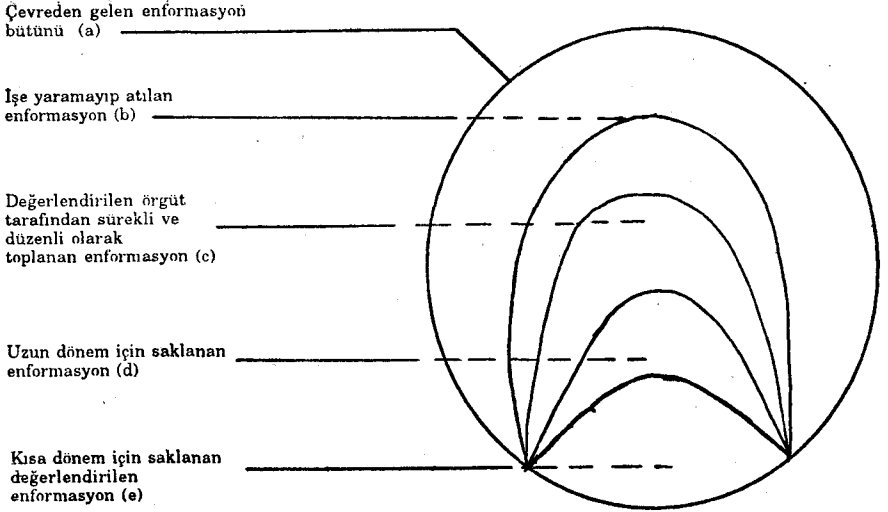
B. Bir başka sınıflama şöyledir:

a) Çevre ile ilgili yani bize çevremiz konusunda bilgi veren (Örnek, Hürriyet'in ekonomi sayfası ya da Wall Street Journal),

b) Motivasyonla ilgili enformasyon (Bireysel, örgüt politikasıyla ilgili. Örneğin iletişimi iyileştirmek için neler yapmalıyız?),

c) Kurumsal enformasyon. Amaçlara varmak için neler yapılmasını söyleyen enformasyon (Yol işaretleri).

C. Bir üçüncü sınıflamada enformasyon a) Potansiyel, b) Kullanılabilen enformasyon olarak ayrılır. Potansiyel enformasyon örneğin bir örgütün çevresinde mevcut olan ama örgütün absorbe edemeyeceği miktardaki enformasyondur. Aşağıdaki Şekil 12 bu sınıflandırmaları şematik olarak gösteriyor.

—Şekil 12—

Bir örgütün her düzeyinde karar mekanizmaları ve kurallar neyin kullanılıp, neyin atılacağını belirler. Kabul edilebilir olanlar enformasyon, diğerleri «gürültü» olarak algılanır. Çevreden gelen enformasyonun değerlendirilmesini sağlayan kurallar da ikiye ayrılır:

1. Enformasyonun miktarını belirleyen temel kurallar
2. Bu belirlenen miktarın örgüt içindeki akışını ve dağılımını belirleyen kurallar.

Enformasyonun İletişim Değeri

Bu noktada ^{t1} **İletişim** == Enformasyonun bir alt seti olarak ortaya çıkıyor. ^{t2} **İletişim** == Sembolleştirilmiş enformasyon demektir. Örneğin bir enformasyon bit'i olan (S.O.S) «Yardım edin, batıyoruz» referansı ile bir iletişim oluşturur, o halde ^{t3} **iletişim** == karşılığı olan, karşısında sembolleri olan **düzenli** bir enformasyondur. ^{t4} Bir başka ifadeyle, **iletişim** == kurala bağlı sembolik enformasyon akışıdır.

İşte enformasyonun iletişim değeri bu noktada ortaya çıkar: Enformasyonun iletişim değeri bir örgüt mensuplarının enformasyon birimlerini neye karşılık olduğu, neye atıfta bulunduğu konusundaki kurallar üzerinde **uzlaşmalarına** bağlıdır.

ÖRGÜT İÇİ İLETİŞİM SÜRECİ

Buraya kadar verdiğimiz bilgiler çerçevesinde örgüt içi **iletişim sürecini** (Enformasyon akışı + Anlamlı mesaj iletimi) şeklinde formüle edebiliriz. Bu örgütte **iletişim sorunu** ise örgüt içindeki enformasyon akışındaki aksaklıklar veya anlamlı mesaj iletimindeki aksaklıkları ifade eder. O halde örgüt içi iletişim sorunlarını çözebiliriz;

a) Bilgi (enformasyon) akışındaki aksaklıkları giderebilmemize,

b) «Mesaj yeterliliği» ve «anlam sorununa çare bulabilmemize» bağlıdır. Birincisi (a) mesaj akışı ikincisi (b) mesaj içeriği ile ilgili sorunlardır. Bunları sırayla inceleyelim. (Dikkat: Bu iki süreç de tüm örgüt sistemi ile ve bu sistem içinde yerine getirmek zorunda olduğu **iletişim işlevleriyle** ilgilidir.) (Bkz. yukarıda s10 vd.)

1. ÖRGÜT İÇİ İLETİŞİM VE MESAJ AKIŞI

A. MESAJ AKIŞININ YÖNÜ

Örgüt içinde iletişim akışı üç yönde olabilir: (1) Yukarıdan aşağıya doğru; (2) Yatay yönde; (3) Aşağıdan yukarıya doğru.

1. Yukarıdan aşağıya iletişim

Bunlardan en önemlileri:

- * İşle ilgili açık, yazılı talimat ve emirler.
- * Bir işin **neden** yapılması gerektiği hakkında bilgiler.
- * Örgütün mevzuatı ile ilgili bilgiler (Hastalık izni, tatil izni vs.).
- * Geri besleme ya da yansıma (feedback) bilgileri : Bunlara örnek olarak üst ve astlar arasındaki iş performansıyla ilgili bilgileri sayabiliriz.
- * Örgütün hedef ve amaçlarıyla ilgili propaganda, tanıtım, benimsetme bilgileri.

2. Yatay İletişim

Yatay iletişim biçimleri aynı sorunları paylaşan farklı görevi üstlenen kişiler arasındaki **koodinasyonu** sağlayıcı mesaj akışını ifade eder. Bu tür iletişim (a) görevi yerine getirmede etkinlik (b) örgüt mensuplarına duygusal ve sosyal dayanışma sağlar.

3. Aşağıdan Yukarıya İletişim Akışı

Bu tür iletişim, bilgi akışına örnek olarak şunlar gösterilebilir:

- * Ast'ın üst'e kendisi ve işiyle ilgili performansı konusunda bilgi vermesi.
- * Ast'ın üst'e diğer çalışanlar ve onların iş performansı ile ilgili bilgi vermesi.
- * Ast'ın üst'e örgüt faaliyetleri hakkında bilgi vermesi.
- * Ast'ın üst'e hangi işin nasıl yapılabileceği hakkında bilgi vermesi.

B. ÖRGÜT İÇİ İLETİŞİM AKIŞININ İÇİNDE

Bunlara örgüt içi iletişim kanalları da diyebiliriz.

1. OTORİTE. Yetki ve otorite ile iletişim arasındaki ilişkileri daha sonra ayrı bir bölümde ele alacağız (Bkz. s.29 vd.). Ancak şimdilik bunu dikey ve yukarıdan aşağı yöndeki emir ve komuta zinciri olarak tanımlayabiliriz.

2. BİLGİ ALIŞVERİŞİ. Bu şebekenin yönü otorite kanalının tersi, yani aşağıdan yukarıdır. Örgüt içindeki tüm sorun ve görevlerle ilgili olabilir. Ayrıca bu kanal şu aşağıdaki biçimlerde düzenli hale getirilebilir.

- a. Şikayet ya da tavsiye kutuları
- b. Düzenli grup toplantıları (Ad-hoc- Komite)
- c. Bilgi verme teknikleri konusunda eğitim seminerleri

3. UZMANLIK ŞEBEKELERİ. Bu tür iletişim iş-görev belirleyen kanallardan farklı olarak **yatay** düzeyde belirli sorunları çözme amacıyla konulur.

4. DOSTLUK-ARKADAŞLIK ŞEBEKELERİ.

5. STATÜ ŞEBEKELERİ. Bu tür şebekelerin yönü ve amacı çok karmaşıktır. Örgüt üyelerinin hemen hepsi tarafından kullanılır. Burada birbirini kesen pekçok kanal söz konusu olup hem dostluk, hem de aşağıda belirteceğimiz dedikodu kanallarıyla ilgilidir. Bu şebeke, iletişimde bulunanların «otoritelerini» sağlamlaştırma amacına yöneliktir. Bunlar çok değişik mutlak, kültürle ilgili geleneksel kural ve etiketler olabilir. Örneğin,

- * kim, kiminle konuşabilir, kim kimin odasına rahatça girebilir ya da giremez,
- * kimin hangi tür araç gereç, mobilya, oda, araba vs. kullanıp kullanamayacağı ile ilgili mesajlar,
- * kim örgüt dışında düzenlenen sosyal (partiler, kokteyller vs.) faaliyetlere çağrılır veya çağırılmaz,
- * Diğer prestij iletişim kanallarını kim kullanır-kullanmaz.

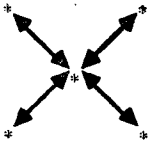
6. DEDİKODU ŞEBEKELERİ. Bu konuda bir sosyal bilimcinin şu sözlerini buraya almak yeterlidir sanıyorum:

«Aklı başında hiçbir yönetici örgüt içi dedikodu iletişimini ortadan kaldırmaya çalışmaz. Çünkü dedikodu insanın doğasında vardır. Tam tersine, akıllı bir yönetici dedikodu kanallarının vazgeçilmez bir gerçek olduğunu kabul eder, bu kanalların doğasını anlamak için çaba sarfeder ve bilinçli olarak bu kanalları örgüt amaçları doğrultusunda kullanır.»

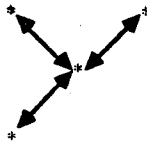
C. ÖRGÜT İÇİ İLETİŞİM AKIŞIYLA İLGİLİ ARAŞTIRMALAR

Araştırmacılar örgüt içi iletişim akışıyla ilgili sorunlara farklı biçimde yaklaşırlar. Bu konuda üç önemli araştırma biçimi vardır:

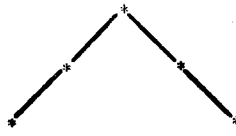
1. Yapay olarak laboratuvar düzeyinde oluşturulan iletişim şebekeleri. Bu tür araştırmalarda iletişim akışı deneyi düzenleyenler tarafından oluşturulur. Oluşturulan tipik iletişim akış yapıları aşağıdaki şekillerde gösterilmiştir:

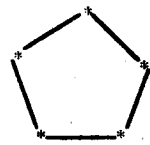
(X veya tekerlek)
2 basamaklı
iletişim
en otoriter

(Y)

(2 zincir)

(halka)
en demokratik

—Şekil 13—

Daha sonra bu tür oluşturulan iletişim yapılarının görev yerine getirme (üretim) ve kişisel tatmin (süreklilik) gibi iletişim işlevleri (Bkz. s.10 vd.) açısından ilişkileri saptanır. Elde edilen deneysel bulgular genelde X (veya tekerlek) biçimi iletişim yapısının görev yerine getirme (üretim) açısından en fazla etkin olduğunu gösterir. Ancak örgüt üyelerinin kişisel tatmin ve moral yönünden (süreklilik) bu tür iletişim biçiminin en yetersiz olduğu saptanmıştır. «Halka» şeklindeki iletişim biçimi ise süreklilik, yani örgüt mensuplarının mutluluğu açısından en uygun olanıdır. Yine, ampirik bulguların bize gösterdiği üzere, «halka», «üretim» yani iş bitirme konusunda en düşük performans gösteren biçimdir.

2. İkinci yaygın bir tür araştırma biçimi sosyometrik yönetimin iletişim ilişkilerine uygulanmasıdır. Bu tür çalışmalarda;

- * önce örgüt içinde kimin kiminle münasebette bulunduğu, konuştuğu tesbit edilir,
- * daha sonra her örgüt mensubunun ikili ilişkilere atfettiği önem belirlenir,
- * ve sonuçta örgüt içindeki bireylerin sosyometrik konumları sınıflandırılır. Buna göre örgüt içi ilişkiler;
 - a. Yalnızlar (izole edilmiş bireyler)
 - b. «İkili»ler
 - c. «Grup»lar
 - d. «Yıldız»lar şeklinde sınıflara ayrılır. Bu tür araştırmaların amacı araştırmaya katılan ve doğru yanıt veren örgüt mensuplarının iletişim ilişkileri konusundaki «gerçeğe uygun», gerçeğe en yakın olan planını ortaya çıkarmaktır. Yanıt aranan sorular şu veya benzeri durumlardır:

- * Örgüt mensupları örgüte ne derece entegre olmuşlar?
- * Örgüt mensupları kendi gruplarıyla ne ölçüde özdeşleşmişler?
- * İletişim öbekleri (sosyometrik gruplar) arasında ne ölçüde zıtlık ve çatışma var? vs.

(Not: Bu tür araştırmaların çok zahmetli ve masraflı olduğu biliniyor)

3. Üçüncü olarak ve yukarıda belirtilen «statik» araştırma türlerinden farklı «dinamik» **mesaj akışı** araştırmaları vardır. Bu tür araştırmalarda amaç örgüt içindeki gerçekten var olan mesaj akışını tesbit etmek ve mesajı gönderenlerin (yöneticilerin) mesajın içine kodladıkları amaç ve niyet ile mesajın hedefi olan kişinin bu mesajı yorumu arasındaki farkı belirtmektir. Yani bu tür araştırmalarda şu sorulara yanıt aranır.

- * mesaj onu alan üzerinde ne gibi bir etki yaptı?
(görev açısından)
- * mesaj kime ulaştı?
- * mesaj nasıl yorumlandı?

Bu son belirttiğimiz tür iletişim araştırmaları mesaj akışı ile mesaj içeriğini birlikte ele alır.

4. Geri besleme (feedback) araştırmaları.

a. Fonksiyonel bilgi toplama. Örgüt mensupları düzenli olarak rutin işler konusunda **kontrol** sağlamak amacıyla KAYIT TUTARLAR. Bu tür kayıtlar halihazırda yapılan işlerle sınırlı, küçük çaplı kendi içinde kapalı, sınırlı bir araştırmadır.

b. Yeni bilgi toplama. Örgüt içinde bir araştırma birimini kullanarak,

i. belirli iş ve görevleri iyileştirme

ii. yeni yöntemler geliştirme amaçlarına yönelik teorik ve pratik bilgi toplama. Bu tür araştırma da sistemi **kontrol** amacını güder (yeterlik ilkesi)

c. Sistem araştırması. Bu tür araştırma tüm örgütün çevresiyle dinamik ilişkisini konu alır. Uzun dönemde sistemin alt sistemlerle ilişkisini, örgütün işlevlerinde ne gibi değişiklikler yapılmalı, vs. (ideal optimize ilkesi)

D. MESAJ AKIŞIYLA İLGİLİ KURAL VE ÖNERİLER

1. Örgüt içi iletişim akışını şu değişkenler belirler:

- a) Kaynağın ve alıcının bir veya birden fazla oluşu,
- b) Mesajların birlikte veya birbirini izler şekilde zaman aralığı ile gönderilmesi,
- c) Mesaj biçiminin bir defaya mahsus veya düzenli-sabit olup olmayışı.

2. Örgüt içi iletişimde belli bir dönem sağlandığı zaman, iletişim akışı kalıplaşmış birtakım şebekeler aracılığıyla olur. Bu şebekeler, mesajın içeriğine de bağlı olarak, **otorite, uzmanlık, dostluk** veya **statü** biçimlerini alır.

3. Bu iletişim şebekelerinin ayrışması ve kalıplaşması sonucunda, dokular arasındaki iletişim boşluklarını, çatlakları dolduracak «aracı» mekanizmalara ihtiyaç duyulabilir.

4. Üst yöneticiden aşağıya doğru bilgi isteme oranı büyüdükçe (bir dereceye kadar) üst yöneticiden bilgi isteme oranı da artar. (Kural: Birisi size hitap ederse, sizin de ona yanıt vermeniz gerekir.)

5. Örgüt büyüdükçe;

- a) Örgüt içi iletişimde kesinti ihtimali artar,
- b) Dikey iletişim miktarı artar (Yukarıdan aşağı ve aşağıdan yukarı),
- c) Yatay iletişim (dostluk vb.) miktarı sabit kalır.
- d) Artan iletişim ihtiyacı daha çok formel iletişim kanalları tarafından özümlenir.

6. Karar verme yetkisi üst düzey yöneticilerle sınırlandırıldığı ölçü ve oranda;

- a) Yazılı-formel kanallara önem verme derecesi artar.
- b) Üst yöneticilerden gelen mesaj miktarı artar.
- c) Yöneticilerin alt seviyelerden talep ettikleri mesaj miktarı azalır.

d) Mesaj akımı gitgide tek yönlü ve dikey olur.

7. KONTROLün üst düzey yöneticilerle sınırlandırıldığı ölçüde 6. maddede belirtilen şeylerin aynısı olur.

8. KOORDİNASYONun katı ve hiyerarşik bir biçimde yapılması durumunda 6. maddede belirtilenlerin aynısı olur. Bunlara ilaveten;

* yalnız üretimle ilgili mesajlar artma temayülü gösterir.

9. MOTİVASYONa önem verdiği ölçü ve oranda (Moslow'un temel ihtiyaçlar hiyerarşisi),

a) Yazılı-formel kurala önem vermede artış olur.

b) Örgütün total iletişim miktarı azalır.

c) Üst yöneticilerden aşağı doğru gönderilen mesaj oranı, alt'tan üste doğru gönderilen mesaj miktarına oranla azalır.

d) Üretimle ilgili mesaj oranı artar.

e) Dikey tek yönlü iletişim artar.

10. STATÜ artması beklentisi ile fazla mesaj gönderme olasılığı arasında doğru orantı vardır.

11. İki farklı statüde insanın iletişimi esnasında, üst statüdekinden alt statüdekine iletişim, alt'tan üst'e iletişime nazaran daha kolay gerçekleşir. (Bizimki gibi geleneksel kültürlerde, örneğin ABD' dekinden daha geçerli bir kuraldır.)

12. Örgütün karar verme ve kontrol merkezine yaklaşıldığı ölçü ve oranda mesaj akışı önem kazanır.

13. Örgüt içi mesaj ve bilgi akışındaki aksaklıkları yukarıda belirtilen kurallar çerçevesinde giderebildiğimiz ölçüde **diğer** sorunlarını çözmek kolaylaşır.

II. ÖRGÜT İÇİ İLETİŞİM VE MESAJ İÇERİĞİ

Yukarıdaki bölüm (I) de mesaj akışı ve sorunlarını inceledik. Bir hatırlatma yapalım: İletişim sürecini biçim artı içerik yani (Enformasyon akışı + anlamlı mesaj içeriği iletimi) olarak formüle etmiştik. Bu bölümde iletişim sürecinin anlam sorunu» yani mesaj içeriği ile ilgili sorunları ele alacağız.

Anlam sorunu iletişimin temel sorunudur. İletişim, mesaj içeriğini gönderenle alan arasında oluşan bir süreçtir. Ancak gönderenden alıcıya iletilen mesaj içeriği **alıcıya**, gönderenin niyetine ne derece uygun olarak gidiyor? Özellikle örgütler için bu soru çok önemlidir, zira örgüt faaliyetleri belirli bir takvime bağlı işler ve görevlerden oluştuğu için anlam sorununun yol açtığı bozukluklar örgüt içi birimlerin (alt-sistemlerin) bir veya bir kaçında bozukluklara, **aşırı yüklenme** (overload) dediğimiz hastalıklara yol açar.

Örgüt içi iletişimde «anlam sorunu» veya «mesaj yeterliliği» ile ilgili temel sorun şudur:

*** SİSTEM AŞIRI YÜKLEMEDEN BİR MESAJ NE KADAR ANLAM TAŞIYABİLİR?**

A. Aşırı Yük (overload) ve Sistem Tepkisi

Örgüt içi mesajlardaki anlam girdilerinin (alt-sistemlerin) birbirine veya bir kaçında aşırı yüklenmeye ve bozukluklara yol açar demiştik. Örgüt içi birimler bu aşırı yüklenmeye karşı tipik reaksiyonlar gösterir. Bu reaksiyon genelde ikiye ayrılır: a) uyum sağlayıcı tepkiler, b) uyum sağlayamayan (bozuk) davranış ve tepkiler.

Uyum sağlamaya yönelik tipik davranış biçimleri şunlardır:

- * hata yapma
- * atlama (mesajın belli bir kısmını dışarıda bırakma)
- * geciktirme

*- süzme. Bu da üç biçimde ortaya çıkar. Yontma (bazı ayrıntıların atılması), keskinleştirme (bazı ayrıntıların sivrilmesi), özümleme (mesajı alan kişi mesajı kendine göre tutarlı hale getirir- önyargı, çıkar vs. saiklerle)

Bu tür uyum sağlayıcı tepki biçimleri yanında, bazen uyum sağlayamayan (bozuk) çıkar. Bu bozuk davranış biçimlerini psikolojideki savunma mekanizmalarına benzetebiliriz. Bu bozuk davranış biçimleri sayesinde sistemin tamamen çökmesi önlenmiş olur. Ancak sorun çözülmeden kalır, görevler ve işler yerine getirilemez. Uyum sağlayıcı ve bozuk (uyum sağlayamayan) tepki biçimlerini birbirinden ayırdedebilmemizi sağlayan **ölçüt** şudur: Bir davranışın,

- * örgüte maliyeti arttığı oranda
- * uygulama alanı daraldığı oranda
- * getirdiği çözümün süresi geçici olduğu (kısa süreli) oranda, o tepki bozuk, uyum sağlayamayan savunma mekanizması benzeri davranıştır diyoruz.

Uyum sağlayıcı tepkileri azaltmak için aşağıda ayrıntılı olarak inceleyeceğimiz **AŞIRI YÜKÜ ORTADAN KALDIRACAK** yeni mekanizmalar aramak bulmak gerekir. Ancak bozuk, uyum sağlayamayan tepki biçimlerini ortadan kaldırmak daha farklı çözüm yolları gerektirir. Bunlardan en önemlisi **sistemin çevresini kontrol altına almaktır**. Uyum sağlayıcı tepkileri azaltmak için başvurulan sistem-içi önlemler yanında, bunlara ek olarak, sisteme, yani örgüte çevreden, dışarıdan gelen enformasyon girdisini (input) planlı ve sistematik bir biçimde azaltmak gerekir.

B. ÖRGÜT İÇİ AŞIRI YÜK TEPKİLERİ VE ÇÖZÜM YOLLARI

1. ATLAMA. (Dışarıda bırakma)

Mesajı alan tarafından bazen bilinçli çoğu kez bilinçsiz olarak yapılan bir şeydir. Örgüt için önemli olan türü, aşırı bilgi yükü sonucunda ortaya çıkan atlamalardır. Mesaj alma kapasitesiyle ilgili bir olgudur. Fazla bilgi yükü altındaki bir insan normal olarak diğer örgüt üyelerine karşı yükümlülüklerini ihmal etmek ve dolayısıyla da hem kendisinin hem başkalarının hata yapma olasılığını arttırmak durumundadır. O halde;

Kural : Mesaj yükü arttıkça grup performansı azalır.

Atlama iki biçimde ortaya çıkabilir.

- a) ilgili kişi ya görevle ilgili önemli bir bilgiyi dışarıda bırakır,
- b) veya daha önce almış olduğu bir mesajdaki benzer bilgiyi yeni bilgi yerine koyar.

Her iki durumda da astlarının daha fazla açıklayıcı bilgi istemesine yol açılır. Bu durum da, zincirleme bir biçimde,

* daha fazla atlamalara,

* daha önceki bilginin, mesajın kime gönderildiğini unutma gibi karışıklıklara yol açar..

ATLAMAYI ÖNLEMENİN YOLLARI

Herşeyden önce aşırı bilgi yükünü azaltmak gerekir. Bu yapılmıyorsa şu önlemler alınır:

a) ayrıntıların mesaj içine standartlaştırılmış etkili bir jargon kullanarak konulması

b) uyum mekanizmaları geliştirmek

* by-pass

* sıraya koyma. mesajlara yanıtları, hızlı akış zamanlarında **yavaşlatma** (önem sırasına göre), yavaş akış zamanlarında **hızlandırma**.

* filtre. lüzumsuz kategori bilgileri mesajlardan sistematik bir biçimde dışlama, atma.

2. ÇARPITMA. (Sistematik hata).

İnsan dili sözlü veya yazılı, somut nesnelere tarife zorlanmaz. Ancak soyut, elle tutulamayan kavramları tarifte hepimiz zorluk çekeriz. Özellikle örgüt içi aşırı yük sırasında şu tür sistematik hatalar ortaya çıkar.

a) **Kısaltma.** Mesajın genel biçimiyle alıkonup belli detayların atılması.

b) **Vurgulama.** Mesaj içeriğini belirli kendince anlaşılır kategorilere ayırmak. Bunu yaparken de bazı farklılıklar abartılır bazıları kaybolur. Arada kalan bilgi boşlukları da keyfi olarak doldurulur.

c) **Özümseme.** (Asimilasyon) Bu da üç türlü olur: (1) Alınan yeni mesajı daha önceki benzer (tipik, alışılmış) bir mesaj bağlamında yorumlama; (2) Yeni mesajı üst yöneticinin kendisinden **beklediğini** sandığı davranışlar doğrultusunda özümseme, (3) mesajı kişisel değerler, normlar bağlamında yorumlama. Bu üçüncü tür özümseme de şu tipik biçimlerde ortaya çıkabilir: (a) mesajı kendi tavırları doğrultusunda özümseme (b) mesajı gönderen tarafı memnun etme, onunla çatışmaya girmekten kaçınma nedeniyle özümseme (c) mesajları tipik değer yargılarına göre, genelde «hoşlanılan» «hoşlanılmayan»; «iyi» - «kötü» yargılarına göre özümseme.

ÖRGÜTLERDE mesajlar atlama çarpıtma vs. nedenlerle BOZULUR. Yukarıda belirttiğimiz «atlama»yı önleme tedbirleri yanında MESAJ BOZULMASINI ÖNLEYİCİ İKİ ÖNEMLİ MEKANİZMA VARDIR:

1. **TEKRAR.** a) mesajın biçimini aynı tutarak içeriğini tekrar etmek Burada dikkat edilmesi gereken husus tekrarın mesaj yükünü artırıcı etkisi olduğudur.

b) Çoklu-kanal kullanarak tekrar. Mesaj içeriğini farklı kanallar kullanarak iletmek. Yazı, sözlü, odio-visuel.

2. **DOĞRULAMA.** Yorum farklılıklarının ortaya çıktığı durumlarda, üst yönetici üç aşamalı bir doğrulama sistemi uygulayabilir: (a) mesajı karşılıklı olarak tartışmak, (b) alıcı'dan **anında** veya **gecikmeli** geri besleme (feedback) almak, (c) yorumlar arasında uyum sağlamak.

C. MESAJ İÇERİĞİ (Anlam Sorunu) İLE İLGİLİ KURAL VE ÖNERİLER

1. Örgüt içi aşırı mesaj yükü yanında örgüt dışından gelen fazla bilgi yükü de örgüt içi iletişim tıkanıklıklarına ve mesaj bozulmalarına yol açabilir.

2. Aşırı bilgi yükünün varlığı iletişim atlamasına yol açar.

3. Aşırı bilgi yükü iletişim çarpıtmasına yol açar.

4. İletişim zincirindeki insanların sayısı aradan geçen **fizik uzaklık** mesaj bozulması ihtimalini artırır.

5. Örgüt mensubunun yükselme ve terfi beklentisi, aşağıdan yukarı giden mesajlarda bozulmaya neden olabilir. Ast'ın kendi yükselmesini önleyebileceğini düşündüğü bilgileri atlama teamülü vardır.

6. Karşılıklı güven duygusunun azlığı ölçüsünde mesaj bozulması artar. Güven azalması ya da yokluğu insanın kendi tavır ve tutumlarını karşısındakinden gizlemesi ve sonuçta örgüt içinde, «kaypak» «şikayet dolu» ya da bir ölçüde «saldırgan» mesaj biçimlerinin doğmasına yol açar.

7. Astlar üstleriyle olan ilişkilerini «bozmamak» saikiyle mesajlardaki bazı önemli sorunları görmemek temayülündedir.

8. Yönetici ve emrinde çalışan kişi, örgüt içindeki belli pozisyondaki insanları ortak biçimde algıarlarsa, aralarındaki iletişimde mesaj bozulması ihtimali azalır.

9. Mesaj bozulmasını önlemek için mesaj içeriğinin **tekrarlanması** ve **doğrulanması** gerekir.

10. Özetlersek, iletişimbilim araştırmalarının bize gösterdiği en önemli bulgu, bir örgüt içindeki iletişim pratiği ile, o örgüt mensuplarının kişisel tatmini, kendine-saygısı ve örgüte ait olma duygusu arasında çok önemli bir bağ olduğudur. Bir örgütün bekası ve geleceği bu ilişkilerin doğru bir biçimde saptanmasına ve doğru bir yönde geliştirilmesine bağlıdır.

ÖRGÜT İÇİ İLETİŞİM VE OTORİTE

Son olarak örgütlerdeki önemine binaen otorite-iletişim ilişkisini inceleyelim.

Otorite veya yetki, örgütle ilgili bir işin, görevin, bir örgüt üyesi tarafından **statü** gereği yapılmasını sağlayan bir iletişim özelliğidir. Otoritenin iki yönü vardır:

A. OTORİTENİN ÖZNEL (SUBJEKTİF) YÖNÜ

Bir iletişimin (emrin) otorite olarak kabulü yani bir örgüt mensubu tarafından görevine temel olarak alması şu dört koşulun hep birlikte yerine getirilmesine bağlıdır:

İletişime hedef olan kişi emri alişında:

1) Mesajı anlayabiliyorsa.

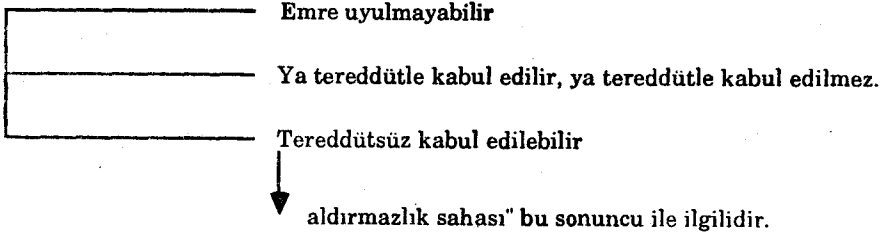
2) Örgütün amaçlarına uygun olduğuna inanıyorsa (daha önceki bir emirle çelişkili değilse). Algılamasında şayet bir çelişki varsa, bunun yanlış algılama olduğu kendisine açıklanmalı.

3) Kendi çıkarlarıyla uyum içindeyse (toplu istifalar! vs.)

4) Kişinin zihinsel ve fiziksel yönden emre uyması mümkünse. (Yüzme bilmeyene «yüz» demek)

şayet bu koşullara uymadan emirler verilirse, öznel otorite efsanesi sarsılmış olur. Bu dört kuralı şöyle özetleyebiliriz: «Uygulaması olanaksız emir verilemez!»

Öznel otorite kavramıyla ilgili olarak ve yukarıdaki dört koşula ilaveten bir bireyin bir «aldırmazlık sahası» mevcuttur. Bu bölgede verilen emirlere bilinçli olarak otoriteyi sorgulamadan uyulur.

—Şekil 14—

Öznel otoritenin üçüncü yönünü bireyin bir «grup» içindeki tavırları oluşturur. Bireylerin grup içindeki tavırları bu aldırmazlık sahasının dengesini belirler. Bir grup bireye «statü»sünün önemli olduğu duygusunu veriyorsa, grup müeyyideleri bireyin çıkarlarıyla uyumlu makul akliselim çerçevesinde ise «grup» tavırları «otorite efsanesi» dediğimiz durumu yaratır. «Yani otorite yukarıdan aşağıya. Genelden özele doğru gelir» efsanesi.

B. OTORİTENİN NESNEL (objektif) yönü; koordinasyon sistemi olarak otorite. Bir örgütte formel iletişim otorite ile yakından ilgilidir. Bireyler yetkilerini yalnızca «resmi» olarak edimde buldukları sürece kullanabilirler. Diğer bir deyişle, yetki belirgin bir şekilde örgütlenmiş bir sistem içinde söz konusudur. Örgüt içi iletişimde otorite, otoriteye hedef olan kişilerin otoriteye rıza gösterme potansiyelleriyle ilgilidir. Bu açıdan otorite örgüt içi iletişimle ilgisinde şu şekilde ikiye ayrılır: a) Kişinin resmi konumu ile ilgili otorite: Bir üst sıfatıyla astına gönderdiği iletişim, b) Kişinin örgüt içindeki liderlik vasıfları nedeniyle sahip olduğu otorite, yani **liderlik otoritesi**. Kişi bu durumda örgüt içindeki konumuna bakılmaksızın söylediği şeylerden, bilgisinden dolayı otorite kabul edilir.

İdeal durum, bu iki tür otoritenin aynı şahıslar üzerinde toplanmasıdır. Şu kural unutulmamalıdır: «Sorumluluk olmadan yetki olmaz».

Bir nesnel otorite sistemi olarak iletişimin temel özellikleri nelerdir?

1. Otorite kanalları: İletişim kanalları açık seçik bilinmelidir.

2. Nesnel otorite, örgütün her üyesi için belirgin resmi bir iletişim kanalı öngörmelidir. Örgüt içinde her çalışan kime emir vermesi gerektiğini bilir, kimden emir alması gerektiğini bilir.

3. İletişim kanalı mümkün olduğu kadar doğrudan ve kısa olmalıdır. Kanalin kısalığı oranında hata oranı ve zaman kaybı azalır.

4. İletişim kanalı atlanmadan tam olarak kullanılmalıdır. Şayet bir atlama olursa çelişkili emirler verilme durumu ortaya çıkabilir.

5. İletişim ara istasyonları (aracıları) olan kişilerin yeterli yetekte olması gerekir. Alınan mesajları, emirleri açıp, yorumlayan ve bir alt kademeye gönderen kişilerin olması gerekir.

6. Örgütün faaliyet gösterdiği süre boyunca iletişim kanalları akışına ara verilmesi gerekir.

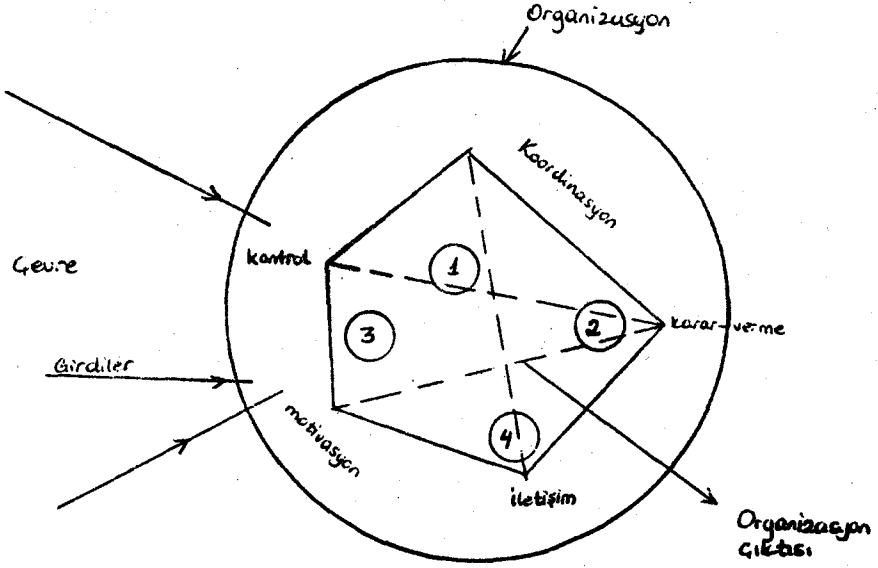
7. Her iletişim, mesaj doğrulanmalıdır. Yani mesaj, emir gerçekten emri vermeye yetkili olan şahıstan gelmelidir.

EK 1

SÖZLÜ MESAJ

1. Konuşmadan önce ne söyleyeceğimi düşünür ve söyleyeceklerimi tasarlar mıyım?
2. Dinleyicinin bilmeye ihtiyaç duydukları ya da bilmek istedikleri üzerinde yoğunlaşarak onun ilgisini çekmeye çalışır mıyım?
3. Konuşurken abartı ve jargondan kaçınıp açık ve kolay anlaşılır bir dil mi kullanıyorum?
4. Konuşurken spesifik miyim?
5. Konuşur ya da dinlerken gizli varsayımlara karşı duyarlı mıyım?
6. Dinlerken tüm dikkatimi konuşana ve mesajına veriyor muyum?
7. Dinlerken konuşmacıyla göz teması kuruyor muyum? Ona dinlediğime dair işaretler veriyor muyum?
8. Konuşmacıya onu onayladığımı ya da sorguladığımı gösterir cümlelerle karşılık veriyor muyum?
9. Mesajımı alan kişiden geribesleme (Feedback) alıyor muyum?
10. Bana mesaj veren kişiye geribesleme (Feedback) veriyor muyum?

EK 2
— Ortam Boyutlarının Kısıtlayıcı Etkisi —
— Model —

EK 3
İletişim Kanal Boyutları

- Kodla uğraşma becerisi
- İlgili duyular
- Doğruluk ve Odak
- Erim
- Ulaşılabilirlik ve dayanıklılık
- Özel ekipman gereksinimi
- Kanal kapasitesi
- Alıcı katılımı
- Kanal Düzeyi
- Kredibilite ve beklentiler
- Anlam
- Maliyet

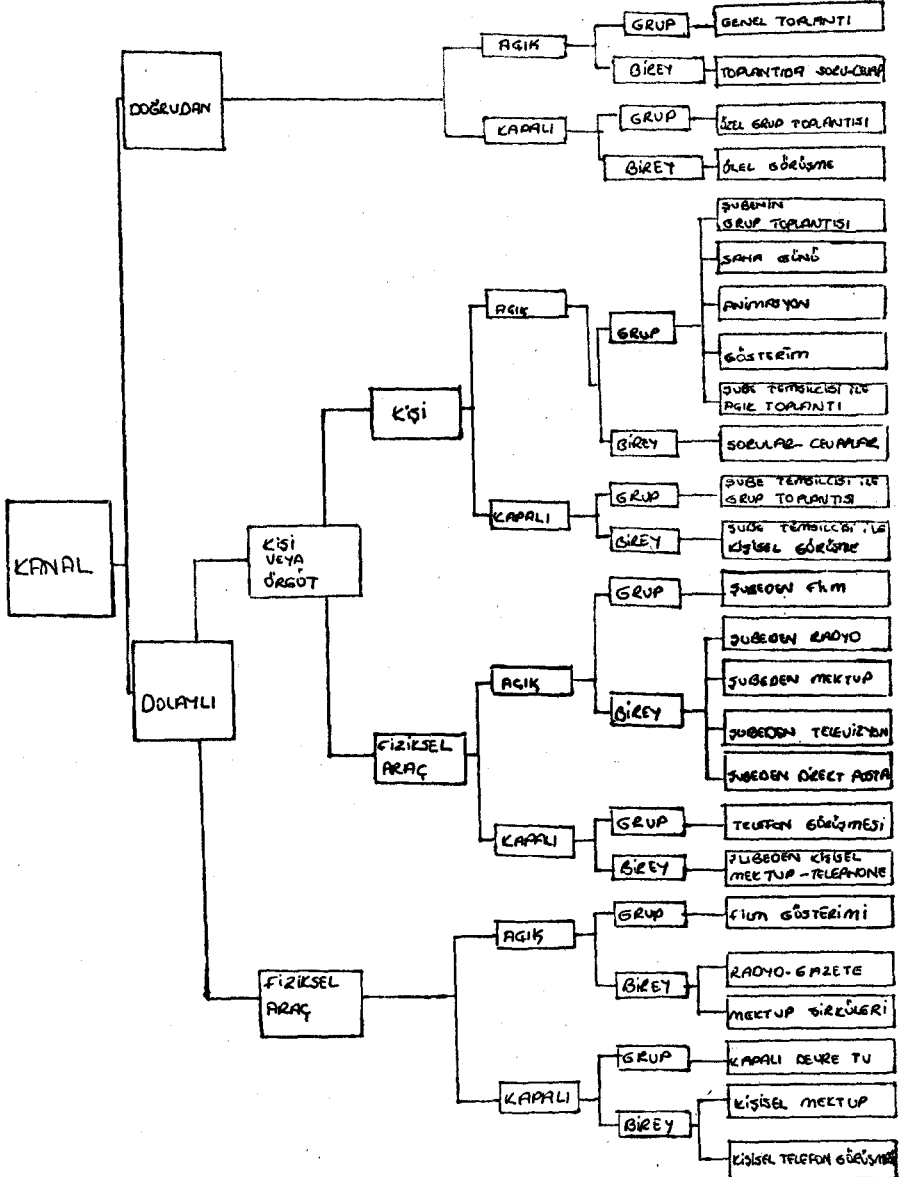
EK 4

Kanal Boyutları Sınıflandırılması

Seçenek Kategorisi	Kanal Boyutları
1. Dolaylıya karşı direkt	Kodla uğraşma Erim Kapasite Kontrol
2. Araç tipi ... fiziksele karşı örgütsel veya kişisel	Doğruluk Odak Süzme ve bozma Kalıcılık
3. İletişim ortamı	Açık / kapalı Grup / birey
4. Özel kanal	Kültürel önyargı Güvenirlilik Geribesleme Özel kodlar Kanal düzeyi Stimüle edilebilen duyular Anlam Maliyet

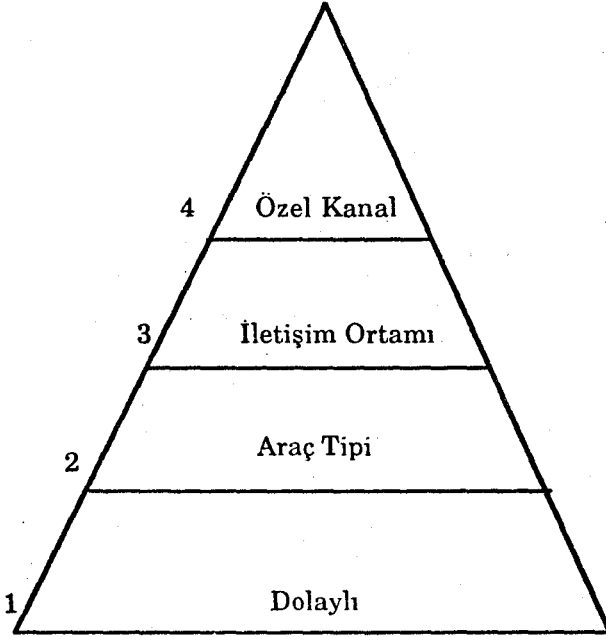
EK 5

İLETİŞİM KANALI SINIFLANDIRMASINA BİR ÖRNEK

EK 6

Kanal Seçeneklerinin Hiyerarşisi

ŞİİRDE SEVGİ VE ÇAĞDAŞ TÜRK-FRANSIZ ŞİİRİNDE SEVGİ TEMASI

Doç. Dr. Bahadır GÜLMEZ*

Şiirsel anlatımın temelini oluşturan en önemli temanın sevgi teması olduğu bilinen bir gerçek. Öylesine çok işlenen ve sürekli şiirin gündeminde kalan bu tema, aslında doğrudan doğruya insanın kendi yazgısıyla içiçe olan bir temadır. Bir başka deyişle, sevgi temasının sürekli yenilenerek ve gelişerek şiirin odak noktasında kalması onun kültürel bir girişim olmasından kaynaklanır. Çünkü sevgi şiirlerde inşa edilen bir gerçekliktir ve yansılarını yaşanan dünyadan seçer. Yaşanılan dünyanın değişimine katkıda bulunur ve hatta dünyamızı değiştirmeye yeltenir. İnsanın kendisiyle ve çevresiyle iletişiminde, bilincinin sürekliliğini sağlayan ortak bir uygarlık dilidir. Tarihsel akış ve evrim içinde kendisinin yerini belirlemesine katkıda bulunan bir cömertlik simgesidir. Kısacası şiirlerde rastladığımız, okurken büyük bir içtenlikle zevk aldığımız, ve kendimize mal ettiğimiz bu tema, özünde dünyaya ait olma ve angaje olmanın somut bir anlatımıdır. Çünkü tüm dünya şiirinde bizi en çok büyüleyen olay, insanın insanla iletişimini tensel ve ruhsal olarak sanki bir diyalog kurarcasına gerçekleştiren sevgi ve aşk temalarının varlığıdır. Temizlik ve içtenliğin yegane ölçütü her zaman sevgi olmuştur şiirin ekseninde. Ruh derinliğinin, erdemın ölçütü de aşk ve sevgidir. Tüm dünya halk destanlarından başlayarak günümüz şiirine ge-

(*) Eğitim Fak. Öğretim Üyesi

linceye dek yazınsal yapıtların belleklerini soruşturduğumuzda, umulmazcasına sık sık raslanan, bireyin varlık nedenini kanıtlayan, onu yaşadığı çevreye ve tarihine bağlayan yegane temanın aşk ve sevgi teması olduğunu görürüz. Onca yapıt sevgi teması olmadığında konusunu yitirmiş gibi görünür. Çünkü sevgi teması, yapıtları, yazarları gerçek dünyaya bağlayan insan bilincinin en önemli etkinliğidir.

İşte, böylesi zengin ve etkili bir işleve sahip sevgi ve aşk temasının iki farklı kültüre sahip Türk ve Fransız şiirinde dile getirilişini örneklerle temel anlatıları çerçevesinde incelemeye çalışacağız Belki de çok şaşırtıcı bir biçimde kesişme noktalarını keşfederek söz konusu temaların ne denli evrensel olduğunun daha iyice bilincine varacağız. Genel bir deyişle söylenen doğu ve batı şiirinde logos ve pathos (akıl ve duygu) farklılığının kökenlerini soruşturacağız.

İlk Kesişme Noktası : İçtenlik

Sanıyoruz **içtenlik** sözcüğünü belirleyen en önemli unsurlardan biri **bütünleşme** olgusu. Bütünleşme ise karşılık beklenmeksizin süreklilik içinde bir kesin görüşlülükle olasıdır. Bu da her türlü bireysel kaygıdan arınıp tutarlı ve duyarlı olmayı gerektirir. Belki herşeyin ötesinde insanın kendisiyle uyumlu olmasını, sadakati ve doğruluğu gerektirir. Çünkü insan gelip geçici ve yalnızca kendisi için var olan bir yaratık değildir. O sürekli kendisini yeniler, sürekli öğrenir ve tüm bunları yaparken de yaşadığı zamana ve geleceğine bağlanır. Ancak yaşadığı zaman hem insanlığın yaşayacağı zamandır, hem de yaşayacağı tarihtir.

İşte yukarıda ana çizgileriyle tanımlamaya çalıştığımız içtenlik olgusu hem Fransız hem Türk ozanlarında bir kesişme noktasını andırıcasına ortaya çıkar. Şimdi bu olguyu sevgi ve aşk teması çerçevesinde örneklendirmeye çalışalım.

Ünlü Fransız ozan ve romancı Louis ARAGON hemen hemen tüm şiirlerini eşi Elsa'ya adamıştır. Genelde epik bir anlatım kullanan bu ozanın Elsa'ya olan sevgisinde, bireysel bir sevginin ötesinde etik ve düşünsel değerlerin daha etkin olduğunu görürüz. Biçem ve anlatımı ne denli öznel gibi görünse de şiirinin derin yapısında dile getirilen düşünce, sevmek ve sevmeyi öğrenmek düşüncesidir. Bu düşünce geleceğe yöneliktir ve bütünleşmeyi hedef almaktadır. Nitekim Aragon'un Elsa'nın kişiliğinde dile getirdiği sevgisi, ikinci

Dünya Savaşı Yıllarında Vatan ve Yurt sevgisiyle bütünleşmektedir. Örneğin Elsa'yı yitirmek yurdunu yitirmekle özdeşleşir. Bir başka deyişle sevgi ve aşkı insanın adalet ve özgürlük uğruna yüklenmesi gerektiği görevle bütünleşir. Savaş sonrasında yazdığı Elsa şiirleri ise 20. yüzyıl toplumunun değişmesinde artık önemli bir işlevi olması gerekecek kadının toplumsal konumuyla ilgilidir. Aragon bu dönem şiirlerinde platonik sevgi temasından vazgeçmemiş, ancak böylesi bir anlatım yöntemini kadın sevgisi temasını somutlaştırmak için kullanmıştır. Ona göre sorun çoğu kez yapıldığı gibi kadına karşı duyulan sevgiyi idealize etmek değil, somutlaştırarak güncellik kazandırmaktır. Çağımız kadını artık ne bir erişilmez güzellik simgesidir ne de ikincil bir cinsiyettir. Kendi deyimiyile «Kadın erkeğin geleceğidir». Bu sözlerde insanlığın artık aşması gereken cinsel ayırım ve cinsel sömürü sorununun yalnızca toplumsal ve kültürel sorun değil, aynı zamanda duygusal ve dokunaklılık sorunu olduğunu görmek olasıdır. Çünkü İkinci Dünya Savaşı sonrasında tüm toplumlar da başlayan en önemli savaşımardan biri, kadınların bizzat başlattıkları eşitlik savaşımıdır. İşte bu savaşımın gerekliliği engin bir içtenlikle Aragon'un şiirinde tarih-toplum-insan üçgeninde bütünselliğin açık bir anlatımı olarak şiirsellikle derin anlamını bulur. Kaldı ki Aragon yazdığı roman ve denemelerde de bu bakış açısını bilimsel bir çerçevede açıklamıştır da.

Türk şiirinde de benzer içtenliği ve bütünleşmeyi hedefleyen onca ozan vardır. «Saçları Saman Sarısı» şiirinin ozanı, şiirin tüm estetik değerlerini büyük bir ustalıkla kullanarak sevgiyi evrensel bir bakış açısı içinde gerçekçi ve dokunaklı bir dille anlatır. Bu şiir uygulamaya konulacak bir doktrinin değil, insanın iç ve dış gerçekliğinin şiirsel bir inşasıdır. Orhan Veli'nin içtenliği ise tüm yalınlığı içinde güncel yaşamın zorunluluklarına eğilir. Onda sevgi teması entellektüel anlatımla değil, tüm doğallığıyla dile gelir. Anlarız ki sevgi denilen engin ve yüce olguyu insana maletmek, onu üretken ve pragmatik kılmak insanın elindedir. Orhan Veli'nin sevgi insanları, insanlara yabancı değil, aksine onlardan birileridir. Onlardadır, yan yanadırlar. Belki burada şunu hemen saptamakta yarar var: batı şiirinde sık sık rasladığımız imgelerle dile getirme, imgeler üretme uğraşısı, Orhan Veli şiirinde yerini düz ve dolaysız bir anlatıma bırakır. Ancak böylesi bir yazma etkinliği, onun şiirinin köklerini besleyen doğrudan ve dolaysız şiirsel anlatımın dinamizminden bir şey yitirtmez.

İçtenlik ve bütünleşme çerçevesinde verdiğimiz örneklerden belki de bu aşamada şöyle bir gelen sonuca ulaşabiliriz. Sevgi herşeyden önce çok boyutlu bir olaydır, yaşamın yeni bir boyutunu keşfetmede önemli bir işlevi olan olgudur. Yalnızca insanın kendisinin varoluşunun bilincine değil, aynı zamanda toplumunun, tüm insanların varoluşunun bilincine erdiren güçlü bir insani yetidir. Sevgi yalnızca yaşanılan zamanın önemini ve ağırlığını değil, aynı zamanda gelecek zamanların da anlamını keşfettirir insana. İnsancıl ufukları fethetmeye götürecek yegane bir olgudur, bir güçtür, Çünkü o, ilişki biçimlerini yönlendirir, onlara sürekli yeni bir canlılık kazandırır. Bu bağlamda Aragon'un şu sözleri çok anlamlıdır: «Hayatımda yalnızca tek bir şey öğrendim. Sevmeyi öğrendim; ve size dileyeceğim tek şey var : sevmeyi bilmek».

İkinci Kesişme Noktası : Öznel Ama Evrensel Bir Anlatım

Şiirlerde dile getirilen sevgi ve aşk temasının genelde öznel bir anlatıma dayandığını hepimiz biliyoruz. Çoğu kez, şiirlerde kullanılan «Ben» ve «Sen» adlarının, ozanların bireysel dünyalarına dönük olduğunu ve yalnızca onların iç dünyalarını anlattıklarını düşünürüz. Oysa böyle bir düşünce çoğu ozan için yanlıştır. Çünkü temelde sevgi ve aşkın doğum yeri insan ruhudur. Şiirsel anlatımda da şiirsel dilin doğum yeri ozanın yüreği, ruhu olarak betimlenebilir. Orası dış dünyaya açılan bir penceredir. Ozanlar böylesi içsel ve içe dönük bir anlatımla dış dünyanın gerçekliğine ulaşmaya çalışırlar. Yüreğinin atış ritimleri aşkın bir biçimde evrensel bir ritim özelliği kazanır. Bir başka deyişle somut bir içeriğe bürünür. Uzam içinde yaratıcı olma ve duyguları en derin boyutuyla dile getirme düşüncesi ve dopdolu esinlenme duygusu kendi gerçekliğimizi yakalama uğraşısına dönüşür. Ayrıca hemen belirtelim ki bu gerçeklik, insanlığın güncel ve evrensel sevinçleri, mutlulukları olduğu denli acıları ve hüznleridir de. İşte ozanların öznel anlatımları böylesi bir gerçekliği tüm boyutlarıyla algılamalarından kaynaklanmaktadır. Birşeylerin sorunların aşılmasında önemli bir payı olacaktır. Bu da ozanın kendi «ego»su değil, dünyayı ikili ilişkiler çerçevesinde kucaklamaya çalışan özbilincidir. İkili ilişki kendisi ile insanlardır. Kendisi ve dünyadır. Bu bir bakıma yanyana yaşama arzusudur. Yanyana olma arzusudur. Hem de sözcük ve imgelemlerin sürüklediği bir yazınsal iletişim çerçevesinde. Böylesi bir yazınsal üretkenlik sevginin ve aşkın bir bakıma eyleme geçmesidir. Şiirsel ve dilsel üretimle eyleme geçmesidir. Yeni yeni gerçekler yaratmaya muk-

tedir, gerçekleri değiştirmeye muktedir bir dilsel üretimin harekete geçmesidir.

Bu bağlamda ele aldığımızda şiirlerde dile getirilen sevgi ve aşk temalarının insanlığın ölümsüz değerleri olduğunu görürüz. Gerçekten de çoğu kuramsal yapıtlarda bazan militanca savunulan onca izm ve kuram bugün köhnemiş durumda mezarlıklara kaldırılmıştır. Oysa şiirlerin dili insanlığın temel değerleri olarak güncelliğini halen korumaktadır. Ünlü Fransız ozanı Paul ELUARD'a göre sevgi, insan bilinçlerinin iletişimidir. Bu ozan ne denli öznel bir biçem kullanıyor gibi görünse de, özünde ikili sevginin evrenselliğini işler sürekli. Sürekli «ben» adını kullanmasına karşın yine sürekli dünyayı kucaklamaya çalışmaktadır. Genelde sevgilisi için kullandığı «sen» adılı ise çoğu kez kollektif bir anlama bürünmektedir. Tensel sevgiyi dile getirirken de şiirinin bu derin anlamı değişmez. Erotizmle dolu şiirlerinde bile gene aynı felsefe egemendir, çünkü erotik sevgi de gerçek sevgiden ve bilinçlerin karşılıklı iletişiminden farklı birşey değildir. Sevgilinin dudaklarını, göğüslerini ve nice güzelliklerini betimlerken de değişen birşey yoktur. Onda sevgi ve arzu temalarını tüm yalınlığı ve içtenliği içinde yakalarız. Çünkü şiirinin dile getirdiğı sevgi ve aşk bizi de ilgilendirmektedir. Bizim de yaşamımızda yeri olan, özlem duyduğumuz ya da yaşadığımız ama belki anlatamadığımız bir sevgidir bu. Kısacası onda sevgi, gizil kalan, açığa vurulamayan bir olgu değildir. Zaman zaman düşsel bir içeriğe bürünse bile, zaman zaman tümüyle öznel bir nitelik kazanmış gibi görünse bile, eninde sonunda insan iletişimine açık bir sevgidir bu. Denilebilir ki ozan, tüm sözünü ettiğimiz sevgi ve aşk figürlerinin sözcüsü olmuştur. Ahlaksal değerler kisvesi altında saklı ve örtülü kalan duyguları, yalınlığı ve içtenliğiyle dile getirir ELUARD.

Şiirde Sevgi Özgür Söz İstemidir

Bunun yanında şiirde öznel anlatım söz konusu olduğunda A. Breton, R. Desnos, J. Gracq, vb. gerçeküstücü ozanlarda bir imge yığınının dönüşen sevgi ve aşk temasından da söz etmek yerinde olur. Sevgiyi yeniden tanımlamak gibi zor bir etkinliği seçerek bilinçdışı yazı uğraşısına kendini veren bu ozanların günümüz dünya şiiri üzerinde önemli bir etkisi olduğunu yadsınamak gerekir. Çünkü giriştikleri bu uğraşıda temel aldıkları şey, sevginin belki de tümüyle keşfedilemeyen, ya da fethedilemeyen gücü ve iktidarındır. Fizikötesi bir anlatımı seçerek sevginin gücünün uç boyutunu ortaya

dökmüşlerdir bu ozanlar. O da sevgi söz konusu olduğunda özgürlük dediğimiz olayın apaçık uygulanıma konulmasıdır. Anlatımda sınır ve yasak tanımayan bu ozanlar sevginin, aşkın, erotizmin tüm maskelerini açıkca gözler önüne sermişlerdir. Anlatıma kapalı bir sevgiyi, aşkı geçersiz kılmışlardır. Hatta zaman zaman ironik bir dille gülünçleştirmişlerdir. Sevginin, belirlenen ahlaksal değerlerin dışında da var olduğu savını şiirle kanıtlamışlardır. Sevgide yasakçı düşüncüyü ve zihniyeti tümüyle dışlayarak özgür bir aşkı tüm figürleriyle şiirlerinde anlatmışlar ve dolayısıyla çağımıza yön vermişlerdir. Nitekim yalnızca şiirde değil, görsel sanatlarda da bu anlayış egemen olmuştur.

Çağımız Türk şiirinde de sevgi ve aşkı özgürce dile getirme istemi vardır. Oktay Rifat'tan M. Mungan'a, A.M. Dranas'dan E. Batur'a şiirsel dille sevgi ve aşkı özgürleştirme eğilimi tümüyle kendini göstermektedir. Dranas'da belirli gelenekçi yapılar içinde aşkı işleyen şiirler, E. Batur'la ve elbette birçok çağdaş genç ozanımızla modern yapısıyla daha özgür bir anlatım örnekleri verir. İkinci Yeni döneminde doğallığı ve kendilendiliği hedefleyen öznel anlatım, İkinci Yeni ve sonrası ozanlarımızla sevgi ve aşkı çoğulluğu içinde yansıtan bir anlatıma dönüşür. Belki içedönük izlenimi veren 40 kuşağı, 90'lı yıllarda çok değişik bir mozayik sergilemektedir. Çoğu ozanlarımızca kullanılan «ben», «sen» adilleri bir kimlik sorununu yansıtmaktan çok, bir anlatım biçimi, daha doğrusu özgür ve yansız bir anlatım biçimi olarak ortaya çıkmaktadır. Bunun en güzel örneğini verenler B. Necatigil ve C. Süreya'dır. Bu ozanlar politik söylemin dar sınırlarını aşarak, kendi öznel anlatımlarıyla sevginin nasıl anlatılması gerektiği sevginin ne olduğu ya da ne olmadığı üstüne özgürlükçü ve çok boyutlu bir şiirsel anlatı dersi vermişlerdir. Onların şiirinde de gizemlilik sevginin ya da aşkın ya da erotizmin kendi yapısında değildir. Hele hele benimsenmiş ortak ahlaksal yaptırımlar bu temaları asla tanımlayamazlar. Aslında sevgi ve aşkın örtülü anlamını deşeleleyen birçok ozan vardır şiirimizde. Örneğin S. Birsel'in kendine özgü sözcük dağarcığı yıllardan beri ısrarla izlenen özgür şiirsel söz isteminin bir kanıtıdır. A. İlhan şiirde sevgi söz konusu olduğunda coşkuyu içe dönüklük olarak değil, özgür bir söz arayışı olarak yansıtan bir ozanımızdır. H. Yavuz ise kendi geleneğimizin birikimcisi bir ozan olup yenilikçi bir söz arayışı içindedir. C. Çapan coşumculuk ve gerçekçiliği tek bir kimliğe büründürmek çağımızın içtenlikli bir sesi olmuştur. Ve elbette onca diğer ozanımız.

Aslında tüm bu ozanlarımızda baskın gibi görünen öznel anlatım örtük anlamları deşerek bir sevgi ve aşk mozayığı sunmaktadır bizlere. Bir ozanımızın bir Prag ya da Paris'de yaşadığı aşk, bir Anadolu gencine çok şey anlatmaktadır. Böylesi bir paylaşımın olması aslında şiirsel dilin gücünden geldiği düşünülebilir. Ama sevgi teması söz konusu olduğunda asıl çaylaşılan şey ortak duygulardır. Yaşanmayan fakat paylaşılmak istenilen sevgilerdir. Böylesi bir özlem de şiirin düşsel evreninde gezinmek olduğu denli, yaşanması ve tadılması da gereken bir doğal haktır. İşte şiirimizde öznel anlatımın evrenselliğe açık olması ve bunun da ötesinde evrenselleşmesi bu doğal hakkı tüm insanların şiir yoluyla duymalarından, sözcükler ucu sıra yaşamak istemelerindedir. Belki de sevgi ve aşktan söz edildiğinde şiirin işlevinin ne olduğunu kendi kendimize sorarsak, böylesi bir zenginliğin dizelerin ardında hazır durduğunu söyleyebiliriz. İşte şiirlerin bize düşleme olanağını tanımalarının nedeni budur. Sevgi ve aşka açık olan ruhumuzu bu şekilde beslemektedirler. Asıl çarpıcı olan dünya ozanlarının sevgi ve aşk teması yörüngesinde buluşmalarıdır. Belki insanlığı buluşturmak için seçilen tek yörünge sevgi ve aşk yörüngesi olsa gerek.

İnsan İletişimsizliğine Karşı Direnen Bir Güç: Sevgi

Tüm dünya şiirinde raslanılan temel ve vazgeçilmeyen bir tema var. O da tüm savaşlara, yıkıntılara, haksızlıklara rağmen direnen umut teması. Bu tema yalnızca tarihsel ve toplumsal yıkıntılar karşısında dile getirilmiyor. Aynı zamanda tüm bu yıkıntıları çaresiz bir birey gibi içine sindiren ve içinde bir yara olarak taşıyan insanın vazgeçemediği ve asla vazgeçmeyeceği bir özlem olarak dile getiriliyor. İşte tarihin acımasızlığına karşı direnen umut temasının doğmasına, gelişmesine ve tüm bunların ötesinde gerçekleştirilebilme olasılığına bilinçli bir şekilde katkıda bulunan tema, sevgi teması oluyor. Öyle ki insanların yalnız kalma korkusunu aşamalarına katkıda bulunuyor. Düşünceyle yaşamı, duyguyla düşünceyi ateşleyen yegane bir motor gücü görüyor. Bu güç şiirlerde ne denli bir imgelem biçimi olarak dile getirilse de özünde gerçeklere ulaşmayı, gerçekleri değiştirmeyi hedef alıyor. Örneğin Aragon bir şiirinde «Herşey akıp gidiyor/ Ama sevmiş olmanın zamanı asla/ Hep sevmek, son soluğuna dek sevmek/ Yarın ve gelecekte sevmek/ Sevmek işte, öylesine yakın ve inanılmaz bir sözcük», diye yazar. Sevgiye ilişkin benzeri yoğun anlatımı J. PREVERT'de daha içten ve daha dokunaklı, üstelik son derece de gerçekçi bir biçimde raslarız. O ünlü şiiri

«Sevgi»'de avucumuzun içindeyken kaçırdığımız ve sonra da «dur gitme» diye arkasından yakardığımız hem güçlü hem de narin bir sevgiyi anlatır. Aslında tüm bu şiirlerin ardında yatan derin felsefe sevginin yalnızca imgelem ürünü bir şey olmadığıdır. Sevgiyi duymak, paylaşmak ve yaşamak onu süslü sözcüklerle dile getirmek değil, insana maletmektir.

Çağdaş şiirimizde de sevgi, tüm toplumsal dengesizliklere, yakın zamanda tanık olunan kargaşa, baskı ve savaş kaygılarına rağmen, imgelem gücünden bir şey yitirmemiş, içedönük kapalı bir anlatımdan çok dışa dönük dirik bir anlatımla hem toplumun, hem bireyin sesi olma özelliğini sürdürmüştür. Bu bağlamda diyebiliriz ki çağdaş türk şiiri genç ve dirik bir sestir. C. Çapan'ın deyişiyle «aydınlığa ve gökkuşağına tutkun» bir şiirdir bu. Görseiliği yerel sınırları aşan, dünyanın dört bir yanındaki köy, kasaba duruklarına ulaşan ve kendi coğrafi konumunu olabildiğince yaygınlaştıran bir şiirdir. C. Çapan «Doğal Tarih»de şöyle yazar: «... Verimli toprakları/sürükleyip götürse de azgın sellerle/deli rüzgarlar,/nice sözü edilmez gübrelerle/beslenip/bereketleniyor topraklar.» A. Arif, R. Durbaş, vb. ozanlar da insanın ve toplumun değişimine duyulan özlemi dile getirerek sevgi temasını toplumsallık bağlamında dile getirirler. Bu nedenle sevgi bu kesim ozanlarında eylemi besleyecek yegane bir güç olarak ortaya çıkar. Bunun yanında O. Rifat sevgiyi insanın iç dünyasını açması gereken bir motif olarak görür gibidir. Sevgi onda insanın imgelem gücünü sürükleyen özgür bir güçtür. Bilinmezlikleri, hiçlikleri aşabilecek bir güçtür aynı zamanda. Başka bir deyişle, onca soyut imajların altında örtülü anlam üretiyor izlenimi veren şiiri aslında derin anlamı yakalama çabasıdır. Derin anlamı yakaladığının göstergesidir. Bu anlam genelde çoğul bir anlamdır. Sessizlikler, suskunluklar şiirinde yoğun bir biçimde konuşur.

Sevgiye karşı böylesine etkili bir duyarlılık kuşkusuz çözümlemeye değer bir olgu. Sanıyoruz şiirsel anlatım insan iletişimsizliğine karşı etik bir işlev yükleniyor. O da, her an yıkıntılara, savaşlara, haksızlıklara maruz kalacak bir dünyada, sevginin insanın dünyasını tüm duygu ve düşünce birikimiyle harekete geçirecek bir güce sahip olması. İnsanın gerçek değeri de böyle ön plana çıkıyor zaten. Anlıyoruz ki insanı eyleme geçirecek en önemli güçlerden biri sevgi oluyor. Ayrıca sevgi, onca yıkımlar sonrasında canlı olarak kalabilen ve insanlığa ulaşabilecek etkin bir ileti olma özelliğini sürdürüyor. Sevginin böylesine umulmaz bir güç olarak şiirde belir-

mesi aslında rasyonel bir açıklamayı da zaman zaman sorunsal kılıyor. Sanıyoruz bunun nedeni sevgi mekanizmasının insanın iç dünyasını tüm açıklığıyla sergilemesinden olsa gerek. Sevginin temel etik bir deneyim olarak insanlık tarihindeki yerini korumasından olsa gerek.. Bu bağlamda sevginin insanı ve insan gerçekliğini tanımada çok önemli bir işlevi olduğunu yadsımak gereksiz olur. Gerek toplumsal, gerek politik düzeyde belirlenen yaptırımlar ve uluslararası konjonktür insan sevgisiyle yeni olumlu yönler kazanıyor. Şiirler işte bu aşkınlığı yakalayan bir iletişim biçimi.

Sevgisiz Bir Dünyaya Karşı Direniş

Tüm toplumların yazın tarihlerine baktığımızda özellikle sarsıntı dönemlerinde şiirin sesinin yükseldiğini görürüz. İnsan ve toplumdaki kopmayan, kendi öz dilini yitirmeyen yegane iletişim biçimidir şiir. Aristo'nun «Doğa boşluktan nefret eder» sözü şiirin felsefesine uygundur. Sevgi gibi kendi öz hazinesinden habersiz toplumlara, insanları duygusal yoğunluklarının bilincine vardırmaı sağlar. Onların tinsel sıhhatlerinin önemini gündeme getirir. Bir uyarıcılık işlevi yüklenir.

Bunun yanısıra bireyin yalnızlığı, karamsarlığı gibi sorunlara içtenlikle eğilen iletişim biçimlerinden biri yine şiirdir. Bireyin heyecanlarını, özlemlerini kendi diliyle yine bireye aktarır. Bu anlamda şiirsel iletişim, sevginin yayılmasında ve yaygınlaşmasında önemli bir çağrı görevi görür: güzele, sonsuza, hoşgörüyeye çağrıdır bu. Maddecî olmaya yüz tutmuş tüketim toplumlarında, ahlak değerleri bir deprem yaşayan toplumlarda, paranın ve ekonomik insanın egemen olduğu toplumlarda, kısacası enkaz haline dönüşmeye hazır toplumlarda, enkazların ortasında yeni bir dünya oluşturmaya çalışan şiirsel sevgidir. Yakın çağımızda bir ideolojinin kazandığı zaferi, bir başkasının yok ettiğini görmüşüzdür. Ama şiirsel sevginin iletisi tarihe malolmuştur. Yani sonsuzluğa malolmuştur.

Ancak, şiir düşsel bir kurguya dayandığı için ve ancak sözcüklerle bir iletişim görevi yüklendiği için sevgi adına ektiği tohumlar tümüyle ağaçlaşmamıştır. Ama tomurcuklar umut verici olmuştur hep, insanlık adına güven verici olmuştur. Dünyanın dört bir yanında ırkçılık, hoşgörüsüzlük, diktatoryalar kök salarken, neredeyse tüm dünya aydınları kominizm ve kapitalizm gibi iki zıt kutupta kendilerine bir yer edinmeye çalışırken, şiirsel sevgi, gerçek sevginin yeni-

den kurulmasında ve yaygınlaştırılmasında belki dűşsel ama hiç de gerçeklerden uzak olmayan insaniyetçi bir sevgi olma özelliğini inatla sürdürmüştür. Bu bağlamda sevgisizliğe karşı direnen sürekli bir güç olmuştur. Sanıyoruz «Yunus Emre Sevgi Yılı'nın» derin anlamını bu çerçevede görmek ve yorumlamak gerek.

AİLE KAVRAMININ TARİHSEL GELİŞİMİ VE TÜRK TOPLUM YAŞANTISINDA AİLE

Yrd. Doç. Dr. Deniz GÜLER
Yrd. Doç. Dr. Nazmi ULUTAK

Yakın zamanlara kadar toplumun temelini aile olduğu herkesce benimsenirdi. Ancak günümüzde bir takım kuşkulu sözler gittikçe daha fazla iştilir oldu. Aile kurumun çağımızda yeri bulunmadığından, günün koşulları ile uyumadığından, hatta ancak tutucu düzenleri sürdüren bir araç olduğundan söz edilmektedir.

Aile kurumu, çağın koşulları için gerekli midir, değil midir? Tartışılabilir. Ancak, kültürel ve toplumsal yapının dayandığı temellerden birinin hala aile kurumu olduğu gerçeği gözardı edilemez. İnsanın, duygusal ve fiziksel gelişimini tamamlamasında, toplumsallaşmasında, kişiliğini geliştirmesinde en geniş olanakları sağlayan, aile kurumudur.

1. AİLE KAVRAMI VE TANIMI

Toplumlar ekonomik düzen, yönetim, dinsel tutum, gelenek-görenek gibi birçok konularda ayrılık göstermektedir. Bu ayrılıklara karşı bir tek konuda ortak gibidirler. Ortak konu, ailenin temel bireyleridir. Başka deyişle bir kadın, bir erkek ve çocuk(lar).

Bunların dışında, aile kurumları da çeşitli yönleri ile toplumdan topluma ayrıdır, Bu çeşitlilik aile yapısı ve biçimi, yöresel ve sınıfsal ayrılıklardan kaynaklanmaktadır.

Ailenin büyükleri ayrı olabilir. Tarımsal toplum düzenlerinde genellikle geniş aile biçimlerine, başka deyişle sayıca kabarık ailelere rastlanırken; endüstriyel toplum düzenlerinde üye sayısı daha az aileler, dar aileler görülür. Toplumun yapısına görede, aile içindeki bireylere düşen görevlerde çeşitlilik gösterip iç ilişkilerini de etkileyebilir.

Aile, toplumdaki her kurum gibi, belli bir toplumsal düzenin parçasıdır. Bütünün bir parçası gibi. Toplum düzeni tarih içinde köklü değişmelerden geçer, aile kurumu da buna bağlı olarak değişime uğrar. Özcesi aileyi irdelerken, önce tarihsel bir ürün olarak ele alınmalı ve buna bağlı olarak ne tür değişmelerden geçtiği gözönünde bulundurulmalıdır. Bu değişmelere yol açan en önemli etken, toplumsal-ekonomik düzendir.

Aile sözcüğü, Latince «famulus», evcil köle anlamındadır. «Família», tek efendiye bağlı olan kölelerin bütünü; başka bir anlam ise, kandaş ve kayınların topluluğu demektir (1). Aile, başka bir kaynakta da şu şekilde tanımlanmaktadır: «İçinde insan türünün belli bir biçimde üretildiği, topluma hazırlanma sürecinin belli bir ölçüde ilk ve etkili biçimde cereyan ettiği, cinsel ilişkilerin belli bir biçimde düzenlendiği eşler, ana-babalarla, çocuklar arasında belli bir ölçüde içten, sıcak, güven gerici ilişkilerin kurulduğu, yine içinde bulunan toplumsal düzene göre ekonomik etkinliklerin az ya da çok bir ölçüde yer aldığı toplumsal kurumdur (2)».

Aileyi diğer toplumsal gruplardan ayıran ve her çağda aile adı verilen insan topluluklarında karakteristik olarak dört nitelik ortaya çıkmaktadır. Bunlar şu şekilde sıralanabilir:

— Bir ailenin bireyleri tipik olarak aynı evde, aynı çatı altında yaşarlar. Bunlara ev halkı denir. Bazı nedenlerden dolayı geçici olarak ayrı yaşasalarda aynı ailenin bireyleri kendilerini ev halkından sayarlar. Ev halkı denilince, aynı evde oturan ve bir mekanda varolan, bütün işleri beraberce yöneten, aynı geliri paylaşan insanlar anlaşılmalıdır.

(1) ORHAN HANÇERLİOĞLU, *Felsefe Ansiklopedisi: Kavramlar Ve Akımlar*, Cilt. 1, Remzi Kitabevi, İstanbul. 1976, s. 34.

(2) ÖZER OZANKAYA, *Toplumbilime Giriş*, 3. Basım, Ankara Üniversitesi S.B.F. Yayınları No: 431, Ankara: 1979, s. 233.

— Aile içindeki bireyler, birbirleriyle evlenme, kan ya da evlatlık edinme bağlarıyla bağlanmışlardır. Karı-koca arasındaki bağ, genellikle kan ve bazen de evlatlık edinmedir.

— Aile, birbirleriyle süreçli etkileşim halinde olan karı-koca, anne-baba, kardeşler gibi toplumsal rolleri benimseyen bir grup insanların oluşturdukları birliktir. Bu roller toplumca saptanmakta, her ailede geleneksel, duygusal, deneyimsel etkenler sonucu ortaya çıkan duygu ve düşüncelerle kuvvetli bir biçimde desteklenmektedir.

— Her aile, genel olarak o ülkenin kültüründen bir parça taşımakla birlikte, görgü bakımından aileler belirli bazı ayrılıklar gösterirler. Aile görgüsü olarak adlandırılan bu durum sürekli etkileşim, birarada olma sonucu, aile bireylerinin bazı noktalarda kişisel davranışlarını ailedeki diğer bireyleriyle karıştırmalarından ileri gelmektedir.

Bu durum iki farklı kültürden gelen, iki insanın biraraya gelerek, içinde yaşadığı toplumun yapısına uygun olarak bir kültür yaratmalarıdır.

Belirtilen dört nokta bütünleştirilecek olursa, aile şu şekilde tanımlanabilir: aile, evlenme bağıyla birbirine bağlanmış, aynı mekanda yaşayan, aynı geliri paylaşan, oynadıkları çeşitli roller çerçevesinde birbirlerine etki eden, içinde yaşadıkları toplumun kültürel yapısına uygun bir kültür yaratıp kuşaktan kuşağa sürdüren toplumsal bir birimdir.

Ailenin yapısı, birtakım gereksinimlere yanıt verir. Yanıt verdiği konuları üç ana grupta toplamak olasıdır: (3).

— Eşlerin duygusal ve cinsel gereksinimlerine yanıt verir. Aile örgütü evlilik işbirliğinin kurulması ile işlerlik kazanır. Eşlerin etkileşim örüntülerinde öncelikle karşılıklı gereksinme ve doyum ile oluşur.

— Üyelerini ortak inançlar, amaçlar ve kurallarla birbirine bağlar.

— Çocukların fiziksel olarak korunması, bakılması, büyütülmesi ve eğitilmesine olanak hazırlar. Çocukların yaşlarına uygun gerek-

(3) Ayrıntılı bilgi için bkz: SEHA L. MERAY, *Toplum Bilim Üzerine*, Hil Yayınları, İstanbul: 1982, s.162-163; OYA TUNCER, «Çocuk ve Aile Çevresi», *Çocuk ve Eğitim*, Türk Eğitim Derneği Yayınları No. 3, Ankara: 1980, s.5-6.

sinimleri, ailenin yapı ve gelişen devinime göre işbirliği içinde ailede karşılanır.

Aile kurulmasında belirtilen etkenlerden her birinin ayrı bir yeri vardır. Ayrıca ekonomik birimin önemi büyüktür. Genellikle küçük ve yaşama koşulları zorlu toplumlarda aile, ekonomik bir zorunluluktur.

Daha gelişmiş toplumlarda ailenin kurulmasında ekonomik etken çok önemlidir. Olanakları biraz daha geniş olan bu toplumlarda, genellikle kadın eve bakar, gerektiğinde dışarıda çalışabilir. Böyle toplumlarda çocuklarda genellikle, ailenin ekonomik yapısı içinde yer alır.

Gelişmiş toplumlarda, ekonomik etken ailenin oluşmasında küçük ve dar gelirlili topluluklardaki kadar önemli değildir. Cinsel ve duygusal gereksinimlerin karşılanması ne kadar önemli ise, çocukların doğması, bakımı, büyütülmesi ve ailenin ekonomik birim oluşu da önem taşır. Ama bütün bu etkenlerin önem sırası bir toplumdan diğerine göre değişiklik göstermektedir. Değişmeyen birşey varsa, o da ailenin temel bireylerinin, daha öncede belirtildiği gibi her toplumda aynı kişilerden oluşudur.

2. İLKEL TOPLUMLARDA AİLE TİPLERİ

İlkel toplumlarda aile tipini etkileyen başlıca iki etken söz konusudur. Bunlar.

— Doğan çocukların anne ya da baba ailesine kaydolunması. Bu etken ailenin «Patrilinal» (baba soyundan) ya da «Matrilinal» (ana soyundan) diye sınıflandırılmalarına neden olmaktadır.

— Yeni evlilerin erkek ya da kadının ana-baba ya da akrabalarıyla beraber oturmaları da ailenin «Matrilocal» (annenin tarafıyla aynı yerde oturan) ve «Patrilocal» (babanın ailesiyle aynı yerde oturan) diye ayrılmalarına neden olmaktadır.

Maternal aile: İnsanbilim araştırmaları, ilkin insanlar arasında küme halinde evlenme ve her türlü kuraldan yoksun cinsel ilişkiler bulunduğunu gösterir. Bu durumda baba belli olmadığı için çocuklar toplumun, anneleri bilindiği için klanın egemenliğinin kadın olduğunu gösterir.

Yabancılık dönemi içinde geçen bu durumda, kadının geçinmeyi sağlamada iş payı daha önemlidir. Çünkü, erkek genellikle avlanmak için oturduğu yerden uzaklaşmaktadır. Kadın ise, erkek uzaklara gittiğinde, evini korumakta, bitki toplamakta, çocuklarına bakmaktadır.

Ana egemenliğine, ailede en yaşlı kadının egemenliğine dayanan bu düzene «Matron» denir. Hatta istediği zaman kadın, kocasını evden kovabilir. Bu durum, kadına şimdiye kadar hiç görülmemiş bir toplumsal önem kazandırmıştır. Destan ve mitlerde, Tanrıların, falcıların, perilerin kadın olduğu görülür. Bereket tanrısı Kbele, bu durumu simgeleyen bir örnek olarak gösterilebilir.

Zamanla, aile denilebilecek ilk topluluklar ana-baba-çocuklar arasında cinsel ilişkinin yaşağı ile başlar. Ailenin ikinci aşamasında kardeşler arasında da cinsel ilişkinin yasaklanmasıyla gerçekleşir. Bu durumda doğan çocukların babaları da belli olmaya başlar.

Paternal aile: Bronzun, bakırın, demirin bulunuşu ve onlardan silah, araç-gereçler yapılmaya başlandığı çağlarda kadının önemi ikinci sıraya düşer. Mülkiyet ve miras haklarını sürdürmek için babaları kesinlikle belli olan çocuklar yetiştirme gerekliliği ortaya çıkar. Babanın savaş esirlerini, silahlarını, savaş araç-gereçlerinin çocuklarına geçirmek istemesi, ataerkil kalıt hukukunun kurulmasını gerektirdi. Çünkü, anaerkilde, insanların soyu annelerinkiyle belirleniyordu, bu düzende böyle bir olanak yoktu.

Evlenen kız kocasının evine gitmekte, kocasının soyuyla hep birarada oturmaktadır. Böyle geniş ailelerde, ailedeki bütün yetişkinlerin çocuklar üzerinde az çok etkileri otoriteleri olmaktadır. Aile içinde iş bölümü ise, gençlerin ve yetişkinlerin yapacağı işler diye bölünmek yerine, erkeklerin yapacakları işler kadınların yapacakları işler diye, cinsiyete göre sınıflandırılmaktadır. Çocuklara gelince, kız ve erkek oluşlarına göre kadın ve erkek işçilerin çırağı rolünü oynamaktadırlar. Bu tip ailelerde genellikle yetişkinler, o derece ilkel bir yaşam sürmektedirler ki; çocuklar daha çocukluktan itibaren büyüklere arkadaşlık edebilmektedir. Bu durumda çocukların zamanından önce olgunlaşmasına neden olmaktadır.

Buraya kadar sözü edilen ilkel toplumlarda, ailelerde kadın ve erkeğin ekonomik işlevlerini saptamak için bir çok çalışmalar yapılmıştır. Çalışmalar şu şekilde özetlenebilir (4):

(4) REZZAN ŞAHİNKAYA, **Psiko-Sosyal Yönleriyle Aile**, Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayınları: 287, Ankara: 1967, s. 21.

- İnsan toplumlarının en ilkel göçebe avcılık ve ağaçlardan meyva toplama dönemlerinde, erkek geçici olarak karısının evine gitmektedir.
- İnsan toplumlarında nüfus artıp bir yere yerleşmeye ve yalın ziraat yapmaya başlandığı dönemlerde ise genellikle tarımla uğraşan kadın olup, erkeğin temelli olarak kadının evine gelmesinin adet olduğu görülmektedir.
- Toplumlar, daha ileri derecede ziraat ve özellikle hayvan yetiştirmeye başladıktan sonra, siyaset ve savaşlara karışarak ailenin, erkeğin bulunduğu yerde oturması gelenek halini almıştır.

3. AİLENİN TARİHSEL GELİŞİMİ

Ailenin tarihsel gelişimini verebilmek için ilkelden ilerlemiş olanlara doğru çeşitli kültürlerde vermek daha yararlı olacaktır.

Eski devirlerde «geniş aile», ortaçağda «dar aile», yeni çağda ve günümüzde «çekirdek aile» karakteristik.

Geniş Aile

Eski devirlerde evrensel ve karakteristik olan bu aile biçimi, özellikle Çin, Hindistan ve Japonya'da görülmektedir. Bugün bile köylerde, kasabalarda yaşayan bir çok insanlarda babanın karısı, evlenmemiş kız çocukları, oğulları, oğullarının karısı ve çocukları üzerinde mutlak egemenliği vardı.

Roma İmparatorluğunun ilk devirlerine ilişkin olan aşağıdaki olay, babanın aile üzerindeki mutlak egemenliğini göstermektedir. Eski Roma'lılarda, aile tümüyle pederşahi olup Latince'de «patria potestas», başka deyişle «baba egemenliği» en yüksek şeklini bulmuştur. Bu devirde aile reisi olan baba, ailedeki bireylerin kişisel yaşamlarını isterse mutlu, isterse mutsuz kılabilirdi. Örneğin, oğluna istediği kızı alır, kızını istediği kimse ile evlendirir, hatta evli kızını ya da oğlunu, karı ya da kocasından boşatabilirdi. Çocuklarını isterse başka ailelere evlatlık olarak verebilir, hatta satabilirdi.

Dar Aile

Ortaçağda, özellikle büyük şehirlerde, geniş ataerki aile yerine, küçüğünün geçtiği görülmektedir. Bu aile, karı-koca, evlenmemiş ço-

cuklardan, anne ya da baba, akrabalarından oluşmaktadır. Bu dönemde, evlenmeler duygusal değil, ekonomik etkenlere önem verilerek yapılmaktadır. Bu aile tipine bir örnek olarak 15. yüzyılda İngiltere'de asiller ve arazi sahipleri gibi zengin sınıflar arasındaki evlenmeler gösterilebilir. Evlenme, herşeyden önce ticari sözleşme biçimindedir.

Belirtilen dönemde, toplumda, özellikle hiçbir kızın kocasız kalması istenirdi. Belirli bir yaşa gelen kızın evlendirilmesi hem bir adet hem de yasal bir zorunluluktur.

İster zengin, ister fakir ailelerde olsun, kadın evlenince sadece evinin işlerinden sorumluydu. Bu devirde büyüklerin, çocuklarına karşı ilgisi oldukça resmi ve soğuktu. Çocukların, kendilerine ilişkin hiçbir hakları bulunmamaktaydı. Çocuklar ancak bir eşya gibi, babalarının buyruklarına uyarlardı. Çocuklar babanıydı; istediği gibi ve kendine en uygun, işine en yarar biçimde onları yetiştirirdi. Evlenme işi ise, anne-baba için bir pazarlık konusu idi. Özellikle kızlarını mümkün olduğu kadar pahalıya satmak, her ailede özlemlenen birdurumdur. Kızların, evlenecekleri kimse hakkında fikir yürütme hakları yoktu.

Çekirdek Aile

Ekonomik koşulların değişmesi ve endüstriyel devrim, dar ailenin değişmesine ve modern çekirdek ailenin oluşmasına neden olmuştur. Çünkü, büyük şehirlerde fabrika ve diğer iş yerlerinde kolayca iş bulan gençler, ekonomik bağımsızlıklarını kazanınca, ebeveynlerin çocuklar üzerindeki otoriteleri gittikçe zayıflamıştır. Bunun sonucu olarak, gençler eşlerini kendileri seçmeye ve evlenirken ayrı evler kurmaya başlamışlardır. Modern çekirdek ailenin, belli başlı özellikleri şunlardır:

- Arkadaşlık temelini dayanılarak, yaşam arkadaşlarını seçme, özgürlüğü,
- Genç çiftlerin evlendikten sonra her iki tarafada bağlı olmaları,
- Karı-koca arasında eşitliğin benimsenmesi,
- Ailede, her sorunda karı-koca ve belirli yaşa gelmiş çocukların hep bir arada toplanarak, görüşerek karara varmalarıdır.

Aile kavramı, tanımı ve tarihsel gelişimin verilmesinden sonra, Türkiye'deki aile yapısına ve gelişimine bakılmalıdır.

4. TÜRK AİLE YAPISI VE GELİŞİMİ

Türk aile yapısı Cumhuriyet öncesi ve Cumhuriyet sonrası olarak iki aşamada incelenebilir.

A. Cumhuriyet Öncesi Aile

Boy yaşamı dönemini geçirerek iller ve devletler kurma dönemine gelmiş, ama henüz İslam Uygarlığının etkisi altına girmemiş olduğu zamanlarda Türk Uluslarında görülen aile tipi, «baba ocağı» idi. Buna «türkün»de denirdi.

Baba ocağında karı ile kocanın hakları eşitti. Kadın ailede erkekle aynı önemde yer alırdı. Öyle ki, ailede ana çocuklarına velilik etmeye yetkili, dul kaldığında çocuklarının vasisi, evinin mutlak yöneticisi idi. Destanlardaki araştırmalar, Hakan'ın buyurma yetkisine dahi tek başına sahip olmadığını gösteriyor. Bir buyruk «Hakan ile Hatun buyuruyor ki...» demekle yürürlüğe girerdi.

Eski Türk aile düzeninde kadın ile erkeğin birbirlerine eşit oluşları, yalnız bir tek kadınla evlenmesinden de anlaşılır. Gerçi, büyük istila devirlerinde erkeklerin töreye aykırı olarak, birden fazla kadınla evlendiği saptanmıştır. Ama bu durumda bile, aile ocağının resmi sahibi, erkeğin yaşam arkadaşı olan ilk eşi sayılmış, kalanına «kuma» adı verilmiştir.

Çocukların evlenerek baba ocağından ayrılmalarda eski Türk ailesinin özelliklerindendi. Bir delikanlı ev-bark sahibi olacak yaşa gelince, bir yiğitlik göstererek İ Kurulu'ndan bir ad alırdı. Böylece babasının vasiliğinden kurtulan delikanlı, Hakan'ın veliliği altına girer, «İldeş» olurdu. Sonra evlilik gelirdi. Delikanlı, evleneceği sırada aile malından mirasını peşin alırdı. Buna kız da «yumuş» adı verilen çeyizini katardı. Gelinle güvey mallarını birleştirerek, ortak bir ev sahibi olurlardı. Evlenmek sözcüğü de ev-bark sahibi olmaktan gelmektedir.

Çocuklar üstündeki velilik görevi, baba kadar anaya da aitti. Erkek, karısına sürekli saygı gösterir, sözgelimi bir yere giderken arabaya onu bindirir, kendisi arabanın arkasından yürürdü.

Eski Türkler'de aile sıralamasında bark ve türkün'den sonra 'soy' gelir. Aralarında kan birliği bulunan yakın ve yan akrabaların bütününe, soy denir. Soyda hem ana hem de baba yönünden akraba olanlar vardır. Birinciler ana soyu, ikinciler baba soyu adını alır.

Eski Türkler'de ana soyu ile baba soyu eşit değerdedir. Bunun sonucu olarak, eskilerin asalet dedikleri soyluluk, yalnızca babadan değil, anne yönünden de gelirdi.

Eski Oğuzlar'da aile adına, boy denirdi. Avrupa'daki aile adlarının aksine, küçük addan önce gelirdi. Her boyun kendine özgü bir damgası vardı. Sürüleriyle hazinelerini kendi damgalarıyla nişanlardı. Yakutlarda ise boyun bireyleri arasında ekonomik bir ortaklık söz konusu idi. Öyle ki bir adam, bağlı bulunduğu boya ait bir evde, saatlerce uyuyabilirdi. Toprak mülkiyeti de boya aitti. Küçük aileler, bu toprağı «zuğ» adı verilen bölümlere ayırarak ayrı ayrı ekerlerdi. Ama, mülkiyet ortaktı ve gerektiğinde yeniden bölünebilirdi.

Müslümanlığı benimsedikten sonra Selçuklular, törelerini uzun bir süre daha devam ettirdiler. Özellikle kadınların toplumsal hakları yönünden. Bu durum Selçuk Uygarlığına ait bazı minyatürlerden, içinde kadın resmi bulunan seramiklerden ortaya çıkmaktadır. 13. yüzyılda ünlü Arap gezgini İbni Batuta, Selçuk kadınlarının değişik zamanlarda ve çevrelerde, çeşitli dış etkilerin ve hukuk sistemlerinin altında yaşamış olmalarına karşın, Türk gelenek ve göreneklerini koruduklarını belirtir.

Bu yeni yaşam, Türk aile düzeni üstünde, özellikle kadının toplum ve aile içindeki yeri konusunda sonuçlar doğurmakta gecikmedi. Türkiye'de köylü kadınların hemen hepsi çiftlikte, ev endüstrisinde, evlerinin ekonomisinde önemli roller oynarken, kentlerdeki kız kardeşleri zamanla dört duvar arasına kapandı.

İlk ayırım Bizans ve İran etkisinde kalarak 15. yüzyılda «harem»in kurulması ile başlar. O devrin sultanının buyruğı ile saray iki bölüme ayrılmıştır. Harem ve Selâmlık. Bunlardan harem öyle bir yerdi ki, eşikte iki çift papuç, kadının bir hanım misafiri olduğunu gösteriyorsa kocası bile içeri giremezdi. Selâmlık ise, erkekler bölümü idi.

İmparatorluğun ileri gelenleri Sultanı izlemekte gecikmediler. Böylece harem yaşamı belli bir sınıf arasında gelişti, gelenekselleşti. Sonra, kadınların giyim ve davranışları ile ilgili kararlar arka arkaya geldi. Kadınların giyim ve davranışları ile ilgili kararlar şu şekilde özetlenebilir:

«1603'de kadınların kaymakçı dükkanlarına girmemeleri, 1610'da erkeklerle birlikte sandala binmemelerine karar verildi. 1750'de kadınların mesire yerlerine gitmeleri yasaklandı. 1787'de ince kumaştan ferace giyilmemesi, diken terzilerin tekrarı halinde dükkanların önünde asılacağı ilan

edildi.... Üçüncü Osman zamanında kadınlar, haftada ancak dört gün sokağa çıkabiliyorlardı. IV. Mustafa zamanında bu yasaklar hafta boyunca uygulanır oldu. 1900 Tenbihnamesi ise, kadınların babaları ya da oğulları ile dahi sokakta kalmamalarını, belirli alanlarda dolaşmamalarını tenbih ediyordu» (5).

Evlilik genellikle ana-baba ya da akrabalar tarafından düzenlenirdi. Kızlar eşlerini seçmede pek birşey söyleme ya da isteme hakkına sahip değildiler. Gelin ile güveyin düğün gününe kadar birbirlerini görmeleri pek seyrek olurdu. İslâm kurallarına göre, evlilik sözleşmesinin iki erkek ya da bir erkek iki kadın tanığın huzurunda yapılması gerekti. Bu durumda bile gelin, ayrı odada bulundurulur ve soruları kapı ardından yanıtlardı. Koca, olanaklarına ve mal gücüne göre karısını besleme, yuvasının eğer varsa köle ve uşaklarını yönetmekle sorumlu idi. Kadınların, kendi mallarına diledikleri şekilde sahip olmaları ya da kullanmaları hakları şeriatça verilmiştir. Ancak görünüşte ve çoğu kez uygulamada koca, ailenin mutlak hakimi idi.

Öte yandan ilk bakışta, boşanma konusunda kocaya çok fazla hak tanınmış gibi görünüyordu. Ama bazı kurallar uygulamada kadınları da az çok koruyordu. Öyle ki, boşanma konusu olduğunda, koca tarafından kadına «mihir» adı altında bir miktar para ödenmesi zorunlu idi. Eğer bunun miktarı evlilikten önce ya da evlilik sırasında saptanmamışsa, kadın yine de boşanma halinde «mihir» isteyebilirdi. Buna karşılık, şeriatın koyduğu kurallarda kadını koruyan hukuki maddeler pek yoktu. Olanlarda gereği gibi uygulanmıyordu.

Boşanma halinde, çocukların bakımı şeriatça şu şekilde düzenlenmişti. Erkek çocuk, anne bakımına gereksinim duyduğu sürece, kız çocuk ise ergenlik çağına kadar annesinde kalırdı. Eğer çocuk, eşler ayrıldıktan sonra dünyaya gelmişse bakım tümüyle anneye aitti. Babada masrafları karşılamakla sorumlu idi. Ananın ölümü halinde çocukların bakımı, ananın kadın akrabalarına düşerdi. Eğer yaşıyorsa anneanne, değilse uygun yaştaki teyze, eğer ana tarafından bir kadın akraba yoksa bu görevi, babaanne ya da hala yüklenirdi.

Kırsal bölgelerde, yani köyde, ovada, yaylada aile düzeni kent ve kasaba topluluklarından çok farklı idi. Hemen bütün topluluklarda erkek evleneceği kızın ailesine değişik bölgelere göre ka-

(5) İSERVET SERDAROĞLU, *Aile Çevresi*, Redhouse Yayınevi; İstanbul: 1972, s. 34.

lin, ağırlık, başlık adı altında bir miktar para öderdi. Öte yandan bazı oymaklarda evlilikten önce arkadaşlık hoş görülür, kızlara kendi kocalarını seçme hakkı verilir.

Köy kadını, hiçbir zaman yüzünü örtmemiştir. Çünkü herşeyden önce yaşadığı ortam, doğa izin vermemiştir. Kırsal bölge kadınlarının en önemli özelliklerinden biridir. Düğünlerde erkeklerle birlikte eğlenceye katılıp halay tutmaktadırlar. Bu töre, Anadolu'nun pek çok yerinde bugün de süregelmektedir.

Akınlarda, savaşlarda eriyen, yok olan nüfus, erkek nüfusedir. Türk ulusunun yaşamı akınlı, savaşla geçmiştir. Bu yüzden erkek çocuk, daima kız çocuktan daha çok beklenmiştir. Öyle ki, eskiden bazı bölgelerde aileler, erkek çocuklarının çokluğuna göre saygı görmüşlerdir. Ama köylerde kadın, hiçbir zaman kasabalarda, kentlerde olduğu gibi günlük yaşamdan ayrı tutulmamışlardır.

Anadolu'da çoğunlukla, tek kadınla evlilik uygulanmıştır. Ancak, bazı Türkmen oymakları arasında oğlu olmayan kadın, kocasına ikinci kez evlenme izni de verirdi. Yörükler arasında ise çok kadınlı evlilik gelenekselleşmişti.

B. Cumhuriyet Sonrası Türk Ailesi

Ulusal bağımsızlık savaşını başarı ile gerçekleştiren Türk Ulus-u, Atatürk yolunda bundan sonra, belki de daha zor bir savaşın içine giriyordu. Bu savaş, Ulusun bağımsızlığını korumak, çağdaş devletler düzeyine gelmektir. Başka deyişle, toplumsal ve kültürel alanlarda da devrimlerini tamamlamaktır.

İmparatorluğun çöküşü ve içinden çıkılan savaşın getirdiği zorluklar, bunun sonucu olarak ekonomik yapının zayıflığı, verilen bu savaşında güçlüklerini bir kat daha arttırmıştır. «Memlekette sanayi yok gibidir, bir kaç fabrika müstesna olmak üzere, ulusal denebilecek ve ulusal gereksinimi karşılayacak tek bir sanat yoktur. Yabancı ülkelerden gelen mallara direnebilecek pek az el tezgahı kalmıştır. Ülkenin gereksinimi olan bütün mamül maddeler, bu arada önemli miktarda giyecek eşyası, dışarıdan gelmektedir. Tarımsal üretim I. Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı döneminde büsbütün gerilemiş, çeşitli ürünlerin dıştan alınması gereği doğmuştur» (6).

(6) İSMAIL CEM, Türkiye'de Geri Kalmışlığın Tarihi, 3. Baskı, Cem Yayınevi, İstanbul: 1973, s. 286.

İşte bu koşullar altında ülkeyi yeniden canlandırıp, bağımsızlıktan ödün vermeden, çağdaş uygarlığa ulaşmak için yapılan devrimlerin anlamı daha bir önem kazanmaktadır. Atatürkçülük ilkelerinden olan «Laik»lik ile toplumsal yaşamda dine karşı özgürlüklerini kazanan bireyler, özellikle kadınlar, eşitliğin temelini de atmaya başlamışlardır. Özellikle 1926 yılında Medeni Kanunun kabulü ile hukuksal açıdan kadın ve erkek arasındaki eşitlik kurulmaya çalışılmıştır. Bu kadınların özgürlüğünü de korumaktaydı. Örneğin: 262. madde: çok karılığı yasaklıyor, eşit boşanma hakkı tanıyor, çocukların gözetimini ana babanın her ikisine de veriyordu. 264. madde: boşanma halinde, çocuğun ana babadan hangisine verileceği hakim kararına bırakıldı, ölüm halinde ise çocuk, geride kalan eşe verildi. 439. madde: aile içinde malların yönetilmesinde gerekse ölümden sonra servetin paylaşılmasında kadına, erkekle eşit haklar tanıyor. Evlenmelerin geçerli olabilmesi için, nikâhın gelinin huzurunda yapılması koşulu kondu. Ayrıca Medeni Kanunun getirdiği haklara ek olarak, başka önlemlerde alınıyordu. 1930 yılında kadınlara, yerel seçimlerde oy kullanma hakkı verildi. 1934'de Anayasa değiştirilerek bu hak genel seçimleri de kapsayacak biçimde genişletildi. Okuma-yazma zorunlu kılındı. Böylece Osmanlı döneminden kalan gelenek ve göreneklere bir yerde tamamen ters çıkan, ama bunun toplum içinde yaşatmasını bilen bir politika ile devrimler yapılıyordu. Özellikle harf devriminin ülkenin demokratikleşmesinde önemli bir yeri bulunmaktadır. Kadın özgürlüğü açısından, kadının ekonomik bağımsızlığı kazanabilmesi hukuki açıdan tam olarak sağlanmasa da yinede kadınların çalışabileceği söyleniyordu. Ancak bütün bu belirtilenlerin gerçekten toplum yaşamı içinde yaşanıldığını söylemek çok zordur. Bunların çeşitli nedenleri vardır. Yeri geldiğinde bunlarda verilmeye çalışılacaktır. Ama şunu belirtelim ki, bu yasanın çeşitli aksak yönleri bulunmaktadır. Örneğin: kadının, kocasının rızası olmadan çalışmaması, aile başkanının koca olduğu, özellikle ceza yasasında kadının evlilik dışı cinsel ilişkileri ile erkeğinkileri eşit biçimde cezalandırılmamakta, ayrıca erkeğin bu tür ilişkilerinin kanıtlanmış sayılabilmesi için gerçekleşmesi oldukça güç koşullar ileri sürülmektedir. Böylece de, evlilik bağına bağlılık, salt kadından beklenmektedir. Nitekim gelenek ve görenekler de bu tutumun yaygınlığını yansıtmaktadır. Şimdiye dek Medeni Kanun ve diğer yasalar içinde kadının ve aileyi yasaların nasıl gördüğü aktarılmaya çalışıldı. Bundan sonra ise köy, kasaba ve kentlerde yaşayan ailelerin yapıları, yapı-

lan araştırmalarla ortaya çıkartılmaya çalışılacak ve aile yapısındaki gelişim, değişimlerin siyasi gelişim ile olan ilişkisi kurulacaktır.

Planlı bir kalkınmayı amaç edinen Atatrk düşünce, «i dinazimi özerk biçimde işleterek gelişme gücünü çok partili yaşama geçtikten sonra gittikçe yitirmeye başlamış ve yeni sömürgeciliğin etkisi altına girmiştir» (7). Hele 1950'lerden sonra, ülke içinde dış glerin etkinliği gittikçe artmıştır. Böylece ülkede, siyasi ve ekonomik erk Batı lkelerinin işbirliğini yapan, ithalat tüccar ve büyük toprak sahiplerine artan lde geçmeye başlamıştır.

20. yüzyılın en önemli özelliklerinden biri, ülke kalkınmalarının temel çıkış noktasının sanayileşmesinden geçmesidir. Ancak belirtildiği gibi, çok partili yaşama geçildikten ve A.B.D'den Marshall yardımının benimsenmesinden sonra Türkiye'ye yatırım politikasını tarım sektörüne yöneltti. Tarımda makinalaşmaya hız verildi. Traktörlerin, biçerdöverlerin, sulama tesislerinin sayısı arttı ve ürünleri pazara aktarabilmek için gerekli yol şebekesinin geliştirilmesi için gerekli çalışmalara başlandı. Böylece devletliliğin temel savunucularından olan sanayileşmeye sırt çevrilerek, tarım kesiminden kalkınma yoluna gidildi. Ancak 1960'larda tarım kesiminde baş gösteren tıkanmalar, nüfus artışı, dünya genelinde gelişen ekonomik ve politik koşullar, çarpık bir sanayileşmeye yol açtı.

Bu politik, ekonomik değişmeler ülkede aile yapısını da etkiledi. Özellikle köylerden, kentlere g başladı. Özce şu söylenebilir; çarpık ekonomik sistem yüzünden plansız olarak köyden kente g olmuş ve oluşan çekirdek aileler, modernleşmenin ya da çağdaşlaşmanın değil, olanaksızlıkların sonucunda kentlerde oluşmaya başlamıştır.

Türkiye'de yapılan araştırmalarda en azından iki tip ailenin var olduğu gösterilmektedir (8). Bunlar; geniş ve çekirdek (ağdaş) aile tipleridir.

Türkiye hızlı değişme sürecine karşın, kırsal kesimde geleneksel ilişkilerin korunduğu toplumlardan birisidir. Ülkenin kırsal kesim-

(7) OZANKAYA, s. 325.

(8) SERİM TİMUR, *Türkiye'de Aile Yapısı*, Hacettepe Üniversitesi Yayınları No: D-15, Ankara: 1972, s.30-61. Türkiye'de aile türlerini çoğaltmak olasıdır. Özellikle i glerin arttığı günümüzde gecekond u ailesi, dış gler sonucunda ortaya çıkan yurt dışındaki aileler ya da yurda kesin dönüş yapan insanların oluşturduğu aile tipleri; köy ve kent arasında varolan kasaba aileleri bulunmaktadır.

lerinde, özellikle tarım yapılan yörelerde ailenin üretimsel rolü temel özelliktir. Kişilerin birey olarak değil, aile üyesi olarak tanındığı kırsal toplulukta akrabalık ilişkileri, bireyin toplulukla bağlantısının ana dayanağıdır.

Ailenin bu kuruluş biçimi, katı bir basamaklı (hiyerarşik) yapılanma gerektirir. Tüm bireylerin maddi bağımlılık ilişkisiyle bağlı olduğu aile birliği, üretim aracı olan toprağın mülkiyetine sahip aile başkanının egemenliği altındadır. Ailenin taşıdığı bu özellikten dolayı çocuk, öncelikle bir iş gücü olarak önem taşır. Başka deyişle çocuğa çocuk olarak değil, üretken bir kişilik olarak bakılmaktadır (9).

Aile ve çocuğa özel bir anlam veren kırsal koşullar, günümüzde etkinliğini sürdürmekle birlikte, toplumsal yapının aileye değişik bir nitelik kazandırarak, değiştiği de bir gerçektir. Özellikle iç göçler ve kentleşme yoluyla kırsallaşma çözümlenirken ailenin yapısı ve işlevi de değişmektedir.

Bu durumda Cumhuriyet sonrası aile yapısını, köy ailesi ve kent ailesi olarak incelemek olanaklıdır.

Köy ailesini incelemeyen önce, kavram olarak köyün hangi anlamda kullanıldığını belirtmek gerekir. En genel anlamda köy, «tarımla uğraşan, içinde yer aldıkları geniş toplumda ortak çıkarları hem az olan hem de sınırlı ölçüde eşgüdölmüş bulunan, birbirleri karşısında güçlü bir özerklik eğilimi gösteren, yani toplumsal çevreden çok doğal çevreye yakın olan, birkaç düzine ile birkaç yüz arasında değişen sayıda hanelerden kurulu, belli ve özenle korunan, sınırları olan topluluklar» dir (10). Bir diğer tanımda şu şekildedir. «Halkı belli bir toprak bütün işleyen, kır yerleşmesi düzeninde konutları topluluğu» dur (11). Ancak, verilen bu tanımlara ufak bir ekleme yapılmalıdır. Çünkü, köy yerleşiminde üretim, toprak işlemenin dışında hayvancılığı da kapsamaktadır. Yani işin özünde köyler, doğaya yakın, onu işleyerek üretimi gerçekleştiren, nüfusu kentlere ve kasabalara göre çok daha az olan yerleşim yerleridir. Yerleşim yeri

(9) DENİZ GÜLER, Eğitim İletişimi Kurumu Olarak Çocuk Televizyonu ve Uygulamaları ile Bir Model Önerisi, Anadolu Üni. İ.B.Y.O. Eskişehir: 1991, s. 60.

(10) ÖZER OZANKAYA, Köyde Toplumsal Yapı ve Siyasal Kültür, Ank. Üni. S.B.F. Yayınları, s. 1.

(11) Türkçe Sözlük, 6. Baskı. TDK Yayınları, Ankara: 1974, s. 516.

kavramından da çıkarılabilecek bir başka sonuç, belli bir toprak üzerinde yerleşmiş ve üretimini bu topraklar üzerinde yapan topluluktur.

Yapılan bu açıklamalar doğrultusunda köy ailesini, daha özeldede ağırlıkla üzerinde durulan ülkemizin köy ailelerinin yapılarını, özelliklerini ortaya çıkarmak temel amaç olmaktadır. Ancak şunu hemen belirtmek gerekir ki, ülkemizin hem coğrafi özelliği, hem de iklim koşulları, bunlarında ötesinde yüzyıllardan beri gelen çeşitli kültür birikimlerinin farklılığı tam bir genelleme yapma olanağını vermemektedir. Çünkü yukarıda belirtilen özellikler ve bunlarında ötesinde varolan diğer özellikler konu olan köy aile yapısının çeşitli yerleşim bölgelerinde değişik olacağını göstermektedir. Ayrıca üzerinde durulan konuya ilişkin yeterince araştırma yapılmamış olması, sayıca az olan yapılmış çalışmaların ise çok eskilere dayanması, bugünkü köy aile yapısının özelliklerini ortaya çıkarmada olumsuz etkenler olarak sıralanmaktadır.

Belirtilen olumsuz etkenlere karşın bazı genellemelere varmak olasıdır. Genellemelere varmak için, araştırma yapılmış olan köylerden elde edilmiş verilerden yararlanılacaktır. Böylece, hemen her köyde bulunan ortak özellikler ortaya çıkarılacaktır (12).

1985 yılı Genel Nüfus Sayımına göre toplam nüfus 50.664 milyon kişidir. Bu sayım içinde, köy ve köy altı yerleşme birimlerinde nüfusun sayısı 23.798 milyondur. Başka deyişle, toplam nüfusun yüzde 47.0'i köy ve köy altı yerleşme birimlerinde yaşamaktadır. Ancak bu oran geçmiş yıllara oranla gittikçe düşmektedir. Çizelge-1'de sayım yıllarına göre şehir ve köy nüfusları artış oranları (1950-1985) gösterilmektedir (13).

(12) Yapılan kaynak araştırması sonucunda, ÖZER OZANKAYA, **Köyde Toplumsal Yapı...**, Serim TİMUR, **Türkiye'de Aile Yapısı** adlı kaynaklardan yararlanılmıştır. Bu çalışmaların yanısıra dolaysız olarak konuyla ilgili olmayan, ancak yararlanılan bazı etnolojik köy çalışmaları da bulunmaktadır.

(13) İstatistik Enstitüsü Genel Nüfus Sayımı, 1985, s. 405.

ÇİZELGE-1 : Sayım Yıllarına Göre Şehir ve Köy Nüfusları

(Bin Kişi)

Sayım Yılları	ŞEHİRLER				KÖYLER		
	Toplam	Yıllık		Yıllık Nüfus Artış Hızı (Binde)	Yıllık		
		Sayım Yılı Nüfusu	%		Sayım Yılı Nüfusu	%	
1950	20.947	5.244	25.0	22.70	15.703	75.0	21.90
1955	24.065	6.927	28.8	55.67	17.138	71.2	17.48
1960	27.755	8.860	31.9	49.21	18.895	68.1	19.53
1965	31.391	10.806	34.4	39.41	20.585	65.6	17.14
1970	35.605	13.691	38.5	47.33	21.914	61.5	12.51
1975	40.348	16.869	41.8	41.75	23.479	58.2	13.79
1980	44.737	19.645	43.9	30.47	25.092	56.1	13.29
1985	50.664	26.866	53.0	62.61	23.798	47.0	10.59

Köy ailesini incelerken, genel anlamda Türkiye'nin yapısının anlaşılmasında kolaylaşmaktadır.

1985 yılı sayımında, iktisaden faal erkek ve kadın nüfusun iktisadi faaliyet kollarına göre dağılımı Çizelge-2'de gösterilmektedir(14).

ÇİZELGE-2 : İktisaden Faal Erkek ve Kadın Nüfusun İktisadi Faaliyet Kollarına Göre Dağılımı

(12+ yaş)

İktisadi Faaliyet Kolu	1980			1985		
	K	%	E	K	%	E
Tarım	87.31		44.03	86.54		43.13
Madencilik	0.02		1.11	0.02		1.04
İmalat Sanayi	4.45		14.28	4.43		14.18
Elektrik, Gaz-Su	0.03		0.27	0.01		0.17
İnşaat ve Bayın. Hizmetleri	0.07		6.49	0.09		5.69
Ticaret (Otel, Lokanta ve vs.)	0.74		8.83	1.09		9.96
Ulaştırma	0.38		4.32	0.42		4.47
Mali Kurumlar	1.12		1.86	1.32		22.2
Hizmetler	5.26		17.65	5.89		18.42
İyi tanımlanmamış faaliyetler	0.62		1.15	0.18		0.72

(14) A.g.k., s. 331.

Çizelgeden de görülebileceği gibi, kadınlar büyük oranda tarım sektöründe çalışmaktadır. Köy ve köy altı yerleşim yerlerinin temel çalışma işyeri tarım sektörü olduğu düşünülürse, bu yerlerde çalışan kadın oranının (% 86.54) yüksek olduğu ortaya çıkmaktadır.

Bilindiği gibi aile, en yalın anlamda iki karşı cinsin bir araya gelmesiyle kurulur. Ancak bu kuruluşun toplum ve yasalar tarafından onayı da gerekmektedir. Yasal bir yapıya sahip olmak için, kurulan ailenin medeni nikâh yapması gerekmektedir. Ancak toplum içinde yasal bir geçerliliği bulunmayan ama uygulamada varolan imam nikâhı da bulunmaktadır. Ülkemiz yerleşim yerleri açısından gösterdiği durum Çizelge-3'de verilmiştir (15).

ÇİZELGE-3 : Yerleşim Yerlerine Göre Medeni ve İmam Nikâhı Olanların Dağılımı

NİKAH BİÇİMİ	3 B.KENT	KENT	KASABA	KÖY	TÜRKİYE
Medeni Nikâh	54.1	38.5	40.5	29.8	35.4
İmam Nikâhı	5.1	5.6	4.8	21.3	15.0
İkiside	40.6	55.3	54.7	48.4	49.2
Nikâhsız	0.3	0.6	0.0	0.5	0.4
TOPLAM	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

Çizelgeden ülkemiz köylerinde geleneksel yapının ağırlığı ortaya çıkmaktadır. İmam nikâhının oranının yerleşim yerlerinin küçüldükçe arttığı, medeni nikâhın ise azaldığı görülmektedir. Bu durum bir noktada şu şekilde açıklanmaktadır: «Köy topluluklarında bir erkekle kadın arasındaki evliliğin yasa ve töreye uygun sayılması için imam nikâhı yeterli bir koşuldur. Resmî nikâh yaptırmamış olduğu için bir evliliğin yasal ve törel sayılmaması durumu ile karşılaşılmaz. Bu nedenle de, köylerde 'anası-babası bilinmeyen çocuklar' sorunu günümüzde de sürmektedir. Nitekim yaklaşık olarak her on yılda bir yasa çıkarılarak kamu yönetimince köylerdeki böyle çocukların ana-babalarını belirleme çalışması yapılır. Resmî nikâh ise çocukların okula ya da askere gitmeleri durumunda, ayrıca tarım dışına nüfus atma

(15) Bu durum ile ilgili olarak VI. Beş Yıllık Kalkınma Planı Öncesinde Gelirmeler: 1984-1988, s. 329'da, «evlenmeler büyük oranda, hem resmî hem de dini nikâh şeklinde yapılmaktadır. Bu şekilde evlenenlerin yaklaşık 85.0 dir», açıklaması bulunmaktadır. Oranların açık olarak belirtilmemesi nedeni ile, temel sayılabilen S. TİMUR'un kaynağını kullanma, uygun görülmüştür.

gereğini duyan köylerde, bir de özellikle kamu kesiminde kalan ya da sigortalı olan işlerde çalışma durumunda aranıp başvuru, bu etkenlerin etkisiyle yaygınlaşıp benimsenmeye başlayan bir yol olmaktadır» (16).

Kuruluştaki böyle bir yapının ağırlıklı olduğu ortaya çıkmaktadır. Ancak şu da belirtilmeli ki, evlenecek kişilerin bu kararı vermelerinde ailelerin rolü büyük olmaktadır. Bu rol, kız çocukları için dahada artmaktadır. Çizelge-4'de yerleşim yerlerine göre kadınların evlenme biçimleri gösterilmektedir (17).

ÇİZELGE-4 : Yerleşim Yerlerine Göre Kadınların Evlenme Biçimi

KARAR VERME	3 B.KENT	KENT	KASABA	KÖY	TÜRKİYE
Kendi rızası olmadan ailesinin rızası ile	7.7	12.5	11.3	11.8	11.4
Ailesinin kararı, kendi rızası	59.1	67.7	72.2	67.0	67.0
Kendi kararı, ailesinin rızası	29.6	12.0	10.5	10.0	12.5
Kaçma	3.3	7.1	4.3	9.2	7.6
Kaçırılma, başka	—	0.7	1.7	2.1	1.6
TOPLAM	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

Görüldüğü gibi ailelerin, evlenmelerdeki etkisinin önemi ortaya çıkmaktadır. Aynı konuda hem erkek hem de kadınları kapsayan ve dört köy üzerinde yapılan araştırmadan çıkan sonuç ise şöyledir: (18)

ÇİZELGE-5 : Evlenme Biçimi

NASIL EVLENDİN ?	A KÖYÜ		B KÖYÜ		C KÖYÜ		D KÖYÜ	
	E %	K	E %	K	E %	K	E %	K
Kendim karar verdim	7.4	6.2	6.8	3.8	7	2.3	22	4.8
Büyüklerime danışarak, kendim karar vererek	29.6	6.2	40.1	5.1	9.3	—	7.3	—
Büyüklerimin rızasını alarak	59.3	59.4	47.5	64.1	60.1	41.9	63.4	14.3
Büyüklerim bana danışmadan	3.7	28.1	3.4	26.4	—	—	—	—

(16) OZANKAYA, Toplum Bilime..., s. 242.

(17) TİMUR, s. 71.

(18) OZANKAYA, s. 246.

Diğer bir kaynakta bu konuda şunlar belirtilmektedir. «Yirmibeş yıl önce evlenecek olan kız ve oğlanın eşini ailesinin seçmesi geneği hakimdi. Bugün evlenmek isteyen delikanlı, eşi olacak kız seçebilme özgürlüğüne sahip olmuş gibidir. Kız ise, ana ve babasının evlenmesine ilişkin kararlarına karşı itiraz etme hakkına sahip değildir... Nişan ve evlenmelerde son karar çoğunlukla ana ve babalara aittir» (19).

Medeni Kanuna göre evlenme yaşı erkekler ve kızlar için belirtilmiştir. Ancak, köylerde özellikle kızlar açısından evlenme yaşı çok küçüktür. Çizelge-6'da evlenme yaşları gösterilmektedir (20).

ÇİZELGE-6 : Evlenme Yaşları

	A KÖYÜ		B KÖYÜ		C KÖYÜ		D KÖYÜ	
	E %	K	E %	K	E %	K	E %	K
15'den küçük ...	1.7	50.9	—	37.5	7.0	7.0	2.4	4.8
15—19	40.7	47.2	37.2	53.1	32.6	32.6	26.8	57.1
20—24	44.1	1.9	44.4	6.3	18.6	25.6	36.6	21.4
Bilinmiyor, bekar, cevapsız	1.7	—	—	3.2	14.0	27.9	7.3	11.9
TOPLAM %	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
TOPLAM sayı ...	59	53	27	32	43	43	41	42

Bu araştırmalardan çıkan sonuç, yasal yaş sınırlarının altında köylerde yüksek bir oranda, özellikle kızlarda evlenmelerin olduğunu, ama genelde 15-19 yaş arasında ortalamanın yoğunlaştığı ortaya çıkmaktadır. Erken yaşta evlenmenin getirdiği çeşitli fizyolojik ve psikolojik sakıncaları bulunmaktadır. Ancak, kısıtlı bir çevre içinde yaşayan bireylerin toplumsal gereksinimlere ilişkin yeterince bilgi olmamaları, evlenmelerin erken yaşta gerçekleşmesine etki etmektedir. Bunun yanı sıra işin ekonomik yanı da aileler için önemli bir etkendir.

Ekonomik bir birim olan Türk köy ailesinde, tüm bireyler üretilme katılırlar. Köy ailesinde kızların para, taşınır ya da taşınmaz mal-

(19) İBRAHİM YASA, 25 Yıl Sonra Hasanoğlan Köyü, Ankara Üniversitesi S.B.F. Yayınları, Ankara: 1969, s.63'den aktaran; OZANKAYA, s.240.

(20) OZANKAYA, Köyde..., s.259.

lar isteyerek, başka deyişle «başlık parası» karşılığında evlendirilmelerinin, kız ailesinin işgücü kaybına karşılık olduğu, erkek ailesi açısından ise aileye katılan yeni bir üretici gücün bedeli olduğu, bu nedenle başlığın tecimsel bir değişimi temsil ettiği söylenebilir. Kentlerden köylere gidildikçe artan bu olgunun, bölgelere göre dağılımında geleneksel teknolojiye dayalı tarımın en çok yapıldığı, kadınların yoğun bir biçimde üretime katıldıkları Doğu Anadolu ve Karadeniz bölgelerinde en yüksek orana eriştiği (% 71.4), buna karşılık makinalı tarım teknolojisinin geliştiği ve kadın nüfusunun çoğunluğunu tarım dışı kaldığı Batı Anadolu'da en düşük olduğu (% 19.7) yapılan araştırmalar sonucunda ortaya çıkmaktadır (21).

Bölgelere göre farklılıklar göstermekle birlikte, başlık geleneğinin günümüzde birçok köyde varlığını sürdürdüğü söylenebilir. Zaten çetin ekonomik sorunlar içinde yaşayan köy ailelerinde bu konu, daha bir sorun olmaktadır. Başlık veremeyecek durumda olan erkekler, kızları rızası ya da rızası olmadan kaçırarak, aileler arası düşmanlıklara yol açmakta, hatta kuşaklar boyu sürüp giden kan gütme olaylarına neden olmaktadır. Bu yolda çıkmaz olduğunu anlayan erkeklerin çoğu evlenmemekte ve geç yaşlara kadar bekar kalmaktadırlar.

Şimdiye kadar belirtilen noktalar, köy aile biçiminin yapısına ilişkin bazı ipuçları vermesine karşın, tam netlikle anlaşılmasını zorlaştırmaktadır. Bu bakımdan aile yapısının başlangıçtaki durumu ele alınmalıdır (22).

ÇİZELGE-7 : Yerleşim Yerlerine Göre Evliliğin Başlangıcındaki Aile Biçimi

YERLEŞİM YERİ	ÇEKİRDEK	ATAERKİL AİLE	GEÇİCİ GENİŞ	TOPLAM
3 Büyük Kent	47.2	37.5	15.3	100.0
Kent	28.8	53.8	17.4	100.0
Kasaba	21.0	65.0	16.0	100.0
Köy	19.7	68.2	12.1	100.0
TÜRKİYE	24.2	62.3	13.5	100.0

(21) TİMUR, s. 30.

(22) A.g.k., s. 45.

Çizelgede de gösterildiği gibi evliliğin başlangıcında köylerin aile biçiminin, ataerkil geniş ağırlıklı olduğu ortaya çıkmaktadır. Genelde, Yerleşim yerlerine göre aile biçimleri Çizelge-8'de gösterilmektedir (23).

ÇİZELGE-8 : Yerleşim Yerlerine Göre Aile Biçimleri

	3 B.KENT	KENT	KASABA	KÖY	TÜRKİYE
	%	%	%	%	%
Çekirdek	67.9	63.3	61.5	55.4	59.7
Ataerkil Geniş	4.6	9.7	20.0	25.4	19.0
Geçici Geniş	12.4	15.0	12.7	13.3	13.1
Parçalanmış, Eksik	15.0	11.9	5.7	5.9	8.3
TOPLAM	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

Çizelge-8'e bağlı olarak, aile yapısının temel toplumsal, ekonomik ilişkilerinin bağlı olduğu ve aile biçimindeki değişimin bu yapıdaki değişime bağımlı olarak açıklanması gerektiğinden yola çıkılarak, ülkemizde dört temel aile biçiminden söz edilebilir. Bu aile biçimleri ve tanımları şu şekildedir:

- Çekirdek Aile : Karı-Koca ve evlenmemiş çocuklardan oluşan ev halkı.
- Ataerkil Geniş Aile : Aile başkanı ve karısıyla evli oğulları, gelinleri ya da bir evli oğul ve diğer bekar çocukları ile oturmaları.
- Geçici Geniş Aile : Aile başkanlarının kendi anne ve babası, bekar kardeşleri, karısının bu tür yakınları ya da her ikisinin diğer akrabalarının bulunması.
- Parçalanmış Aile : Ölüm, boşanma, ayrı yaşama gibi nedenlerle karı ya da kocadan birinin ya da her ikisinin bulunmadığı ailedir.

Çizelge-7 ve Çizelge-8 birlikte değerlendirildiğinde ilginç sonuçlar ortaya çıkmaktadır. Çizelge-7'de görüldüğü gibi, evlilik başlanğı

cında köylerdeki geniş aile biçimi yüksek orandadır. Ancak genel Türkiye ortalamasında, Çizelge-8'de artık evlilik başlangıcı konu edilmiş tüm ülke köylerindeki genel ortalama verilmeye çalışılmıştır. Bu iki çizelge arasındaki bağlantıyı kurmak için, köy ailelerinin ekonomik yapılarına bakmak gerekmektedir. Çünkü, toprağa dayalı bir üretim biçimi olan köylerde, işlenilen toprağa olan ortaklık sayısı arttıkça, elde edilen gelirden aileye yetmemeye başlamaktadır. Bunun doğal sonucu olarak, aile içinde parçalanmalar olmakta ve tarım dışı üretime yönelme başlamaktadır (parçalanma, çekirdek aile için değil, geniş aile için söz konusu olmaktadır). Bu konuda yapılan bir araştırmada, belirtilen yaklaşımı destekleyen veriler Çizelge-9'da gösterilmektedir (24).

ÇİZELGE-9 : Sahip Olunan Toprak Büyüklüğüne Göre Aile Biçimi

Toprak Büyüklüğü (Dönüm)	Kuruluştaki Çekirdek	Sonradan Çekirdek	Toplam Çekirdek	Geçici Geniş	Ataerli Geniş
1—10	16.3	42.3	58.6	18.2	23.3
11—24	17.2	28.7	45.9	19.6	34.5
25—50	13.1	28.9	42.0	12.5	45.5
51—100	9.8	26.6	36.3	12.2	51.3
100'den çok	6.0	16.6	22.6	19.2	58.1

Çizelgeden de görülebileceği gibi, köy ailesinin sahip bulunduğu toprak büyüklüğüne göre, aile biçimi belirlenmektedir. Büyük topraklara sahip ailelerin % 58.1'nin geniş aile biçimini korudukları, ama toprak büyüklüğü azaldıkça geniş ailelerin azaldığı ve çekirdek ailenin çoğaldığı ortaya çıkmaktadır. Geniş aile oranında doğal olarak yıllar geçtikçe, aile bireylerinin çoğalacağından, sayıları azalmaktadır. Bu değişim, çağdaş anlamdaki çekirdek ailenin oluşundaki bir gelişim olarak ele alınamaz. Bu değişimin nedeni temelde toprak sahipliğindeki dengesizlikten doğan zorunlu aile parçalanmasıdır. Köyden göçlerin temelinde bu dengesizlik yatmaktadır. Daha önce görülen evlilik, başlangıcındaki aile biçiminin köylerde büyük bir oranda geniş aile olduğu ve bunun toprak sahipliğindeki büyüklükle korunduğu ya da korunmak istendiği ancak geçim zorluklarıyla geniş ailenin parçalanıp çekirdek aileye dönüştüğü ortaya çıkmaktadır.

(24) A.g.k., s. 57.

Köylerde oluşan bu çekirdek ailelerin, kentleşmiş toplumlardaki bağımsız aileler durumunda olmadıklarını belirtmek gerekir. Köylerde çekirdek durumundaki ailelerde akrabalar arasındaki ilişkiler ve dayanışma, kentteki ile karşılaştırılmayacak ölçüde sıkı, kapsamlı ve ölçülüdür. Bir çok ilişki ve yardımlaşma durumları onları gelirlerini paylaşmak ve sıkı ilişki içinde bulunmak zorunluluğunda bırakmaktadır. Çünkü bütün yönleri ile toplumsal güvenlik ve toplumsal denetim gereksinmesi ve bunların karşılanma süreçleri köylerde, sanayileşmiş, kentleşmiş yerleşme yerlerinde olduğundan büyük değişiklikler göstermektedir.

Türkiye'de kırsal koşullar etkinliğini sürdürmekle birlikte, toplumsal yapının aileye değişik bir nitelik kazandırarak değiştiği de bir gerçektir.

Özellikle son otuz yıldır yapısal olarak değişim içine toplumsal yaşantı, iç göçler ve kentleşme yoluyla kent topluluğunun etkinliğinde artış göstermektedir. Toplumsal değişimin yansımaları öncelikle aile yapısında ortaya çıkmaktadır.

Tarım dışı etkinliklerin egemen olduğu kentsel toplulukta, ailenin kuruluş ve yapısını da değişikliklere uğratmaktadır. Daha öncede belirtildiği gibi, kırsal kesimin ana geçim aracı olan toprağın, aileleri birlikte yaşamaya bağlayıcı ve birleştirici özelliği bulunmaktadır. Bu durum iş gücü türlerindeki çeşitlenme, insanların geçim uğraşımındaki ayrılaşma nedeniyle, kent yaşamında geçerliliğini yitirmektedir. Kent yaşamı, aileyi boyutça küçülmeye zorlamakta, çekirdek aile tipine dönüştürmektedir. Ailenin boyutlarındaki küçülme, ailenin kuruluş ve işleyiş biçiminde de değişiklikler yaratmaktadır. İikece eşlerin karşılıklı istemine dayanan bir nitelik kazanan ailede, basamaksal yapılanma yerini eşitlikçi ilkelere bırakmıştır. Bu niteliğiyle de aile, eşler arasındaki ruhsal uyum, karşılıklı gereksinimlerin karşılanması, doğan çocukların bakılıp, büyütülmesi ve eğitilmesi işlevini üstlenmiş bir birliğe dönüşmüştür (25). Başka deyişle, aile bu niteliğiyle, bireyin geleceğinin maddi güvencesi olmaktan çıkarak, bireylerin toplumsallaştırma işlevini üstlenen bir toplumsal birim haline gelmiştir.

Kent ailesinin bu niteliğiyle çocuğun tüketici bir öge olarak ortaya çıkması, çok çocuk istemini sınırlamakta, aile bireylerinin rol

(25) TUNCER, s. 7.

ve konumlarını yeniden tanımlamakta, toplumsallaştırma işlevine yeni bir anlam kazandırmaktadır.

Kent kesiminin günümüzde etkinlik kazanmasına karşın, aile içi yaşantı ve çocuğa ilişkin geleneksel modeller süregelmekte, değişen kent koşullarında ya da yeni kentleşenler arasında kırsal gelenekler etkinliğini korumaktadır.

Değişen toplum koşulları içinde geleneksel ailenin korunmasında, bir anlamda bu geleneksel modelden etkinleşmiş yasal düzenlemelerin payı olduğu söylenebilir. Örneğin Medeni Kanun'da erkek (koca), eş ve çocuklarının geçimini sağlamakla yükümlü sayılmıştır. Ancak aynı yasayla, kocayı, başta eşinin çalışması olmak üzere, çeşitli konularda aile bireyleri üzerinde kimi haklarla donatarak kadının geleneksel bağımlılığını benimseyen bir yaklaşım izlemiştir.

Toplumsal yapıdaki değişiklik, iş gücü türlerindeki çeşitlenmenin kent ailesi üstünde de etkileri bulunmaktadır. Öncelikle, ailenin yakın çevresinin daraldığı görülmektedir. Çünkü, iş gücü türlerindeki çeşitlenme, bireyi sürekli devinim içinde bulunduğu kentlerde, yakın akraba ya da tanıdıkların birarada, topluca yaşamları söz konusu değildir. Böyle birbirlerine yabancı insanlar topluluğu içinde yaşayanların yakın tanıdıklarının niceliği azalmaktadır.

Aile çevresi böylesine daralır, aile üyesi azalırken, kentlinin görece olarak daha geniş bir çevre içinde yaşamaya başladığı görülmektedir. Bu durum şu şekilde özetlenebilir. Kent ailesi;

- çekirdek ailedir,
- tarım dışı çalışma yapar,
- köylere oranla evlenme yaşı büyüktür,
- boşanma oranları daha yüksektir,
- görevleri azalmaktadır,
- yakınlık ilişkileri zayıftır,
- aile üyelerinin birbirleri üzerindeki toplumsal denetim ve baskıları zayıftır.

Bu özelliklerin yanısıra her an ve sürekli olarak diğer insanlarla, insanlığın tarih boyunca geliştirdiği, değiştirdiği, ürettiği ile bir arada yaşamaktadır. Toplum içinde ailenin iletişim ve etkileşimde bulunduğu iletişim ortamlarının payı çok büyüktür. Okul, yakın

çevre, kitle iletişim araçları, sanat-gösteri gibi, aile dışındaki kültürel ve toplumsal iletişim ortamları hem aile kurumunu hem de ailedeki bireyleri etkilemektedir.

Öte yandan, kırsal yaşantıda da iletişim ortamlarının etkililiği söz konusudur. Ancak, kırsal yaşantının iletişim ortamları hem nicelik hem de nitelik olarak değişiklik göstermekte. Bunun sonucunda da geleneksel yapının özelliği olarak etkilenme kent yaşamındaki gibi kolay gerçekleşmemektedir.

5. SONUÇ

Bu çalışmada aile kavramı, tarihsel gelişimi ve Türk toplum yaşantısında aile incelendi. Türk toplum yaşantısında köy ve kent ailelerinin işlevleri, yapısal ayrılıkları ile, kültürel-toplumsal-ekonomik değişimlerin toplumsal birim olan aile yaşantısını nasıl etkilediği verilmeye çalışıldı.

Belirtildiği gibi kültürel ve toplumsal yapının dayandığı temel kurum, aile kurumudur. Tarihsel gelişim boyunca ailenin, belli bir toplumsal düzene göre insanlığın sürekliliğini sağlayan bir kurum olduğu gösterildi.

Her toplumda toplumsal-kültürel-ekonomik değişimler söz konusudur. Buna bağlı olarak da aile kurumu değişime uğrar. Köy ailesinde bu değişimler basamaklı ya da aşamalı bir süreç içinde gerçekleşmektedir. Özellikle hızlı değişim sürecinde, kent ailesinin yapısı, işlevi de hızla değişmekte, insanlara «aile kurumu gerekli midir, değil midir» sorusuna yöneltilmektedir.

Bu sorunun yanıtı «evet» olmalıdır. Ancak, aile kurumu ve aile kurumunu oluşturan bireylerin, salt toplumsal görevlerini yerine getirmek amacı güderek, aile kurma girişiminde bulunması söz konusu olmamalıdır. Bu durum bireylerde **ne, niçin, neden, nerede, nasıl** sorularına yanıt verebilmesini gerektirir. En azından toplumun sürekliliğini sağlama yolunda, insanın bilinçli olarak yapması gereken durumdur. Böylece insan, içinde yaşadığı toplumsal yapıya uygun **aile kültürü** yaratabilmelidir.

KAYNAKÇA

- VI. Beş Yıllık Kalkınma Planı Öncesinde Gelişmeler: 1984-1988.
- CEM, İsmail. **Türkiye'de Geri Kalmışlığın Tarihi**, 3. Baskı, Cem Yayınevi, İstanbul: 1973.
- GÜLER, Deniz. **Eğitim İletişimi Kurumu Olarak Çocuk Televizyonu Ve Uygulamaları İle Bir Model Önerisi**, Anadolu Üni. İ.B.Y.O, Eskişehir: 1991.
- HANÇERLİOĞLU, Orhan. **Felsefe Ansiklopedisi: Kavramlar ve Akımlar**, Cilt: 1, Remzi Kitapevi, İstanbul: 1976.
- **İstatistik Enstitüsü Genel Nüfus Sayımı**, 1985.
- MERAY L., Seha. **Toplum Bilim Üzerine**, Hil Yayınları, İstanbul: 1982.
- OZANKAYA, Özer, **Toplumbilime Giriş**, 3. Basım, Ankara Üni. S.B.F. Yayınları No: 431, Ankara: 1979.
- ———, **Köyde Toplumsal Yapı ve Siyasal Kültür**, Ankara Üni. S.B.F. Yayınları.
- SERDAROĞLU, Servet. **Aile Çevresi**, Redhouse Yayınevi, İstanbul: 1972.
- ŞAHİNKAYA, Rezzan. **Psiko-Sosyal Yönleriyle Aile**, Ankara Üni. Ziraat Fakültesi Yayınları: 287, Ankara: 1967.
- TİMUR, Serim. **Türkiye'de Aile Yapısı**, Hacettepe Üni. Yayınları No: D, 15, Ankara: 1972.
- TUNCER, Oya, «Çocuk ve Aile Çevresi», **Çocuk Ve Eğitim**, TED Yayınları No: 3, Ankara: 1980.
- **Türkçe Sözlük**, 6. Baskı. TDİK Yayınları, Ankara: 1974.

«DİLLERİ VAR BİZİM DİLE BENZEMEZ»

Yrd. Doç. Dr. Turhan BARAZ

Dil, bildiğimiz gibi iletişimin ortak aracı, yani hepimizin dili. Hangi görevi sürdürüyor olursak olalım, konu hepimizi ilgilendiriyor.

Dil, toplumsal değişimden etkilenen önemli kurumlardan biri. Toplumumuzda Türkçenin özleşmesinden yana olanlarla Osmanlıca-ya dönüş özleminde olanlar arasındaki çatışmalar son yıllarda kamuoyunun gündemine fazlaca giremiyor. Çünkü Türkçenin birçok alanda **yetersiz olduğu genel yargısı** giderek yaygınlaşıyor.

Bu nedenle yazımın başında Türkçenin anlatım olanaklarından, gücünden ve zenginlik kaynaklarından söz etmek istiyorum. Dilimizin içinde bulunduğu acı durumu örneklemeye geçmeden önce, bu açıklamanın gereğine inanıyorum. Sözü «Bu olanakları olan bir dil nasıl olur da bugünkü duruma getirilir?» demeye getirmek istiyorum.

Türkçe sonekli bir dil. Bu özellik köklerden yeni sözcükler türetme olanağı sağlar: **Türkçe Sözlük**'ten örneğin **göz** kökünden türemiş yeni sözcüklere bakalım: 250'ye yakın sözcük görebiliriz.

Dilimizdeki yüzlerce kökün böylesi sözcük türetme olanağı olduğunu düşünmenizi isterim.

Ayrıca köklere eklenen eklerin de her birinin bir değil birçok anlam boyutu olduğunu düşünmelisiniz.

Şimdi de eklerin köklere değişik anlamlar katması özelliğini örnekleyelim:

- den eki . Zaman kavramı oluşturur:
Erkenden yola çıktık./Önceden sizi uyardık.
- . Kaynak ve yer gösterir:
Her kitap**tan** yararlan/Turşudan alır mısınız?
- . Neden sonuç ilişkisi gösterir:
Sıcak**tan** uyuyamıyoruz/Korkudan titriyordu.
- . Madde kavramı içerir:
Gönülden bağlılık/Tunçtan heykel/Candan dost
- . Karşılaştırma kavramı oluşturur:
Pamuktan yumuşak/Ondan zeki/Sizden kısa
- lik eki . Yer adı belirtir:
zeytinlik, çayır**lık**, kömürlük
- . Nesne adı yapar:
kulak**lık**, göz**lük**, ağız**lık**
- . Topluluk adı belirtir:
genç**lik**, Türklük
- . Adlardan sıfat türetir:
günü**lük**, yılı**lık**, dolma**lık**, kira**lık**
- . Soyut adlar türetir:
ben**lik**, hiç**lik**
- . Meslek adları yapar:
doktor**luk**, dişç**ilik**, öğretmen**lik**
- ler eki . Topluluk ve genelleme kavramı katar:
Ankaralı**lar**, Fransız**lar**, köylü**ler**
- . Aile kavramı yansıtır:
Bariş**lar**, dayı**mlar**, Hakan**lar**
- . Saygı ve benzerlik kavramı bildirir:
Namık Kemal'**ler**, Fatih'**ler**, Mustafa Kemal'**ler**...
- . Benzerlik kavramı oluşturur:
Biz**ler** (bizim gibi olanlar), Siz**ler**
- . Abartma anlamlı sözcükler oluşturur:
Bir bahç**eleri** var/Bir zaman**lar** biz de gençtik.

Dilimizde bu tür örnekleyebileceğimiz pek çok ek var. Bir araştırmaya göre kimi eklerden türetilen -yaklaşık- sözcük sayıları şöyle belirtiliyor:

- mak eki 3900
- lı eki 1700
- lık eki 1600

— al eki	850
— sız eki	700
— ma eki	500

Türkçenin anlatım olanaklarıyla, zenginlik kaynaklarıyla tanışmayı sürdürüelim:

Zaman zaman, hiç değilse kendi kendimize sorduğumuz bir soru vardır: Türkçe gerçekten zengin mi yoksa yoksul bir dil mi?

Bir yargıya ulaşmanız için önce ölçütleri bilmeniz gerekiyor.

Birçokları sözcük sayısını, söz dağarcığını ölçüt olarak seçerler. Onlara göre sözgelişi çeviri yaparken kimi soyut kavramlar Türkçe' de karşılığını bulamamaktadır... Hem **İngilizce Sözlük** yerinden kalkmayacak kadar ağırdır, büyüktür... Oysa **Türkçe Sözlük**?...

Bir dilin söz dağarcığı o dilin zenginliği ya da yoksulluğu konusunda tek başına bir **ölçüt olamaz**. Sözcükler nicelik yönünden karşılaştırılmaz.

Kuşkusuz yüzyıllar boyu bilim ve sanat alanında değerli ürünler vermiş ulusların dillerinin gelişmiş bir dil haline gelmesi doğaldır. Örneğe **kültür dili** diye anılan Fransızca, İngilizce, Almanca, İtalyanca... gibi diller. Ama hemen eklemeliyim, söz dağarcığının genişliği bir dilin **anlatım gücünün yüksekliğine** kanıt olamaz. Darlığı da dilin yoksulluğunun kanıtı değildir. Öte yandan kültür dillerinin birçoğunda, örneğin İngilizcede Yunanca, Latince, Fransızca kökenli kavramların sayısı da **azımsanmayacak** boyuttadır...

Burada sorun dilin **anlatım gücünde** düşümlenmektedir. Fakat, şu sözcük sayısı, söz dağarcığı ölçütünü bir de ben denemek istiyorum:

Dilimizin en büyük emekçisi, ustası Ö. Asım AKSOY'un 42 yıllık çalışmalarının ürünü (1935-1977) olan 8 cilt Tarama Sözlüğü ile 12 cilt Derleme Sözlüğü'nü bilirsiniz.

Tarama Sözlüğünde, Edebiyatımızın ilk yazılı ürünleri olan Orhun Yazıtları'ndan başlayarak tüm yazılı ürünlerimizdeki Türkçe sözcükler toplanmıştır. Örneğin **yanıt, yazık, us** gibi sözcükler 7-8 nci yüzyıllardaki ilk yazılı ürünlerden bugüne aktarılmış:

«Bir kez gönül yıktın ise» . «Ben gelmedim dava için
Benim işim **sevi** için»

Kez, sevi sözcükleri de 13. yüzyıldan Y. Emre Divanı'ndan bugünlere ulaştırılmış.

Derleme Sözlüğü de Anadolu'da gelişen Türkçenin halk dilinde halk ağızlarındaki zengin karşılıklarının derlenmesinden oluşmuştur.

- **Söz gelişi** Rumca **anahtar** yerine açar, açacak, açkı
Farsça **ayna** yerine bakacak, gözgör,
yüzgörgü, kılıklık

Aydınlarımızın yabancı tıp kitaplarından aktarıp dile yerleştirdikleri hastalık adları halk dilinde hastalığın belirgin niteliğinden yararlanılarak adlandırılmıştır:

- difteri — — — → **kuşkuyruğu** (Seyhan)
- varis — — — → **ordubozan** (Erzincan)
- zatürcep — — — → **terletme** (Antalya) **vurgun** (İçel)
yanıkara (Samsun)
- romatizma — — — → **yel** (Denizli) **kuruyel** (Erzurum)
- kolera — — — → **kirli paçavra** (Erzurum)...

Şimdi şunu söyleyebiliriz: Bir dildeki sözcük sayısı o dilin zengin ya da yoksul sayılmasının nedeni olamaz. Yine de bu ölçütü kullanarak bir yargıya varmakta kararlı iseniz **Tarama** ve **Derleme Sözlüklerini** de **Türkçe Sözlük'ün** üzerine koymalısınız... Artık başka dillerin sözlükleri ile Türkçe Sözlük'ü nicelik yönünden karşılaştırabilirsiniz.

Bir dilin zenginliğini o dilin **anlatım gücü** belirler. Bu nedenle dilimizin anlatım gücünü belirten örnekleri sürdürüelim:

Söz gelişi Türkçedeki renk adlarını düşünelim:

yavruağzı — gül kurusu — camgöbeği — suyeşili — gece mavisı — limon küfü — yanardöner — güvercinboynu — kumrugöğsü — ördek başı — baklakırı — delialacası — çingene pembesi — narçiçeği — ayvasarısı — ebemkuşağı — karyagdı — tavşankanı — akşamgüneşi — kavuniçi — vişneçürüğü — kahverengi — külrengi...

Başka hiçbir dilde bu ölçüde zengin renk adı yok. Doğan AK-SAN'ın belirtmesiyle «Başka dilleri kullanan uluslarda, renk körlüğü mü var?» kuşkusuna kapılabilirsiniz.

Türkçedeki **akraba adlarının** zenginliği de başka dillerle karşılaştırılamayacak ölçüde şaşırtıcıdır.

ana — sütanne — nine — dede — büyükbaba — hala — teyze — yenge — veyanne — amca — dayı — hanımanne — babaanne — yeğen — elti — anneanne — ağababa — birader — kayın — bacanak — baldız — ağabey — kaynana — abla — büyükanne — kayınbirader — kaynata — enişte — kayınęo — kardeş...

Deyimlerimiz de dilimizin anlatım gücünün en önemli kanıtıdır. Örneğin soyut bir kavram olan «**fke**» yi anlatan deyimlere bakın: ağzına geleni söylemek — alev kesilmek — ateş almak — ateş pskrmek — barut kesilmek — beyni atmak — kafası atmak — cinleri başına toplamak — ifrit olmak — kan başına uğramak — kan beynine sığramak — kprmek — kudurmak — kiplere binmek — dinden imandan çıkmak — ayrıntı kabarmak — gözü kızmak — kafası kızmak — gözleri dönmek — gözü dumanlanmak — kafası dönmek — parlamak — diş gıcırdatmak — dudak sarkıtmak — pire için yorgan yakmak — gözlerini devinmek — kalkıp kalkıp oturmak — kaşlarını atmak — barut gibi — fişek gibi — burnundan düşen bin parça — atık yüz — bam teline basmak — kanına dokunmak...

Sözün burasında dilimizin en önemli zenginlik kaynaklarından **atasözlerini** de özellikle belirtmeliyim. Ataszlerimizle koskoca bir yaşam gerçeğini kısa, çarpıcı ve yoğun bir biçimde anlatmıyor muyuz?

Anlatmak istediğimiz kavramı daha güçlü belirtmek istediğimizde başvurduğumuz **ikilemeler** de dilimizin zenginlik kaynaklarındandır: iri yarı, deli dolu, kıpır kıpır, açık saçık, çoluk ocuk, iyi kötü, yırtık pırtık... gibi.

Köklü bir şiir geleneğine sahip Türkçenin karşılaştırma, benzetme, eğretileme gibi **söz sanatları**; eşanamlılık, eşseslilik ve okanamlılık gibi **anlam özellikleri** dilimizin anlatım gücünü gösteren sayısız olanaklar değil mi?

Bütün bu örneklerden sonra şu yargıya ulaşabiliriz:

Dilimizin anlatım olanakları insanların bütün düşünce ve duygu evrenini yansıtabilecek zenginliktedir. Yazık ki bu olanaklardan gereğince yararlanamıyoruz.

Batı dillerindeki kimi kavramların Türkçede karşılıklarını bulamayanların **iki sorunu** vardır: Ya şimdiye değin dilimizin sözünü ettiğimiz anlatım gücünden habersizdirler ya da zihinsel yorgunlukları vardır.

Bu güzel dili hem sesletim hem de kurallarına, özelliklerine uygun olarak kullanma yönünden yoksullaştıran bizleriz. Dilimizin güzelleşmesini istemeyen «dış mihraklar» a değil Türkçeyi Türklere öldürtüyoruz.

Şimdi, yazımın amacını oluşturan bölüme geldik. Burada dilimizin özelliklerine, kurallarına uygun olmayan ve çok sık rastladığımız anlatım bozukluklarına değinmek istiyorum.

DOĞRU ANLATIMIN ÖNEMİ

Kimilerine göre doğru ve güzel yazma, konuşma öğrenilemez. Bu, Tanrı vergisidir, özel bir yetenek gerektirir. Falih Rıfki ATAY, böyle düşünenlerin yanıldıklarını bir yazısında bakın nasıl açıklıyor: «Düşündüğünü ve duyduğunu karşısındakine derli toplu anlatabilmek ne bir meslek ne de bir sanattır. Bu, ortaöğretimden geçen her vatandaşın yapması gereken ve yapabileceği bir şeydir. Hikâye yazmak bir sanattır; fakat dün akşam başından geçeni anlatabilmek bir sanat değildir.» Bu doğrudur. Elbette düşündüğümüzü derli toplu, açık anlatma bir sanat değildir.

Dil ve anlatımla ilgili becerilerimizin gelişmesi, yalnızca belli amaçlara ulaşmak için değil, yaşamımızın bütününde önem taşır. Bu nedenle özenle çalışmaya, çekilecek zahmete değer.

Öyleyse ne yapmamız gerekir? Hemen söyleyelim:

Sözlü ya da yazılı anlatımda başarılı olmak için kuralları öğrenmiş olmak yetmez. Bu bilgilerimize uygulamalarla işlerlik ve canlılık kazandırmalıyız. Yazarken uzun uzun düşünme, en uygun sözü, biçimi bulmak için yazılanları değiştirme olanağı vardır. Konuşurken uzun uzun düşünmeye zamanımız yoktur. Bu yüzden, özellikle konuşurken, istemeden de olsa kimi yanlışlıklar yapıyoruz. Bu tür anlatım yanlışlarını düzeltmede sizlere yardımcı olmak amacıyla en sık karşılaşılan anlatım bozukluklarını örneklerle göstererek, bunların doğru biçimlerini belirtmeye çalışacağız.

Anlatım yanlışlarının bir bölümü sözcük düzeyindedir. Sözcük düzeyinde yapılan bu yanlışları şu başlıklar altında toplayabiliriz:

- . Yapıları yanlış olan sözcükler
- . Birbiriyle karıştırılan sözcükler
- . Gereksiz sözcükler

- . Yinelemeler
- . Gereksiz yardımcı eylemler
- . Çelişen sözler

Şimdi bu kümelenmeyi kimi örneklerle tanıyalım.

YAPILARI YANLIŞ OLAN SÖZCÜKLER

Sözcüklere yanlış ekler ya da sözcükler eklenerek bu tür yanlışlar yapılır.

Şu örneklerde olduğu gibi:

- . «Zevklerini yeterince **geliştirebilmemiş** kişilere sanatın gereğini anlatamazsınız.» cümlesinde «geliştirememiş» sözcüğü kullanılmıydı.
- . «Fatma Hanım, komşusu gelince işinden **alıkoyulmuştu**» cümlesinde «alıkoyulmuştu» sözcüğü olmalıydı.
- . «Çocukların eğitiminde onlara **hoşgörülük** de kazandırılmalı.» cümlesinde «hoşgörülü olma özelliği», ya da «hoşgörü» sözcük grubu ve sözcüklerinden birinin kullanımı doğru olurdu.
- . «Ürünlerimizi dış ürünler karşısında **pahalılatmak** için çalışmalar sürdürülüyor.» cümlesinde «pahalılaştırmak» denmeliydi.
- . «Belediyenin ekmek fiyatlarını **ucuzlaştıracığı** bildirildi.» cümlesinde «ucuzlatacağı» sözcüğü kullanılmalıydı.
- . «Çevremizi elbirliğiyle **güzelletmeye** çalışalım.» cümlesinde «güzelleştirmeye» sözcüğü olurdu.
- . «İki ülke arasında herhangi bir **sürtünmeye** gerek yoktur.» cümlesinde «sürtüşmeye» sözcüğü kullanılmalıydı.

BİRBİRİYLE KARIŞTIRILAN SÖZCÜKLER

Bu tür yanlışlar sesçe birbirine yakın sözcüklerin karıştırılmasından doğar:

- . «Sigarayla alkolün sağlığımız açısından etkileri arasında bazı **ayrıcalıklar** vardır.» cümlesinde «ayrılık» sözcüğü kullanılmalıydı. «Ayrıcalık» sözcüğü «başkalarından ayrı ve üstün tutulma durumu» (imtiyaz) anlamındadır.

Buradaki kullanımı yanlıştı.

- . «**Çekimsizliği** yüzünden en haklı olduğu konularda bile konuşmaz. cümlesinde «çekimsizlik» yerine «çekingenlik» denmeliydi.
- . «Eşanlı sözcükler arasında, küçük de olsa, anlam yönünden bir **ayrıntı** vardır.» cümlesinde «ayrıntı» yerine «ayrım» olmalıydı.
- . «Meclis Başkanı'nın konuşması bütün ülkede olumlu **tepkiler** yarattı.» cümlesinde «bir olaya, bir güce karşı olan geri tepme» anlamındaki «teпки» yerine «etki» sözcüğü kullanılmalıydı.
- . «Kitabın yeni harflerle basılıp **yayınlanmasına** karar verildi.» cümlesinde «iletişim araçlarıyla yayılan haberler, bilgiler» anlamındaki «yayın» sözcüğü yerine «yayma işi» anlamındaki «yayım» sözcüğü uygundur.
- . «Çiçek hastalığına yakalanan çocuğun bütün vücudunu küçük yaralar **kapsamıştı.**» cümlesinde «içine almak» anlamındaki «kapsamak» sözcüğü yerine «yüzeyini örtmek» anlamındaki «kaplamak» sözcüğünün kullanımı doğrudur.

Örnekler çoğaltılabilir. Aşağıdaki cümlelerde koyu dizilen sözcüklerin yerine uygun olan sözcükler ayrıç içinde belirtilmiştir.

- . Evler birbirine **yaklaşık** olarak kurulmuştu. (yakın)
- . Onları **azımsayarak** kendini değerli ve önemli göstermek istiyordu. (küçümseyerek)
- . Her şeyi yapabilecek **değın** kendini güçlü buluyor. (denli)
- . O yıl Marmara'ya inanılmaz **çoğunlukta** balık akını oldu. (çoklukta, bollukta)
- . İş yerinden **öğretim** durumunu gösteren bir belge istediler. (öğrenim)

Sözcük seçiminde çok dikkatli olmalıyız. Kullanacağımız sözcüğün anlatmak istediğimizi karşılamasına özen göstermeliyiz.

GEREKSİZ SÖZCÜKLER

Anlatımın gücünü azaltan ya da anlatım bozukluğuna yol açan etkenlerden biri de eşanlı sözcükleri aynı cümle içerisinde birlikte kullanmaktır. Sözü gereksiz yere uzattığı için bu tür kullanım-

lar anlatımın gücünü azaltır; söylenenin kolayca kavranmasını önler. Öteki yanlışlar gibi bunlar da sözcükleri seçerken anlamına göre onları tartarak, değerlendirerek kullanmamaktan kaynaklanır. Bu tür bir yanlışlığı gidermenin ya da düzeltmenin somut ölçüsü şudur: Sözcük atıldığında anlamda bir bozulma ya da daralma olmuyorsa gereksizdir, atılmalı; oluyorsa o sözcük ya da sözcük öbeği gereklidir.

Aşağıdaki cümlelere bu yönden bakalım:

- . Elindeki mevcut bütün olanakları kullanacakmış.
- . Onda aradığınız her türlü antika mevcut bulunmaktadır.
- . 4 Aralık 1955 senesinde ona yazdığı mektubun bir kopyasını ve örneğini hâlâ saklıyor.
- . Soğuk sıfırın altında eksi otuz derecedeyken bu odada uyunmaz.
- . 1944 ilâ 1946 yılları arasında bütün memurların hepsine aynı yardım yapıldı.
- . Gökyüzünden inen beyaz kar tanelerini okşarcasına süpürüyordu.
- . Somut gerçeklere değindi.
- . Kısaca bir şey özetleyebilir miyim?
- . İlk müziğe başladığım zaman enstrümanımdan korkardım.

İlk iki cümlede **mevcut** sözcüğü gereksizdir. Atıldığında cümlenin anlamında bir bozulma ya da daralma olmaz. Çünkü ilk cümlede «elindeki» sözcüğünün anlamında «mevcut» anlamı vardır; ikincisinde de «bulunmaktadır» sözcüğü «vardır» demektir. Üçüncü cümlede **senesinde** sözcüğü gereksizdir, atılabilir. Gün, ay, yıl verilmiştir. Öte yandan bu cümlede **kopya** ve **örnek** sözcükleri de aynı anlama geldiği için birisi atılabilir. Cümle şu biçimde kurulur: «4 Aralık 1955'te ona yazdığı mektubun bir örneğini hâlâ saklıyordu.»

Dördüncü cümlede **sıfırın altında** sözcük öbeği ile **eksi** sözcüğü aynı anlama geldiğinden, birinden biri gereksizdir. Atıldığında anlamda bir değişme olmaz: «Soğuk eksi otuz derecedeyken bu odada uyunmaz» 5. cümlede de **ilâ**, başlayan yıl ile son bulan yıl arasında «den... -e değin» anlamıyla kullanılmıştır. Bu nedenle **ilâ** gereksizdir. Ayrıca cümlede **memurlar** sözcüğü çoğul olarak kullanıldığına ve bütün sıfatıyla belirtildiğine göre **hepsi** sözcüğü gereksizdir atılabilir: «1944-1946 yılları arasında bütün memurlara aynı yardım yapıldı»... gibi. Yine örneklediğimiz 6. cümlede **beyaz** sözcüğü gereksiz-

dir. Karın rengini belirtmenin gereği yoktur. 7. cümlede ise gerçek kavramı somutluğu da içerdiği için **somut** sözcüğü gereksizdir. 8. cümlede de **özet** kavramı ile kısaca sözcüğünün birlikte kullanılması yanlıştır. **Özet** zaten **kısa** kavramını içerir. Son cümlede de aynı biçimde **ilk** kavramını **başlamak** kavramı içermektedir. **İlk** sözcüğü gereksizdir.

YİNELEMELER

Bir kavramı karşılayan sözcüklerin eski ve yeni olanlarını cümlede bir arada kullanma özelliği de anlatımda sık karşılaştığımız yanlışlardandır. Bu tür yanlışlar anlatımın duruluğunu bozar.

- . Komşular, güç ve müşkül zamanlarda daima yardımlaşmalıdır.
- . Çetin ve zor sorunlar ancak böyle çözümlenir.
- . Sözlerime son verirken hepinizi saygı ve hürmetle selamlarım.
- . Günleri çok hoş, mesut, mutlu ve iyi geçirdi.
- . Gençlik kuruluş ve teşkilatları gençliğe katkıda bulunmaktadır.
- . Suçsuz yere iftiraya uğradım.
- . Bu soruna ünlü sosyolog ve toplumbilimciler eğildi.
- . Eğitimde bazı ilke ve prensiplere uymalıyız.
- . Ozan en çok hürriyet ve özgürlük konusuna değerir.
- . Pür neşe dolu kimseydi.
- . Kitabı okuduktan sonra kendisine geri iade ettim.
- . Büyük bir ekseriyetle kanun kabul edildi.
- . Onun durum vaziyetini inceleyelim.
- . İki yıllık zorunlu mecburiyetle doğuya gitti.
- . 9 ila 17 arasında...
- . Birlik ve bareberlik içinde bulunmalıyız.
- . Bu konuya da yeri gelince yer vereceğiz.
- . Kendini düşünen egoist insanları sevmem.
- . Arkadaşıma tesadüfen rastgeldim.

- . Dış ihracatımız rekor düzeyde.
- . Belediye, otobüs durak yerlerini artırdı.
- . Üçlü trionun konseri muhteşemdi.
- . Yetkililerin konuya ilgi ve alaka göstermeleri gerekir.

Bu örnekler çoğaltılabilir. Örnek cümlelerde aynı anlamı karşılayan eski ve yeni sözcüklerin yanı sıra yabancı sözcükle Türkçe karşılığının birlikte kullanıldığını gördünüz. Kimi örnek cümlelerde de sözcüğün kapsamında bulunan anlam, ayrı bir sözcükle yeniden belirtilerek yinelemeler yapılmıştır.

GEREKSİZ YARDIMCI EYLEMLER

Dilimizde kimi ad soylu sözcükleri **etmek, olmak** yardımcı eylemlerle birlikte eylem görevinde kullanırız:

Hasta olmak, telefon etmek, yardım etmek, rica etmek, iyi olmak... gibi

Günümüzde etmek, olmak yardımcı eylemlerinin yanı sıra **yapmak, bulmak** eylemleri de yardımcı eylem gibi kullanılıyor. O zaman:

etki etmek, etki yapmak	sözleri	etkilemek	yerine
istekte bulunmak	sözü	istemek	"
kuşku etmek	"	kuşkulananmak	"
başvuruda bulunmak	"	başvurmak	"
duyuru yapmak	"	duyurmak	"
umut etmek	"	ummak, dilemek,	yerine

kullanılıyor. Oysa, bu yardımcı eylemler yerine sözcüklerin eylem olanlarını kullanmak, dilimizin zenginliği ve doğru kullanım açısından hem kolay hem de daha uygundur.

Örnekleyelim:

- . Son günlerin en çok **istek alan** parçasını çalıyoruz. (istenen)
- . Üyeler, bu konuşmaların toplantıdakilere saygısızlık **teşkil ettiğini** söyledi. (olduğunu)
- . Şunu da **ifade edeyim ki...** (belirteyim, belirtmeliyim)

Bu yıpranmış ve kalıp söz niteliğindeki anlatım özellikleri dilimize gereken özeni göstermeyişimizden kaynaklanıyor.

ÇELİŞEN SÖZLER

Bu gruptaki anlatım yanlışlarını kendi içinde bölümleyerek tanıyalım. Sözcük seçerken özenli olmalıyız ama özentili olmamalıyız. Kimi sözcüklerin Türkçe karşılıklarını, düşünmeden, yerinde kullanmazsak anlatım yanlışlığı yaparız. Çünkü bir sözcüğün dilimizdeki Türkçe karşılığı onunla bütünüyle örtüşmeyebilir, sözcüğün yan anlamı anlatılmak istenmiş olabilir:

. Çağdaş uygarlık düzeyine erişmek için eğitim sorunlarımızı çözmemiz **koşuldu**» cümlesinde «şart» sözcüğünün yerine kullanılan «koşul» sözcüğü yanlıştır. Bu cümlede «şart»ın yan anlamı olan «gerekli» sözcüğünün kullanılması doğru olurdu.

. «Türkiye'nin milli meselelerinde partiler hiçbir **ayrıcılık** göstermemiştir.» cümlesinde de **ayrıcılık** «imtiyaz, başkalarından üstün tutuluş» anlamındadır. Oysa «fark, ayrılık, ayırım» demek isteniyor. Aşağıdaki örnekleri inceleyelim:

. «Sanatçıların konuya olumlu yaklaşmadığını **savunan** konuşmacı sözlerine şöyle devam etti.» cümlesinde «bir saldırıya ya da bir düşünceye karşı olan davranış» anlamındaki «savunma» sözcüğü yanlış seçilmiştir. Burada «öne süren», «belirten» sözcüklerinin kullanımı doğru olurdu.

. Bu hastalık, zavallının yatağa düşmesini **sağladı**» cümlesinde «sağlamak» sözcüğü yerine «... neden oldu» denebilirdi. Çünkü «sağlamak» sözcüğü «olumlu sonuca ulaşmak» anlamında düşünülmelidir. İstenmeyen durumlar için kullanılması yanlıştır.

. Böyle davranmakla fayda değil zarar sağladım.» cümlesinde de aynı yanlışlık söz konusudur.

. «19 Şubat 1949 **yılında** doğmuşum.» cümlesinde «yılında» sözcüğünün kullanımı yanlıştır. Tarih, ay ve gün olarak belirtildiği için «günü» ya da «tarihinde» demek gerekirdi.

. «Sanatçının ölüm yıldönümü **kutlandı**» cümlesinde «olumlu durumlar, olaylar» ile ilgili kullanılması gereken «kutlama» sözcüğü yanlış kullanılmıştır. Cümle «Sanatçı ölüm yıldönümünde anıldı.» biçiminde olmalıydı.

Aşağıdaki cümlelerde belirtilen sözcükler, gelişigüzel bir biçimde, herhangi bir tartımdan geçirilmeden seçilip kullanılmıştır. Bunun için de anlatım bozukluklarına düşülmüştür.

- . Öyküde kişilerin karşılaştığı kimi tehlikeli durumlar merakımızı kamçılایacak bir biçimde **sergileniyor**.
- . Romanımızın hızlı bir gelişme gösterdiğini **savunacak** değilim.
- . Uzun süre yattığı için saçları bir hayli **büyümüştü**.
- . Aldığı ilaçlarla iyileşmesi şöyle dursun, hasta **onarılmaz** bir duruma düşmüştü.
- . Böyle mevsimsiz ve aralıksız yağan yağmurlar fayda yerine **zarar sağlamaktadır**.
- . Güvenilmez biri, diye ünlenişini o olaydaki tutumuna **borçludur**.

İlk cümlede **sergilemek** sözcüğü yanlış anlamda kullanılmıştır. Çünkü «sergileme» «bir şeyi tanıtmak herkesin görebileceği bir yere yerleştirmek ya da asmak» anlamına gelir. Bu anlamdan da anlaşılacağı gibi sözcüğün nesnel bir çağırışımı vardır. Örneğin bir resim ya da fotoğraf herkesin görmesi, tanınması amacıyla bir yere asılabilir, ama «tehlikeli durumlar» için aynı şeyi düşünemeyiz. Oysa «tehlikeli durumlar» sergilenmez, anlatılır, yansıtılır, dile getirilir.

İkinci cümlede de **savunma** sözcüğü anlamına göre doğru kullanılmamıştır. Sözcüğün genel dilde iki anlamı vardır: «Bir saldırıya karşı korunmak», «bir savı, başka bir sava karşı söz ya da yazıyla desteklemek, ondan yana olduğunu belirtmek.» Örnek cümlede sözcük bu iki anlamda da kullanılmamış. Oysa burada **savunma** yerine **öne** ya da **ileri sürme** denmeliydi. Üçüncü cümledeki yanlışlık da yine anlamca sözcükleri tartmamaktan geliyor. Örneğin, **büyüme** sözcüğünde «irileşmek, yetişmek, gelişmek» anlamları kullanımına göre vardır ama **uzamak** anlamı yoktur. Kaldı ki saç için **büyüme** denmez **uzamak** denir.

Dördüncü cümlede de **onarılmak** sözcüğü kendi anlamında kullanılmamıştır. Bozulan, kırılan bir nesne ya da araç onarılır ancak insan onarılmaz. **iyileşmek** anlamında kullanılan **onmak** sözcüğüyle **onarılmak** sözcüğü karıştırılmış. Çünkü, «elde edilecek bir şeyi olumlu bir sonuca kavuşturmadır» sağlamak. Oysa örnek cümlede sağlanan ya da ortaya çıkan durum elde edilmesi istenen bir şey değildir. Burada **sağlamak** yerine **zarara yol açtı, zarar doğurdu, zarar verdi** denebilirdi.

Son örnekteki yanlışlık da yine sözcükleri anlamına göre, kullanılmaktan kaynaklanıyor. İnsan ancak, kendisini iyi duruma ka-

vuşturan birine karşı borçluluk duygusu duyar. Oysa burada sözü edilen durum bunun tam tersidir: Güvenilmez biri diye ünlenmek. Burada **ünlenmek** sözcüğünün olumlu, **güvenilmez biri** sözünün olumsuz olduğuna ayrıca dikkat çekici. Böyle olunca cümle şöyle kurulabilirdi: «Güvenilmez biri diye tanınması o olaydan ileri gelmektedir ya da o olaydan sonra olmuştur...» gibi.

Bu örneklerde sözcüklerin yanlış anlamda kullanıldığını gördük. Oysa sözcüklerin olumlu, olumsuz kavramları yansıtanlarının çelişmesi sözcüğün ya da kavram alanlarının dışına taşılması anlatımı bozmaktadır.

Anlam olarak birbiriyle çelişen sözcüklerin birlikte kullanıldığı cümleleri örnekleyelim:

- . Bizde bu soruna **henüz hâlâ** bir çözüm yolu bulunmadı.
- . Bu çalışma koşullarına **ancak sadece** üç hafta dayanabildi.
- . Laf taşıyarak, aralarının **bozulmasına** o da bir **katkıda** bulunmuştu.
- . Marmara'da **ölmüş** bir kadın **cesedi** bulundu.
- . Güzel **çekilmiş** bir **resim**.
- . **Aşağı yukarı tam** bir yıldır görüşemiyoruz.
- . **Kuşkusuz** bu gelen onun sesi **olmalı**.
- . Bu olaylar **ilk acemilik** günlerimde benim de başıma gelmişti.
- . Hiç **beklemediğim** bir **sürprizle** karşılaştım.

Daha önce de vurguladığımız gibi sözlü ve yazılı anlatımda başarılı olabilmenin ilk adımı doğru cümle kurabilmektir. Nelerdir doğru cümlelerin belirleyici özellikleri? Hemen belirtelim: Söylemek istediğimizi tam olarak anlatması, dinleyen ya da okuyanın onu kolayca kavrayabilmesi, değişik biçimlerde anlaşılabilmesi, içinde yer alan her sözcüğün anlamlı bir işlevi olması, daha doğrusu dokusunda gereksiz hiçbir sözcüğü barındırmaması. Bütün bunlara şunu da ekleyebiliriz: Yerleşik dilbilgisi kurallarına uygun olması, anlatım ve yapı yönünden bir dil pürüzü taşıması.

Kurduğumuz cümlelerin doğruluğunu nasıl sağlayabiliriz? Doğru cümle kurma alışkanlığını nasıl kazanabiliriz? Hazır bir reçetesi, değişmez, şaşmaz kuralları yoktur bunun. Bununla birlikte diyebiliriz ki, ilk iş kendimizi ve cümlelerimizi denetlemektir. Özellikle de ya-

zılı anlatımda cümlelerimizin üzerinde durup düşünmeliyiz. Onları dil ve düşünce yönünden değerlendirmeli, bir pürüz varsa gidermeliyiz. Şimdi birlikte aşağıdaki cümleleri inceleyelim:

. O beni inandırmak için bin türlü söz söylüyor, ben de bu sözleri kuşkuyla dinliyordum.

Burada iki ayrı yargı var. Söz söyleyen «o»dur. Dinleyen ise «ben». Dilbilgisi terimleriyle söylersek iki ayrı yargının öznelere farklıdır. Bu nedenle birinci cümlenin yüklemi söylüyordu olmalıdır.

. Yazar bu konuda pek çok örnek vermiş, bunları tartışmıştı.

İlk cümlede belirtilen yanlış bu cümlede de var. Örnek verme işini yapan, yani özne «yazar»dır. Tartışmıştı yüklemine özne ise «biz»dir. Özneleri farklı olan bu cümlelerin birleşik zamanları ortak olamaz. Bu nedenle birinci cümlenin yüklemi vermişti olmalıdır.

. Yakında tiyatronun onarımı bitecek ve çalışmaya başlayacaktır.

Bu cümlede de iki yargı var. Bitecek olan, tiyatronun onarımı'dır. Çalışmaya başlayacak olan ise tiyatro'dur. Ancak ikinci cümlenin özne olan bu sözcük kullanılmadığı için cümlede anlatım bozukluğu yaratıyor. Doğrusu, ve bağlacından sonra **tiyatro** sözcüğünü (özneyi) cümleye eklemektir.

. O gece ambar bekçisinin tabancası belinden alınmış ve soyulmuş.

Bu cümleden şöyle iki anlam çıkıyor: «Ambar bekçisinin tabancası belinden alındı.» ve «Ambar bekçisinin tabancası soyuldu.» İlk cümlede bir yanlışlık yok; ancak bu cümlede **alınma** işine konu olan «ambar bekçisinin tabancası ikinci cümlede **soyulan** işine de konu olmuştur. Oysa soyulan **tabanca** değildir, **ambardır**. Ve bağlacından sonra **ambar** sözcüğü kullanılsaydı böyle bir anlatım yanlışlığı yapılmazdı.

. Bütün kitapların adı deftere yazıldı ve kitaplar raflara dizildi.

Örneklerimize benzer yapıdaki cümlelerde, dolaylı tümleşik eksikliklerinin oluşturduğu anlatım bozukluklarıyla devam edelim.

. Sanatçı, insanları sevdi, hoşgörüsüyle bağlandı.

Bu cümlede sanatçı sözcüğü ortak özne'dir. İkinci cümlenin yüklemine «neye, kime» sorusunu yönelttiğimizde «onlara» yanıtını alıyoruz. Cümlenin doğru biçimi:

. «**Sanatçı, insanları sevdi, onlara hoşgörüyüyle bağlandı.**» olur.

Bu cümlede dolaylı tümleç eksikliği anlatımı bozmuştur.

Benzer yanlışların yapıldığı aşağıdaki cümleleri inceleyelim ve doğrularını belirtelim:

. **Sizi buraya kadar yorduğumuz için teşekkür ederiz.**

Sizi buraya kadar yorduğumuz için **sizden özür dileriz.**

. **Arkadaşımı çok sever, daima güvenirim.**

Arkadaşımı çok sever, **ona** daima güvenirim.

. **Sanatçı hayatı yeniden biçimlendirir, kendi gerçeğini ekleyerek sanatsal gerçekliği yaratır.**

Sanatçı hayatı yeniden biçimlendirir, **ona** kendi gerçeğini ekleyerek sanatsal gerçekliğini yaratır.

. **Ulusumuz kendisine hizmet edenleri hiçbir zaman unutmamalı ve gereken önemi vermelidir.**

Ulusumuz kendisine hizmet edenleri hiçbir zaman unutmamalı ve **onlara** gereken önemi vermelidir.

. **Bütün çalışmalarımızda bize rehberlik eder, onun yardımlarıyla başarıya ulaşırdık.**

. **Köylümüz bu ülke için her türlü hizmeti; biz ise hep onu ihmal ettik.**

. **Kimse bu soruya cevap vermek istemiyor, vereceği cevabın kendisine sorumluluk yükleyeceğini biliyordu.**

. **En başarılı kompozisyonun yazarı belirlenecek ve gazetede yayımlanacak.**

. **Öğretmen sayısı çok olan okullardan alıp az olan okullara vereceğiz.**

Bu cümlelerin doğru biçimleri şöyle olmalıdır:

. **Bütün çalışmalarımızda bize rehberlik ederdi, onun yardımlarıyla başarıya ulaşırdık.**

. **Köylümüz bu ülke için her türlü hizmeti yaptı; biz ise onu hep ihmal ettik.**

. **En başarılı kompozisyonun yazarı belirlenecek ve yazı gazetede yayımlanacak.**

. Bu haklı eleştirilere kimse karşılık veremiyor, **herkes** utançla başını öne eğerek susuyordu.

. Öğretmen sayısı çok olan okullardan **öğretmenleri** alıp az olan okullara vereceğiz.

OLUMLU VE OLUMSUZ YARGILARIN KULLANIMI

Olumlu ve olumsuz yargıları birlikte içeren cümlelerde bu yargıların birbirine karışmaması için dikkat etmek gerekir. Bu özellikte olan aşağıdaki cümleyi birlikte inceleyelim:

. **Çok güzel bir çocuktü; yüzü sevimli, konuşması kusurlu değildi.**

Bu cümle üç yargıdan oluşuyor. Birinci yargı olumlu. Son yargı olumsuz. Ancak «değil» sözcüğü ikinci yargıyı da olumsuz yapıyor. Bu yanlış anlaşılmayı önlemek için olumlu ve olumsuz yargıları birbirinden ayırmak gerekir. Yüzü sevimliydi, biçimindeki düzeltme, cümledeki anlatım bozukluğunu giderir.

. **Biraz becerikli ama çok girişken değildi.**

. **Okuldaki spor faaliyetlerine sağlığı yerinde ve notları zayıf olmayan öğrenciler katılacak.**

Buraya değin örneklediğimiz cümleler virgülle, noktalı virgülle, (ve, ama, fakat, ancak) gibi bağlaçlarla birbirine bağlanan, art arda sıralanan yapı özelliğı taşıyordu. Böyle cümlelere **sıralı, bağlı cümleler** deriz. Özellikle bu yapıda cümleler kurarken uygulamalardaki yanlışlara düşmemeye özen gösterilmelidir.

Örneklenen birinci cümlede **ama** bağlacı iki ayrı yargıyı bağlıyor. İlk yargı olumlu, ikinci yargı olumsuz. «Değil» sözcüğünün ilk yargı için de düşünülmesini önlemek için birinci cümlede yüklemine bağimsız kılar «becerikliydi» biçimine getiririz. Böylece yanlış anlaşılma önlenir.

İkinci örnekte de **ve** bağlacı **olmak** yardımcı eylemine iki ayrı yargıyı bağlamış. Cümle iki biçimde düzeltilebilir:

... sağlığı yerinde **olan** ve notları zayıf **olmayan** ... ya da ... notları zayıf **olmayan** ve sağlığı yerinde **öğrenciler** ... ikinci yolu seçmek **olan**, olmayan sözcüklerini yinelememek açısından daha doğrudur.

Aşağıdaki cümlelerde de yargıların öznelerini olumluluk, olumsuzluk açısından ayrı ayrı belirtmek gerekir:

- . Halter, kros, gülle atma ... gibi ağır sporlar tam sağlıklı ve yaşlı olmayan kişilerce yapılmalıdır.
- . Hiçbir öğrenci derslerini aksatmamış, bu konuya istekle çalışmıştır.
- . Bu haklı eleştirilere kimse karşılık veremiyor, utançla başını öne eğerek susuyordu.
- . Halter, kros, gülle atma ... gibi ağır sporlar yaşlı olmayan ve sağlıklı kişilerce yapılmalıdır. (Olumlu ve olumsuz yargıların yeri değişti.)
- . Hiçbir öğrenci derslerini aksatmamış, her biri bu konuya istekle çalışmıştır.
- . Bu haklı eleştirilere kimse karşılık veremiyor; herkes utançla başını öne eğerek susuyordu.

YARDIMCI EYLEM EKSİKLİĞİ

Sık karşılaşılan anlatım bozukluklarından biri de cümlede yardımcı eylem eksikliğidir.

Dilimizdeki bir adla **etmek, olmak** gibi bir yardımcı eylemin birlikte kullanılması ile bileşik yapıli eylemler oluşur:

Yardım etmek, hasta olmak, rica etmek, dua etmek, dikkat etmek, iyi olmak, memnun olmak... gibi.

Sıralı ve bağıli cümlelerde yardımcı eylemlerin unutulması anlatım bozukluğuna yol açar.

Örnekleyelim:

- . Vagonlardaki eşyayı tahrip ve onlara zarar verenler üç aydan altı aya kadar hapis cezası ile cezalandırılır ve verdikleri zarar ayrıca kendilerine ödetilir.
- . Üniversite gençliğinin içinde bulunduğu koşullar tesbit ve bu koşullar başarıyı olumlu yönden geliştirecek biçimde düzeltilmelidir.
- . Okulumuz sporcularını tebrik ve sizler adına teşekkür ederim.

İlk cümleye **tahrip eden** eyleminin **eden** yardımcı eylemi eklenmeli.

İkinci cümleye de aynı biçimde **tesbit** sözcüğünden sonra **etme** yardımcı eylemi **edilmeli** biçiminde getirilmeli.

Son cümlede ise hem yardımcı eylem eksikliği (eder) hem de dolaylı tümleç eksikliği (kendilerine) vardır.

Konuşurken cümlelerimizin üzerinde uzun boylu durup düşünmeye zamanımız olmaz. Ancak yazılı anlatımda cümlelerimizi kurarken, sözcükleri seçip yerli yerine yerleştirirken istediğimiz gibi davranabiliriz. Sözcüklerle, sözcüklerin birbiriyle ilişki ve bağlantısıyla uğraşabiliriz. Cümlelerimiz istediğimiz gibi oluncaya değin onları değiştirme, düzeltme olanağımız vardır. Ne var ki yazı yazarken bu olanağı kullanmayız. Kalemimizin ucuna geleni düşünüp taşınmadan kağıt üzerine dökeriz. Bu yüzden de dil yanlışları yaparız. Anlatımımız bozuk olur. Söylemek istediklerimiz açık seçik anlaşılmaz. Dilin işleyiş düzenine aykırı cümleler kurarız.

Anadili duygusu ve beğenisi gelişmiş kişiler sözcük seçiminde olsun, cümle kurmada olsun kılı kırk yaran bir titizlik gösterirler. Dil yanlış yapmamaya çalışırlar. Bizim de bu tür yanlışlardan kaçınmamız için bunları tanımamız gerekir.

Dille düşünce arasında çok sıkı bir bağlantı olduğunu, konuşurken ve yazarken düşünmenin önemini vurgulamıştık. Bu yüzden anlatmak istediğimizi açık, anlaşılır ve doğru iletmeye özen göstermeliyiz.

SÖZCÜK VE SÖZ ÖBEKLERİNİN UYGUN YERDE KULLANIMI

Anlatımda sözcüklerin, sözcük gruplarının uygun olmayan yerlerde kullanılması da anlatım bozukluklarına neden olur.

Bu konuda, bir cümleyi örnekleyelim.

. Bu ülke Başbakanına yeni bağımsızlıklarına kavuştuklarını belirttik.

Cümlede **yeni** sözcüğü nitelenmek istenen sözcüğün önüne getirilmediği için, eski bağımsızlık da olabilirmiş gibi yanlış anlaşılma ortaya çıkıyor. «**Yeni**» sözcüğü kavuşmak eyleminin niteleyicisidir. Uygun olduğu yerde kullanılması doğru olur.

Sözlü anlatımda vurgu ve tonlamadan yararlanarak bu cümleyi ilk biçimiyle de söylersek iletimiz yanlış anlaşılmaz. Ancak, yazılı anlatımda sessel özelliklerden yararlanamadığımız için bu konuda daha dikkatli olmak gerekir.

- . Yüzme en iyi denizde öğrenilir.
- . Yeni zil çalmıştı ki sınıfın kapısı açıldı.

- . İzinsiz inşaata girilmez.
 - . Her çeşit disipline ters düşen davranışlardan kaçınınız.
 - . Başbakan bir haftada petrol üreten dört ülkeyi gezecek.
 - . Bir yandan öğrenimini sürdürürken bir yandan da babadan kalma ağabeyinin nakliyat ambarında muhasebe işleri yürütüyor.
- Cümlelerin doğrusu şöyle olmalıydı:
- . Yüzme denizde en iyi öğrenilir.
 - . Zil yeni çalmıştı iki sınıfın kapısı açıldı.
 - . İnşaata izinsiz girilmez.
 - . Disipline ters düşen her çeşit davranışlardan kaçınınız.
 - . Başbakan petrol üreten dört ülkeyi bir haftada gezecek.
 - . Bir yandan öğrenimini sürdürürken bir yandan da ağabeyinin babadan kalma nakliyat ambarında muhasebe işlerini yürütüyor.

ÖZNE İLE YÜKLEMİN UYUMU

Cümle ile ilgili en sık düşülen yanlışlardan biri de özne ile yüklemün uyumsuzluğudur.

- . **Bu yüzden, okumayı ve yazmayı seven ne kadar öğrenciler varsa bu derslere ilgi gösterir ve çalışmalara katılırdı.**

Sözgelimi bu cümlede öğrenci sözcüğü tekil kullanılmalıydı.

- . **Herkes, nedense, derdini açıklıkla anlatamıyorlardı.**

Bu cümlede de özne bir topluluktan sözediyor ama kullanımı tekil olduğu için yüklemün de **anlatamıyordu** biçiminde tekil olması gerekir.

- . **Yaptığınız çalışmalar boşa gittiler.**

Eylem adlarının çoğul kullanımında yüklem tekil olur. Bu cümlelerin yüklemi **gitti** olmalıydı.

TAMLAMA YANLIŞLARI

Dilimizde tamlayan, belirten öğeler başta; tamlanan, belirtilen öğeler de onun ardında yer alır. Bu bilgiyi aşağıdaki tamlama örneklerinde hatırlayalım:

- . evin içi (belirtili ad tamlaması)
- . ders saati (belirtisiz ad tamlaması)
- . çocuğun ders programı (zincirleme ad tamlaması)
- . deri ceket (takısız ad tamlaması)
- . güzel çay (sıfat tamlaması)

Bu örneklere gruplaşmış sıfatları, zamirlerle yapılan tamlamaları da ekleyebilirsiniz.

Alışveriş yaparken ya da yemek yerken çok sık şu biçimde kullanımlarla karşılaşırız: Bayan kazak, çocuk pantolon, erkek çorap; tas kebab, yaprak sarma, biber dolma...

Önce bunların doğru kullanımlarını belirtelim: bayan kazağı, çocuk pantolonu, erkek çorabı; tas kebabı, yaprak sarması, biber dolması...

Bu tür yanlışları gazete başlıklarında da görüyoruz:

- . Memur katsayısı arttırılıyor.
- . Başbakan'ın koruması değişti.
- . Bu konudaki şahsi kanaatim şudur:
- . Hesapsız para harcamayın.
- . Portekiz'in Lizbon başkentinde buluştular.
- . Eski TBMM binası onarılıyor.

Mil ile düşünce arasındaki bağlantının ne ölçüde önemli olduğunu bir kez daha gördünüz. Bu yanlışları şöyle düzeltebiliriz:

İlk cümlede artan memur katsayısı değil, **memurların maaş** katsayısıdır.

İkinci cümlede değişen, Başbakan'ın koruması değil, Başbakan'ın koruma **polisi** (görevlisi) dir.

Üçüncü cümlede hem eski sözcüklerin seçilmesi hem aynı anlamda bir sözcükle bir ekin bir arada kullanımından doğan anlatım bozukluğu **bu konudaki düşüncem** biçiminde düzeltilir.

Sonraki cümlede anlam vurguyla belirtilebilir, ancak cümle **Parayı hesapsız harcamayın** biçiminde düzenlenirse tamlayan ve tamlanan ilişkisi yönünden anlatım düzelir.

Portekiz'in başkenti Lizbon'dur. Örnekteki kullanım biçiminden Portekiz'in başka başkentleri olduğu izlenimi ediniliyor.

Son cümlede eski olan TBMM değil, **binadır**. Bu nedenle cümle **TBMM eski binası** biçiminde düzenlenmeliydi.

Yine tamlama yanlışı olan aşağıdaki cümleye bakalım:

. Hava kirliliği cilt ve solunum yolları hastalıkları başta olmak üzere pek çok hastalıkların oluşmasını sağlıyor.

Önce tamlama yanlısını düzeltelim: «ve» bağlacı nedeniyle **yolları** sözcüğü, hem cilt yolları, hem de solunum yolları diye anlaşıl-maktadır. **Solunum yolları ve cilt hastalıkları** sıralaması yapılırsa tam-lama düzelir. Bu cümlede önceden ünitelerde söz ettiğimiz anlatım yanlışlarına benzer bir yanlışlık daha var: **sağlamak** sözcüğü yerine **neden oluyor** denmeliydi. Bu durumda cümle şöyle olmalı:

. Hava kirliliği solunum yolları ve cilt hastalıkları başta olmak üzere pek çok hastalıkların oluşmasına neden oluyor.

. Bu bölümü ağır çekimde gösteriyoruz.

Bu cümleyi de televizyon izlerken sık sık duyuyoruz. İşin tekniğini mantık olarak düşünürsek çekim normal yapılmıştır, daha ayrıntılı izlenebilmesi için film **ağır oynatımla** gösterilmektedir.

Yine **Bulgar göçmeni** sözü yerine **Bulgaristan'da yaşayan Türk-ler** sözü daha doğrudur. Çünkü sözü edilenler Bulgar değil Türklerdir.

Tarihlerden söz ederken de **1948'li yıllar** tamlaması yanlış dü-şünme örneğidir. 1948 bir yılın belirlenmesidir. **1940'lı yıllar** denirse 1941, 1942, 1943 ... 1949 yılları anlaşılacağı için doğru olur.

. Çanakkale Boğazı'nda kaza yapan Filipinli kaptanın yurt dışına çık-ması **yasaklandı**. Cümlesinde de kaptan başka bir ülkenin vatanda-şdır. Bu nedenle **yurt dışına** tamlaması yerine düşünce olarak **yur-dumuz dışına** tamlamasının kullanımı doğru olur.

. İki başarılı öğrencimiz yarışmada okulumuzu temsil edecek.

. Halis Uludağ'ın çam balı geldi.

. Üyeler bir türlü görüşülmek üzere gündeme alınmayan konuyu sor-dular.

. Yeni derse girmiştik ki sınıfın kapısı açıldı.

. Bu kitap, yayınevimizin, ölümünün onuncu yıldönümünde, ünlü şaire, onun yüce anısına armağandır.

. 25 emekli öğretmen yeniden göreve başladı.

Şimdi bu cümlelerdeki tamlama yanlışlarının doğru biçimlerini belirtelim:

. Başarılı iki öğrencimiz yarışmada okulumuzu temsil edecek.

. Uludağ'ın halis çam balı geldi.

. Üyeler görüşülmek üzere bir türlü gündeme alınmayan konuyu sordular.

. Derse yeni girmiştik ki sınıfın kapısı açıldı.

. Bu kitap, ölümünün onuncu yıldönümünde, ünlü şaire, onun yüce anısına yayınevimizin armağandır.

. Emekli 25 öğretmen yeniden göreve başladı.

NOKTALAMA EKSİKLİĞİYLE İLGİLİ YANLIŞLAR

Yazılı anlatımda kimi noktalama işaretlerinin kullanılmaması anlamın değişmesine, yanlış anlaşılmalara neden olabilir.

«Bu yeşil renkli gözleri dinlendirir.» cümlesinde virgül «bu» sözcüğünden, «bu yeşil» sözcüklerinden sonra geldiğinde ayrı ayrı anlamlar verir. Benzer özellik aşağıdaki cümlelerde de örneklenebilir:

. Kapıcı kadın yazarımızla görüştü.

. Hasta babasına baktı.

. Kadın doktora gitti.

. Genç annesine sevgiyle güldü.

. Ahmet dayısını arıyordu.

. Satıcı adama malını övüyordu.

. Öğrenci gence merakla yaklaştı.

Örneklediğimiz cümlelerde tamlayan görevindeki sözcükler kendilerinden sonra virgül kullanılmadığı zaman cümlede farklı bir anlam oluşturuyorlar. Bu açıklama doğrultusunda son cümleye bakalım:

«Öğrenci gence merakla yaklaştı.»

«Öğrenci, gence merakla yaklaştı.»

Birinci kullanımda **öğrenci** sözcüğü **genç** sözcüğünün tamlamasıdır. İkinci kullanımda ise **öğrenci** ad olarak kullanılmıştır. İki cümlenin bildirisi birbirinden farklıdır. Anlatılmak istenen düşünceye göre gerektiğinde noktalama işaretlerini kullanmalıyız.

OKUMA, YAZMA, SÖYLEME YANLIŞLARI

Bilindiği gibi, kurallar «süs» için değildir. Kurallar dilin kullanımının ardından gelir ve onun yaygın kullanım biçimini esas alırlar. Dilimizde toplumumuzun yepyeni bir uygarlık rayına oturtulduğu yıllarda yapılan yazı değişikliğiyle belli söyleyiş, yazım, kullanım özellikleri belirlenmiştir. 1 Kasım 1928 tarihinde yeni Türk harfleriyle ilgili çıkarılan yasada gerekli açıklamalar yapılmıştır. Bu açıklamalar Yazım Kılavuz'larında, sürekli, değişimler doğrultusunda belirtilmektedir.

Bu özelliklere uyulmasının, bir söyleyiş ve öğretim birliği sağlanması açısından gerekliliğini de belirtmeliyiz. Başka ulusların bilim adamları, yayın kuruluşları bu konulara özen gösteriyor ve kendi dillerinin kurallarına uygun söyleyişleri seçiyorlar. Dilimize aynı özeni, saygıyı biz de göstermeliyiz. Özellikle bilim terimlerinin söylenişinde bir birlik olmalı ve dilimize, onun kurallarına uygun söyleyişler seçilmelidir.

Suyun simgesi olan H₂O (he iki o) yaygın biçimde (haş iki o) olarak söyleniyor.

Bunun gibi :

C (ce)	yerine	(si-se)
F (fe)	yerine	(ef)
L (le)	yerine	(el)
M (me)	yerine	(em)
N (ne)	yerine	(en)
R (re)	yerine	(er-ar) deniyor.

Benzer kullanımlar pek çok. Her gün TV (te ve) yerine (ti vi); UHF (u he fe) yerine (u ha fe); CD (ce de) yerine (si di; F 16 (fe on altı) yerine (ef on altı); FM (fe me) yerine (ef em) söylenişlerini duyuyoruz.

Dilerseniz, bunlara dilimizdeki kimi sözcüklerin yanlış kullanımını, doğrularını da belirterek ekleyelim:

YANLIŞ

Türkiye
hâlk
râkip
öğle (belirteç görevinde)
hala (süregelen anlamında)
kar (kazanç anlamında)
lağzım
teşfik
eyitim
muaffak
asvalt
örneyin
herkez
yanlız
yalnış
Layık-lâyık (din-devlet işlerinin
ayrılması anlamında)
inkilap-inkilâp
direk (dolaysız, doğru anlamında)
portre (maliye terimi)
hâtirâ
kelîme
lîsan
sûnî (yapay anlamında)
dolâr (ABD para birimi anlamında)
eczahane
hastahane
dersane
nerde
yukarda

DOĞRU

Türkiye
halk
rakip
öyle
hâlâ
kâr
lazım
teşvik
eğitim
muvaffak
asfalt
örneğin
herkes
yalnız
yanlış
Laik
inkılap
direkt
porte
hatıra
kelime
lisan
suni
dolar
eczane
hastane
dershane
nerede
yukarıda

Dilimizde sözcükler yazıldıkları gibi okunurlar. Ancak kimi sözcüklerdeki daralma özelliği konuşma diline yansımış, henüz yazı dilimize geçmemiştir. Bugün **ağabey** sözcüğü Yazım Kılavuzu'nda da kullanıma uyularak **abi** biçiminde gösterilmiştir. Bu sözcükte ses düşmesi ve ses değişimi söz konusudur. Böylesi değişimler zaman içinde oluşmakta ve belirtilmektedir. Daralma ile ilgili örnekleri sıralayalım:

YAZI DİLİ

söylenmeyen
okumayan
gelmeyen
geleceğiz
olacak
başlayan

KONUŞMA DİLİ

söylenmiyen
okumuyan
gelmiyen
geliceğiz
olucak
başlıyan

Sonu ünlü ile biten eylem adları, yine ünlü ile başlayan ekler aldıklarında ve (-ecek) gelecek zaman ekinin kullanımında bu yazma ile söyleme arasındaki farkı görüyoruz. Bu özelliği taşıyan benzer örneklerle yukarıdaki liste azaltılabilir. Şimdilik söyleyişteki bu ses değişikliğini yazı dilinde kullanmamamız gerekir.

ÇEVİRİ SÖZLERE YÖNELME

İçinde bulunduğumuz çağa, iletişim araçlarının yaygınlaşması, iletişim tekniklerinin gelişmesi nedenleriyle iletişim çağı da dendiğini biliyorsunuz. Böyle bir çağda bir dilde kullanılan bir deyim, bir terim özel bir kullanım çok kısa bir sürede başka dillere de çevriliyor, yaygınlaşıyor.

Bu özellik bütün dillerde görülüyor. Ancak, günümüzde yabancı televizyon dizilerinin seslendirilmesi sırasında yapılan çeviriler dilimizi bozmaktadır. Bu bozulma hem tonlama, vurgu gibi dilin parçaları üstü sesbirimlerinde hem de cümle yapısında görülmektedir. Sözelimi «**Üzgünüm, yapamayacağım.**» cümlesinde anlatılmak istenen nedir? **Üzgün olduğum için yapamayacağım** mı yoksa **Yapamayacağım için üzgünüm** mü? Kuşkusuz bu soruya **bağlam** kavramı içinde yanıt verilebilir. O zaman başka bir konuşmayı örnekleyelim:

«— Kaç gibi dönersin?»

— Beş gibi dönüyor olacağım.»

Dilimizde «**Kaçta dönersin?**» denir. Başka örnekler:

«**Kendine iyi bak.**»

«**Hayret bir şey değil mi?**»

«**Ne alırsınız?**»

Dilimizde «**Ne yersiniz?**», «**Ne içersiniz?**» diye sorulur. Öteki cümleler de televizyon seslendirme dilinin dilimize yerleştiği çe-

viri öğelere yönelme örnekleridir. Bu kullanımlar yaygınlaşarak «ban-
yo alma, alkış almak, tepki almak» biçimlerinde de kullanılıyor. O
zaman günlük konuşma dilinde sık sık, yerli yersiz **olay** sözcüğünün
kullanılmasına rastlıyoruz. Bütün onay cümlelerinin yerini «**oldu**» sö-
zü alıyor.

Çeviri sözlere yönelme bu boyuta ulaştığı zaman, dilimizi olum-
suz etkilemektedir. Anadil sevgisi ve dil bilinci olan kişilerin bu ko-
nuda duyarlı olmaları gerekir.

Aynı duyarlılığı başka dillerden dilimize geçen yabancı sözcükleri
yeğleyip yeğlememe konusunda da göstermeliyiz.

Yazık ki özel adlarda, terimlerde ve günlük kullanımda dilimize
bu özeni göstermiyoruz.

Örnekler verelim:

The Marmara (İstanbul'da bir otel)

The Hacı'nın Yeri (Üsküdar'da bir lokanta)

fast food, hot dog, sosis gril, piza king, epil pay, tost, pizza, kaneppe,
krem karamel, şöbiyet, profiterol... (yiyecek adları)

tele - cart (banka işlemlerinde)

part time (yarı zamanlı)

ful time (tam zamanlı)

defans (futbolda **savunma**)

tim (ekip)

oşinografi (denizbilimi)

efekt, cıngıl (sinema ve televizyonda)

ankesörlü telefon

jeton iade holü

Bu örnekler çoğaltılabilir. Görüldüğü gibi bunların çoğu özentidir.
Pek çoğunun Türkçe karşılığı bulunabilir. Böylece dilin asıl amacı
olan **anlaşma** sağlanabilir. Sözelimi telefonun **ankesörlü** olmasının
ne anlama geldiğini insanlara anlatmanın bir yolu düşünülebilir. Te-
lefonların üstündeki **jeton iade holü** sözü kadar karma bir kullanım
yerine daha anlaşılır bir söz bulunabilir. Fransızca jeton, İngilizce
hol, Arapça iade sözlerinin bileşiminden daha anlamlı olur.

O zaman radyo, televizyon naber dilinde de **taşıdığı bıçakla** yerine **hamili bulunduğu bıçakla** denmez. Yol yapımlarında yol kenarındaki çakıl taşları üstüne **figüre malzeme** yazısı konmaz. Gazetelerde çıkan duyurularda **satılık okazyonlu stüdyo dairesi** gibi anlaşılmasız tanımlar yer almaz. **Butik mağazalarında damping** yapılmaz. Benzini arabamıza **fullemeyiz. Duple çay** içmeyiz. Anayolların yanındaki yan yollara **varyant**, su yollarına da **viyadük** yazmayız.

Doğal olarak bir aracın kullanma yönergesinde de «Kabloyu bujilerin üstünden distribütörün yanından geçirip air condition kompresörüne bağlayın.» gibi açıklamalar bulunmaz.

Kullanım olarak hâlâ eski sözleri yeğliyorsak **icraat** sözcüğünün çoğul anlamlı olduğunu bilir, icraatlarının deyip çoğulun çoğulunu kullanmak gibi bir yanlışta düşmeyiz.

Kuşkusuz, dil konusunda böyle bir bilince ulaşmada yol gösterici ve en etkili araçlar yine iletişim araçlarıdır.

Oysa, şu sıralar ülkemizde çıkan gazete ve dergi adlarına bir göz atalım:

Telerama, Show, Star, TV Guide, Film Guide TV Prima, Ultra, Penthouse, Oscar, Fiesta, Galaksi, Joker, Playmen, Cosmopolitan, Playboy, Blue Jean, Hey Girl, Marketing Türkiye, Trend, Sport, PC World, Marie Claire, Focus Punisher Magazin, Mister, Sega Mix Magazin, Neue Mode, Klips, Fest Break, Burda, PC Help, Life-Timer, Topten, Pratica, Bella Kadın, Benissimo Örgü...

Yabancılar Türkiye'de yabancılık çekmeyebilirler ama Türk insanı Türkiye'de yabancılık çekmeye başladı.

Kıscası butiklerden giyiniyoruz, bujiterilerden takıştırıyoruz; fast food besleniyoruz; hot dog, pizza king, profiterol yiyoruz; süpermarkete ya da hipermarkete gidiyoruz; fulltime ya da parttime çalışıyoruz; talk showlarla Amerika'yı yakalamaya çalışıyoruz; İnter Star kanalında megastar Kadirizmi starlıyoruz; otomobilin benzinini fulluyoruz; prefabrik evler monte ediyoruz; önce arsanın parselasyonunu yapıyoruz, okazyonlu stüdyo daireleri inşa ediyoruz; bu organizasyondan sonra rezerve ediyoruz; redakte edip testore ediyoruz...

Yalçın Pekşen «kendi ülkesinde duyulan bu yabanlığı» şöyle anlatıyor:

«Geçenlerde, Kadıköy Belediye'sinin Fenerbahçe'de işlettiği «Kültür Merkezi»ne gittim. Burası herhalde Amerikan gençliğinin kültür merkezi...

Adı Pyramid (piramit değil), girişte sol tarafta «cinema» var. Sağ tarafta McDonald's... Sonra sırasıyla Taco Grande, Pizzamatik, United Colors of Benetton, Cotton Bar, Lee, Levi's, Sisley, Beymen Club, Divarese, Baskin and Robbins, Patisserie, Creperie yer alıyor.

Üst katta «family fun» için Game City bulunuyor.

Ve McDonald's'da «employee of the month» seçiliyor.

Her şey iyi güzel de, duvara gömülü bir dolabın üzerinde neden «yangın alarmı» yazıyor? Allah korusun bir yangın çıksa, çocuklar yangın alarmını bulmak için yabancı dil mi öğrenecekler?»

Yine bir gazete duyurusunu birlikte okuyalım:

«Pasha Dali dansing-bar kış sezonunu Alkent Hillside Clup bünyesindeki mekanda açıyor.»

Bunları okuyunca avaba Türkçe İngilizce'nin bir devamı mıdır, diye kuşku duyuyorum. Benim için yazılmış yasayı ben anlamıyorum. Sağlığım için üretilmiş ilaca ilişkin metni anlamıyorum. Dükkanların tabelalarını anlamıyorum. Yakında sanırım sokak adlarını da anlamayacağız.

Böyle olunca yabancı dili iyi bilmesine karşın, işçisine yabancılaşan mühendisler, hastasıyla iletişim kuramayan doktorlar, öğrencisiyle anlaşamayan öğretim üyeleri toplumumuzda her geçen gün artıyor.

Örneklediğimiz kullanımların yanlışlığının farkında olmayan, çeşitli alanlarda çalışan yetkililere de bu konuda önemli görevler düşer. Hangi uzmanlık alanında görev yaparsak yapalım, önce anadilimizi iyi ve doğru kullanmaya özen göstermeliyiz.

Ama güzelim Türkçe, Dağlarca'nın deyişiyle «Türkçem benim ses bayrağım» yerlerde sürünüyor...

Gazeteci Haluk ŞAHİN'in yazısını birlikte okuyalım:

«Başka dillerden kelime almanın özünde, kuşkusuz, özentî yatar. Ama, yakın tarihlere kadar, yabancı kelime, bir «aksesuar» ya da «giyimi bütünleyen bir ayrıntı» durumundaydı. Oysa şimdi yabancılık, olayın bütününe kapsıyor.

Medya bombardımanlarıyla, Batı'nın tüketim kültürüne çekilmiş insanlara, kendilerinin burada değil tüketim cenneti Amerika'da olduklarının sandıran bir «yabancılaştırma efekti» uygulanıyor.

Örneğin McDonald'sın kapısından içeri girdiğiniz andan itibaren Amerika'ya ışınlanıyorsunuz... Bir süre Amerika'da yaşamış olan bir dostum bir kaç yıl önce Taksim'deki McDonald'sa gittiklerinde küçük kızlarının birden İngilizce konuşmaya başladığını söylüyor. Orada köfteli sandviç, kızarmış patates ve renkli gazoz değil, bir yaşam tarzı («The American way of life») satın alıyorsunuz.

Bu türden kelimeler bir ortam yaratıyorlar: bir an için siz kendi varlığınızdaki çıkarıp, Amerikalı yapan bir ortam. Artık özentinin çok ötesinde, inkâr ülkesindeyiz. Hatta inkârın da ötesinde, düzme bir kimlik bölgesinde.

Liseli gençliğin «kahraman» larından J.C. McCoy işte bu sürecin olgunlaşmış bir meyvesi. İstanbul'un Küçükyalı'sında yetişmiş olan Burak Açar adlı bu delikanlı kendisine uzatılan kültürel vaadi mantıksal son noktasına götürüp kendisinin aslında Amerikalı olduğunu iddia ediyor. **Nokta Dergisi** açıklıyor:

«Tıpkı Michael Jackson'un ameliyatla suretini değiştirmesi gibi Burak da adını ve kimliğini değiştirerek kendisine yeni bir imaj seçmişti. Buna hakkı olduğuna inanıyor ve yeni adını şöyle teorize ediyordu. Annesi uzun yıllar Avrupa'nın çeşitli kentlerinde yaşamış, Almanya'da tanışıp sevdiği Roger McCoy adlı bir Amerikalı'dan hamile kalmış, ancak evlenemeyip ayrılmışlar. Kadın Türkiye'ye dönmüş ve Burak doğmuş, yani bizim Yerli McCoy!» (Nokta, 2 Mart, s.9).

Evet bizim çocuğumuz. Gerçek buralı olmaktansa Amerikalı sahte piç olmayı yeğleyen McCoy. The real McCoy!».

Bu acıklı öyküleri aktarıyorum ama **katı** değilim.

Dilin **psikolojik yönü** denen bir gerçek vardır.

Yalın olacağım, yabancı sözcük kullanmayacağım diye dili kupkuru yapmak değil önerdiğim...

Bireysel seçimlerimiz olacak kuşkusuz.

Ama, doğru, açık anlaşılır bir dil önce... Yoksa dilde özleşmeyi amaçlayarak başka bütün kültürlerden kendini soyutlama değil anlatmak istediğim...

İstediğim ÖZEN, SEVİ, BİLİNÇ...

Ama bu özenin yeterince gösterildiği kanısında değilim:

Dışişleri Bakanlığı'nın duyurusunu okuyalım:

«İstanbul Cumhuriyet Başsavcılığı'nca dün İstanbul'da yanan Yunan otobüsüne ilişkin olarak yürütülmekte olan tahkikat çerçevesinde sağlanan ön verilere göre, mahallinde gerekli incelemelerin yapılarak bilirkişilerin ön mütealalarının alındığı, olaya dair yaralı ve tanık durumunda bulunan bir kısım Yunan uyruklu turistlerin ifadelerinde otobüs hareket etmek üzereyken, bir şahıs aniden otobüs içine girerek içinde tiner gibi yanıcı ve parlayıcı madde bulunan bidonu, hamili bulunduğu bir bıçakla parçalamak suretiyle bu sıvının dökülmesi ve ateşlenmesi sonucu aniden yangının başlayarak tüm otobüsü sardığı anlaşılmıştır. Savcılık raporunda ayrıca, adı geçen şahsın serseri kılıklı, dilenci tipli, bimekan takımından olabilecek bir şahıs biçiminde tanımlandığı, adı geçen şahsın da içinde yandığının beyan edilmesi üzerine, bu ihbar ve beyanlar doğrultusunda da tahkikat genişletilerek yaptırılan incelemede, morga kaldırılan ve muayene edilen cesetler arasında üzerinde çıkan belgelere nazaran Afyon-Dinar, 1957 doğumlu Kadir Çal adlı bir şahsa raslanıldığına anlaşıldığı, kesin ve ayrıntılı raporlarını henüz ibraz etmemekle beraber, yeminli bilirkişilerin ön mütelaalarında bu iddiaları teyiden olayda, bomba gibi patlayıcı maddenin kullanılmadığını, otobüsten kaynaklanan teknik bir arıza veya gaz kaçağı bir keyfiyete de raslanılmadığını, tiner gibi aniden yanan, buharlaşan ve parlayan bir madde ile yangının oluşabileceğini ifade etmiş buldukları belirtilmektedir»

Tüm yazı bir paragraf ve **iki cümle**. Birinci cümle **78**, ikinci cümle, **108**, sözcükten oluşuyor.

Ne dersiniz?

«Eğer bir ulus; bireylerini ezberleyen değil, düşünen insanlar yapmak istiyorsa, anadilin çağrışım yaptıran vurucu gücünden, dehasından yararlanmalıdır.» diyor Fichte.

Condillac da: «Çağdaş bilim, sağlam dildir.» diyor.

Yabancı sözcüklerle bir dil «istila» edilebilir. Burada Nâsır'ın bir sözünü örnekleyeceğim: «Türkler mi dediniz? Onların neşi var ki! Sözcüklerimizi geri alsak dilleri bile kalmaz.» demiş.

İşte TDK'nin geçmişte başlattığı dilde özleşme çabalarının amacı, Nasır'a bu sözleri söyleten olgudan kurtulmak, yeniden dilimize kavuşmaktı. Bütün bilimsel kavramları anlatabilecek güçte ortak bir ulusal dil yaratmaktı.

Benzer bir sorunu yaşayan Fransızların ne yaptığını örnek olur düşüncesiyle Sami SELÇUK'tan aktarmak isterim:

«Fransızca'nın özleşme öyküsünün özeti şudur: Fransızca'da özleşme akımı, 16. yüzyılda başlamıştır. 1539'da **I. Francis**, hukuk dilinden yabancı sözcüklerin kovulması için bir buyruktu çıkarır. 18. yüzyılda Avrupa'nın ortak dili Fransızca'dır. **Rivarol'a** 'Açık olmayan, Fransızca değildir' dedirten olgu, işte budur. Ancak 19. yüzyılın sonunda İngilizce'nin gölgesi Fransızca'nın üzerinde düşmeye başlar. Toplum bunun ayırındadır. Çareler aranır. Aydınlar yeni sözcükler önerirler.

Gilbert'in saptamasına göre 1955-1971 yılları arasında dile 6500 yeni sözcük girmiştir. Buna karşın İngilizce'nin yanı sıra Japonca'dan da sözcükler sızmaya başlamıştır bile. Etienne'in Franglizce (Franglais) dediği dil, deyim yerindeyse daha da kötüsüne, Franjaponglizce'ye dönüşmek tehlikesiyle karşı karşıyadır. Tıpkı Türkçe'nin vaktiyle Osmanlıca'ya dönüşmesi gibi.

Bu kez, aydınlardan başka devlet de harekete geçer. 1966'da Başbakan Pompidou «Fransız Dilini Savunma ve Yayma Yüksek Kurulu»nu kurar. Ocak 1972'de dilin zenginleştirilmesine ilişkin tüzük çıkarılır. İngilizce, Japonca ve yabancı sözcüklere karşılık olarak türetilen Fransızca kökenli sözcükler, bakanların imzasıyla Resmi Gazete'de yayımlanır, kullanımları sağlanır. Bununla da yetinilmez. TV, radyo gibi kurumlarda, havayolları gibi kuruluşlarda Fransızca'nın kullanımı zorunludur; uymayanlar para cezasıyla cezalandırılacaktır.»

Bundan Türkiye'nin çıkaracağı iki ders vardır, diyor yazar. Bakın neler: Biri, uluslararası bir dilde bile özleşmeye gerek duyulması; öbürü de dil konusunda Fransızların önyargısız birleşmeleri.

Gelelim «Ülkemizde bu konuda neler yapılabilir?» sorusunun yanıtına.

İlk elden şunları gerçekleştirmeyi düşünebiliriz:

- . Dilimiz yazılı basında kurallarına uygun; sözlü basında da ortak dil «kültür dili» olan İstanbul ağızına uygun kullanılmalı,
- . Dilbilgisini öğrencilerin temel gereksinimlerini karşılayan, yapılan yanlışları önleyici bir eğitim anlayışıyla vermeli,
- . Dilimizin gelişmesini örnekleyen Cumhuriyet dönemi ve günümüz yazarlarından seçilmiş metinler Edebiyat derslerine girmeli,
- . Türkçe Sözlük ve Yazım Kılavuzu kullanma alışkanlığı geliştirilmeli,
- . Öğretimde öğrencilerin sözcük dağarcığını geliştiren bir yöntem izlenmeli. Böylelikle onlara sözcükleri seçme, dili doğru kullanma becerisi kazandırılmalı,
- . Dil derslerinin dışındaki öğretim etkinliklerinde de eğitimcilerin dili iyi kullanmaları, örnek olmaları, yanlışları düzeltici, uyarıcı olmaları; kısaca dil bilinci taşıyıp bu özeni öğrencilerden de bekleme-leri sağlanmalı,
- . Yasa dili, belli uzmanlık alanlarının dili anlaşılır olmalı; yasalarla dilde özleşme -Fransa örneğindeki gibi- gerçekleştirilmeli. Devletin değişmez bir dil tutumu olmalı. Ancak yasaklayıcı değil, özendirici önlemler alınmalı.
- . Milli Eğitim Bakanlığı'nın ders kitaplarının dilin doğru kullanımına örnek nitelikte olması sağlanmalı...
- . Yazım Kılavuzu ile birlikte, dilimizin Söyleyiş Kılavuzu da hazırlanmalı.

Dilimize sahip çıkmalıyız. Çünkü dilimiz, dillerin en güzeli.

KAYNAKÇA

- AKSAN, Doğan. **Türkçenin Gücü**, Bilgi Yayınevi, Ankara: 1990.
- ÂŞIK, Melih. «Temperatur Meselesi», **Milliyet**, 21 Mayıs 1992.
- BARAZ, Turhan. **Türk Dili-Dil ve Anlatım Becerisi**. Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi Yayınları, Eskişehir: Temmuz 1993.

- BARAZ, Turhan. «Ortak Bir Ulusal Dil Yaratmak» **Parlamentodan Dergisi**, Mart 1993.
- KIŞLALI, Ahmet Taner. «Aşğılık Duygusu», **Cumhuriyet**, 25 Ekim 1992.
- ÖZDEMİR, Emin. **Anlatım Sanatı-Kompozisyon**, Remzi Kitabevi, İstanbul: 1986.
- PEKŞEN, Yalçın. «Kültür Merkezi», **Hürriyet**, 18 Aralık 1992.
- PULUR, Hasan. «Yine Türkçemiz», **Milliyet**, 18 Mayıs 1992.
- SARITOSUN, Nadiye. «Suçlu: İçimizdeki Herkes», **Cumhuriyet**, 7 Mayıs 1991.
- SELÇUK, Sami. «Dilde Özleşme ve Fransa Örneği», **Cumhuriyet**, 3 Aralık 1991.
- ŞAHİN, Halûk. «The Real Mccoy», **Cumhuriyet**, 9 Nisan 1992.
- UYGUNER, Muzaffer. «Dilimizin Yok Sayılması», **Çağdaş Türk Dili**, Ekim 1992.

KİTLE İLETİŞİM ARAÇLARININ SANATIN YAYILMASINDAKİ ROLÜ

Doç. Dr. Naci GÜÇHAN*

Unesco eski genel sekreterlerinden Renè Maheu'nün hoş bir saptaması var: «Artık ebeveynler üçleşti...» diyor, «...ana, baba ve televizyon; sonuncunun etkisi ilk ikisinden hiç de eksik değil, belki de fazla». Tarihte ilk kez karşılaşılan bir olayla yüzyüzeyiz: Ana-babasından çok şey bilen çocuklar dolaşüyor etrafta. Özdeyişlerimizde bile değişiklik yapacağız galiba: Hınk demiş, televizyon tüpünden düşmüş, gibi. Ya da psikoloji kitaplarındaki Oidipus ve Elektra komplekslerine bir de «Televizyon kompleksi» mi ekleyeceğiz?

Durum belki böyle ama, yıllardır tartışageldiğimiz sorunun can alıcı noktası, odağı, sanırım şu anahtar sözcük: **Sorumluluk duygusu**. Yani televizyon (ister Devlet Baba'nın olsun, ister özel) bir anne-babanın çocuklarına karşı duyduğu sorumluluk duygusunu izleyicilerine karşı duyuyor mu? Duyuyorsa gereklerini yerine getiriyor mu? Getiriyorsa nasıl? İnsanın gerçekten insan olduğunun bilincine varma sürecindeki katkısını, payını iyi hesaplamış mı?

Sorular uzayabilir.

Gelişkin bir insanın en mutlu olduğu, «iyi ki yaşıyorum» dediği, yüreğinin coşkuyla dolduğu anlar, gerçek sanat eserleriyle yüzyüze

(*) Anadolu Üniversitesi İletişim Bilimleri Fakültesi öğretim üyesi

gelip, onu duyumsadığı anlardır; biliyoruz bunu. Yani insana yapılabilecek en büyük iyilik, onu sanat eserleriyle yüzyüze getirmek, bunlardan tad alacağı konuma gelmesine yardımcı olmaktır denilebilir. O zaman düz bir mantıkla, kitle iletişim araçları, özellikle TV, sanata ve sanata ilişkin olaylara, yorumlara çok yer vermelidir gibi, kalın çizgili, kimsenin reddedemeyeceği, herkesin kolaylıkla söyleyebileceği (nitekim sık sık söylendiği) bir görüş ileriye sürülür. Ancak, ülkemiz açısından sorunlar bu noktada başlamaktadır. İrdelemeye çalışalım biraz.

Kalite (Nicelik) Sorunu : Ne Kadar?

Sanat eseri ve ondan tad almak «güzel» bir şey. Ancak her güzele ulaşmak gibi, ona da ulaşmak için çaba sarfetmek, yorulmak, belli zorlukları yenmek gerek. Bunların üstesinden gelen bireylerin sayısının görece olarak az olduğu kabul edildiğine göre, talebin de az olduğu varsayılmakta, dolayısıyla tüketicisi minimum gruplar arasında görülmektedir. Bu da, televizyon kanallarının, gazetelerin, dergilerin, hatta radyoların ticari kaygularıyla çalışmaktadır. Bu çelişkinin keskinliği, akıllı, bilinçli bir yayın politikasıyla yontulabilir, yumuşatılabilir düşüncesindeyim. «Entel takılmak» gibi garabet bir deyişin dilimize yerleşmesinden hemen tüm aydınların rahatsızlık duyduğuna eminim. İnsanlar kendilerine neyin gerekli olduğunun farkında olmayabilir. Onlara göre bunun farkına varmalarını sağlayıcı politikalar geliştirilmesinde, sanatın ekmeğe, su gibi gerekli olduğu düşüncesinin yerleştirilmesinde kitle iletişim araçlarının önemli rolü kuşkusuzdur. Böyle bir yayın politikası geliştirilirken yapılacak düzenlemelerin, izleyici-okuyucu kitlesinin sayısını düşüreceğini öne sürebilir miyiz? Sanmıyorum. Çünkü bunlar kitlenin ilgisini, beğenisini çeken bir dolu programın, yazının, çizimin içine rahatlıkla yerleştirilebilir, bütünleştirilebilir. Bu da bizi nasıl yapacağımıza, başka deyişle kalite sorununa getiriyor.

Kalite (Nicelik) Sorunu : Nasıl?

Medyadaki her aracın kendine özgü karakteristiği, yapabilirlikleri var. Gazetede bir orkestra şefini ve seslendireceği parçayı tanıtır, dergide konserin ayrıntılı yorumunu ve eleştirisini yapıp, radyoda dinletebilirsiniz. Yine basılı bir materyalde bir film yönetmenin eserini yapısalıcı çözümleyebilirsiniz ama televizyon ya da sinemada kendisini izlettirebilirsiniz. Genellikle bu durumlarda yapı-

lan şey, örneğin bir resim sergisini tanıtırken, kamera bir pan (çevrinme) hareketi yaparak sergiyi tarar, bir-iki resimden yakın çekimle sorun «halledilir». Bırakalım onu, oldukça yaygın bir izleyicisi olan Klasik Türk Müziği'nin sunuluşu nasıldır? Bir sanatçı, arkada saz heyeti, yanıp sönen acayip birtakım ampuller, bir-iki basamaklık bir dekor ve bir o kameraya, bir bu kameraya geçme. Şimdi bütün bunlar ne için yapılmaktadır? İnsanlarda duyarlılık yaratmak, bedii zevkler üretmek, kendisini daha gelişkin kılmasına yardımcı olmak için. Peki bu iş bu kadar kolay mıdır? Yani televizyonun dilinden, zenaatından biraz anlayan herkes bunu yapabilir mi? Yoksa yaparsa böyle mi olur? Şöyle bir aforizmaya ne dersiniz : Ahmet Hamdi Tanpınar'ın **Huzur** ve **Saatleri Ayarlama Enstitüsü** romanlarını okumayanlar, ressam Şevket Dağ ile Nazmi Ziya'nın resimlerindeki içerik ve renk armonisi konusunda beş dakika konuşmayanlar Klasik Türk Müziği programlarının yapımcı ya da yönetmenliğine aday olamazlar. Ya da evinde Wagner ve Beethoven'in senfonileri olmayanlar radyo, televizyon ya da gazetede Oktay Rifat'ı, Zühtü Müridoğlu'nu, Muhsin Ertuğrul'u anma programları yapamazlar. Çünkü tersi olunca, Atatürk'ün o güzelim deyişi akla geliyor : Ehven-i Şer, şerlerin en şerridir.

Kısacası bu «nasıl»ın yanıtı, kullanılan aracın özelliklerine hakimiyetle, bireysel donanım ve yeteneklerin pekiştirilmesinde, uyumunda yatmaktadır, diyebiliriz herhalde.

Kültürel Ortamların Bütünlüğü Sorunu

İnsan çevresinin ürünü, kültürel bir mahluk. Çevresinin ürünü ama, kendisini yaratan o çevreyi değiştirebiliyor da. (Zaten sosyolojinin de temel problemiği bu). Dolayısıyla kendisini ortaya çıkaran tüm kültürel ortamların, özellikle de kitle iletişim ortamlarının payı var bunda. Şöyle bir yanlışlığa düşmememizi öneriyor iletişimciler: Televizyon tek başına çok etkili olur; gazeteler tek başlarına çok etkilidirler; hayır. Bir örnek vermeye çalışalım. Sanat kelimesinin özünde, kavram olarak yatan, evrenselliktir. Yani bir sanat eseri tüm insanlığın anlayacağı bir bağlıştır; sanatçının dili de tüm insanların anlayacağı bir dildir. Oysa günlük hayatımızda dikkat edince görüyoruz ki, çok ilgisiz, evrensel dille uzaktan yakından alakası olmayan kişilere de sanatçı deniliyor; toplumun büyük bir kesimi de bunu kabullenmiş görünüyor. Şimdi, eline aldığı gazete, dergide, kimi zaman bir televizyon programında yarıçıplak görünen bir hanımı sanatçı, icrasını sanat olarak okuyan, dinleyen ki-

şiyeye siz başka bir araç ya da yöntemle işin aslını söylerseniz, bir kavram kargaşası doğacak; hangi ortam (ları) nın etkili olduğuna karar vermede güçlük çekeceksinizdir.

Dolayısıyla sanatın yayılmasında, benimsetilmesinde kitle iletişim ortamlarının hepsinde bir bütünlük, tutarlılık, politikalarda bir uyum ya da paralellik olması gereklidir. Böyle topyekün bir tavır yararlı sonuçlar doğurabilir.

Son yıllarda bir görüş, bir argüman daha ortaya atıldı. Tekniğin gelişmesiyle çoğaltılabilen, yeniden üretilen (=reproduce) sanat eserleri, kitlelere ulaştırıldıkça, yoğunluklarından, anlamlarından birşeyler yitiriyor, giderek bir meta, bir mal halini alıyor diyor. Bir eserin orijinaliyle, yeniden üretilmişisi arasında elbette fark vardır ama bu, onları, iletişim araçlarıyla insanlarda duyarlılık yaratmaya çalışmak gibi bir amaç uğruna kullanmada vazgeçirtecek neden gibi görünmemektedir; giderek ülkemiz açısından oldukça lüks bir argüman gibi görünmektedir. Unutmayalım ki herşeyde olduğu gibi teknoloji de insan içindir. Teknoloji-sanat ilişkisinin tartışılması, doğru uygulandığı takdirde, bize ufuk açıcı öneriler üretecektir.

Sözünü edegeldiğimiz konuların, sorunların çözümünde birçok görüş ileriye sürülebilir, öneriler getirebilir. Ancak ben bu konuda atılması gerekli en ivedi adımın kitle iletişim araçlarında çalışacak personeli yetiştiren kurumları, bunların eğitimlerini ve halen faaliyette bulunan kuruluşların hizmet-içi eğitimlerini ciddiye, hem de çok ciddiye almaları ve alınmaları gerektiğine inanıyorum. Jean-Paul Sartre'ı 18.yüzyıl filozofu, Sürrealizmi fizikte bir kanun, John Ford'u ABD devlet adamı zanneden kişilerle (bunlar iletişim eğitimi veren değişik okullardaki kişilerin bilgileridir) üstesinden gelinemeyecek bir iştir. Çünkü önünde sonunda bu eğitimi görenler kontrol edeceklerdir bu araçları; bu insanlar yaratmaya çalışacaklardır sanatsal duyarlılıkları. Önemli olan bu konuda bir gelenek yaratmak ve geleneğin içindeki bireysel yeteneklerin kendilerini ortaya çıkarabilmeleri için ortam oluşturmaktır. Bu da yalnızca iletişim araçlarının nasıl kullanılacağı öğretilen insanlarla değil, sorumluluk duygusu gelişkin, bu duygunun gereklerini yerine getirebilecek donatımlı; dünya şiirinden, müziğinden, resminden, en son bilimsel buluşlara dek şiddetle merak duyan, araştıran; bir anlamda çağının tanığı olabilmek için didinen insanlar yetiştirebilmekle mümkündür. Bu insanlar sektörde istihdam edildikçe, bilgi ve yeteneklerini ortaya koymaları engellenmedikçe, kitle iletişim araçları bu konudaki gerçek işlevlerini yerine getirebilecektir sanıyorum.

Bu konuda geleceğe iyimser baktığımı da belirtmek isterim. Mesleğimiz gereği gözlemleyebiliyoruz. Gençler yine kitap okumaya başladılar, sanatsal etkinlikler dolup taşıyor, bu konulardaki açlıklarını dile getirip, taleplerde bulunuyorlar. Sektör, «okullu»ları aramaya başladı; öğrencilerimizin güzel şeyler üretebildiklerine tanık oluyoruz. Ülkemizde özellikle yüzyılın son çeyreğinde yaşanan kaotik ortamdan sıyrılıp, 21.yüzyıla çok daha kendini aşmış, yetişmiş insangücüyle gireceğine ilişkin iyimserliğini koruyor, sanatın toplumun çok değişik katmanlarında ilgi odağı olacağına inanıyorum. Kitle iletişim araçları da bu konuda üstüne düşeni kuşkusuz yerine getirecektir; çünkü ünlü Yugoslav düşünür Miroslav Kırlija'nın da dediği gibi :

«Sanatla şaka etmeye gelmez; çünkü o, herşeyden önce bir sorumluluk duygusudur».

TÜRK SINEMASI SEYİRCİ İLİŞKİLERİ

Engin AYÇA

Türk sineması bugüne kadarki gelişmesi içinde başlıca üç evreye ayrılabilir. İlk evre, başlangıcından İkinci Dünya Savaşına kadar olan dönemi kapsar ve İstanbul Şehir Tiyatroları ve Muhsin Ertuğrul tekeline dayanır. İkinci evre savaş sonrasında, ama asıl ve özellikle 1950 sonrasında 1970'lerin sonlarına kadar getirebileceğimiz (şimdi de bir ölçüde süren) Türk sinemasının Yeşilçam dönemidir. Üçüncü evre ise 70'lerin sonlarından başlayarak ve özellikle de 80'lerde gelişen Türk sinemasının yeni dönemi, yönetmenler dönemidir.

Türk sineması seyirci ilişkilerini irdelerken, bu evrelerin temel özelliklerini, birbirlerinden farklılıklarını gözönüne almak gerekir. Her evrenin tarihsel bir konumu, farklı üretim dinamikleri ve farklı seyirci yapıları, seyirci sinema ilişkileri vardır.

İlk evrenin başlıca belirleyici özelliklerini şöyle sıralayabiliriz: Sinema seyirci için yeni bir eğlenceliktir; Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş ve yapılanma dönemidir; Sinema büyük kentlerde, sınırlı bir çerçeve içinde yaygındır; İstanbul Şehir Tiyatrolarına bağlıdır ve Muhsin Ertuğrul tekeli altındadır.

Ayrıca o dönemde sinema daha bütün dünyada da tartışmalı bir konumdadır. Diğer sanatlar karşısında kimliğini belirleme, netleştirme çabaları içinde, yeni bir sanat olarak, 7. sanat olarak kendini kanıtlama savaşımı vermektedir. Bunlar kuşkusuz sanat ve kültür

çevrelerinde yapılmaktadır, ama sonuçları yapılan filmlere yansımaktadır. Halk için, seyirci için ise sinema, bu tartışmaların ötesinde, yepyeni, harika bir seyirliktir. Onun yeniliği, merak unsuru ve beyaz perdenin büyüğü etkisi seyirci için herşeyin önündedir. Türkiye'de de seyirci açısından durum aynıdır. Her yerde olduğu gibi Türk seyircisi de büyük bir merakla bu yeni, büyüğü (büyüleyici) seyirliğe ilgi göstermektedir. Bu arada Türk sanat ve kültür çevreleri Batı'da gelişen sinema ile ilgili tartışmaların dışındadır, bunlara herhangi bir katılımdan söz edemeyiz, bu konuda yayınlar da yoktur. Yani sinema sanatının kuramsal ve düşünsel yönü Türkiye'ye girmemiştir bu dönemde.

1920'ler, 1930'lar Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş ve ilk yapılanma yıllarıdır. Devlete çeki-düzen verilmekte, siyasal, ekonomik ve de kültürel yapı yeniden kurulmakta, biçimlendirilmektedir. Devletçilik, devlet otoritesi, yukarıdan, yönetenlerce biçimlendirme ve yönlendirme belirleyicidir. Tek parti dönemidir.

Sanat ve kültür hayatı da Cumhuriyet'in genel felsefesi ve siyaseti doğrultusunda devletçe yapılandırılır. Akademiler, Üniversiteler, Konservatuarlar, Orkestralar, Tiyatrolar kurulur. Yeni sanat ve kültür adamlarının yetiştirilmesine, varolanların Cumhuriyet hedefleri doğrultusunda üretimde bulunmalarına çalışılır.

Hernekadar Atatürk'ün sinemanın önemini dile getiren sözleri varsa da Devletin doğrudan ve özel olarak sinema alanına dönük bir girişimi, bir yapılandırma çalışması yoktur. Sinema Muhsin Ertuğrul eliyle İstanbul Şehir Tiyatrosu'yla bütünleşir. Bunu, bir çeşit Türk sinemasının tiyatronun vesayetine girmesi olarak da tanımlıyabiliriz. Bilinçli ve bir Devlet siyaseti olarak bunun yapıldığını söylemek çok zor olsa da bu durum bu şekilde yansımaktadır.

Bu dönemde Türk sineması, İstanbul Şehir Tiyatroları'nda ifadesini bulan bir anlayışı aktarır. Çekilen filmlerin de çoğu zaten yıl içinde oynanan «piyeslerin» sinema uyarlamalarıdır. Seyircilerin neyi istediklerinden çok, üretenlerin, yani tiyatrocuların, yani Muhsin Ertuğrul'un düşünceleri, eğilimleri, yönelişleri önplandadır. Seyircilere birşeyler verilmek, seyircilere birşeyler götürülmek istenir.

Sinema salonları o yıllarda ancak öncelikle İstanbul olmak üzere İzmir, Ankara gibi büyük kentlerde vardır. Bu bakımdan seyirciler de bu kentler insanlarıdır. Ve sinemanın Türkiye'de ilk yıllarıdır. Seyirci için sinemanın yeni bir eğlence olması, ucuz olması filmlerin neler

anlattığından daha önemlidir. Seyircinin eğlendirmenin, vakit geçirtmenin ötesinde sinemadan özel bir isteği (talebi) yoktur. Seyirciler, beyaz perdenin büyüğü etkisine kendilerini teslim etmektedirler. Türk sinemasının bu evresinde üretim, yani filmler, üretenlere göredir, onların, yani tiyatrocuların, yani Muhsin Ertuğrul'un seçimi ve kararları önplandadır.

Türk sinemasının bu ilk evresi olan tiyatrocular dönemi, sinema-seyirci ilişkisi bakımından bakıldığında, bir otoriter ilişki dönemidir. O dönem Devlet anlayışı, beyaz perdenin otoriter konumuyla bütünleşmiştir ve Türk sineması tek adam, tek kurum egemenliğindedir. (Türk sinemasında tek adam ve tiyatrocular hegemonyası).

Bu arada seyirci tabii ki salt Türk filmlerine gitmemektedir, Türkiye'ye yabancı filmler de gelmektedir. Ve bu yabancı filmler de seyredenlerin sinema seyircisine dönüşmesinde katkıda bulunmaktadır. Üstelik yabancı filmlerin sayısı Türk filmlerine göre daha da fazladır. Yani seyirci daha çok yabancı filmlerin etkisinde kalmaktadır. Bu bakımdan Türkiye'ye getirilen yabancı filmlerin nitelikleri ve türleri daha sonraki dönemde Türk sinemasının ve seyircinin eğilimlerini ve yönelişlerini önemli ölçüde belirleyecektir. Muhsin Ertuğrul sinemasından belki daha çok bu dönemin yabancı filmleri Yeşilçam sineması üzerinde etkili olmuştur. Çünkü bu filmler Yeşilçam'ın oluşum süreci sırasında da Türk seyircisini etkilemeyi sürdürmüştür. Ayrıca gene bu dönem, hem seyirciler, hem de bir sonraki dönem sinemasının kadroları olacak insanlar için sinemanın öğrenilmesi, anlaşılması dönemidir. Yapılacak ve istenecek sinemaya model olacak örneklerdir bu yabancı filmler.

İkinci evre olan Türk sinemasının Yeşilçam dönemi daha hala ayrıntılı incelenmeyi ve anlaşılmayı bekleyen bir dönemdir. Türk sineması dendiğinde algılanan hep Yeşilçam'dır. Bir bakıma Yeşilçam'la Türk sineması özdeşleşmiş gibidir.

Yeşilçam sinemasının yeterince (gereğince) anlaşılabilmesi için bir çok tarihsel, toplumsal, kültürel unsurların değerlendirilmesi gerekir. Bunların başlıcalarını şöyle sıralayabiliriz: Çok partili siyasal hayata geçiş ve 1950 seçimleriyle D.P. iktidarının yönetime gelmesi, siyasette popülizm döneminin başlaması; ekonomi politikaların değişmesi; özel girişimin öne çıkarılması, desteklenmesi; kırsal kesimden kentlere göçün ivmesinin hızlanması; sinema salonlarının ülke geneline yayılması ve sayılarının artması; yabancı filmlerde Amerikan egemenliğinin artarak sürmesi; sansür, vb...

Daha 1940'lı yıllarda Türk sinemasına tiyatro kökenlilerin dışında yeni insanlar girmeye başlar. Zamanla bu kişilerin sayısı artarken Türk sineması da İstanbul Şehir Tiyatroları'ndan uzaklaşır. Türkiye'ye gelen yabancı filmler içinde ABD ve Avrupa kökenli olanlar savaş koşulları sonucu üretim ve dağıtımda gerileyince, onların boşluğunu artan sayıda Mısır filmleri doldurur. Savaş sonrası ABD sineması yitirdiği pazarlarını yeniden geri alır ve Türkiye'ye de girer. Mısır filmleri Türkiye pazarından silinir, bir ara Hint filmleri çoğalır, sonra Türkiye pazarı bütünüyle ABD ve sınırlı sayıdaki İtalyan, Fransız ve İngiliz sinemasına kalır.

Türk sinemasının Yeşilçam dönemi (süreci), D.P.'nin iktidara gelme süreciyle koşutluk gösterir. Aralarında organik bir işbirliğinden çok, belki konjoktürel bir beraberlikten, koşutluktan söz etmek daha doğrudur. Ama D.P. iktidarıyla birlikte başlayan siyasal, ekonomik ve kültürel yaşamdaki yeni oluşumlar Yeşilçam sinemasının da oluşumunu belirlemiş, ona kaynaklık etmiştir.

1950'ler sinema salonlarının Anadolu'da yaygınlaşmaya başladığı yıllardır. Filme talep artmaya başlar. Türk filmlerinden alınan rüsumun indirilmesi, amaçlanan özendirmeyi yapar. Peş peşe yeni yapımevleri açılır. Ama elde bu filmlerin üretimini gerçekleştirecek yeterli, yetişmiş eleman yoktur. Yakın çevrelerden, eşden, dosttan insanlar sinemaya özendirilir, yönetmen, oyuncu, teknisyen yapılır. Ve hızla bir biri peşine filmler çekilir. 40'lara kadar yılda 2,3'ü geçmeyen yerli üretim artar, 10'lar, 20'ler, 40'lar, 100'ler olmaya başlar. Ne çekilecektir, kim yazacaktır, nasıl çekilecektir, bunların öğrenilmesi gerekir. Oysa öğrenmeye pek bir zaman yoktur. Genişleyen pazar film istemektedir. Taklit edilir, yapa yapa sinema öğrenilir. Daha önce Türkiye'de üretilmiş ve dışarıdan getirilmiş filmler örnek alınır. Seyircinin eğilimleri izlenir ve bir denge tutturulmaya çalışılır. Elde başlıca üç kaynak vardır. ABD sineması başta olmak üzere batı sineması; Mısır sineması ve Hint filmleri; ve Muhsin Ertuğrul filmleri. Giderek azaman içinde ABD filmleri önceliği alır.

Bu yıllar bu kez Anadolu için sinemanın ilk yıllarıdır. Genişleyen yeni seyirci için de sinema yepyeni bir eğlence ve merak unsurudur. Herşeyi almaya hazırdır. (Ancak zamanla, eğilimlerini ve tercihlerini belirtmeye başlar).

Yeşilçam film üretirken ve yabancı filmleri taklit ederken kendine göre bazı operasyonlar yapar. Bunu daha iyi anlamak için ön-

ceki yıllarda başvurulmuş kimi uygulamalara bakmakta yarar var. Bazı Amerikan filmlerinin içine Türkiye'de Türk oyuncularla gerçekleştirilen çekimler yerleştirilerek bizimle ilgili bir öykü oluşturulmaya çalışılmıştır. Müzikli Mısır filmlerinin şarkıları yeni sözlerle, yeniden bestelenip Türk şarkıcılara okutulmuş, filmdeki kişilerin isimleri değiştirilmiştir. Filmler dublajla Türkçeleştirilirken öyküler üzerinde oynamalar yapılmıştır. Kimi Hint filmleri, konuşma metni gelmediği için ve Hintçe bilen de olmadığından seyredilerek öykü ve konuşmalar uydurularak seslendirilmiştir. Dublaj, okuma yazma azlığı nedeniyle kolay izlenebilirlik sağlarken bir ölçüde yabancı filmleri yerlileştirme çabasını da içinde taşımıştır. Bu konuda daha başka birçok örnek derlemek olasıdır.

Yabancılık unsurunun giderilmesi, filmlerin yerlileştirilmesi, bize yakın kılınması girişimleri olarak bütün bu işlemleri değerlendirebiliriz. Ayrıca yapılanlar da seyirci eğilimine denk düşmekte, onunla bütünleşmektedir. Bütün bunlar, siyaset anlayışına da yansıyan, halk gibi olma, halka inme, halk gibi konuşma popülizmine denk düşmektedir. Sinemanın popüler bir sanat olması (en azından o yıllarda), ona olan yaklaşımı da popülist kılmıştır. İşte bu popülizm, halkçı yaklaşım, yerlileştirme, yabancı filmleri gerek Türkçe seslendirilmesi sırasında, gerek daha sonra bunların taklit edilerek yerli kopyaları yapılırken az önce sözünü ettiğimiz bazı operasyonları gerekli kılmıştır. Üreticiler sürekli seyircinin eğilimlerine, isteklerine uymaya özen göstermişlerdir.

Devletçi ekonomiden, özel girişime yönelen D.P.'nin yeni ekonomi politikasında kapitalizmin pazar yasaları işlemeye başlar. Yeterli sermaye birikimi olmayan yeni özel girişimciler satan mal, satma garantisi olan mal üretmek zorundadırlar. Bu kural sinema alanında da böyle olur. Filmler için yatırılan sermayenin kısa sürede geri dönmesi, kâra geçmesi beklendiği için, filmlerin hemen geniş seyirciye ulaşması amaçlanır. İsteğe göre mal (film) üretilir, talep arzı belirler, yönlendirir. Bu sistem sinemada daha sonraları yapımcılarca para yatırmadan, daha çok işletme avans ve bonolarıyla işlemeğe başladığında Yeşilçam'ın bölge film işletmelerine ve dolayısıyla seyircilerin beğeni, eğilim ve isteklerine bağımlılığını daha da artırır ve pekiştirir. Giderek neredeyse filmler işletmelerin siparişleri, onların avans ve bonolarıyla taşeron Yeşilçam yapımcıları tarafından çekilip, işletmelere teslim edilmeye başlar. Böyle bir taşeron yapımcı sistemi içinde yapımcılar sinema için sermaye birikimine

gitme, güçlenme, bağımsızlaşma, istediklerini yapma gereksinmesi duymazlar ve sinemadan gelen kazançlarını, sinemaya yatırmak yerine, sinema dışı alanlara kaydırırlar, kendi yaşama standartlarını yükseltirler. Bu sipariş üzerine taşeron üretim sürecinde tutan filmlerin model oluşturması ve benzerlerinin peş peşe ufak tefek değişikliklerle tekrar tekrar çekilmesi de hız kazanır. Tutulan, star oyuncuların oynadığı filmler istenir, konusuna bakılmaksızın. Bu arada kaçınılmaz olarak hızlı bir konu arayışı da yaşanmaktadır. Yeşilçam'ın entellektüel kapasitesi sürekli yeni ve farklı öykü üretmeye yeterli değildir. Esinlenilecek, uyarlanılacak yerli öykü, roman ve tiyatro oyunları da sınırlıdır. Bu nedenle ilgi gören yabancı filmlerin öykülerinden yararlanılmaktan, hatta onları taklit etmekten kaçınılmaz. Ama bu işlem az önce sözünü ettiğimiz gibi bize benzetilerek, yerleştirilerek yapılır. İş yapan yerli filmler de yeniden yeniden çekilir. Seyircilerin bu yinelemelere pek bir itirazı olmaz. Halk yüzyıllardır bıkmadan aynı masalları, aynı şarkı ve türküleri söyleyip dinlemektedir. Kervana böylece yeni bir masal anlatıcı olarak sinema da katılır. Dolayısıyla Yeşilçam da hiç bir sakınca görmeden yinelemelerini sürdürür. Tam bir bütünleşme söz konusudur, alan memnun, satan memnundur.

Genelinde Türkiye'ye gelen yabancı filmlerin düzeyi düşüktür. Çoğunluk kötü ABD ve Avrupa filmleridir, ikinci sınıf, B kategori ürünlerdir. Bunların taklitleri olan yerli ürünlerin düzeyi de kaçınılmaz olarak hem örnek alınan filmlerin düzeysizliğinden, hem de Yeşilçam kadrolarının sinemayı bu modellerden öğreniyor olmalarından, Yeşilçam'ın olanaklarının sınırlılığından dolayı pek parlak olmaz. Bu durum aydın çevrelerin, kültür çevrelerinin Yeşilçam sinemasını yadsımasına, onunla ilgilenmemesine, giderek ondan kurtulmak istemesine kadar varır. Ayrıca aydın çevrelerin gelenekselleşmiş olan halkla yabancılaşmasını bu noktada dikkate almak gerekir. (Bu olay, tarihte karşımıza hep bir olgu olarak çıkmaktadır). Halkın eğilimleri Yeşilçam'ı yaratırken, aydın çevrelerin sinemadan beklentilerine bu sinema karşılık veremezdi, dolayısıyla kültür çevreleri sinema gereksinmelerini dış kaynaklı kimi filmlerle gidermeyi yeğler. Bu yabancılaşma, bu kopuş sinemasını çok gereksindiği entellektüel destekten yoksun bırakır. Zamanla Yeşilçam, kendi üretim-tüketim süreci içinde, kendiliğinden oluşan, deniye biçimlenen, sürekliliği ve tutarlılığı olan kalıplar ve kurallar oluşturur ve bunlara uymaya özen gösterir. Bir Yeşilçam mantığı, Yeşilçam anlayışı, Yeşilçam geleneği oluşur ve yerleşir.

Aydın çevrelerde, kültür çevrelerinde yaygın (ve de yerleşik) bir önyargı olan, Yeşilçam sinemasının kötü Hollywood filmlerinin kötü bir kopyası, yoz, taklit bir sinema olduğu değerlendirmesi Yeşilçam olayını açıklamaya yetmez. Üzerinde düşünmemeyi, inceleme, araştırma yapmamayı haklı çıkarmaz. Çünkü Yeşilçam sineması bir tarafla sosyo-kültürel bir olaydır da. Onun bu boyutlarının incelenmesi bize Türk toplumunun (seyircisinin) sosyo-kültürel boyutlarını anlamamıza yararlı olabilirdi. Çünkü Yeşilçam'ın yabancı filmleri taklit etmesi ne mekanik bir olaydır, ne de bu filmlerin taklittir diye mekanik bir şekilde yoz olarak değerlendirilmesi ve dışlanması doğru bir yaklaşımdır. Var ise eğer bir yozluk, o yozluk toplumun da bir yozluğudur. ve bu nedenle de aydın çevrelerce üzerinde ayrıca durulmayı gerektirirdi. Özellikle de toplumcu aydın çevrelerce ve sinema yazarlarınca.

Tiyatrocular dönemindeki, üretenlerin üretimi belirlemeleri işleyişi Yeşilçam döneminde tersine döner. Üretimi tüketiciler, tüketenler, yani seyirciler belirler, ya da onlar adına bölge işletmeleri belirler. Yeşilçam onlara tabi olur. Tüketicilerin eğilimlerine, isteklerine göre üretim yapılır. Pazar, üretimi belirler. Anadolu, İstanbul'a sözünü geçirir.

Türk sinema seyircisi büyük kentler de içinde olmak üzere zaman içinde ikiye ayrılır, bir taraf öncelikle yabancı filmleri tercih ederken, diğer taraf yerli filmleri tercih eder. Bunun sonucu sinemalar da yabancı film gösteren ve yerli film gösteren diye ikiye ayrılır. Yabancı filmlere ve yerli filmlere giden bir ara seyirci varsa da, karma film gösteren, istisna dışında, sinema salonu yoktur. Bu yarışma oldukça istikrarlı bir ayrışmadır. Geçişler çok azdır. Ya da seyircinin tavrı her ikisi için de farklıdır. Seyirci ikisine de aynı gözle bakmaz. Genel bir sinema seyircisi tanımlaması içine girmez. Yabancı filmi farklı, yerli filmi farklı seyrederek, farklı algılar, farklı değerlendirir, farklı tepki gösterir. Yabancı filmi kendi dışında bir şey olarak seyrederek. İki ayrı gözle bakar filmlere. Bu nedenle yabancı filmde itiraz etmediği, onayladığı bir çok durumu yerli filmde onaylamaz, dışlar, tepki gösterir, tavır koyar. Yeşilçam bunu deneye deneye anlamış ve yabancı film ya da öykü uyarlamalarında (ya da taklitlerinde) buna özel bir özen göstermiştir. Yabancı film seyircilerinin tuttuğu, beğendiği filmlerin yerli versiyonlarını yerli film seyircileri için üretirken, Yeşilçam arada köprü olur ve yabancı filmleri yerli filme dönüştürür (yabancılıkları yerleştirir). «Bizden» ya-

par. Bu «geçiş», mekanik bir «taklit» olmanın ötesinde, bir «dönüş-türmeyi» içinde taşır. Bunun bilinçli, düşünülerek tasarlanmış bir durum olduğunu söylemek belki biraz zordur, daha çok kendiliğinden, sağduyuya dayalı bir olaydır burada söz konusu olan.

Sinema seyircinin, bir çeşit, aynasıdır. Seyirci orada kendinden birşeyler görmek ister, kendini görmek ister, kendi özlemlerini, kendi düşlerini görmek ister. Ya da bu eğilimdedir, kendinde de olan, paylaşacağı bir şeyler bekler. Yeşilçam bu açıdan Türk seyircisinin bir çeşit aynası olabilmıştır. Ya da şöyle de diyebiliriz, seyirci Yeşilçam'ı kendi aynası kılabilmiştir. Bu durumda Yeşilçam'ın kimliği ile seyircinin kimliği örtüşme gösterir, bütünlük, aynılık gösterir. Seyircinin kimliği, seyircinin kültüründe yansır. Kültür kimliktir. Bu bakımdan Yeşilçam'dan yola çıkarak Türk toplumunun (film seyircisinin) kültürü ve kimliğiyle ilgili ipuçları yakalayabiliriz. Aynı şekilde toplumun kültüründen yola çıkarak Yeşilçam sinemasının özelliklerini çözebiliriz, anlayabiliriz.

Türk toplumunun kültürel yapısı hala büyük oranda geleneksel sözlü kültüre dayanmaktadır. Bu sözlü kültürün özellikleri Yeşilçam sinemasına bir şekilde geçmiştir, orada da yaşamaya başlamıştır. Geleneksel sözlü kültür, anonim yaratıcılığın bir ürünüdür, kolektiftir, genel geçer kalıplara, değerlere dayanır, belli bir soyutlamayı içinde taşır, kolektif bilinci yansıtır, kolektif bir varoluş biçiminin yansımasıdır. Ayrıca Anadolu halkının bu geleneksel sözlü kültürü doğulu, Asyalı özellikler taşır, batı dünyasının sistematüğinden farklıdır. Bu bakımdan Yeşilçam'ın kalıplarını, kurallarını, mitoslarını, tiplerini anlamak ve değerlendirmek için, yabancı (özellikle ABD ve batı Avrupa) filmlere bakmak oralarla bağlantılarını bulmak kadar, belki daha da fazla seyircinin geleneksel sözlü kültürüne bakmak gerekir. Yeşilçam'ı Yeşilçam yapan özelliklerin asıl kaynağı biraz da artık bu kültür içinde aranması gerektiğini düşünüyoruz.

Sinemanın Türkiye'de ilk dönemi olan İstanbul Şehir Tiyatroları, Muhsin Ertuğrul döneminde kendine kaynak olarak sinemamız tiyatro repertuarını almıştır. Batılı ülkelere göre sinemanın Türkiye'de esinlenebileceği, kaynak alabileceği kendi öncesine ait roman, öykü, tiyatro oyunu dağarcığı oldukça sınırlıdır. Ayrıca o dönem sinema kadrolarının, sinema çevrelerinin olanakları varolan az sayıdaki roman, öykü kaynaklarını sinemaya aktarabilmek için yeterli de değildir. Bu bakımdan sinemaya tiyatro, roman, öykü tekniği, mantığı, kurgusu ile yaklaşmaktan çok, doğal olarak beslendikleri, içinde ol-

dukları geleneksel kültürün masal dünyasından, bilinçli bir seçim olmasa da, kendiliğinden yararlanır. Burada Yeşilçam halkın masallarını anlatmış, onlardan kaynak olarak yararlanmıştı demek istemiyoruz, (ayrıca zaman zaman onu da yapmıştır). Yapılan, daha çok masallardaki mantığa göre öyküler oluşturmak, öykü anlatmaktır. Sinemacı, bir çeşit masal anlatıcı gibi olur. Yeşilçam'ın dünyası bu nedenle bir çeşit masal dünyasıdır. mitoslarının ve tiplerinin kaynakları masallar içinde vardır.

Yeşilçam sineması, sinema salonlarının Anadolu'ya yayılması sürecinin bir ürünüdür. Anadolu İstanbul, İzmir, Ankara gibi kentlere göre taşradır, kırsal kesimdir. Ayrıca iç göçler nedeniyle giderek bu kentler nüfusunda da kırsal kökenliler artmakta, buraları da kırsallaşmaktadır. Bu bakımdan Yeşilçam sinemasını, Türk sinemasının kırsal dönemi (taşra dönemi) olarak değerlendirmek doğru olur. Nasıl kırsal kesim kültürü geleneklere bağlı anonim sözlü kültür ise Yeşilçam da kendi geleneklerini, yani kendi genel kalıplarını, kurallarını oluşturmuş anonim bir sinemadır. Dil özellikleri olsun, konuları işleyişi olsun, korumaya, kollamaya özen gösterdiği değerler olsun, film kişilerinin tipleri olsun, yönetmenlere göre farklılık göstermek yerine daha çok benzerlikler, aynılıklar gösterir ve genel Yeşilçam sineması tarzına uyarlar. Bu genel Yeşilçam tarzı bütün yönetmenlere egemendir ve çok az filmin dışında bütün filmleri belirler. Yeşilçam sineması kırsal kültür kökenli anonim bir sinemadır. Yeşilçam dönemi ayrıca Türk sinemasının popüler (popülist, halkçı, yerli) dönemidir. Seyirciyle tam bir bütünleşmesi, uyumu sözkonusudur. Yeşilçam seyirci desteğiyle yaşayabilmiş, serpilmiştir. Yeşilçam'ı seyirci varetmiş, yaşatmıştır. (Türk sinemasında seyirci hegemonyası ve yerellik, yani Yeşilçam dönemi).

Türk sinemasında, 50'lerden beri, Yeşilçam anlayışının dışında farklı bir sinema yapma, Yeşilçam anlayışını zorlama girişimleri zaman zaman hep olmuştur. Ama bu çıkışlar, bu zorlamalar bir yandan Yeşilçam tarafından, bir yandan da seyircinin tepkisi sonucu başarılı olamamış, süreklilik kazanamamıştır.

Nasıl Yeşilçam sinemasını 1950'lerde başlayan gelişmeler yaratmışsa, 1960'larda başlayan gelişmeler de 1970 sonlarına doğru Türk sinemasında Yeşilçam'ın yanı sıra yeni bir sinemanın filizlenmesine yol açar. Aslında 1960'ların başında yeni anayasanın da koruması altında, yeni toplumsal ve siyasal düşüncelerin hareketlenmesi sırasında «toplumcu gerçekçilik» diyebileceğimiz bir sinema hareketi Ye-

şilçam'ın içinde başlar gibi olursa da, İktidarların tekrar sağcı partilerin eline geçmesiyle bu başlangıç süreklilik kazanamaz, 12 Martla iyice kesilir ve Yeşilçam içinde kimi yönetmenlerin sinemalarının bir dönemi olarak kalır.

Bu arada sinema alanını ilerki yıllarda etkileyecek ve belirleyecek yeni gelişmeler olur. 1960'larda İstanbul'da Sinematek Derneği ve Film Arşivi kurulur. Dünya sinemasından, ülke sinemalarından örnekler, sinema tarihine malolmuş klasikler gösterilmeye başlanır, sinema dergileri yayınlanır. İstanbul'da Yeşilçamdan farklı bir sinema özlemi içinde olan çevreler, öğrenciler, aydınlar, kültür çevreleri bu gösterilerin sadık izleyicileri olurlar. Sinemada yeni dünyalar, yeni boyutlar, yeni düşünceler keşfolunur. Siyasal sinema, «angaje» sinema gündeme gelir. 1960 sonunda kısa filmcilerin öncülüğünde siyasal sisteme ve Yeşilçam'a karşı tavır geliştiren «Genç Sinema» hareketi doğar, ama bu hareket de sürekli olamaz.

Gene bu arada, daha sonraki yıllarda Yeşilçam'ı asıl bunalıma sokacak bir gelişme olur. 1960 sonunda televizyon yayınları başlar ve 1970'lerde ülke çapında yayılır, kanal sayısını arttırır. Video girer evlere. Yeşilçam sineması ve yabancı film seyircileri filmleri artık evlerinde seyretmeye, sinema salonlarından uzaklaşmaya başlar. Yeşilçam kısa vadeli, günlük kurtuluş peşine düşer seks ve şiddet içeren filmlere yönelir, lumpen erkek seyircileri tutmaya çalışır, bu arada da ailelerin sinema salonlarından kaçışını hızlandırır. Halkın gerileyen ekonomik gücü, 1970'leri kasıp kavuran terör olayları insanların evlerinden çıkmadan rahat ve ucuz bir yolla televizyon seyretmeleri sonucunu verir. Üstelik bu kez televizyon ucuz, yeni bir eğlenceliktir ve merak unsurudur. Ayrıca insanları sokaktan kurtarıp, sokaktaki eylemlerden uzak tutmak, siyasetin dışına itmek, insanları birbirlerinden koparmak siyasi iktidarların da işine gelmektedir.

Sinemanın salt sinema salonlarında seyircilerle buluşması dönemi 1970'lerde beraber bitmiştir artık. Bu alanda kavramların ve anlayışların değişmesi gerekmektedir. Üretim ve seyirciye ulaşım teknolojilerinde gelişmeler olmuş, devreye elektronik girmiş, eski yapıyı bozmuştur. Sinema salonlarının boşalması, giderek kapanmaya başlaması sinemanın bunalımı olarak algılanmıştır. Aslında bunalım eski yapının bunalımıdır ve sinema yeni bir yapıya girmek zorundadır.

Elektronüğün sinema alanına girmesiyle seyirci sayısında büyük bir artış olur. Bunun yanısıra seyircilerin yıllık film seyretme ortala-

ması da sayı olarak çok artar. Şimdi çok daha geniş bir seyirci, çok daha fazla film seyretmektedir. Bütün dünyada yaşanan olay Türkiye'de yaşanır ve Türk sineması derin bir bunalım içine gömülür.

Durumu biraz daha irdelemeye çalışmakta yarar var.

Sinema alanının televizyon ve video ile genişlemesiyle ortaya çıkan en belirgin gelişme seyirci kesiminde görülür. Geleneksel sinema seyircisindeki ikili durum, yerli ve yabancı film seyircileri kümesi dağılır. Televizyon bu iki kümeyi birleştirir ve birbirine kaynaştırır. Her kesim diğer sinemayı keşfeder, önyargılar yıkılır. Ayrıca bu seyirciler, daha önce Sinematek ve Film Arşivi seyircilerinin ayrıcalığı olan sinemanın farklı boyutlarına sınırlı da olsa ulaşma olanaklarına kavuşur. Bir çeşit üç öbek seyirci de televizyon karşısında birleşme durumunda kalır, sınırlar yıkılır, seyirciler konulu uzunfilmlerin dışındaki kısa, uzun, belgesel, haber, müzik, tartışma, araştırma gibi diğer sinema türleriyle de ilişki içine girer, seyircilerin sinema bilgi ve görgüleri, algılama kapasiteleri genişler, değişime uğrar. Bu, seyircileri çok farklı bir konuma getirir. Seyircilerin istekleri çeşitlenir, toleransı artar, sınırlı, dar kültür çevrelerinden dünyaya açılır. Seyirciler yeni alışkanlıklar edinir. Bütün bunlar genel ve geleneksel sinema seyircileri için çok önemli kazanımlardır.

1980'li yıllarda, önce İstanbul'da sonra Ankara ve İzmir'de başlayan uluslararası film şenlikleri, bir anlamda 1960'ların ve 1970'lerin başına kadar etkinlik gösteren Sinematek Derneği ve Film Arşivinin bıraktıkları boşluğu daha farklı boyutlarda kapatırlar. Dünya sinemasının çeşitliliği, değişik boyutları, farklı sinema anlayışları yeniden bu kentlerin özel sinema seyircilerinin gündemine girer. Bu kesim, ayrıca filmlerin sinema salonlarında seyredilmesi düşüncesinin de tutkunudurlar, kültür olarak bütün dünyaya açıktır, metropol, kent kültürünü benimsemiştir. Film şenlikleri 1970'lerde boşluk içine düşen özel sinema seyircilerinin yeniden saflaşmalarına, bir potansiyel olmasına yol açar.

Yeşilçam'ı dışlayan «aydın» kesim, kültür çevreleri, Yeşilçam içinde ya da dışında üretilen Yeşilçam çizgisinin (tarzının) dışındaki ürünlerle ilgilenmiş, onlara sahip çıkmaya çalışmıştır. Bunun en belirgin örneği Yılmaz Güney sinemasıdır. Yeşilçam sinemasının bir ürünü olarak seyirci tarafından çok sevilen ve tutulan, efsaneleşen «çirkin kral», oyuncu Yılmaz Güney, Yeşilçama aykırı olan, Yeşilçam'daki Yılmaz Güney efsanesine de aykırı olan Umut filmiyle birden aydın kesim tarafından keşfolunur ve sahiplenilir. Yeşilçam'ı

yadsıyan aydın kesim Yılmaz Güney'in Yeşilçam dönemiyle de ilgilenmemiştir. Bu bakımdan bugün Türkiye'de iki Güney efsanesinden (mitosundan) söz edilebilir. Oyuncu olarak yarattığı tipiyle Yeşilçam seyircisinin sevgilisi, halk kahramanı, Yeşilçamlı popüler, yerli (yerel) Güney efsanesi ile siyasal kimliği, sinemacı, yönetmen tavrıyla aydınların, yabancı (batılı) sinema çevrelerinin bildiği ve sahiplendiği (evrensel) Güney efsanesi.

Sinemaya Yeşilçam'dan ve genel seyirciden farklı yaklaşan, farklı bakan kesimlerin içinde, farklı bir sinema yapma isteğinde ve hazırlığında olanlar, olanak arıyanlar hep olmuştur. Ama Yeşilçam sistemi ve düzeni bu çıkışları kolaylaştırmak yerine sürekli engelleme yolunu seçmiştir. Ama televizyonun ve videonun Yeşilçam'ı bunalıma ittiği 1970'li yılların sonlarına doğru, toplumun gündeminde siyasal söylemin yaygınlaşması ve yoğunlaşması sonucunda buna denk düşecek filmlerin bir çıkış olabileceği düşüncesi gündeme gelir. Bu şekilde belirgin sağ ve sol söylemler geliştirmeye çalışan filmlere yol açılır. Bu tür filmleri destekleyebilecek örgütlü kitleler de vardır o yıllarda. Böylece Yeşilçam dışı diyebileceğimiz anlayışların ve kişilerin sinemaya girmeleri için bir kapı açılmış olur. Yeşilçam ise, kendi anlayışı doğrultusunda bunalımı aşabilecek şekilde kendi anlayışını ve kadrolarını yenileyemez, reforme edemez, bocalama ve dağılma dönemine girer.

Bu dönemde bazı yanlışlar da yaşanır ve bir ölçüde bugün de hala yaşanmaktadır.

Televizyon ve sinema birbirlerini dışlarlar. Sinema başka şey, televizyon başka şey, sinema sanattır, televizyon değildir gibisinden değerlendirmeler yapılır. Televizyon, varolan Yeşilçam birikimlerinden ve kadrolarından yararlanma yoluna gitmez. Kendi birikimini ve kadrolarını oluşturmaya çalışır. Yeşilçam'a ortak olmak yerine rakip olur. Yeşilçam'dan seyirciyi transfer eder, bunu yaparken çok ucuza aldığı ve hala almakta olduğu eski-yeni Yeşilçam filmlerinden de yararlanır. Yeşilçamlı Yeşilçam filmleriyle vurur. Kendisi dizi filmler üretir, yeni oyuncular, yeni yönetmenler çıkartmaya çalışır. Yeşilçam da televizyon karşısında birlik olamaz, dayanışma içine giremez (bu bugün de hala böyle), ona mahkum olur, ucuz ve nitelsiz video filmlerine yönelerek çıkış arar. Yeşilçam filmlerini üreten yönetmenler, kendi seyircilerinin televizyon seyirciliğini seçmesi karşısında, onları yeniden kazanmak ya da onlarla televizyonda tekrar birlikte olmak yerine (TV yönetimleri de bu konuda pek bir kolaylık göster-

memişlerdir) Türk sinemasının içine girdiği yenileşme sürecine, yenileşme hareketine transfer olmaya çalışır, kendi eski seyircileri yerine yeni farklı seyircilere yönelirler. Yeşilçam çizgisi, kendini devam ettirecek (sinemada ve televizyonda) yeni kuşak yönetmenler çıkaramaz. Ortaya çıkan boşluğu, sinemada ABD dağıtım tekel-leri, televizyonda da yabancı diziler, son yıllarda da Latin Amerika dizileri doldurur. Bir anlamda şimdi Yeşilçam seyircisine Latin Amerika dizileri hitap etmektedir. Yeşilçam tarzının, Yeşilçam çizgisinin belki de artık tek kurtuluşu, televizyonda bu tür film ve diziler olayını ciddi olarak değerlendirmeye başlaması olacaktır.

Televizyon kendini sinemanın dışında bir şey olarak görünce, sinemayı öğrenme, onun birikimlerinden, kadrolarından, hiç olmazsa başlarda yararlanma yoluna gitmez. Kendi kadrolarına programcı ve yapımcı tanımlamasıyla bakar. Hala da öyle bakıyor. Yönetmenlik konusuna, görsel anlatıma, yani işin sinema yanına eğilmez, onlara sinema eğitimi, bilgisi vermez (televizyonda yönetmen kadrosu yoktur). Televizyon yapımcıları ve programcıları da kendilerini sinemacı olarak görmedikleri, tanımlamadıkları için sinemanın dünyadaki yüzyıllık deneyimlerinden, birikimlerinden, arayışlarından, bilgilerinden, kuramlarından, düşüncelerinden yararlanma, bunları öğrenme yolunu tutmazlar, buna gerek görmezler. Aslında bilmeseler de yaptıkları sinemadır. Böylece sinemayı yadsıyarak bilmeyerek sinema yapılır. Kısa filmlerle yetişmek, yetkinleşmek yerine uzun dizi filmlere yönelinir...

Yeşilçam seyirciye dayanıyor, seyircinin bölge işletmeleri aracılığıyla verdiği avans paralarla filmler yapılıyordu. Televizyonla birlikte sinema salonları boşalmaya başladığında, bölge işletmelerinin de güçleri azalır. Bölge işletmeleri maddi tabanlarını yitirirler. Televizyon aslında bir bakıma seyirci sayısını da arttırarak talebi de çoğaltır, ama buna tek başına karşılık vermekten, başlarda, oldukça uzaktır. Yeşilçam, sinemalardan kaçan seyirciyi evinde televizyon aracılığıyla yeniden yakalamak yerine televizyon dışında, bu kez video film üretimiyle yakalamaya yönelir. Video işletmelerinin avansları bu kez bir süre için Yeşilçam'ın üretimini sürdürmesini sağlar. Televizyon kanallarının çoğalması ve video alanını da büyük ölçüde ele geçiren ABD tekellerinin filmleri sonucu Türk sineması genel bir bunalımın içine girer.

Seyircisi televizyona geçen Yeşilçam yönetmenleri bir anda «ortada» kalırlar. Bu olay bir bakıma onların bağımsızlaşması, «serbest»

kalması, Yeşilçam tarzının denetiminden ve baskılarından kurtulmaları, kendi kişilikleriyle baş başa kalmaları demektir. Bir yandan televizyona yönelirken, diğer yandan değişen yenileşen sinema anlayışı içinde de varolabilme çabasına girerler. Gerçekten de belki Yeşilçam anlayışı sinema ancak televizyonda popüler çizgisini koruyarak ve Latin Amerika dizileriyle rekabet ederek ve ekranı onlarla paylaşarak varlığını sürdürebilir. Bunun için kendi yeni kuşak yönetmenlerini bulmak zorunda. Şimdilerde bunun arayışları sürüyor.

Yeşilçam, televizyonun rekabeti karşısında, kendi içinde sağlıklı çözüm üretmekte zorlanırken, kendi çizgisi dışında yapılan filmler, Yılmaz Güney'in filmleri Türkiye'de yeni sinema seyircilerinde, uluslararası festivallerde ve uluslararası sinema çevrelerinde ilgi uyandırmaya başlar. Bu gelişmeler, farklı önerilerin yapım olanakları bulmalarını kolaylaştırır. Yeşilçam dışından Türk sinemasına yeni yönetmenler gelir, filmler yaparlar. Yeşilçam içinden de buna ayak uydurmaya çalışanlar olur. Artık Türk sinemasında rüzgarlar yeni sinemadan yana esmektedir. Yurt içindeki ve yurt dışındaki ilgi henüz film maliyetlerini karşılamaktan uzak olsa da en azından yapımcılara bir onur, bir prestij, bir şöhret sağlamakta ve şu sıralar batı ile ortak yapım olanakları kapısını aralamaktadır.

Yeşilçam, Türk sinemasında bir ekoldür ve artık Türk sinemasının bir dönemidir. Yeni koşullar, yeni dinamikler, yeni düşünceler yeni bir sinema oluşumuna süreklilik kazandırmıştır.

Yeni Türk sinemasının asıl kaynağı öncelikle Yeşilçam'a göre farklı bir sinema yapma isteğindeki insanların (yönetmenlerin) varlığıdır. Ve koşulların buna uygun bir ortamı hazırlamasıdır. Üçlü bir birliktelikten söz etmek belki daha doğru olabilir bu konuda: Öncelikle bu yönelişteki sinemacıların (yönetmenlerin) varlığı; Sonra seyirci coğrafyasındaki yer değiştirmeler, sinema salonlarından Yeşilçam seyircilerinin uzaklaşması, salonların dünya sinemasına açık, o doğrultuda filmler bekleyen seyircilere kalması; ve bu yönelişteki bir sinemanın batı sinema çevrelerinde ilgiyle karşılanması ve sahiplenilmesi. Üçlü bir «ittifak» diyebiliriz buna.

Sinema salonları artık sinemanın ayrıcalıklı, özel bir yeri olma niteliğine dönüşmüştür. Buradaki seyirciler, yeni Türk sinemasının da potansiyel seyircisidir. Ama onların katkısı bu filmleri amorti etmeye şimdilik yetmiyor. Bu seyircilerin içinde önemli bir bölüm sinemanın da yeni seyircileri ve orta ya da yüksek öğrenim gençliği. Türk sinemasının Yeşilçam dönemini yaşamışlar, onunla bir bağlan-

tiları olmamış. Yılmaz Güney'in filmlerini seyretmemişler. Türk sineması konusunda daha çok önyargılı, ikinci elden bilgileri var. Televizyonda izledikleri (eğer izliyorsa) Yeşilçam filmleriyle olumlu bir iletişim kuramıyorlar. Farklı dünyaların insanları. Toplumun içinde olduğu yoğun Amerika kültür (kimlik) bombardımanı altındalar ve belli bir yabancılaşmayı yaşıyorlar. Kültür kirlenmesi, yabancılaşma ve kimlik sorunlarıyla karşı karşıyalar. Amerikan kültür ürünlerinin en büyük tüketicisi durumundalar. Ulusal kimlik erozyonu içindeler. Bu kesim Türk filmlerine sinema salonlarında da yeterli ilgiyi göstermiyor (kimi spekülâtif filmler dışında). Yılın en çok iş yapan filmleri listesi bu seyircilerin tercihlerini de açık olarak göstermektedir.

Bu noktada bir saptama daha yapmakta yarar var.

1950 D.P. iktidarıyla birlikte Türkiye üzerinde ABD etkinliği de artmaya başlar. Siyasal ve ekonomik alandaki bu etkinlik kültür ürünleriyle ve yaşama modeliyle de desteklenmektedir. 1950'lerdeki bu açılım, 60'larda «ulusal bağımsızlık, emperyalizm» gibi kavramların toplumun hayatına girmesiyle bir ölçüde dengelenebilmiştir. Toplumda daha çok bir özlem, sınıf atlama isteği olarak kendini gösterebilir. Toplum hala radyo yayınları, Yeşilçam sinemasıyla, yani yerli ürünlerle ilişki içindedir. 1970'lerde televizyonla ivmesi artan kültürel çeşitlenme, dünyaya açılma ülkedeki siyasal söylemin ve tartışmaların yükselmesiyle gene dengede tutulabilir. 80 sonrasında toplum örgütlenmesinin çözülmesi ve siyasetin gündem dışına çıkarılmasıyla Amerikan kültürünün etkileri, siyasal iktidarların da özendirilmesi ve desteklemesiyle kirlenme boyutuna varır. Daha önce özenme, özlem duyma, sınıf atlama boyutunu pek aşamamış olan yabancılaşma bir kimlik yozlaşması, kimliksizleşme olarak ortaya çıkar. Artık sınıf atlama değil, ülke atlama sanki gündemdedir. Toplumun kırsal kentlere doğru göçü de bu dönemde yoğunluk kazanır. Kırsal kesim kentleri siyasal, ekonomik ve kültürel olarak ele geçirir ve yönetmeye başlar. Kent insanı, kentsel kültür, kentsel yaşama biçimi kentlerde azınlığa düşer, kent üzerindeki etkinliğini, belirleyiciliğini yitirir, ülke yönetiminde ve kent yönetiminde marjinal konuma düşer. Doğal ortamından uzaklaşmış, köklerinden giderek kopan kırsal kültür, kentlerde yeni kökler, yeni doğal ortamlar oluşturmaya çalışır. Kentin kırsal alt-kültürü giderek bütün ülkeyi etkisi altına alır.

Türk sineması ve seyirci ilişkileri şu anda çok karmaşık bir yapı içinde. Gelişmelerin yönü ve niteliği sinema dışı gelişmelere de

bağlı. Halkın en ucuz eğlence aracı olan sinema şimdi artık sinema salonlarında lüks (pahalı) tüketime dönüştü. Sinemaya gitmek kültürel bir etkinlik oldu. Ucuz ve kolay film seyretme yeri bundan böyle televizyon ekranı. Salonlardaki seyirciler en fazla onbinlerle sayılırken, televizyonda bu sayı milyonlar, onmilyonlar düzeyinde. Televizyon sinema filmlerinden yararlanıyor ama sinemaya katkısı ulaştığı seyirciye göre çok gerilerde. Televizyon sinemanın, salondan aldığı seyircilerinin karşılığını sinemaya geri vermiyor. Televizyon seyircisi, televizyondaki Yeşilçam seyircisi, yeni Türk sinemasının ürünlerini de gösterildiklerinde televizyon ekranında ilgiyle seyredebiliyor, (yani yeni sinemanın televizyonda gösterildiğinde bu bakımdan herhangi bir seyirci sorunu yok). Yeni Türk sinemasının seyirciyle olan sorunu, bu seyirci ister televizyon ekranında ister sinema salonunda olsun, farklı bir boyutta. Ve asıl kendinden, yeniliğinin ne olacağından, olması gerektiğinden kaynaklanıyor. Yeni sinemanın sorunu kaç kişiye ulaştığı, ne kadar para kazandığının ötesinde asıl, «sinemada ne yapmak istiyor», «nasıl bir sinemanın peşinde», «seyirciyle ne tür bir ilişki, iletişim içine girmek istiyor», vb. gibi sorunlarda yatıyor.

Türk sinemasının bu yeni döneminin netleşmiş belirgin bazı özellikleri var. Yeşilçam'ın anonim yaratıcılığı, yerini yönetmenlerin kendi kişisel dünyalarına, kişisel biçimlerine, kişisel sorunlarına, kişisel sinemalarına bırakır. Film kişileri kalıp tipler olmaktan çıkıp, değişen, boyutlanan karakterlere dönüşür (karakter tipler). Sinema dünya metropollerine açılır, kırsal kültür temelinden ve seyircisinden kent ve dünya kültürüne ve seyircisine döner. (Sinema kentleşir). Çok seslilik egemen olur. Yeşilçam dönemindeki sinema-seyirci ilişkilerindeki tek yönlülük ve bağımlılık yerini yönetmenlerin ve seyircilerin çeşitlenmesiyle çok yönlülük ve çoğulculuk, karşılıklı bağımsızlık ilişkilerine bırakır. Yeni dönem sinemamızın bu açıdan Yeşilçam'ın popülizm ve yerelliğinden evrensel ve demokratik bir döneme girmesidir.

Kitle iletişim araçlarının damgasını vurduğu çağımızda kapalı kültür çevrelerinin varlığı, dünyaya kapalı kalmak, başka kültürlerden ve dünyalardan etkilenmemek ve kirlenmemek olası değildir. Dünya bir «evrenselleşme» dönemine giriyor. Seyircimiz ve sinemamız da bu süreçten kaçınılmaz olarak «nasibini alıyor». Yeni sorunlar ve yeni sorunlar da gündeme geliyor. Yeşilçam dönemindeki Türk seyircisinin kırsal (yerel) özelliklerinin yerini kentsel alt-kül-

tür ve evrenselleşme görüntüsünde Amerikanlaşma yabancılaşması (mı) alıyor. Yeşilçama tepki olarak ortaya çıkan yeni sinema, bu tepki nedeniyle belli bir seyircisine yabancılaşmayı da içinde taşıyor mu, seyircisine yaklaşmak için geçerli anlatım modelleri ararken evrensel dil adı altında iş yapan Amerikan filmlerinin ve TV dizilerinin diline mi yaklaşıyor gibisinden soruları da karşılamak durumunda.

Yeni sinema bir yandan kendi bağımsız kimlik savaşımını verirken diğer yandan seyirciyle (Türkiye seyircileri ve dünya seyircileriyle) karşılıklı bir kimlik savaşımını da veriyor.

Türk sineması çok önemli ve dinamik yeni bir döneme girmiş bulunuyor artık...

EDEBİYAT ve SİNEMA

Faruk UĞURLU

GİRİŞ

Edebiyat ve sinema gibi değişik sanatların birbirlerinden yararlanmalarının nedeni insan ve toplumların benzer bir süreci geçiriyor olmasıdır. İnsanlar sadece kendi imkânları ile değil, başka insan, toplumların bilgi ve tecrübelerinden yararlanarak dünyayı algılamaktadır. İnsanlık tarihini oluşturan bu bilgi ve tecrübeler büyük bir birikim meydana getirmiştir. Bu büyük birikimin içinde de her topluma göre az çok farklılığı olan özel birikimler bulunmaktadır.

İnsanın ve toplumun birikimini, başka bir deyişle uygarlığı oluşturan üç temel kaynak vardır; sanat, din, bilim.

Uygarlığın üç temel kaynağından biri olan güzel sanatların sonuncusu olarak kabul edilen sinemanın, yine güzel sanatların en eski dallarından biri olan edebiyat ile olan ilişkileri sinemanın başlangıç yıllarına kadar uzanmaktadır.

Edebiyat, hayatın yer yer çelişir görünen gerçeklerini alıp, bir takım ayıklama ve seçmelerle yazı ve konuşma dilinin imkanlarından yararlanarak yeni bir bütünlüğe kavuşmuştur. Edebiyatın malzemesi olan yazı ve konuşma dillerinin gelişmesi, edebi eserlerin anlatım imkanlarını zenginleştirmiş, seslendikleri toplum birimleri duyuş, hayal ediş ve düşünüş bakımından daha zengin bir içerik kazanmıştır.

Sinema doğal çevrenin sınırlılıkları içindeki görsel öğeleri kullanarak hayatın gerçeklerini ele almaktadır.

Sinema, edebiyatın yazı ve konuşma dillerinin yanında görsel dili de malzeme olarak kullanır.

İnsanların eski dönemlerinden bu yana kullandığı görsel iletişim, tekniğin gelişmesiyle sinema gibi bir anlatım aracına kavuşmuştur. Sinema kendine özgü bir dil oluşturmuştur.

Edebiyat sinemaya hem tema ve konu, hem de hazırlanacak senaryoya temel olacak metin bakımından malzemeler vermektedir.

Günümüzde sinemaya edebiyat uyarlamaları yapan yönetmenler Orson Welles, Vittorio de Sica, Alain Resnais, Stanley Kubrick, Jean Renoir, Francois Truffault, John Huston, Robert Altman, Fred Zinneman gibi birçok ünlü yönetmendir.

Bugün söz sanatlarının eskimeyen örneklerinden olup da film yapılmamış bir başeser bulabilmek neredeyse imkansızdır. Homeros'un, Sophocles'in, Shakespeare'in, Cervantes'in, Balzac veya Sthandal'in Homingway'in ya da Steinbeck'in pek az eseri sinemaya aktarılmıştır. Hatta Faulkner ve Kafka gibi sinemaya uyarlanması imkansız görülen yazarların eserleri bile denenmiştir.

Türk sineması da ilk günlerinden başlayarak dünya sinemalarında olduğu gibi edebiyat alanına eğilmiş, Türk edebiyatından önemli ölçüde uyarlamalar yapmıştır. İlk eserlerin hemen hepsi de edebi eserlerden kaynaklanmıştır. Pençe, Mürebbiye, Binnaz, Ateşten Gömlek, Boğaziçi Esrarı gibi eserler hafızalardan silinmemektedir.

Edebiyat sinema ilişkilerine yeni boyutlar kazandıran başka bir olgu da televizyondur. Başlangıçtan beri televizyon yapımcıları edebiyat eserlerine ilgi duymuşlar uyarlama dizi ve filmler yapmışlardır. Özellikle sinemaya yakınlık duyan bazı yazarların kendi eserlerinin senaryolarını yazmaları sinemanın edebiyata olan ilgisini yoğunlaştırmaktadır.

SİNEMA VE EDEBİYAT

a) Sinemanın Özellikleri

Herhangi bir hareketi düzenli aralıklarla parçalara bölerek bunların resimlerini kaydetme, sonra bunları gösterici yardımıyla karan-

lık bir yerde perde üzerine yansıtarak hareketi yeniden canlandırma işi sinemanın asıl tanımını oluşturmaktadır.

Sinema henüz iki boyutlu resim özelliklerini taşımaktadır. Bu nedenle görüntünün iki boyut içinde aldığı şekillerin algılanışı, sinemanın algılanışında önemli bir sorundur. Ayrıca, bir film durgun fotoğraftan farklıdır. Sinema yalnızca hareketli resimlerdeki imgelerden oluşmamaktadır. Hareketli resim ilkelerine bağlı anlatım ve kavramada sinemanın özgün bir sanat ve bilim alanı olmasını getirmektedir. Sinemayı bu bakımlardan inceleyen Arnheim, Munsterberg, Bazin, Eisenstein gibi yapımcı ve düşünürler, konuların algılanışında iki boyutlu hareketli resimin ne gibi etkileri olacağını ayrıntılı olarak ortaya koymuşlardır.

Sinemada hareketli imgeler aynı zamanda söz ve müzikle birleşir. Bu yüzden sinema çok boyutlu bir dünyadır. Metz'in dediği gibi «Sinema çok geniş bir konudur. Bu konuya değişik yollardan girilebilir. Sinema öyle bir olgudur ki estetiğe, toplumbilime, gösterge bilime ilişkin sorunları içerir.»

Sinema belirli bir kavramı en uygun biçimde anlatan görüntülerin yer aldığı film parçalarıdır. Sinema sanatçısı bu görüntüleri belli bir düzenleme ile amacına ulaşmaya çalışır. Bu düzenlemede boş filmin özelliklerinden, optik kurallarından, cisimlerin ve alıcıların hareketlerinden çekim çeşitlerinden, alıcı açılarından, görüş noktalarından, oyundan ve film efektlerinden yararlanarak yapıtına öz ve biçim yönünden en elverişli yapıyı vermeye çalışır.

Sinemanın malzemesi doğal çevrenin sınırlılıkları içindeki görsel öğelerdir. Kracauer'e göre bu öğelerin kullanımı, sinemaya fotoğraftan miras kalmıştır. Ancak sinema fotoğrafik, görsel malzemelere bazı eklentiler getirmiştir. Sinema fiziksel gerçeği araştırıp bu- larak bu sinemanın tekniği ile şekillendirmektedir.

Bu yüzden fotoğrafın sinemanın hizmetine sunduğu sonsuz, kendiliğinden ve rastgele oluşlar sinemanın konusunu oluşturmaktadır. «Gerçek malzemeler», «fiziki oluşlar», «gerçek», «çekici gerçek», kısacası «hayat» sinemanın konusudur.

Sinemanın dili evrensel olduğu için, kaynakları da ulusal olduğu gibi, evrensel de olabilmektedir. Bu kaynaklar gerçek olaylar, hayaller, ya da çeşitli fikir ve düşünceler olabilir. Sinema, sinemanın önceden kullandığı kaynaklara'da yönelebilmektedir. Bunlar daha önce hazırlanmış yabancı ve yerli filmler olmaktadır.

Sinema bir görsel-işaretler dizgesidir. Bu işaretler sinemanın bir iletişim, haberleşme aracı olmasını sağlamıştır. Film iletişim aracıdır. Bu yönde sinema göstergebilimsel verilerle ele alınmaktadır. Sinemanın kendine özgü dili sinema sanatının gelişmesiyle orantılı olarak gelişmiştir.

Başlangıçta sinema yönetmenleri tiyatro oyunlarını filme aktarıyorlardı. Bu ilk filmlerde alıcı belirli bir yerde durduğundan ve hiç devinmediğinden film canlı bir fotoğraf olmaktan ileri gidememiştir. Film kendine özgü nitelikleri olan yakın çekim, boy çekimi, genel çekim gibi ölçülerin ortaya çıkması tiyatro yönetmeni ile film yönetmeninin malzemelerinin aynı olmadığını göstermiştir.

Bu gelişmelerden sonra yeni bir dil ortaya çıkmıştır. Kuleşov, Pudovkin, Eisentein gibi yönetmenler, çekimin sözcükle ayırımın tümceyle eşdeğer olduğunu çekimleri montajla birleştirmenin, bir tür sözdizim olduğunu vurgulamışlardır.

Sinema bir yandan görsel dili kullanırken, öbür yandan yeri geldikçe yazı dilini ve sözel dili kullanmaktadır. İmkanları zengin bir iletişim aracıdır sinema. Film sinema diğer sanat eserlerinde olduğu gibi bir mesaj ve içeriğe sahiptir. Bu mesaj sinema tekniği ve sinema malzemesinin konu ve senaryo haline getirilmesiyle izleyiciye ulaştırılmaktadır. Sinemanın görüntülerle aktardığı düşünce, görüş, bildiri filmin içeriğini oluşturmaktadır. Bu içerik bir öz çevresinde oluşturulan konu yoluyla işlenmektedir.

İçeriğin en kısa özeti tema, bu temanın filmde işlerken aldığı biçim de konu olarak tanımlanmaktadır. Film içinde konunun işlenmesi, geliştirilmesiyle dramatik yapı oluşmaktadır. Sinemada özellikle öykülü filmlerde bir konu aranmaktadır. Konu belli bir noktadan çıkıp, geliştirilir ve bir sonuç noktasına ulaştırılır. Konuya giriş, konunun açılması, yürüyüşü, gelişmesi, kişilerin ve bu kişilerin içinde yer aldıkları çevrenin tanıtılması, kişiler arasındaki, kişiyle çevresi arasındaki ilişkiler, bu ilişkiyi etkileyen olaylar sinemacının önceden tasarladığı bir plana göre gerçekleşmektedir.

İnsanın çevresindeki her olaydan bir tema çıkarılabilir. Sinemacı gündelik tecrübelerinden yola çıkarak bir tema bulabilir. Bunun gibi okuduğu bir roman, hikaye, oyun ya da şiirden bir tema çıkarabilmektedir. Tema, yerli edebi eserlerden alınabileceği gibi yabancı edebi eserlerden de alınabilir.

Sinema yığınların karşısına çıkan bir sanat olduğu için bu temanın açık, yalın ve ilgi çekici olması gerekmektedir. Bunun sağlanması için ele alınan malzemede titiz bir seçme yapılmakta ve temayı en iyi yansıtacak olanlar alınılmaktadır. Tema belirli bir konu içinde işlendiğinden, aynı tema birbirinden farklı konular içinde işlenebilmektedir. Aynı temadan değişik yönetmenler, hatta aynı yönetmen konulan değişik başka filmler yaratabilir. Sinemada belirli bir tema seçildikten sonra bunu en iyi biçimde verebilmek için bu temaya uygun kişiler, çevre ve bunlar arasındaki ilişkiler ele alınmaktadır.

Tema, kullanılması sırasında sinemanın özelliklerine uydurulmaktadır. Sinemada tema görüntü olarak düşünülmekte ve tasarlanmaktadır. Filmin çevrilmesine esas olacak bir metin hazırlanması, filmde yer alacak görüntülerin özoüklerle anlatılması gerekmektedir. Bu da sinemada senaryo ve senaryo yazarı sorununu gündeme getirmektedir.

Sinemada belirli temalar bir süre işlendikten sonra yerlerini yenilerine bırakmaktadır. Zaman, zaman aynı tema ve konulara yeniden dönülmektedir. Temanın seçiminde ve işlenerek senaryo haline getirilmesinde sinemacının kendi eğilimleri ve istekleri yanında yapımcıların baskısı, toplumsal ve ekonomik koşullar, seyircinin şartlanması ve eğilimleri de rol oynamaktadır.

Sinema bir endüstriye dayanmaktadır. Bir filmin yapımı o denli harcamaları gerektirmektedir ki, ancak verimli olması koşulu ile yapımların sürdürülmesi gerçekleşir. Böylece ticari zorlamaların sınırları içinde teknik ve sanatsal ilerleme kaydedilebilir. Sinemanın ancak endüstrileşme oranında sanat haline dönüştüğü kabul edilen bir gerçektir. Bu nedenle endüstrinin varlık nedeni olan sanatsal yönün ihmal edilmeden akılcı bir politika izlemesi gerekmektedir.

Sinema kişisel bir sanat değil, toplu çalışma gerektiren bir sanattır. Böyle olmakla beraber bir filmin yaratıcısı olarak bu topluluk değil, yaratma sürecinde filmde kendilerini anlatma imkânı bulabilenler yaratıcısı sayılırlar. Bunlar yapımcı, yönetmen ya da senaristlerdir.

Bu yaratıcılar genellikle endüstri koşulları içinde çalışmak ve sinema salonlarında gerçek-düş karışımı ürünleri seyretmek için kendilerini bekleyen seyirciye ulaşmak zorundadırlar.

Luis Buniel'e göre film izlemek bir düşünmek gibidir. İnsan karanlık sinema salonunda, öbür insanlardan ayrı, yarı uykuda bir haldedir. Pencere benzeri perde insanı uyandırmaz. Tersine düşün dünyasına sürükler. Sinema böylece insanı bir süre için çok uzaklara götürmektedir.

Bu açıdan sinema gerçeğe en uzak olan sanattır. Gerçeklik yaratılmasını yaratamaz ama düşleri göstermeye yatkındır.

Sinema kuramında birçok sorun arasında en önemlilerinden biri «gerçeklik izlenimi»dir. Film izleyenlere gerçek bir seyirlik izletmiş duygusunu vermektedir. Bu duygu roman, oyun ya da figüratif resmin verdiği kadar güçlü bir duygudur. İzleyiciyi de bu yüzden daha fazla etkilemektedir. Sinema bu bakımdan ilk günlerinden beri halk sanatı olmuştur. Fantastik filmlerde bile «gerçek dışı» gerçekmiş gibi sunulmaktadır. Filmlerin konuları «gerçek» ve «gerçek olmayan» diye ikiye ayrılabilir her iki filmin türünü de sinema gerçek kılma gücüne sahiptir.

Bir anlatım aracı olarak sinema seyirci ile diyalog kurabilmek için, kitlenin daha önceden tanıdığı kavramlara, görüntülere, konuştuğu dile, okuduğu edebi esere bir takım göndermeler yapmaktadır. Bu göndermeler yalnızca değişmelerle sınırlı kalmamış, gerçekte olduğu gibi veya dolaylı olarak kullanılmaktadır.

Sinema gerektiğinde kendinden önceki sanatlardan faydalanır. Bu bakımdan dans, müzik, resim, heykel ve plastik sanatla ve edebiyatla ilişkisi vardır. Danstan oyun olarak yararlandığı gibi edebiyattan da içerik açısından yararlanmaktadır. Ancak bu ilişkiler sinemanın kendine özgü nitelikleri çerçevesinde gelişmektedir. Sinema bu sanatlardan yararlanırken yararlandığı malzemenin biçim ve içeriğini değiştirmektedir. Sinemada film türlerinin arasına kesin bir sınır konulamamaktadır. Çünkü bir türün çerçevesine giren bir film, başka bir türün nitelik ve özelliklerini de taşıyabilmektedir. İlgili oldukları alanlara göre filmler, belgesel filmi, eğitim filmi, gezi filmi, röportaj filmi gibi türlere ayrılmaktadır.

İşledikleri konunun geçtiği çevre ve karakterler açısından tarihsel, biyografik, destan ve kovboy filmi türleri vardır. Araştırma konusu bakımından film türleri temanın işleniş yöntemi olarak; trajedi, dram, komedi, melodram ve macera olarak 5'e ayrılmaktadır.

b) Edebiyatın Özellikleri

Geniş anlamda edebiyat, söz ile yapılan sanat olarak tanımlanmaktadır. Sözü konuşma veya bazı yazı biçiminde edebiyat sayılabilmesi için seslendiği kişilerde bir his, heyecan uyandırması gerekmektedir. Bu açıdan edebiyat «düşünce, duygu ve hayallerin sözlü ve yazılı olarak, güzel ve etkili bir biçimde anlatılması sanatıdır.»

Edebiyat eski Yunan ve Latin çağlarından bu yana müzik, resim, mimarlık ve heykeltıraşlıkla birlikte beş temel güzel sanat dalından biri sayılmaktadır. Bunlar içinde ifade imkanı ve etki alanı en geniş sanat olarak kabul edilmektedir. Türkçe'ye Arapça'dan geçmiş olan edebiyat kelimesinin kökü «edep»tir. Edep kelimesinin sözlük anlamı terbiye, güzel ahlak, zerafet, usluluk, erdem'dir. Bu yüzden edebiyat geçen yüzyıllarda insanı hata yapmaktan korumak, ona güzel ahlak kazandırmak, erdemli kılmak gibi ahlaki hedeflere yönelmişti.

Edebiyatın malzemesi dildir. Dil insan topluluklarının anlaşma aracı olan sözlerin bir bütünüdür. İnsanlar arasında anlaşmayı sağlayan doğal bir araç olduğu gibi, seslerden ürülmüş sosyal bir kurum olarak da tanımlanmaktadır.

Dil, algılama ve davranışların ifadelendirilmesine aracılık etmektedir.

Hayatın gerçekleri karşısında alınan maddi ve manevi tavırların basitliklerini, lüzumsuz ayrıntılarını ayıklayıp, seviyeli bir zevkin imbiğinden geçirerek anlatan, dile dayalı eserler dünyasıdır.

Hayatın yer yer çelişir gibi görünen gerçeklerini algıladıktan ve onların içinden bir takım ayıklamalar, seçmeler, değiştirmeler, eklemeler yaptıktan sonra dilin imkanlarından yararlanarak, yeni bir bütünlük, özel bir yapı haline getirmek ve seviyesi yüksek bir haberleşme vasıtası kılmak için yapılan çalışmaların sonunda ortaya konulan kompozisyona da edebi eser denilmektedir.

Edebi eser sanatçının zihninde, hayalinde oluşmuştur. Gerçek izlenimini verse bile sanatçının ortaya koyduğu, onun gözlemleriyle duyuş ve düşünüşüne uygun olarak yeniden yoğrulmuş bir gerçektir. Amacı gerçekte ve hayalde var olanı, mümkün ve muhtemel olanı güzel bir şekilde anlatmaktır.

Edebiyatın kullandığı yazı ve konuşma dili, günlük konuşma ve yazı dilinden aynı özellikler taşımaktadır. Dilin söz ve yazı sanatı

olarak kullanımı, farklılıklar içermektedir. Her sanatçı gibi edebiyatçı da sadece toplumun etkisinde kalmaz. O da toplumu etkilemektedir. Sanat sadece hayatı yansıtmaz, ona şekil de verir. Bunu da edebi eserler aracılığıyla gerçekleştirir. Edebi eserlerin bir dünya görüşü taşıdıkları, gerçeği aradıkları, propoganda unsuru taşıdıkları belirtilmektedir. Edebi eserler ayrıca başka sanatlara zengin bir içerik sunarak sanatın gelişmesine katkıda bulunmaktadırlar. Edebi eserlerin sahip oldukları dilin ifade gücü, anlattıkları orjinal tema ve konuları, ilginç hikayeleri diğer sanatlarıda ilgilendirmiştir.

Özellikle edebiyatın sahne eserleri veren kolları, yine görsel malzemeye ihtiyaç duyan sinema gibi sanatlara kaynaklık etmektedir. Çünkü sahne eserlerinin metinleri sinema filminin senaryosuna yakın bir metindir.

Yazıldıkları dönemlerden bu yana kültür taşıyıcısı olan edebi eserlerin özelliklerinin içinde bir olay ve hikaye anlatmaları konu açısından önemlidir. Edebiyat en eski sanatlardan biri olduğu için insan düşünce ve hayalinin ürettiği zengin temalar ve konulara, bunların işlendiği hikayelere sahiptir. Ayrıca edebiyat tiplerle ilgilenmektedir ve onların psikolojileri hakkında ayrıntılı bilgiler vermektedir.

Her insan, hatta en basit bir insan bile birçok tiplerin toplamıdır. Karakterler edebi açıdan basitliklerine ve karmaşıklıklarına göre iki genel gruba ayrılırlar.

- 1) Yalın (flat)
- 2) Çok yönlü (round)

Bu karakterlerin araştırılmasında edebiyat büyük işleve sahiptir. Romanların ve tiyatro eserlerinin insan psikolojisi bakımından bilgi vermek gibi bir özelliği vardır. Hatta romanların insan doğası hakkında psikologlardan daha fazla bilgi verdikleri ileri sürülmekte ve Shakespeare, Dostoyevsky, İbsen ve Balzac'ın tükenmek bilmez bir bilgi hazinesi olarak tavsiye edildiği görülmektedir.

Edebiyat konusunda ileri sürülen görüşlerden biri edebiyatın hayatın bir aynası olmaktan başka, onun özü ve yönlendirici ilhamı olduğudur. Bu görüşe göre tarihin büyük atılımlarına daima edebiyat öncülük etmiştir.

Edebiyatın bir özelliğide görsel unsurlara sahip olmasıdır. Edebi eserlerin bazıları görsel malzemeler taşırlar. Bu eserlerden çizgi

roman türündekiler doğrudan görsel öğelere sahiptir. Bunun dışındaki türlerden tiyatro yine aynı şekilde görsellik taşır. Roman ve hikaye gibi türler ise ele aldıkları olguları olayları bazen öyle tanımlarlar ki okuyan ve dinleyen eserin çizdiği atmosferi hayalinde canlandırabilir.

Kitle iletişim araçlarının yaygınlaşmaya başlamasından önce çalışmaktan yorgun düşen insanların sıkıntılarını bir ölçüde unutturabilme yollarından biri de edebiyat olmuştur.

Edebiyat, ulusal birikimleri yansıttığı gibi evrensel birikimleri de yansıtabilir. Ancak yazarlar ve şairler daha çok kendi toplumlarının birikimlerini eserlerine yansıtmaktadırlar. Edebiyat değişik sınıflamalara konu olmakla birlikte genel olarak ikiye ayrılmaktadır:

1- Yazının icadından önce oluşmaya başlayan ve ürünlerini (şiir, masal, türlü vb.) söz ile ortaya koyan sözlü edebiyat,

2- Yazının icadından sonra sözlü edebiyatın yazıya geçmesi ve doğrudan yazı ile ortaya konulması ile oluşan yazılı edebiyat.

Bunlardan sözlü edebiyat kuşaktan, kuşağa aktarılırken pek çok örneği unutulurken bugüne gelirken, bazıları yazıya geçirilmiştir. Yazılı eserler ise daha iyi saklanabilmiş, çeşitli araçlarla binlerce yıl öncesinden bugüne ulaşmıştır.

Sözlü edebiyat oluşturulurken dinleyicilere hitabedildiğinden daha doğal, halka yakın ve sade biçimlerden oluşmuştur. Buna karşılık yazılı edebiyat daha iyi işlenmiş ve edebiyatın inceliklerini gösteren bir kimlik kazanmıştır.

Şiir ve nesir olarak da sınıflanan edebiyatın başlıca türleri ise şiir, destan, masal, hikaye ve roman, tiyatro, deneme, mektuplar, hatıratlar, seyahatnameler, hitabetler, hatta bazı siyasi ve sosyal tarihler, ahlaki ve dini metinlerdir.

Edebiyat alanında şair ve yazarlar arasındaki anlayış ve yorum farklılığı, dünya görüşleri ve kullandıkları dil ve üsluplarındaki çatişmalardan edebiyat akımları doğmuştur. Bunlara, klasizm, romantizm, parnasizm, realizm, naturalizm, sembolizm, neoklasizm, naturizm, ünanzim, kübizm... Yeni roman örnekleri verilebilir.

Yirminci yüzyılın ilk çeyreği içinde, sırasıyla radyo, sinema, televizyon, edebiyat hayatında değişmelere yol açmıştır.

Edebiyatın kitle iletişim araçları karşısında türlerinde de değişiklikler olmuştur. İddiaya göre tiyatro eserinin bir şekli olan senaryolar ve reklam programları da dahil, her türlü televizyon yayını edebiyat kavramına girmektedir.

Ancak modern hayatın doğal neticesi olarak, işbölümü ve sahalardan ayrılması sonucu edebiyattan kopmalar kendini göstermiştir ve seyirlik sanatları metin yazarları, sahne veya perdeye uygulayıcıları ile eleştirmenleri ayrı bir alan oluşturmuşlardır.

Sinema diğer sanatlardan sonra ortaya çıktığı için önünde yararlanabileceği geniş bir alan bulmuştur. Bunlar romanlar, piyesler, hikayeler, resimler, besteler ve benzeri sanatlardır. Sinema yapısal özellikleri bakımından diğer sanat dallarının tümünden yararlanabilmektedir.

Her sanat dalı kendi yasalarına göre oluşur ve yaşar. Sinema, öbür sanatları benimsemeğe, bunlarla kaynaşmağa yatkın oluşu sonucunda edebiyatla de ilişkiler kurmuştur.

Sinema ve edebiyatın amaçlarının insan estetik zevkine hitap eden eserler vermek olduğuna daha önce değinilmişti. Sinema, edebiyat ile bu amaca varmada kullandıkları malzeme ve yolda birbirlerinden ayrılmaktadırlar. Birbirleriyle ayrıldıkları noktaların incelenmesi, birleştikleri noktalarında incelenmesini kolaylaştıracaktır.

Edebiyatın gerçek ayrıcalığı, yazarın kitabın her sayfasında harcadığı emeğin yoğunluğundan, okurun kendi içinde belli tad alma normlarını şekillendiren deneyimlerine ve yapısına göre bu sayfaları «okuması», «keşfetmesidir». Okur herşeye karşın öznel olarak algılamadan vazgeçemediği için doğal ayrıntılar bile sanki yazarın denetiminden kurtulurlar.

Buna karşılık sinema, bir yazarın kendisini, sınırsız bir gerçekliğin ve kelimenin tam anlamıyla öznel dünyasının yaratıcı olarak kabul edebileceği biricik sanat dalıdır. «İnsanların içinde varolan kendini kanıtlama eğilimi en kapsamlı ve en dolaysız ifadesini sinemada bulur»

Aralarındaki ortak nokta, herşeyden önce gerçekliğin sunduğu malzemeyi yoğunlamak ve yeniden düzenlemek konusunda sanatçıların sahip olduğu eşsiz özgürlüktür. Bu tanım sinema ile edebiyat arasında aslında varolan ortak noktaların hepsini bütünüyle içermektedir. Bu noktanın dışındaki her noktada sözel ile görsel-filmsel ifade

tarzı arasında temelde varolan farklılıkların bir sonucu olan ayrılıklar ortaya çıkar. Aralarındaki temel farklılık ise edebiyatın dilin yardımıyla tanımlamaya çalışmasıdır.

Edebiyat yazarın yeniden üretmek istediği bir olayı, iç ve dış dünyayı sözcükle betimler. Sinema ise, doğada var olan, zaman ve mekan içinde kendiliklerinden ortaya çıkan, çevrede görülen ve yaşanan malzemeleri kullanır. Yazar önce dünyanın belli bir görüntüsünün hayalini kurar, sonra da bu hayali sözcüklerin yardımıyla kağıda döker. Oysa film şeridi, kameranın görüş alanına giren dünyadan kesitleri, doğrudan doğruya mekanik bir şekilde kaydeder. Bu kesitlerden daha sonra bir film bütününün görüntüleri yaratılır. Bir bakıma sinema görsel olarak roman yazmak gibidir. Edebiyatın söz ve yazı ile oluşturduğu soyut dünyayı, bu defa görüntü, ses ve söz, belkide yazı ile somut bir şekilde oluşturmaktadır. Biri kelimelerin gücüyle, diğeri görüntülerin gücüyle hareket etmektedir. Kelime, her zaman, hatta somut bir varlığı gösterdiği zaman bile yine soyut bir kavram olmaktan öteye geçemez. Oysa görüntü her zaman somuttur.

Filmde uzunluk ve zaman konusu da problemdir. Sinema sürekli olarak «şimdiki zaman» içinde çalışmak, geçmiş veya gelecek zamanı vermek istediği vakit bile bunu yine «şimdiki zaman» durumuna sokmak zorundadır. Sinemacının bu konuda sık sık başvurduğu «geriye dönüşler» sinemaya zaman konusunda çıkış yolu oluşturmaktadır.

SİNEMA - EDEBİYATIN ORTAK NOKTALARI

a) Edebiyat ve Sinemanın İletişim Ağları

Bir edebi eserin ve sanatçısının çeşitli öğelerle kurmuş olduğu bir iletişim ağı vardır. Bu ağı oluşturan kavramlar şunlardır: Edebiyat dünyası, sanatçı, toplum, ulusal kültür, kültür değişimleri, okuyucu, basım, dağıtım, pazarlama.

Sinema ve edebiyatın iletişim aracı olmaları açısından ortak noktaları vardır. Bilindiği gibi insanlar, topluluklar halinde yaşamaktadırlar ve sürekli bir etkileşim içerisindeyler. Çeşitli bağlarla birbirlerine bağlı bulunmaları toplumu oluşturur. Bu etkileşim süreci aynı zamanda bir iletişim sürecidir. İletişim ile toplumun değişik düzeyleri arasında sürekli bir etkileşim vardır. Bu etkileşimde kitle iletişim araçlarının işlevleri bulunmaktadır.

Sinemanın kitle iletişim aracı olduğu genel bir kabuldür. Edebiyat ise insanların eski dönemlerinden beri oluşturdukları iletişim araçlarından biridir. Modern kitle iletişim araçlarının işlevlerini bu araçların doğuşuna kadar büyük ölçüde bu araçlar üstlenmekteydi. Edebiyat sözlü ve yazıya geçirilmiş şekliyle bugünde bu işlevini sürdürmektedir. İşte sinema ve edebiyat, iletişim araçları olarak toplumda haber ve bilgi sağlama, toplumsallaştırma, güdüleme, tartışma ortamı yaratma, eğitim, eğlendirme, bütünleştirme, kültürün gelişmesine katkı işlevlerini birbirlerinden bağımsız olarak görürler.

Edebiyat uyarlamaları yoluyla edebiyatın içerdiği konu ve kültürel değer, sinema ve televizyon aracılığı ile geniş bir seyirci kitlesine iletilme imkanına kavuşur.

Ayrıca yeni edebiyat akımları hızla ve çok sayıda kişiye tanıtılması bakımından da uyarlamalar önemli bir işleve sahiptir. Yeni dalga'nın ilk yıllarında bazı filmlerin «varoluşçuluk» akımını yayması buna örnektir.

Edebiyat ve sinemanın çeşitli unsurlarla kurdukları bu iletişim ağlarını birbirlerine benzerliğinden dolayıdır ki sinema, edebiyatın zengin imkanlarından yararlanmıştır. Bu yararlanmanın başında ekonomik nedenlerle edebi eserden senaryo olarak hem hazır malzeme, hem de eser ve yazar kamuoyları yani okuyucu potansiyeli gelmektedir.

b) Edebiyatın Hazır Malzeme Oluşturması

Sinema edebiyat dünyasındaki büyük malzeme potansiyeline daima ihtiyaç duymuştur. Edebiyatın elindeki hazır malzeme sinema için önemlidir. Çünkü malzeme aranırken alışılmış senaryo yazarları ve alışılmış konularla sınırlı kalmaktan kurtulunmaktadır.

Edebi eserler, özellikle romanlar ve hikayelerden kolayca senaryo çıkarabileceği düşüncesi sinemacıları edebiyata yöneltmiştir. Edebi eserler, sinema yönetmenlerine ve senaryo yazarlarına senaryo yazımında öncelikle tema bulunması, bu temanın işlenmesi (konu açısından) hikaye ve diyaloglar, görüntü düzenlemesi, dekor, kostüm, oyun gibi konularda malzeme sağlamaktadır.

Edebiyatın bir birikim olarak diyalog, tema, konu, dekor, görüntü gibi açılardan sinemaya verebileceği hazır malzeme, sinemacıları kendine çekmiştir. Edebi eser yönetmen ve yapımcıyı etkilemiş

heyecanlandırmıştır. Edebi eserlerden özellikle roman, kısa hikayeler ve tiyatrolar kendilerine has, zengin hikayeleri ve bunların tema ve konularıyla senaryo yazarlarının önüne hemen yola çıkılabilecek dramatik noktalar koymaktadır. Bu durumda sinema edebiyattan yararlandığı gibi, edebiyatta, sinemanın getirdiği kendine özgü yayılma gücünden yararlanmaktadır.

c) Sinema Endüstrisinin Edebiyatın İmkanlarını Değerlendirmesi

Edebi eserlerde hikaye zaten var olduğundan, ya da senaryonun çatısı oluşmuş olduğu için, projeleri hazırlama evresinde, gerekli kararları vermek, fikir alışverişinde bulunmak, yardımcı prodüktörler aramak, yönetim ve rol konularını açıklığa kavuşturmak, üretim masraflarını hesaplamanın yapım öncesi sağladığı kolaylıklar nedeniyle sinema uyarlamalara yönelmiştir.

Edebi eserin sinema diline yatkın olması bazen birinci derecederol oynamaz. Başta gelen sebep bu yolun ticari bir güvence sayılmasıdır. Özellikle Amerika sinemasındaki durum bunu doğrulamaktadır. Çok satan bir roman ya da yıllarca afişte kalan bir sahne oyunu uyarlandığında yapıma hem hazır bir seyirci yığınınından, hem de hazır bir reklamdan yararlanmış olmaktadır.

İçinde yaşanan ve geçmişteki büyük sempati ve okuyucu toplanmış eserler olmaları, tanınmaları ve tutunmaları sinema gibi ticari bir sanat için önemlidir.

Ayrıca yazarların sahip oldukları bir kamuoyları vardır. Kerime Nadir gibi bazı yazarlar özel bir üslup (genre) yaratmışlar, sinema da bundan yararlanmıştır.

Bir kitabın ya da edebiyat eserinin başarısının arkasına saklanma eğilimi, hakların ödenmesini zorlaştırmış ve fiyatları yükseltmiştir. Dramatizasyonlara olan talep artmakta ve arz (orijinal senaryolar) hep aynı kalmaktadır. Bu nedenle orijinal senaryo yazdırmak daha ucuza gelmektedir. Ancak roman gibi eserlerin sahip olduğu reklam gücü, uyarlama filmlerin fiyatlarının yüksek oluşundaki bu açığı kapatmaktadır. Üretim bakımından ise edebiyatçılar senaryo yazarlarına göre daha esnek ve bağımsızdırlar. Bu da hikayelerin kalitesinin yükseltilmesinde etkili olabilmektedir. Senaryo yazarları, daha çok şekil ve içerik gerektirdiği için, üretim operasyonunun zorlamalarına maruz kalmaktadırlar. İhtiyaçlara göre yazmak zorundadırlar. Bunların eser üzerinde seviye ve doğruluk açısından olum-

suz etkileri olabilmektedir. Oysa edebiyatçılar böyle bir zorlama altında değillerdir. Bu bakımdan daha bağımsızdırlar. Bu da özgün hikayelerin yolunu açan bir durumdur. Başka bir deyişle kitap pazarına daha ilginç daha orijinal hikayeler sunulmaktadır.

Romancı, oyun yazarı, eserini dilediği süre içinde, isterse yıllarca süren bir çalışma sonunda gerçekleştirebilir. Özgün senaryo yazarı ise sinemasal anlatımın kısalığından dolayı genellikle daha erken tamamlar. Senaryo yazarı aynı zamanda yönetmen ile ilişki içinde olabilir, bu da konuya ilişkin bazı elemanların hazır alınmasını sağlar. Uyarlamaların senaryo yazarına bazı kolaylıklar da sağladığı söylenebilir. Romanda otuz-kırk sayfa olarak yer alan bir bütün sinemada 2-3 çekimle verilebilir. Bazen bir-iki sayfalık bölüm, senaryo yazarına birçok malzeme verebilir. Bu malzemeler ve süre açısından sağladığı kolaylık sinema gibi zaman zaman başdöndürecek yükseklikte sermaye yatırımını gerektiren bir sanat için önemli görülmektedir.

Sinemanın yaşaması, gelişmesi için gerekli ortamı yaratmada edebiyatın büyük önemi vardır. Bir ülkenin çeşitli sanat kollarındaki başarısı ne kadar büyük, geleneği ne kadar zengin olursa sinemasının bundan doğrudan doğruya yararlanması kadar «tutunması, desteklenmesi için gerekli ortam da o kadar kolaylıkla sağlanmış olur. Çünkü ortada sanat zevki gelişmiş bir seyirci kitlesi bulunur. Bu hem üretimin artmasını hem de sinema endüstrisinin gelişmesini sağlar.

d) Sinemanın «Okuyucu» Potansiyelini Değerlendirmesi

Edebi eserlerin okuru, «okuyucu»nun bazı özellikleri ile sinema filmlerinin seyircileri aynı toplumun üyeleri oldukları için ortak bazı özellikler göstermektedir. Uyarlamaların yapılmasında bu özelliklerin etkileri de vardır. Bu ortak özellikleri edebi okur ve sinema seyircisini ayrı ayrı değerlendirerek yapmak mümkündür.

Tural'a göre edebi nüfus okuma, yazma bilme, yaş durumu ve yerleşim merkezlerine göre farklılık göstermektedir. Bu gruplar, köy ve kasabalarda oturup okuma, yazma bilmeyenler ile köy ilkokulundan mezun yaşlılar, kasaba ilk ve ortaokullarını bitirmiş, 22-25 yaşlarında olan okuyucular ve aynı okulları bitiren 25-40 yaşları arasında okuyucular, en az lise mezunu ve sosyal bilimlerle ilgili sahalarda çalışan okuyucular, tüketici durumundaki kitap alıcı tipi okuyucular ve edebiyatı iş olarak yapan okuyuculardan oluşmaktadır.

Bu grupların okuduğu edebi eserler tür ve kalite olarak farklılıklar gösterir. Birinci gruba giren okuyucu nesir-nazım karışık, aşk ve kahramanlık konularını ele alan halk hikayelerini, din uluları çerçevesinde gelişen cönk kitaplarını, ahlaki, felsefi, entrikanın hakim olduğu eserleri okutup dinlemektedir.

İkinci gruptaki okuyucular hayal unsuru hakim olan aşk ve macera romanlarını; üçüncü tipteki okuyucular aşk ve polisiye romanlarını, tarihi romanları az da olsa çevirileri okuyan okuyuculardır. Dördüncü tipte olanlar edebi hayatta önde gelen bir iki ismi ve eserlere verilen ödüllerin etkisiyle yerli ve çeviri eserleri okumaktadırlar. Son grup ise edebi değeri yüksek olan eserleri ve bunların yazarlarını okumaktadırlar.

Benzer öyküleri bıkmadan gidip görüyor olmasının sebeplerine bakıldığında, seyircilerin sinema dışındaki bir alanda edebiyata da benzer tavırda oldukları gözlenmektedir. Halk masalları ve öyküleri halk arasında bıkip usanmadan hala anlatılmakta ve dinlenmektedir. Seyirci bildiği, alıştığı onayladığı şeyin tekrarlanmasından bıkmaz. Bir bakıma onayladıklarıyla bütünleşmiştir. Bu onaylama ve bütünleşme seyircide belli bir vaoluş özleminin, düşün gerçekleşmesini sağlar.

Sinema seyircisi ile edebi okurun benzer özelliklerinden dolayı en çok okunan, satan kitap ve yazarların kitaplarından yapılmasında kesin olmasa bile seyirci açısından önemli bir başarı elde edilebilmektedir. Bu nedenle Türk sinemasındaki, Türk edebiyatı uyarlamalarının gerçekleşmesinde ve bir gelenek yaratmasında, Türk sinemasının belirli alışkanlıkları olan Türk edebi okurlarının alışkanlıklarını değerlendirme çabası görülmektedir. Sinema edebi eserin reklam gücü yanında, okuyucudaki bu alışkanlıklardan da yararlanmaktadır.

KAYNAKÇA

AND, Metin. «Romandan Tiyatroya», **Türk Dili Roman Özel Sayısı**, (Temmuz 1964).

ARNHEIM, Rudolf. **Film As Art**, Berkeley University of California Press, 1971.

AVCI, Zeynep. «Roman Seyretmek mi, Film Okumak mı?», **Video-Sinema**, S. 9, (Mart 1985).

- AYÇA, Engin. «Türk Sineması'nın Kimliği», **Video-Sinema**, S. 9, (Mart 1985).
- BANARLI, Nihat Sami. **Resimli Türk Edebiyatı**, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı, 1971.
- BALAZS, Bela. *Theory of the Film*, New York: Dover Publications, 1970.
- BAZİN, Andre. *What is Cinema?* Çev. H. Gray, Berkeley: University of California Press, 1971.
- BÜKER, Seçil, «Metz'in Sinema Diline Yaklaşımı», **Kurgu**, S. 4 (Ekim, 1981).
- . **Sinema Dili Üzerine Yazılar**, Ankara: Dost Kitapevi, 1985.
- DORSAY, Attila. **Sinema ve Çağımız II**, İstanbul: Hil Yayın, 1985.
- EISENSTEIN, Sergey M. **Film Duyumu**, Çev. Nijat Özön, İstanbul: Payel Yayınevi, 1984.
- ERGİN, Muharrem. **Türk Dili**, Ankara: Yaykur, 1977.
- ELÇİN, Şükrü. **Halk Edebiyatına Giriş**, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1986.
- KRACAUER, Siegfried. **Theory of Film, The Redemption of Physcal**, New York, Oxford University Press, 1976.
- METZ, Christian. **Film Language: A Semiotics of Cinema**, Çev.. M. Taylor, New York: Oxford University Press, 1974.
- MUNSTERBERG, Hugo. **The Film A Psychological Study**, New York: Pover Publication, 1970.
- ONARAN, Alim Şerif. **Muhsin Ertuğrul'un Sineması**, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 1981.
- «Oscar Ödülleri 1927-1983» **Gelişim Sinema**, S. 6 (Mart 1985).
- ÖNGÖREN, Mahmut Tali. **Senaryo ve Yapım**, Ankara: AİTİA, 1982.
- ÖZÖN, Nijat. **Türk Sineması Tarihi**, İstanbul: Artist Reklam Ortaklığı, 1962.
- . «Roman ve Sinema», **Türk Dili Roman Özel Sayısı**, (Temmuz 1964).

- _____. **100 Soruda Sinema Sanatı**, İstanbul: Gerçek Yayınevi, 1972.
- _____. **Türk Sineması Kronolojisi**, Ankara: Bilgi Yayınevi, S. 18, 1966.
- _____. **Sinema ve Televizyon Terimleri Sözlüğü**, Ankara: Türk Dil Kurumu, 1981.
- RENAN, Ernest. **Bilimin Geleceği**, Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı, 1965.
- SAYAR, Veddi. «Sinemaya Yönelen Yazın, Yazına Yönelen Sinema», **Milliyet Sanat Dergisi**, (Temmuz 1981).
- _____. «Sinemamız Edebiyatımıza Bakıyor», **Gösteri**, S. 15 (Şubat 1982).
- TURAL, Sadık Kemal. «Kültür veya Edebiyat Sosyolojisi», **Divan**, S. 4 (Şubat 1973).
- _____. **Zamanın Elinden Tutmak**, İstanbul: Ötüken Yayınevi, 1982.
- TURKOVSKY, Andrey. **Mühürlenmiş Zaman**, İstanbul: Afa Yayınları, 1986.
- UFUK, Adnan (Nijat Özön), «Sinemamız ve Edebiyatımız», **Sinema Tiyatro Dergisi**, S. 5, 1959.
- WELLEK, Rene ve Austin Warren. **Edebiyat Biliminin Temelleri**, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 1983.
- ZİLLİOĞLU, Melih. «Çağdaş Bir Sinema Kuramcısı: Jean Mitry», **Kurgu**, S. 4 (Ekim 1981).

EFFECTS OF WORLD VIEW ON ADVERTISEMENT LIKABILITY

Ali Atif BİR*
Jeffrey SEIPEL*

The association between content components of an advertisement, that is, whether it is humorous or serious, consumers' 'world view' and what they think about an advertisement will be explored in this study. The main emphasis of this research project will be to explore and identify the extent to which consumers' belief systems impact on their responses to a set of commercial advertisements. Specifically, we will investigate the correlation between persons' 'world view' in aggregate and their cognitive responses, in terms of attention, to commercial television advertisements.

Substantial empirical evidence supports the impact of a 'world view', or a belief system, on how people process information. Biel and Bridgwater (1990) concluded in their study viewers like commercials they found relevant to them and worth remembering. Another study by Delener (1990) suggested that belief systems, i.e., religion and religiosity interacted with other factors in determining consumer decision making. In addition, Sun (1988) identified 'world view' perspectives as antecedents to mass media use. In particular he found that people who have a knowable 'world view' pay more attention to public affairs, while those who have a fatalistic 'world view' pay more attention to entertainment and advertisements.

(*) Jeffrey SEIPEL. Marquette Üniversitesi Öğretim Görevlisi. Wiskonsin, ABD.

These studies indicate that beliefs systems contribute to what people pay attention to. It is our premise that what people pay attention to, is what they like, and what they like may lead to positive behavioral responses.

The importance of this research study exist in the possibility of differentiating large market segments according to their relative 'world view'. Consequently, strategies could be developed to maximize message reach and effectiveness and, thereby, possibly having a more decisive effect on consumer behavior. If the study concludes 'world view' has an impact on how people attend to an advertisement, then incorporating 'world view' perspectives into market segmentation may enhance the effectiveness of commercials.

Theoretical Background

The theoretical construct upon which this resarch is based has been examined under a variety of studies. Kearney (1984 p. 41) describes the original use of 'world view' as an anthropological term, referring to "basic assumptions and images that provide a more or less coherent, though not necessarily accurate, way of thinking about the world". Others examined the construct in terms of its political perspective. For instance, McLeod, Amor, and Kosick (1984) use 'world view' as a surrogate for cultural factors that influence peoples' news images and political knowledge. McLeod further elaborated by stating ... " 'world view' captures the notion of a specific characterization of the external world ... and of particular components of that world, such as institutions which not only specify key attributes of that external world, but simultaneously encompasses the orientation of the subject toward them." Identifying the broad meaning of 'world view' McLeod et al. (1987) developed four distinct dimensions: pessimism, fatalism, knowable world and confidence in science. These dimensions were explored in their association with media images. McLeod concluded that fatalism (negative) and knowable world (positive) dimensions influenced peoples' knowledge acquisition of public affairs if people thought media news provided a meaningful pattern to them.

Among several dimensions of 'world view' fatalism is the concept having the most in common with variables used frequently by public relations researchers investigating media effects. A research study performed by Grunig (1986) proposed a model of public

message reception which utilized two variables: problem reception (the extent to which a person recognized that something is missing) and constraint recognition (the extent to which a person perceives constraints in a situation which limit his freedom to conduct his own behavior). Gruning found the public that held a fatalistic 'world view' had low problem and high constraint recognition. In his words, "....." for the organization the consequences are the potential for a public (fatalistic) that does not care and made no effort to plan a behavior response." (Gruning and Hunt, p. 154).

One important implication of the 'world view' approach is that people with specific characteristics use the mass media differently. This assumption was verified by McLeod et al. (1987) when they examined the cognitive processing strategies of respondents to television news and television commercial advertising. Their findings indicated respondents with a high education level and scoring low on fatalism tended to process news above average, but were below average processors of advertisements. In contrast, respondents who scored high on the fatalism component and had low incomes paid selective attention to both television news and advertisements.

These studies point to belief systems as contributory to what people pay attention to. In advertising research numerous studies (Martiewicz, 1974; Madden & Weinberger, 1982; Duncan & Nelson, 1985) support the theory that there is a positive relationship between humor and attention. In addition, several studies (Brooker, 1981; Duncan & Nelson, 1985; Cantor & Venus, 1980) support the idea that humor is less effective than serious message content in achieving viewer comprehension. The previous advertising research, however, did not analyze the effect of belief systems on the message content, whether humorous or serious. From the previous literature review there is fundamental connection between 'world view' and how much attention a person gives to media messages. In light of this several hypotheses were generated. These are:

- H1 Attention to the serious advertisement is most highly correlated with knowledgeable 'world view'.
- H2 Attention to the humorous advertisement is most highly correlated with fatalistic 'world view'.
- H3 There is a positive relationship between knowledgeable 'world view' and likability of serious advertisements.

H4 There is a positive relationship between fatalistic 'world view' and likability of humorous advertisements.

Methodology

A non-experimental design was employed in this study because trying to controlled different dimensions of 'world view' would not be feasible given the constraints of time and money. As Kerlinger (1986 p. 348) states

"Non - experimental research is systematic empirical inquiry in which the scientist does not have direct control of independent variables because their manifestations have already occurred or because they are inherently not manipulable. Inferences about relations among variables are made, without direct intervention, from concomitant variables of independent and dependent variables."

A convenience sample of MATC marketing and advertising students were gathered (n = 99) for this project. MATC students were selected because it was felt they offered the greatest latitude of demographic variation, as compared to other area colleges. The subjects were split into two groups. Group (A) contained 48 and group B (51) students. In order to control and measure the order effect of the advertisements, group (A) viewed the humorous then the serious commercial, while group (B) viewed the commercials in reverse order. (diagram below) Selection of the commercials were determined by a panel of three judges. Four hours of network commercials were viewed and several were selected for closer examination. The final two commercials selected were agreed upon by all three judges as representing the best humorous and serious commercials in equivalent low-involvement product categories. These commercials showed a bread and cereal product that were judge as being of equivalent production quality and sophistication.

	First order	Second order
Group (A)	Humorous	Serious
Group (B)	Serious	Humorous

* See Table 1 for descriptive statistics of students

Table 1: Sample Characteristics for Overall

Gender :	46 male	(46%)	
	52 female	(53%)	
Age :	Less than 25	70	(72%)
	26 - 35	19	(20%)
	36 and above	8	(8%)
Income :	Low Cl.	46	(46%)
	Middle Cl.	44	(45%)
	Upper Cl.	9	(09%)

Sample Characteristics by Groups

		Group I	Group II
Gender :	Male	23 (48%)	23 (45%)
	Female	25 (53%)	27 (53%)
Age :	Less than 25	40 (83%)	30 (61%)
	26 - 35	6 (13%)	13 (27%)
	36 and above	2 (4%)	6 (12%)
Class :	Low	22 (40%)	24 (35%)
	Middle	21 (44%)	23 (45%)
	Upper	5 (8%)	3 (9%)

Measurement**World View Dimension**

'World view' was measured using several items located on a five-point Likert type scale. Respondents were asked to circle an answer that range from strongly agree to strongly disagree with each statement.

Three specific 'world view' dimensions were used from the McLeod et al (1986) study. Our principle component analysis supported McLeod's three dimensional scale. In the 1986 study, the strongest dimension pessimism accounted for (18.3% of total variance, Eigenvalue of 3.56). The pessimism dimension represented an image of the world as a difficult place that was not going to get better. The two strongest loading items in this dimension both affirm the unfairness of life (.71, -.66). In the present study, pessimism was still the strongest dimension (31%

of total variance, Eigenvalue of 2.97). However, several items also loaded on factor 3, this cross-over was felt to be the result of a low sample size $n=99$.

Dimension two, fatalism accounted for (14.1% of total variance, with an Eigenvalue of 1.98) in the McLeod et al (1986) study. In the 1986 study, this 'world view' dimension represent passivity and detachment. The strongest loading item (.67) represents the futility of challenging one's fate. In our study, fatalism accounted for (16.7% of total variance, Eigenvalue of 1.66). The strongest loading item was (.62) for a statement representing 'disconnection from events'. However, as with the first dimension, cross-over was experienced with several items. Again, this was felt to be a consequence of the low sample size.

The third dimension of the 'world view' is the knowable world perspective. In the 1986 study, this dimension accounted for (9.2% of total variance, Eigenvalue of 1.29). This dimension describes a world that is both positive and understandable through mental effort. The strongest loading item (.65) endorsed the efficacy of planning, while the second most strong item (.59) asserted that active study of the world would reveal meaningful patterns. In the present study, there are again cross-over problems with these items. As stated previously, this is probably a consequence of low sample size. For the results see (Table 2).

Table 2: Factor Loading Matrices of Likert Scales for World view.

Pessimism	I	II	III
a. Despite all the worlds problems, life is getting better for most people	.57		
b. On the whole, most people live untroubled lives.	.62		.45
c. In general, life treats most people fairly.	.69		
d. Life for most people is painful and dangerous.			.41
e. Most people do not get a equal chance in life.	.45		-.55

Fatalism

a. Things going on halfway do not have much impact what is going on in this community		.62	
b. There are lots of things that happen in the world that have no cause or purpose	.43	.44	
c. What will be, will be -- there is not much we can do about changing fate.		.58	

Knowable World

a. Intelligent planning can what at first seem to be unavoidable catastrophes.	.43	.57	.41
b. There are patterns in what's going on in this world that we can understand if we keep trying to learn about them.		.58	.40
Eigenvalue:	2.97	1.66	1.08
Var. Explained:	31%	17%	14%
Alpha:	.54	.40	.50

The reliability measures were ascertained, for the present study, by adding each item score per dimension and statistically analyzing these scores using SPSSX. Cronbach alpha scores were obtained for each dimension. These are: (Pessimism alpha= .54, Fatalism alpha= .40 and Knowable world alpha= .50). These scores represent moderate reliability of the measures.

Attitudes Towards Advertisement Measure

A five-point semantic differential type scale was used to determine respondents attitudes towards the commercials. (see appendix for questionnaire) In particular, likability was the component we were trying to measure. For both commercials, principal component analysis revealed a three dimensional scale. (see Table 3) Of the nine scales, five loaded on a factor that seemed closely

related to likability. Also, this is the same factor that the 'like' scale loaded on. Three other scales representing 'informative', 'believable' and humor/serious items factor loaded on a separate dimension. One scale, 'simple' was not related to either of the other two scales.

Attention Measure

A semantic differential type scale was used to ascertain the attention respondents paid to the commercials. These self-report 5-point scales were taken from the Madden (1982) study and validated in the present research. The attention scales for both advertisements loaded on the same factor with a high reliability of ($\alpha = .88$). (see Table 4 for the factor analysis)

Research Findings

Order Effects

T-tests were performed on the effects of the commercials' ordering on respondents attention and likability scales.

Table 3:
Factor Loading Matrices of 9 Scales
for attitude toward advertising

(n = 99)

	<u>Humorous Commercial</u>			<u>Serious Commercial</u>		
	I	II	III	I	II	III
Good	.90			.66	.52	
Interesting	.88			.72		
Like	.87			.76		
Witty	.70			.78		
Artful	.68			.74		
Informative	.59	-.59			.84	
Believable	.55	-.63			.81	
Humor		.75			-.81	
Simple			.79			.94
Eigenvalue	3.97	1.45	1.01	4.62	1.23	1.00
Variance	50%	18%	10%	.51%	14%	11%

Table 4:

Factor Loadings of 4 Scales
for "attention to commercials"

(n = 99)

	<u>Humorous Commercial</u>	<u>Serious Commercial</u>
Alert	.74	.67
Observant	.73	.66
Motivated	.61	.52
Occupi	.61	.52
Eigenvalue	3.39	2.63
Variance	.49%	45%
Alpha	.88	.88

No significant difference was found in the order effect on the humorous advertisement between groups. (see Table 5) However, the results of the T-test did indicate a significant difference between groups regarding the serious commercial. (see Table 6) The results indicate that (Group 1), those who viewed the humorous commercial prior to the serious commercial rated the serious commercial higher on the scales of good, artful, likable, believable, interesting, witty, and also, showed more attention to the serious commercial. However, only 'good' and 'likable' results were statistically significant. ($t = 2.77$, $p = 0.001$ and $t = 1.98$, $p = 0.05$, respectively).

The order effects did not change the students' perception of the humorousness of the advertisements ($t = .68$, $p = .50$), or the seriousness ($t = .58$, $p = .56$). The overall scores indicated students perceived the humorous commercial as humorous and the serious commercial as serious. (mean value = .889 and -.136, respectively). These results validate the choice of the commercials as representative of humorousness and seriousness content. (see Table 7 for overall ratings)

Table 5

T-test Scores on Ratings of Humorous Commercial for Likability, Beliveability and Attention between two groups

Group I/Humor First

	+2	+1	0	-1	-2		Means	t	p
Good						Bad	.20	-.48	.63
Artful						Artless	.44	-.90	.37
Like						Dislike	-.83	-.20	.84
Witty						Dull	.41	.55	.58
Interesting						Uninteresting	.02	.45	.65
Informative						Uninformative	.40	1.24	.21
Believable						Unbelievable	-.60	.28	.77
Humor						Serious	.96	.68	.50
Simple						Complex	-.36	-1.15	.25
Attention						Not Attention	.32	-.07	.94

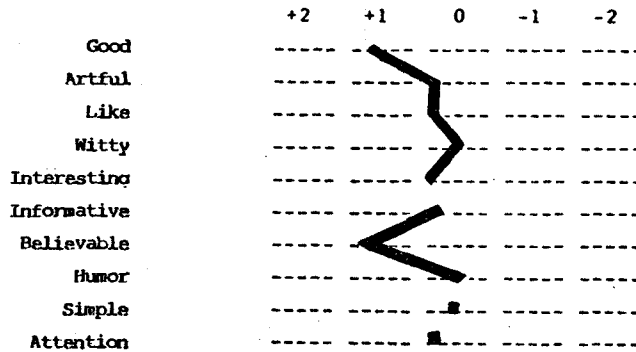
Group II/Serious First

	+2	+1	0	-1	-2		Means	t	p
Good						Bad	.13		
Artful						Artless	.22		
Like						Dislike	-.14		
Witty						Dull	.27		
Interesting						Uninteresting	.09(-)		
Informative						Uninformative	.67		
Believable						Unbelievable	.53(-)		
Humor						Serious	.82		
Simple						Complex	.67		
Attention						Not Attention	.33		

Table 6

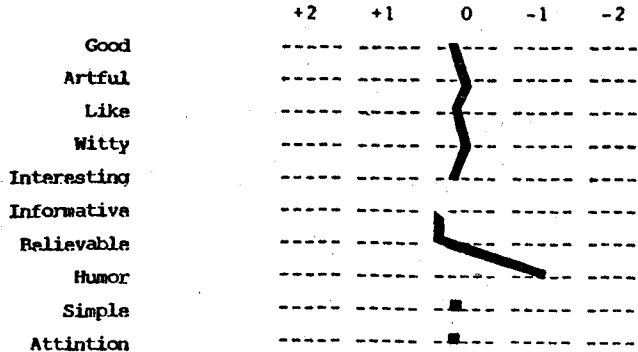
T-test Scores on rating of serious Commercial for Likability, Believability and Attention between two groups

Group I/Humor First

	Means	t	p
Bad	1.13	2.77	.007*
Artless	.75	1.56	.123
Dislike	.75	1.98	.05**
Dull	.23	1.18	.24
Uninteresting	.71	1.85	.060
Uninformative	1.27	1.81	.074
Unbelievable	1.10	1.41	.16
Serious	-1.42	.58	.56
Complex	.23	-.83	.41
Not Attention	.80	1.76	.08

Group II/Serious First

	Means	t	p
Bad	.62		
Artless	.41		sp < .001
Dislike	.31		sp = .05
Dull	.02		
Uninteresting	.28		
Uninformative	.88		
Unbelievable	.80		
Serious	-1.31		
Complex	.41		
Not Attention	.47		

Table 7

Humorous Commercial

Overall means for ratings

	+2	+1	0	-1	-2		
Good	-----	-----	-----	-----	-----	Bad	.81
Artful	-----	-----	-----	-----	-----	Artless	.32
Like	-----	-----	-----	-----	-----	Dislike	.11
Witty	-----	-----	-----	-----	-----	Dull	.34
Interesting	-----	-----	-----	-----	-----	Uninteresting	.04(-)
Informative	-----	-----	-----	-----	-----	Uninformative	.54(-)
Believable	-----	-----	-----	-----	-----	Unbelievable	.56(-)
Humor	-----	-----	-----	-----	-----	Serious	.88
Simple	-----	-----	-----	-----	-----	Complex	.52
Attention	-----	-----	-----	-----	-----	Not Attention	.34

Serious Commercial

	+2	+1	0	-1	-2		
Good	-----	-----	-----	-----	-----	Bad	.86
Artful	-----	-----	-----	-----	-----	Artless	.57
Like	-----	-----	-----	-----	-----	Dislike	.52
Witty	-----	-----	-----	-----	-----	Dull	.10
Interesting	-----	-----	-----	-----	-----	Uninteresting	.50
Informative	-----	-----	-----	-----	-----	Uninformative	1.07
Believable	-----	-----	-----	-----	-----	Unbelievable	.94
Humor	-----	-----	-----	-----	-----	Serious	-1.36
Simple	-----	-----	-----	-----	-----	Complex	.32
Attention	-----	-----	-----	-----	-----	Not Attention	.65

Table 8:

Correlation between Attention Index Scores and
World View

<u>World View</u>	<u>Attention to Serious Commercial</u>		
	r	p	n
Knowable World	.27	.003	99
Fatalism	-.11	.13	99
Pessimism	.03	.38	99
	<u>Attention to Humorous Commercial</u>		
	r	p	n
Knowable World	-.69	.24	99
Fatalism	-.006	.43	99
Pessimism	.02	.38	99

Hypotheses Results

H1 This hypothesis was tested using the Pearson Correlation. (see Table 8) Results indicate attention to the serious commercial is correlated with the knowable 'world view' dimension ($r = .27$ $p = .001$). This correlational pattern was not observed for the humorous commercial. ($r = -.692$, $p = .24$) The first hypothesis was supported.

H2 No statistically significant relationship was found between fatalistic 'world view' and humorous commercial. ($r = -.006$, $p = .43$) The second hypothesis was not supported

H3 All scales regarding the serious advertisement likability indicated statistically significant values when correlated with knowable 'world view'. (Table 9) This result supports our hypothesis that exposure to a serious advertisement contributes positively to the increase in peoples' likability of advertisement content for those who have a knowable 'world view'.

H4 No statistically significant support was found for the hypothesis that there would be a positive relationship between fatalistic 'world view' and likability of a humorous advertisement.

Table 9:
Correlation between Likability Scores and Knowable World

<u>Likability</u>	<u>For Serious Commercial</u>		
	r	p	n
Good	.26	.004	99
Like	.40	.00	99
Artful	.39	.00	99
Witty	.17	.04	99
Interesting	.32	.001	99
	r	p	n
	<u>For Humorous Commercial</u>		
Good	-.09	.17	99
Like	-.07	.24	99
Artful	-.04	.32	99
Witty	-.04	.34	99
Interesting	-.08	.23	99

Discussion

The most significant threat to external validity may be that the findings represent only, or mainly, reactions to the 'manifest' content of the two commercials, rather than their specific humor or serious content. An ideal study to address this situation would be to find, or if budgetary considerations would allow, to produce two commercials, one serious the other humorous about the same product. Another threat to external validity is the sample size and nature of its composition and acquisition. The results of this study may not be generalizable beyond the confines of this particular group. Although, there is some variation in demographic variables, the sample frame probably does not represent the general populace. Future studies should examine the demographic composition of the populace to be extended to, and analyze these factors with the demographic composition of the respondents tested. The last threat to be examined is the contextual limitations of a field study. These limitations can be the relative 'spartan' environmental surroundings, as compared to the comfort of one's home. Presumably, the home environment would have some effect on attention to commercial content, as well as, the feelings towards humor and seriousness of the commercial. Additionally, programming context

was not considered in this study. A future study should examine the effect of different types of programming on viewers' reception regarding humor and serious commercial advertisement.

The finding of the impact of order effects needs to be further explored in future studies. In our study those people who view the humorous commercial prior to the serious commercial score the serious commercial higher on the likability scale. Research needs to be done to explore more fully the interaction of humor and other possible content messages on subsequent commercials.

REFERENCES

- Biel, A.L., & Bridgawater, C.A. (1990). Attributes of Likable TV Commercials. *Journal of Advertising Research*, June, 38 - 44.
- Brooker, G.W. (1981). A Comparison of the Persuasive Effects of Mild Humor and Mild Fear Appeals in Advertisings. *Journal of Advertising*, 10 (4), 29 - 40.
- Cantor, T.G. & Venus, P. (1980). The Effect of Humor on recall of a Radio Advertisement. *Journal of Broadcasting*, 24 (1), 13-22.
- Delener, Nejdet. (1990). The Effects of Religious Factors on Perceived Risk in Durable Goods Purchases Decisions. *The Journal of Consumer Marketing*, Summer, Vol. 7, No. 3, 27-38.
- Duncan, P.C. & Nelson, J.E. (1985). Effects of Humor in a Radio Advertising Experiment. *Journal of Advertising*, 14 (2), 33-40.
- Kearney, M. (1984). World View Ca: Chander and Sharp.
- Kerlinger, N.E. (1986). Foundations of Behavior Research 3rd Ed. Holt, Reinhart and Winston, Inc.
- Madden, J.T. & Weinberger, J.G. (1982). The Effects of Humor on Attention in Magazine Advertising. *Journal of Advertising*, 14 (2).
- McLeod, J.M. & Kosick, G.K. (1986). Paying Attention to the Concept of Attention in Mass Media Research. Paper presented to the Midwest Association for Public Opinion Research. Chicago, 11.

- McLeod, J.M.&Amor, D.&Kosicki, M.K. (1987). Images of the Media, Orientation to the World: Where do the Public Images of Mass Media News Come From? Paper presented to the Mass Communication Division, International Communication Association Montreal, Canada.
- McLeod, J.M. & Pan, T. & Rucinski, D.M. (1988). Processing News and Advertising: Same Strategies and Same Effects? Paper submitted to the Communication Theory and Methodology Division, Assoc. for Education in Journalism and Mass Communication. Portland, Oregon.
- Sun, H.H. (1988). World View, Television Use and Their Impact on People's Learning From PSAs. Unpublished Master Thesis, University of Wisconsin, Madison.

TÜRKİYE'DE YAYINLANAN MİZAH DERGİLERİ VE KARİKATÜR İZLEYİCİSİ PROFİLİ

Yrd. Doç. Dr. Atila ÖZER

Dünyanın hiçbir yerinde salt karikatür içeren bir dergi yayınlanmamaktadır. Ancak çizgi roman, çizgi öykü diyebileceğimiz bantlardan oluşan süreli dergileri bunun dışında tutmak gerekir. Bu nedenle karikatür dergileri, yazılı mizahla birleştirilerek «mizah dergisi» adıyla yayınlanmaktadır.

Geriye doğru bir araştırma yapıldığında görülecektir ki, önce-leri içerisinde çok az karikatür bulunduran mizah dergileri, sonraları karikatüre daha çok yer vermekte ve yazılı mizah unsurunu sürekli azaltmaktadırlar. Bu değişimde kuşkusuz basım teknolojisinin önemli bir yeri vardır. Özellikle ofset tekniğinin yaygınlaşmasından sonra karikatür basımının, basım hazırlığındaki süreci oldukça basitleşmiş ve hızlanmıştır. Hatta bu teknoloji ile renkli karikatür basımı daha da kolaylaşmıştır.

Son yıllarda Türkiye'de hiçbir dönemde görülmemeyen sayıda, karikatür yoğunluklu mizah dergisi yayınlanmaktadır. Bu dergilerde birçok karikatürist çalışmakta, her hafta binlerce karikatür üretilmektedir. Bu karikatüristlerin çizdikleri karikatürler üç aşağı-beş yukarı birbirine benzeyen çizgiler ve tiplerden oluşmaktadır. Ve yine görülmektedir ki bu karikatüristler çalıştıkları dergilerin dışında başka etkinliklerde görülmemekte sadece kendi dergilerinin sınırları içinde kalmaktadırlar. Başka etkinlikler nedir? Örneğin sergi-

ler... Örneğin; yurtiçi ve yurt dışındaki yarışmalar... Esasen bu karikatüristler dergilerde çizdikleri karikatürleri yarışmalara gönderdiklerinde eleneceklerini ya da ödüle değer bulunmayacaklarını bilmektedirler. Diğer taraftan yarışmalara gönderilen karikatürler, sanatçıları tarafından dergilere gönderildiklerinde hiç yayınlanma şansı bulamamaktadır. Üstün Alsaç, Adam Sanat dergisinin 46. sayısında Simavi Karikatür Yarışması'nda ödül alan karikatürleri değerlendirirken «bu karikatürler, çok sayıdaki Türk gülmece dergilerinden hangisine gönderilse, bir tanesi bile yayınlanmaya değer bulunmazdı» diyor. Bu değerlendirme ile ilgili Ferit Öngören, «50 Yılın Türk Mizah ve Karikatürü» adlı kitabında «bir çizer arkadaş Avrupa'da birincilikler alırken ülkesindeki etkin olamıyor ya da hiç çizecek yer bulamıyor. Bu ifadeyi çevirerek söylersek, basın bu karikatürleri geniş halk yığınlarına sunacak anlamda ve açıklıkta görmüyor» demektedir.

Öyle görülüyor ki bugüne kadar yapılmayan bazı sınıflandırma çalışmalarının yapılması gerekmektedir. En basit şekilde mizah dergilerinde yayınlananları bir tarafa, sergi ve yarışmalarda yer alan karikatürleri bir tarafa koymak gibi.

«Karikatür, çizgiyle mizah yapma sanatıdır.» «Karikatür, grafik mizahtır.» Hızlı Topuz, «karikatür, ikonik ve mizahsal görsel bir mesaj olarak kabul edilebilir» diyerek mizah resmini iletişim açısından bir başka şekilde tanımlamaktadır.

Bu tanımlamalara bakılınca, hem mizah dergilerinde yer alan karikatürler, hem de sergi ve yarışmalardaki karikatürler için bir tanım dışılık görülmemektedir. Ancak en önemli ayırım, dergilerde yayınlanan karikatürlerde bol yazı kullanılması, diğerlerinde ise mümkün olduğunca yazıdan arınmış olma görülmektedir. Doğaldır ki yazı kullanılan karikatürlerde bir dil sorunu söz konusudur. Özellikle uluslararası yarışmalara gönderilen karikatürlerdeki yazının bilinen bir dille ifade edilmiş olması, o dili bilmeyenlerce anlaşılmayacaktır. Hele bir de vurucu esprinin o sözler içinde yer alması, işi iyice zorlaştıracaktır. Bu nedenledir ki uluslararası yarışmalardaki karikatürler hem jüri tarafından, hem de izleyenler tarafından anlaşılır olması için yazısız yapıma zorunluğunu getirmektedir. Yazısız karikatür çizimi de, tüm görevin çizgilere yüklenmesini, problemin çizgilerle çözümünü getirmektedir. Bir de, mizah dergilerinin süreli yayın olması, ömürlerinin bir hafta gibi bir süre ile sınırlandırılmış olması, işlenen konuların da güncel olmasını zorunlu kılmaktadır. Karikatür-

rist o hafta gündemde olan konuyu işleyecek, bir ay sonra belki de hiçbir esprisi kalmayacaktır. Halbuki yarışmalarda ve sergilerdeki karikatürler, daha uzun süre kalıcı olma, belki de her zaman gündemdeki yerini koruyabilme özelliğini taşımak ihtiyacını duyacaktır. Bu nedenle birçok karikatürist, karikatürün de artık duvarlara asılabilen bir grafik sanat ürünü olmasının gereğini vurgulamaktadır.

Üstün Alsaç, «Karikatürün Eleştirisi» başlıklı yazısında yarışma ve sergi karikatürlerini ayrı bir dal olarak göstermektedir. «Bunu karikatürün incelmış, evcilleşmiş, salon karikatürüne dönüşmüşü diye nitelendirmek olası. O artık öteki karikatür gibi güncel konular arasından seçilen çarpıcı bir çelişkinin abartılmış birkaç çizgiyle çabucak anlatıvermesinden doğan anlık bir kıvılcım değil. Sanatçının uzun uzun üstünde düşündüğü, kurgusundan, düzenlemesine kadar çok çeşitli anlatım ve iletim biçimlerini denediği, araştırdığı bir yaratı türü.»

Bu tartışmalar hep karikatürle doğrudan ilgilenen çizer, yazar ve eleştirmenler tarafından yapılmaktadır. Acaba gerçek hedef kitle bu konuda neler düşünmektedir? Her hafta bir milyona yakın okuyucu bulan mizah dergilerinin çok satması, başarısını mı göstermektedir? Bazılarınca geliştiği söylenen, bazılarınca yozlaştığı belirtilen Türk karikatürünü okuyucular nasıl değerlendirmektedir? Türk mizah okurunun dergilere karşı tavrı nedir?

Türkiye'de mizah dergisi çıkarma kararı verenler ön araştırma yapma ihtiyacını duymuşlar mıdır? Bu gün sayıları 10 u geçen dergilerin birbirinden ne farkları vardır?

Bunlar ve benzeri birçok soru konuya büyüteçle bakanlar tarafından hep problem olarak görülmektedir.

Bu araştırma üniversite öğrencilerinin çok satışlı mizah dergileri ve karikatür olgusuna karşı ilgilerini sorgulamaktadır. Geniş yığınları hedef alan bu dergilerin okuyucuları arasında elbette üniversite gençliği de yer almaktadır. Bu nedenle okuyucu yelpazesinin belli bir kültür düzeyine ulaşmış kesimi ile bir sınır belirlemesi de yapılmış olmaktadır.

Öğrencilerle yazılı olarak bir anket çalışması yapılmıştır. Anket sorularına verilen yanıtlar ve bu yanıtların sayısal değerlendirilmesi istatistiksel olarak yapılmış yorumlar aşağıya çıkarılmıştır.

1. «Karikatür» sözcüğünün anlamını biliyor musunuz?

% 92 EVET % 8 HAYIR

Anadolu Üniversitesi öğrencilerine yönelik yapılan anket çalışmasında, öğrencilerin karikatür sözcüğünün ne anlama geldiğini çoğunlukla bilmekte olduğu, az miktardaki «hayır»-yanıtının karikatürü bildikleri halde tanımlayamadıkları anlamındadır.

2. Karikatürü hangi sıklıkla izleyebiliyorsunuz?

%28 HERGÜN %30 HAFTADA BİR %42 ARADA SIRADA

Üniversiteli öğrencilerin tümü şu veya bu şekilde karikatür izlemektedirler. İkinci soruya verilen yanıtlardan, bu izleme konusunda çok ısrarlı olmadıkları da görülmektedir.

3. Karikatürü nerelerden izliyorsunuz?

%44 DERGİLERDEN %23 GAZETELERDEN %2 SERGİLERDEN

%5 DERGİ-GAZETE-SERGİLERDEN

%26 DERGİ VE GAZETELERDEN

Öğrenciler karikatürü daha çok dergilerden izlemektedirler. Görülüyor ki sergilerden karikatür izleme, henüz öğrencilerin yaşamına yeterince girmemiştir. Bunun bir nedeni olarak Eskişehir'de karikatür sergisi etkinliğinin az olması gösterilebilir.

4. Karikatür izlemek için özellikle dergi satın alıyor musunuz?

%72 EVET %28 HAYIR

Öğrencilerin büyük bölümünün, mizah dergilerini karikatür izlemek için satın aldıkları anlaşılmaktadır. Bir bölümü de karikatürün yanında yazılı mizah örneklerini de okumak için...

5. Satın aldığınız mizah dergisini seçerek mi alıyorsunuz?

%68 SEÇEREK %32 GELİŞİ GÜZEL

Satın alınan derginin gelişi güzel alınması «hangisi olursa olsun» «farketmez» anlamına gelmektedir ki bu da dergilerin belirli bir hedef kitlesi olmadığını göstermektedir. Dünyanın her yerinde yayınlanan dergilerin yayın ilkeleri vardır, belli anlayışları vardır ve iyi tanımlanmış bir hedef kitlesi vardır. Ama Türkiye'de yayınlanan mizah dergilerinin bu anlamda kesin çizgilerle belirlenen ilke ve hedef

kitleleri olduğunu söylemek zor görünmektedir. Belki de en belirgin özellikleri birbirlerine benzemeleridir.

6. Bir hafta içinde satın aldığınız mizah dergisi sayısı nedir?

%45 BİR ADET %29 İKİ ADET %7 DAHA FAZLA
%19 CEVAPSIZ

Soruyu cevapsız bırakanların, sürekliliği olmadan, arada sırada satın alanlar tarafından verildiği anlaşılmaktadır. Öğrencilerin daha çok haftada bir adet dergi satın almayı yeğledikleri görülmektedir.

7. Son aylarda ülkemizde kaç adet mizah dergisinin yayınlandığını biliyor musunuz?

%8 BEŞ ADET %12 YEDİ ADET %22 ON ADET
%30 DAHA FAZLA %25 BİLMİYORUM

Türkiye’de hiçbir dönemde bu kadar çok sayıda mizah dergisi aynı anda yayınlanmamıştır. Hıbir, Gırgır, Avni, Dıgıl, Fırt, Fırfır, Pişmiş Kelle, Çıngar, Çarşaf, Limon, Nankör, Deli... Okuyucuların %25’inin bu soruya yanıt verememesi normal sayılmalıdır. Ancak yine de doğru yanıtı verenlerin sayısı da az sayılmaz.

8. Satın aldığınız dergileri biriktiriyor musunuz?

%21 EVET %47 HAYIR %31 BAZEN %1 CEVAPSIZ

Üniversite öğrencilerinin mizah dergisi biriktirme gereksinimi içinde olmadıkları anlaşılıyor. Bu dergilere ileride ihtiyaç duymayacakları için mi, yoksa biriktirmeye değer bulmadıklarından mı anlaşılmalıdır.

9. En beğendiğiniz mizah dergisinin adını söyleyebilir misiniz?

%37 HİBİR %19 LİMON %15 AVNİ %14 GİRGİR
%4 PİŞMİŞ KELLE %2 FIRT %9 CEVAP YOK

Öğrencilerin en çok Hıbir dergisini beğendikleri %37’lik bir oranla belirlenmiştir. Bu oran büyük bir çoğunluğu göstermemektedir. Belli düzeyde bir kültüre sahip olan üniversite öğrencileri için daha ayrıntıya girip bu dergilere hangi yönleriyle öncelik verdikleri sorulmalıydı.

10. Beğendiğiniz bir karikatüristin imzasını görmeden, çizgilerini tanıyabilir misiniz?

%52 TANIYABİLİRİM %48 TANIYAMAM

Mizah dergisi okuyucuları her an çeşitli çizerlerin karikatürleriyle karşı karşıya gelmektedirler. İzleyicilerin kendilerine yakın buldukları karikatürler ve beğendikleri çizgiler karşısında ne derece dikkatli oldukları merak edilebilir. Bu amaçtan yola çıkılarak sorulan bu sorudan yaklaşık yarı yarıya olumlu sonuç alınmıştır. Türkiye’de yayınlanan dergiler gerek içerik ve gerekse çizgi yönünden birbirlerine çok benzemektedir. Bu benzerlik 1970 li yıllardan sonra yayınlanan dergilerin tek bir yönetmen (ya da baş çizer) tarafından denetim altında tutulmasından, değişkenlik gösteren çizgilerle çizilen karikatürlerin o başçizer tarafından dergiye alınmama riski bulunmasından dolayıdır. Daha önce sergilerde değişik bir çizgi kullanan bazı karikatüristler mizah dergilerinde çalışmaya başladıktan sonra çizgilerini değiştirmişlerdir. (Eflatun Nuri Erkoç buna çarpıcı bir örnek olarak gösterilebilir).

Bu, birbirine benzeyen çizgiler arasından, (imzasını görmeden) sevdiği karikatüristin çizgisini %52 oranında tanıyabilmek, üniversite gençliğinin dikkatli bir izleyici olduğunu göstermektedir.

11. En beğendiğiniz karikatüristin ismini yazınız.

Beğenmek, kişiye göre değişen bir kavramdır. Birisinin beğendiğini bir başkası beğenmeyebilir. Bu yüzden yarışmalarda jüri üyelerinin işi oldukça zordur. Bir yarışmayı değerlendiren jüri üyeleri değiştiğinde, birinci seçimin aksine bambaşka bir sonuçla karşılaşılabilir. Onun için şimdi değerlendirmek istenen soru, sadece anket yapılan öğrencilerin beğenilerini ortaya koymaktadır. Bu sorudan elde edilen yanıtları sıraladığımızda, Hasan Kaçan, Oğuz Aral, Latif Demirci, Galip Tekin, Ergün Gündüz, Behiç Pek, Tekin Aral, Bülent Arabacıoğlu, Abdülkadir Elçioğlu, Semih Balcıoğlu, Nihar Tüblek, Turhan Selçuk, Kemal Aratan isimleri ortaya çıkmaktadır. Bu isimlerin bir bölümü dergilerde, bir bölümü de gazetelerde çalışmaktadırlar.

12. Beğendiğiniz bir karikatürü evinizin ya da işyerinizin duvarına asmayı düşünür müsünüz?

%67 DÜŞÜNÜRÜM %33 DÜŞÜNMEM

Karikatürün de diğer görsel sanat yapıtları gibi duvara asılma konusu tartışılmaktadır. Bazıları özellikle süreli yayınlardaki karikatürlerin belli bir ömrü vardır, sonra bu ömür tamamlanır, sadece o dönemin belgesi olur görüşünü savunmaktadırlar. Bazı kişiler de ka-

rikatürün özünde çoğaltma, yani yayınlanma yatmaktadır. Yayınlanan karikatür işlevini yapmıştır, ayrıca asmaya gerek olup olmaması kişiye kalmıştır, görüşünü savunmaktadır. Bir kısım kişiler de karikatür bir grafik sanat ürünüdür. Kalıcı ve estetik değerlerine göre duvara da asılmalıdır, demektedir. Bu görüşlerden hareketle üniversite öğrencilerinin fikirleri sorulmuştur. Alınan yanıtlardan, çoğunluğun karikatürü duvara asılabilecek bir grafik sanat ürünü olarak değerlendirdikleri ortaya çıkmaktadır.

13. Karikatür sizce hangi işlevi yerine getirmelidir?

%16 KARİKATÜR GÜLDÜRMELİ

%13 KARİKATÜR DÜŞÜNDÜRMELİ

%68 KARİKATÜR HEM GÜLDÜRMELİ HEM DÜŞÜNDÜRMELİ

%3 CEVAP YOK

Üniversite öğrencileri, çizilen bir karikatürün en önemli işlevinin «güldürürken düşündürmek» olduğunda birleşmektedirler. Ancak bazı öğrenciler sadece «güldürmenin», bazıları da sadece «düşündürmenin» yeterli olduğunu vurgulamaktadırlar.

14. TV'de yayınlanan ÇİZGİ FİLM programlarını izliyor musunuz?

%82 İZLİYORUM %13 İZLEMİYORUM %5 BAZEN

15. TV de yayınlanan çizgi film programlarını yeterli buluyor musunuz?

%22 YETERLİ BULUYORUM %56 YETERLİ BULMUYORUM

%22 HİÇBİR FİKRİM YOK

16. Sizce TV de bugüne kadar yayınlanan çizgi filmler sadece çocuklar için mi hazırlanmaktadır?

%61 EVET %35 HAYIR %4 CEVAP YOK

17. Büyükler için de çizgi film programlarının TV de yayınlanmasını ister misiniz?

%90 İSTERİM %10 İSTEMEM

Üniversite öğrencileri, gerek basında, gerekse TV de karikatür yayınlanması taraftarı olarak görünmektedirler. Karikatürün canlandırılmasından oluşturulan çizgi filmlerin de TV de çokça yer aldığı

bilinmektedir. Ancak bugüne kadar çizgi filmler özellikle çocuk seyircileri hedef alarak yayınlanmaktadır. Burada bir yanlışlık yapılmaktadır. «Çizgi filmler sadece çocuklar için yapılır» yanlışı. Bu anket çalışmasında üniversite öğrencileri özellikle büyükler için de çizgi film yapılması ve yayınlanması görüşünü benimsediklerini ifade etmişlerdir, (%90).

18. Son yıllarda Türk karikatürü sizce ne durumdadır?

%78 GELİŞME GÖSTERMEKTEDİR %12 YOZLAŞMAKTADIR

%10 HIÇBİRİSİ

Son sorudan, Türk karikatürünün üniversite gençliği gözünde son yıllarda gelişme gösterdiği anlaşılmaktadır. Ancak %12 gibi bir kesimin bu sanatın yozlaştığını belirlemesi, çizerlerin ve bu kişileri yönlendirenlerin derinlemesine üzerinde düşünmesi gereğini ortaya koymaktadır. Bu bir tehlike çanıdır.

SONUÇ

Türkiye'de yayınlanan mizah dergilerinin sayısal olarak çok olması, türünün çeşitliliği anlamına gelmemektedir. Tümü aynı elden çıkmış gibi çizgiler, birbirine benzeyen tipler, çirkinleştirilmiş insanlar, bozulmuş bir Türkçe, sulandırılmış cinsellik, çirkin politika ve sulandırılmış insan ilişkileri ya da toplumun basit sorunları... Bol çizgi roman. Karikatürlerin konularının büyük bölümü fantazi üzerine kurulmakta.

Derginin başında, çalışanları yönlendiren baş çizer, ya da yönetmenin değişikliği deneyen çizerlere fırsat vermediği anlaşılmaktadır. Bu nedenle dergilerde çalışanların çizgilerinde kişisel özgünlük görülmemektedir. Bütün bunlara karşın dikkatli izleyicilerin yarısı çok benimsediği bir çizerin çizgisini ve tiplerini tanımakta zorluk çekmediklerini ifade etmektedirler.

Mizah dergilerindeki karikatürler ile sergi ve yarışmalardaki karikatürleri ayrı ayrı değerlendirme gereği ortaya çıkmaktadır. Dergilerdeki karikatürler geniş halk yığınlarını hedef alan ve bir hafta ömürlü karikatürler olmasından dolayı, o haftanın güncel konusunu işlemek zorunluğunu duymakta, sergi ve yarışma karikatürleri ise kalıcı olma, yazısız ve üst kültür düzeyli izleyiciyi hedef alan ilkeler taşıma gibi koşullara ihtiyaç duymaktadır.

Çok satışlı mizah dergilerinin birbirinden ayrılan özelliklerinin olması gerekmektedir. Ancak böyle olursa okuyucu tarafından gelişmiş, güzel, -rastgele- satın almalar bilinçli alıma dönüşecektir.

Mizah dergilerinin hemen hepsi hedef kitlelerini sınırlandırmaktan kaçınmaktadırlar. Genellikle geniş halk yığınlarını hedef seçtikleri anlaşılmaktadır. Bu yüzden yediden-yetmişyediye her kesimden kişinin ayırım yapılmadan okuyucuları olması, istenmektedir. Bu da işi karmaşık hale getirmektedir. Halbuki, çocuklara yönelik dergi gençlere yönelik, kadınlara yönelik, işçilere yönelik mizah dergisi gibi belirlenmiş hedef kitlesi birbirine benzeyen bu dergilere kişilik kazandıracaktır.

Bu araştırmadan anlaşılmıştır ki, karikatür görsel sanat dallarından biridir, estetik değere sahip olmalıdır, duvarlara asılabilecek nitelikte, kalıcı espriler taşıyan, mizah ögesi yazıdan çok çizgiye yüklenen bir nitelik taşınmalıdır. Güldürürken düşündürmelidir.

Karikatürün canlandırılmasıyla oluşturulan çizgi filmler konusunda gerek TRT nin, gerekse özel kanalların yanlış yayın politikası izledikleri anlaşılmaktadır. Büyüklere yönelik çizgi filmlerin varlığı gözardı edilmektedir.

Bütün bunlara rağmen araştırmadan çıkan önemli bir sonuç ta, Türk karikatürünün gelişme içinde olduğudur. Bu sanat dalı için daha fazla araştırma ve tartışmalar olmalı, çeşitli toplantılar yapılmalıdır. Bunlar sayesinde gün yüzüne çıkmayan sorunlar bulunup bunlardan çıkarılacak dersler gerek Türk karikatürünü gerekse mizah dergilerini nitelikli hale getirmede yararlı olacaktır.

KAYNAKÇA

- ALSAÇ, Üstün. «Karikatürün Eleştirisi», Adam Sanat Dergisi Sayı 46, İstanbul, Eylül 1989.
- ERGÖNÜLTAŞ, Engin. «Çok Satışlı Mizah Dergileri Üstüne», Sanat Emeği Dergisi, Sayı 11, İstanbul, Ocak 1979.
- ÖNGÖREN, Ferit. «50 Yılın Türk Mizah ve Karikatürü», T. İş Bankası Yayınları, Ankara, 1973.
- TOPUZ, Hıfzı. «Le Dessin D'Humour», Promesses, Paris, Nisan 1974.

AHMET ADNAN SAYGUN VE YUNUS EMRE ORATORYOSU

Yrd. Doç. Dr. Ali CEMALCILAR

«Bir ömür boyu Yunus'u düşündüm» diyen Ahmet Adnan Saygun, 4,5 ayda bestelediği oratoryo'yu en büyük sanat tecrübesi olarak nitelendirmiştir. Yunus Emre oratoryosuyla ilgili bir anısını şöyle dile getirmiştir; «Konserlerden beş, on gün sonra bir gün evimin kapısı çalındı. Baktım, bir kaç köylü. İçeri aldım. Büyük bir saygıyla bana bakıyorlardı. «Hoş geldiniz» dedim. İçlerinden yaşlıca olanı söze başladı; «Yunus Emre'yi siz radyoya iki defa verdiniz. Köyde, halk odasında bizim bir radyomuz var. Orada köy halkı, kadın erkek hepimiz dinledik. Ciğerimize işledi. Allah senden razı olsun deyip elini öpmek için buraya geldik» diyerek elinde gazete kağıdına sarılı paketi bana uzattı. «Bunu da bacın sana armağan gönderdi» dedi. Paketten bacımın benim için ördüğü bir çift yün çorap çıktı. Bugüne kadar aldığım hediyelerin en değerlisidir. Hâlâ saklıyorum.

Ahmet Adnan Saygun'la yapılan son söyleşi 10 Ekim 1990 günü Cumhuriyet gazetesinde yayımlanmıştır. Saygun, Yunus Emre'yle ilgili şu görüşlere yer verdiğini söylemiştir. «Benim bütün yazılarımda en genç zamanımdan bugüne kadar sevgi hakim olmuştur. Bu sevgi, belki bir ütopya, ama huzuru ancak sevgi verir, getirir. Beethoven'in 9. Senfonisi de sevgiyle yapılmıştır. Benim işimin düsturu, yolu sevgidir. Ben kendimi gerçek sevgiye adadım. Yunus Emre de bunu söyleyen bir insan olduğu için ona bağlandım. Söylediğim her

sözde aşk vardır. Tanrı aşkı mı, yoksa başka aşk mı, insan aşkıyla Tanrı aşkı bir mi?

A. Adnan Saygun'un bestelediği, ünlü Türk Ozanı ve düşünürü Yunus Emre'nin yazmış olduğu şiirlerinin yer aldığı oratoryo'nun ilk yorumu Mayıs 1946'da Ankara'da yapılmıştır. Yurt dışında ise ilk kez 1.4.1947'de Paris'in Pleyel Salonunda Saygun'nun kendi yönetiminde Lomoureux Orkestrası ve st. Eustache korusu eşliğinde seslendirilmiştir.

Oratorya İngilizce olarak ilk kez zamanın ünlü orkestra şeflerinden Leopold Stokowsky yönetiminde üniversite korusu ve senfoni orkestrasıyla 14.11.1958'de New York'taki Birleşmiş Milletler salonunda seslendirilmiştir. Bir ay sonra bestecisi yönetiminde 14.12. 1958'de Potsdam'da tekrar seslendirilmiştir.

Daha sonraları yurt içinde ve yurt dışında Bremen, Viyana, Berlin ve son olarak ta Macarista'da seslendirilmiştir. Geçtiğimiz yılda Almanca plak ve disk olarak kaydedilmiştir. Bu kaydın Türkçe seslendirilmesi de yapılmıştır. Ülkemizde en son seslendirilişi ise Prof. Hikmet Şimşek yönetiminde 15 Ocak 1991'de İstanbul'da Ayasofya'da gerçekleştirilmiştir.

Ahmet Adnan Saygun (1907 - 1991)

7 Eylül 1907'de İzmir'de dünyaya gelen Saygun, ilk müzik sevgisini zamanın ünlü müzik öğretmeni İsmail Zühtü Kuşçuoğlu'ndan almıştır. Daha sonraları müzikteki üstün yeteneğini geliştiren Saygun, zamanın ünlü müzikçilerinden piyano ve armoni dersleri alarak 1925 yılında İzmir ilkokulunda müzik öğretmeni olarak çalışmaya başladı. Saygun 1928 yılında Milli Eğitim Bakanlığı'nın açtığı seçme sınavını kazanarak, aynı yıl müzik öğrenimi görmek üzere, giderleri Devlet tarafından ödenerek ünlü müzik kenti Paris'e gönderildi.

Saygun ilk olarak «Divertissement» adlı eserini 1930 yılında Paris'te besteledi. 1931'de diplomasını alarak Türkiye'ye dönen bestecimiz, Ankara müzik öğretmen okulunda kontrpuan ve teori öğretmeni olarak atandı.

Saygun bundan sonra sırasıyla Ankara Cumhurbaşkanlığı Senfoni Orkestrası şefliğini, 1936'da İstanbul Konservatuarı teori öğretmenliği görevlerini sürdürmüştür. Bu dönemde dünyaca ünlü Macar Bestecisi ve folklorcusu Bela Bartok ile Ankara ve diğer Ana-

dolu köylerinde, folklor araştırmalarında bulunmuş ve bu alanda, önemli yazılar, kitaplar ve raporlar hazırlamıştır.

Saygun, 13. yüzyılda yaşayan ünlü Türk halk ozanı ve düşünürü Yunus Emre'nin yazdığı şiirlerinden kimilerini alarak solo, koro ve orkestra için «Yunus Emre Oratoryosu» adlı şiir ve müzikle oluşan görkemli bir eser meydana getirmiştir.

Cemal Reşit Rey, Hasan Ferit Alnar, Ulvi Cemal Erkin ve Necil Kazım Akses ile birlikte «Türk Besteleri» içerisinde yer almıştır. Dünya çapında üne ulaşan bu besteciler, beklenen «Ulusal ve Çağdaş Türk Müziği» ni ilk yaratmada öncülük etmiş ve Türkiye'yi dünya müzik kamuoyunda tanıtmayı başarmışlardır.

1971'de Devlet Sanatçısı, 1984'te Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Dekanlığınca fahri müzik doktoru ve daha sonra 1985'de profesör ünvanı verilmiştir. 6 Ocak 1991 günü yitirdiğimiz Ahmet Adnan Saygun, son olarak Mimar Sinan Üniversitesi Devlet Konservatuarı'nda kompozisyon ve etnomüzikoloji öğretmenliğini sürdürmekteydi.

Eserlerinden kimileri şunlardır; Özsoy, Taşbebek, Kerem, Köröglü, Gılgamış operaları, 4 senfoni, 2 madet, 1 kantat, 1 oratoryo, 1 piyano, 1 keman konçertosu, 2 keman-piyano sonatı, ses ve çalgılar için «ölünün kitabı», 3 ballad, ses ve orkestra için «masal», orkestra için «halay», piyano için «incinin kitabı», kadınlar korosu için «duyuşlar», zeybek havalarından «orkestra süiti», bale müziği, sayıları 100'ü aşan armonileşmiş Türk Halk Şarkıları, okul müzik kitapları, müzik teorisi kitapları.

Yunus Emre Oratoryosu

Yunus Emre Oratoryosu üç temel bölüm ile ikinci ve üçüncü bölümler arasındaki bir ara bölümden oluşmuştur. Konusu Yunus Emre'nin yaşam, ölüm, Tanrı, alın yazısı ve sorunları karşısında çeşitli bocalama ve çabalarını ve sonuçta «dost'a» ulaşmasını içermektedir. Eserdeki şiirlerin tümü Yunus Emre'ye ait olup, konuyu canlandırabilmek için bestecisi tarafından seçilmiş ve sıraya konulmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM

Beş parçadan oluşan birinci bölümde hayatı seven, ölümü düşünen ve hayatın ötesi konusunda hiç bir şey bilmediği için ağlayan

Yunus Emre'yi görüyoruz (No: 1, 2, 3). Niçin ağlıyor? (No: 4). Çünkü alın yazısını değiştirmek mümkün değildir ve ona boyun eğmekten başka yapacak birşey yoktur (No: 5).

No. 1 Grave (Koro ve Orkestra)

Teferrüç eyleyü vardım sabahın sinleri gördüm
Karişmiş kara toprağa şu nazik tenleri gördüm
Yaylalar yaylamaz olmuş kışlalar kışlamaz olmuş
Bar tutmuş söylemez olmuş ağızda dilleri gördüm
Soğulmuş şol elâ gözler belürsüz olmuş ay yüzler
Kara toprağın altında gül deren elleri gördüm.

No. 2 Recitativo (Tenor, solo, tembal ve yaylı sazlar için)

Yalancı dünyaya konup göçenler
Ne söylerler ne bir haber verirler
Üzerinde türlü otlar bitenler
Ne söylerler ne bir haber verirler.
Kimisinin üstünde biter otlar
Kiminin başında sıra serviler
Kimi masum kimi güzel yiğitler
Ne söylerler ne bir haber verirler.

No. 3 Aria (Alto, iki obua ve org için)

Ağlamaktır. benüm işüm
Ağla gözüm şimden gerü
Irmağ olan kanlı yaşum
Çağla gözüm şimdiden gerü
Bilme yârin neydüğünü
Ömür gülü solduğunu
Gece gündüz olduğunu
Bilme gözüm şimden gerü.
Aldanma dünya alına
Ağudur sunma balına
Düşüp Dünya hayalına
Dalma gözüm zimden gerü.

No. 4 Aria (Bas solo, koro ve orkestra için)

Sen bunda garip mi geldin
Niçin ağlarsın Bülbül hey
Yorulup iz mi yanıldın
Niçin ağlarsın Bülbül hey.
Hey ne yavuz inilersin
Banim derdim yenilersin
Dostu görmek mi dilersin
Niçin ağlarsın Bülbül hey.

No. 5 Koral (Koro ve orkestra için)

Benim adım dertli dolap
Suyum akar yalap yalap
Böyle emreylemiş Çalap
Anın için ben ağlarım
Derdim vardır inilerim.
Beni bir dağda buldular
Kolum kanadım kırdılar
Dolaba lâyıık gördüler
Anın için ben ağlarım
Derdim vardır inilerim.
Suyum alçaktan çekerim.
Dönüp yükseğe dökerim
Ben Mevlâ'yı zikir ederim
Anın için ben ağlarım
Derdim vardır inilerim.

İKİNCİ BÖLÜM

Beş parçadan oluşan ikinci bölümde, insanın, evrenin ve onların alın yazılarının yaratıcısı olan Tanrı'ya Yunus Emre'nin isyanını görüyoruz. Fakat hayata bağlı olan gönlünü Yunus Emre'nin asıl benliği sarsıyor; «N'oldun hey gönül, n'oldun? Senin için yanmaktır. Ne yapıyorsun?» Ve bilinmeyen ellerden gelen bir ses gibi Yunus Emre'yi dost ülkesine davet ediyor; «Gel gönül seninle dost'a gidelim».. fakat yol nerede? Tanrı'ya sığınmaktan başka yol yoktur.

No. 6 Arla (Bas solo ve orkestra için)

Yâ ilâhi ger suâl itsen bana
Eydürem işbu cevabı ben sana
Gelmedin dedüm hakuma kem deyü
Doğmadın dedün Asâ âdem deyü
Nefs-ü hevâ dop dolu şeytân içi
Haps içinde ölmüyeyin deyü aç
Mısmıl-u murdâr yedüm bir iki kaç
Nesne eksilttüm mü mülkünden senin
Rızkın alup seni muhtaç mı kodum
Yâ öğünün yiyüben aç mı kodum.

Ben bana zûlm eyledüm ettüm günah
Neyledüm, nettüm sana ey Pâdişah.

Geçmedi mi intikamım, öldürüp
Çürüdüp, gözüme toprak doldurup

Bir avuç toprağa bunca kil-ü kâl.

No. 7 Agitato (Soli, koro ve orkestra için)

Yaktın beni, yandırdın.. Noldun hey gönül noldun
Âlemden usandırdın, noldun hey gönül noldun
Uçtun hey gönül uçtun, yedi deryâyı geçtin
Ol dost eline güçtü, noldun hey gönül noldun
Yaktın beni yandırdın.. Noldun hey gönül noldun
Âlemden usandırdın, noldun hey gönül noldun.

No. 8 Arioso (Soprano solo, koro ve orkestra için)

Gel gönül seninle Dost'a gidelim Dost
Yâd olma bilişelim Dost'a gidelim Dost
O eller, güzel eller anda olan bülbüller
Anlardan gelen yeller Dost'a gidelim Dost.
Bir garâip hal oldu elif kaddim dâl oldu
Hakka doğru yol oldu Dost'a gidelim Dost

No. 9 Racitativo (Tenor solo ve orkestra için)

Bâd'ı sabâya sorsunlar Sânân elleri kandedür
Bilenler haber versünler Cânân elleri kandedür.
Haylı zamandır sorarım bir dertli âşık ararım
Kalmadı sabr-u kararım Cânân elleri kandedür.
Fikr ederdüm aklım ermez yürek yanar taşar durmaz
Naçâr oldum gücüm yetmez Cânân elleri kandedür.

No. 10 Koral (Koro ve orkestra için)

Yâ Rabbî dilerim aşkın ver şevkin ver
Fazlından umarım aşkın ver şevkin ver.
Mest eyle Sen beni bilmiyem ben beni
Tâ bula cân Seni aşkın ver şevkin ver.
Yolunda âşıklar derdinle yanıklar
Cânlardan geçtiler aşkın ver, şevkin ver.
Kalbimi pâk eyle masivâ hubbünü sil
Hubbünü atâ kıl aşkın ver şevkin ver.

ARA BÖLÜM

Bir recitativo'dan oluşan bu ara bölüm, Tanrının aşkına ermiş, ancak «şevk»'ten uzak bulunan Yunus Emre'yi gösteriyor. Yunus Emre aşkı bulmuş ancak henüz huzura kavuşamamıştır.

No. 11 Recitativo (Bas solo ve orkestra için)

Gönlüm düştü bu sevdâya
Gel gör beni aşk neyledi
Başımı verdüm gavgâya
Gel gör beni aşk neyledi.

Kâh eserim yeller gibi
Kâh tozarım yollar gibi
Kâh akarım seller gibi
Gel gör beni aşk neyledi.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İki parçadan oluşan üçüncü bölümde aşk içinde huzura kavuşmuş, Dost'a ulaşmış ve son nefesini vermeye hazırlanmış Yunus Emre'nin şiirlerinden dizeler ve kıtalar alınarak oluşturulmuştur.

No. 12 Vivo (Soli, koro ve orkestra için)

Aşk gelicek cümle eksiklikler biter.

Aşkın şarabın içeli kandallığım bilimezem.
Şöyle yavu kıldım beni isteyuben bulamazam.
Derya-yı Ummân olmuşam gevherlere kân olmuşam.
Hüsünde hayrân olmuşam kendüzüme gelimezem.

Aşkın aldı benden beni bana sana Seni gerek seni
Ben yanarım dünü günü bana Seni gerek Seni
Aşkın şarâbından içem Mecnûn olup dağa düşem
Sensin dünü gün endişem bana Seni gerek seni.

Ben benliğimden geçtim gözüm hicâbın açtım
Dost vaslına eriştim gümanım yağma olsun
Varlık cün sefer kıldı Dost andan bize geldi
Viran gönlüm nür oldu cihanım yağma olsun.

Aşkın aldı benden beni bana sana Seni gerek seni
Ben yanarım dünü günü bana Seni gerek Seni
Aşkın şarâbından içem Mecnûn olup dağa düşem
Sensin dünü gün endişem bana Seni gerek seni.

No. 13 Koral (Koro ve orkestra için)

Sensin kerim, Sensin rahim, Allâh sana sundum elim
Senden artuk yoktur emim, Allâh sana sundum elim.
Ecel geldi vade erdi bu ömrüm kadehi doldu
Kimdir ki içmedin kaldı Allâh sana sundum elim.

ORATORYO'DA ADI GEÇEN TERİMLERİN ANLAMLARI

Agitato (İtal) Atılgan, tezcanlı, heyecanlı ve çöşkulu bir anlatımla sunuş.

Alto (İtal) En kalın kadın ve çocuk sesi. Terim aynı alandaki erkek sesleri için de kullanılır. Yanısıra yaylı çalgılardan olan viyola kar-

şılığında da kullanılır. Bir başka anlamı da Alto anahtarıdır. Bu ise portenin üçüncü çizgisine konulan «do» anahtarıdır.

Aria (İtal) Şarkı anlamındadır. Genellikle opera ve oratoryolarda insan sesi için yazılan beste. Aria Buffa; güldürü aryası, Aria Concertante; dinleti aryası, Aria d'abilita; söyleyenin yöntem ve yeteneğini göstererek nitelikteki arya. Arietta; küçük arya.

Arioso (İtal) Hızı belirlenmiş, uzunca süreli opera parçası.

Bas (İtal) En kalın erkek ya da çalgı sesi.

Grave (İtal) Metronom sayısı 40-42 zamanlı olan çok yavaş ve ağır bir tempoda söyleyiş.

Koro (İtal) Çok sesli ya da tek sesli bir müzik eserini söyleyen sesler topluluğudur. Bu sesler ses rengine göre, kadın seslerinde soprano (ince) mezzo soprano (orta), alto (kalın). Erkek seslerinde ise; tenor (ince), bariton (orta), bas (kalın) adlar alır. Korolar, erkek koroları, kadın koroları ve karma korolar olmak üzere çeşitlere ayrılır. Yanısıra çocuk koroları da vardır.

Obua Ağaç üflemleri çalgılardandır. Klarinete benzer. Çalgının ucuna takılan çift kamışla üflenerek çalınır. Ses dizisindeki sesler, kalın bölümde acıklı ve boğuk, orta bölümde dokunaklı ve parlak, ince bölümde ise yeğîn ve keskindir. Pastoral anlatımıyla, doğa tanımlamalarında kullanılır.

Oratoryo (İtal-Fr) Genellikle kutsal konulu bir oyun metni üstüne ya da ünlü kişiler için çalgı müziği ve koro eşliğinde söylenmek için bestelenmiş ses müziğidir. Oratoryonun opera gibi sahneye konulması gerekmez.

Org Klavyeli (tuşlu) bir çalgıdır. Sesi hava ile ileten borulardan oluşmuş bir çalgı olup uzun bir geçmişi vardır. İlk yapımı çok eski yüzyıllara dayanır. Sonraki yüzyıllar içinde Avrupalı yapımcıların elinde gelişerek bugünkü biçimine ulaşmıştır. Önceleri kilise müziğinde kullanılan bu çalgı, sonraları dindışı müzikte en yetkin çalgılar içinde yer almıştır. Lavrens Hammond'un elektrikli orgu yapmasıyla, en kullanışlı biçimine ulaşmıştır.

Orkestra Çalgılar topluluğudur. Yunanca kaynaklı bir terimdir. Eski yunan tiyatrosunda, sahne (skene) ile seyircilerin oturduğu bölüm (kollon) arasında «orkesis» denilen bir yer bulunurdu ve buraya oynayan eşlik eden müzîkçiler yerleştirilirdi. Orkestra terimi «orkesis»ten

gelmektedir. Orkestra genel anlamda enstrümental (çalğı) olarak çok sesli müzik yapan müzisyenlerin oluşturduğu çalgılar topluluğudur. Bir şef tarafından yönetilen orkestra çeşitleri şunlardır: Fanfar; vurmali çalgıların bir kısmı ile madeni üflemlili çalgılardan kurulmuş bir çalgı topluluğudur. Armoni orkestrası (bando) fanfara ağaç nefesli çalgıların katılmasıyla oluşur. Yaylı çalgılar orkestrası; yalnız yaylı çalgılar ailesinden oluşmuştur. Senfoni orkestrası; vurmali, yaylı ve nefesli çalgıların çeşitleri ile oluşmuştur. Senfoni orkestralarından daha küçük kadrolu oda ve salon orkestraları da vardır.

Recitativo (İtal) Müziğin (şarkının) konuşma şeklidir. Başka bir deyişle konuşur gibi şarkı söyleme olup genellikle opera ve oratoryolarda orkestra eşliğinde kullanılır.

Solo (İtal) «tek, yalnız» anlamına gelir. Tek bir çalgı ya da tek bir ses için yazılmış bestedir.

Tembal (Fr) Üzerine geçirilmiş deriye iki keçe tokmakla vurularak çalınan yarım küre biçiminde vurmali bir çalgıdır. Anahtar ve pedallar aracılığıyla deri gevşetilerek ve gerilerek akort edilir.

Vivo (İtal) Çabuk, canlı ve parlak bir biçimde sunuş.

Yaylı Çalgılar Orkestra'dan kullanılan yaylı çalgılar keman, viola (alto), viyolonsel (çello) ve kontrbas'tır. Keman; yaylı çalgılar ailesinin en ince sesli çalgısıdır. Dört tellidir. Orkestrada grup halinde bulunur ve birinci, ikinci kemanlar ayrı partiyonları çalarlar. Lirik anlatımlı bir çalgıdır. Dinleyiciye özel etki ve mesajlar vermek için çeşitli kullanımları vardır. Örneğin; telleri yay yerine parmakla çekilerek çalma, teller üzerine hafifçe dokunma vb. Bu çalgıda çalgıyı çalan tarafından çeşitli teknik uygulamalar ile çeşitli ses renkleri elde edilebilir. Örneğin; özel olarak yapılmış sürdin ile titreşimler kısılarak, kısık ve boğuk sesler elde edilebilir Viola (alto); kemandan biraz daha büyük ve sesi kemandan biraz daha pes (kalın) dir. Esere ağır bir anlatım katmaktadır. İçli bir ses rengi vardır. Viyolonsel (Çello); yere dayatılarak ve oturularak çalınır. Sesi viyola'dan daha pes'tir. Ses rengi yumuşak, düz ve insan sesini anımsatan bir görünümde dir. Aşk, sevgi ve hüzün duyguları verir. Kontrbas; yaylı çalgıların en büyüğü ve en pes seslisidir. Ayakta, yere dayatılarak çalınır. Yayla çalınabildiği gibi viyolonsel gibi telleri parmakla çekilerek de çalınabilir. Kimi betimlemelerde, değişik duygu dilimleri yaratmada ve efektler elde etmede kullanılır.

SONUÇ

Saygun, Çağdaş Türk Müziğimize gerek ürettiği besteleri gerek yayınları ve konferanslarıyla büyük katkılar getirmiş, yeni ufuklar açmış bir sanatçıdır. Çağdaş Türk Müziğimiz folklorik kaynakların araştırılarak ve onlardan esinlenerek üretildiği gibi yeni özgün eserler bestelenerek geliştirilmiştir. Saygun'un araştırmacı kişiliğiyle müziğimize Anadolu kültürünü ve folklorik zenginliklerini taşımış, onları en güzel biçimiyle eserlerinde göstermiştir. Anadolu kültürünü ve folklorik zenginliklerini ünlü Macar müzikolog Bela BARTOK'la birlikte araştırmıştır. Anadolu'nun bir çok yöresinde halk türkülerini derleyen Saygun böylece çok sesliliği halk müziğinde denemiş buna ilişkin bir çok eser üretmiştir. O çok seslilik konusunda şunları söylüyor; «Bizim Batı dediğimiz dünyanın musiki konusundaki her türlü bilgisinden yararlanmamış, aynı zamanda Osmanlı Devrinin musikisini bilmemiz ve özellikle Anadolu'nun musikisini incelememiz ve yeni kazandıklarımızı o engin milli kültür hazinesinin birikimi ile kaynaştırıp yepyeni bir senteze varmamız, kendimize özgü bir çok seslilik yaratmamız, gücünü yine bu topraklardan alan yeni, geniş ölçüler içinde gelişmiş, çağdaş bir düzeye ulaşmamız gerekir».

O çalışmalarını «Türk Beşleri» olarak adlandırılan müzikçileri-mizle birlikte müziğimizde köklü gelişmelerde bulunarak sürdürmüştür.

Saygun, Yunus Emre Oratoryosunu bestelerken düşüncesi, yüzyıllar içinde sonsuzluğa, ölümsüzlüğe ulaşmış kişileri müzik gibi bir sanat dalıyla söz-ses olarak bir kez daha sonsuzluğa ulaştırmıştır.

Saygun, Yunus Emre gibi ozanımızın dizelerini bestelerken halk ezgilerini, halk şiirleriyle birleştirerek, daha geniş kitlelere ulaştırmayı amaçlamıştır. Oratoryo'yu dinlediğimizde halk ezgilerimizin renklerini görmemiz mümkün olmaktadır. Saygun bu oratoryosuyla böylesine çalışmalarda bulunacak genç kompozitörlerimize örnek olmuştur.

Bestelerinde çalgıların orkestradaki ses renklerini, insan sesini ise korolarda en yetkin biçimde kullanmasını bilen bir kompozitördür. Bunun en yetkin örneğini Yunus Emre Oratoryosu'nda görmemiz mümkündür. Oratoryo'da koro-ses müziği bölümleri ile çalgı müziği bölümlerindeki birliktelik ve uyumluluk, bizlerin esere ses-söz

bağlamında katılmamızı kolaylaştırmaktadır. Yunus'un şirlerinde «dost» vasfına ulaşmada çabalarını yansıtan dizelerini müzikle birleştirmeyi en güzel ve yetkin biçimde başarmıştır.

O'nu Çağdaş Türk Müziğine kazandırdığı sayısız besteleriyle, diğer eserleriyle engin ve örnek kişiliğiyle birlikte saygı ve şükranla anıyoruz.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

- ÇALIŞIR, Feridun. **Müzik Dili Sözlüğü**, Yeni Dağarcık Yayınları, Ankara.
- ÇALIŞIR, Feridun. **Çalgı Bilgisi**, Yeni Dağarcık Yayınları II b, Ankara.
- FİLOĞLU, Lale. «Ahmet Adnan Saygun'la Son Söyleşi», **Cumhuriyet Gazetesi**, 8 Ocak 1991.
- JACOBS, Arthur. **The New Penquin Dictionary of Music**, Penquin Books, London; 1977.
- SAYDAM, Akif. **Dünyaca Ünlü Müzisyenler de Çocuktuk**, Müzik Eğitimi II. baskı, Doğu Matbaacılık ve Tic. Lt. Şti. Matbaası, Ankara: 1985.
- SAYGUN, Ahmet Adnan. **Yunus Emre Oratoryosu**, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul: 1953.
- SAYGUN, Ahmet Adnan. «Atatürk'ün Sanat ve Müzik Anlayışı», Ankara Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu'nda verdiği Konferans, 25 Nisan 1985.
- TANJU, Sadun. «Müziğin Babası Artık Yok» **Hürriyet Gazetesi**, 9 Ocak 1991:
- YENER, Faruk. **Müzikte Kim Kimdir Ne Nedir**, Ak Yayınları, Kültür Kitapları Serisi: 13-7, İstanbul: 1988.

MİLLİ EĞİTİM VE İLKÖĞRETİMİN AMAÇLARINDA, III. SINIFLARIN TÜRKÇE PROGRAMINDA, ÖĞRENCİ VE ÖĞRETMEN KAYNAKLARINDA İLETİŞİM EĞİTİMİ

Prof. Dr. Yahya ÖZSOY
Ar. Gr. Enise YANGIN

GİRİŞ

Yaşadığımız yüzyıl «İletişim Yüzyılı» olarak adlandırılmaktadır. Ama günümüzde bireyler arasında «Beni anlamıyorsun», «Anlatabildim mi?» gibi tümceler artmış, iletişimin zayıfladığı anlarda da yabancılaşma yoğun olarak yaşanmış ve yaşanmaktadır.

Yirminci yüzyılın ilk yarısından itibaren iletişimin bir bilim dalı olarak kabul görmesi ve iletişimin bilimsel olarak incelenmesinde de etkili iletişim gereksinmesinin duyulması önemli nedenlerdendir. Etkili iletişimin kurulamaması sonucu, ortaya çıkan yetersiz iletişim ve bundan kaynaklanan sorunlar gerek bireysel, gerekse de uluslararası boyutlarda yaşanmaktadır. Yaşanan bu sorunlar iletişim eğitiminin önemini vurgulamakta, altını izmektedir.

Türkiye’de ilköğretim beş yıllık bir eğitimle sınırlandırılmıştır. 1739 sayılı Milli Eğitim Temel Kanunu ve X. Milli Eğitim Şurası ve Uygulama Planı doğrultusunda 1981-1982 öğretim yılında 6 ilde seçilen 10 okulda sekiz yıllık bir ilköğretim programı uygulanmaya baş-

lanmıştır (1). Bu temeleğitim programında zorunlu eğitimin süresi sekiz yıldır. Temeleğitim programı günümüzde yaygınlaştırılarak sürdürülmekle birlikte, ülke genelinde ilköğretim beş yıla sınırlıdır. Ayrıca yasalar bu beş yıllık eğitimi zorunlu eğitim süresi olarak kabul etmektedir. Yani Türkiye Cumhuriyetinin her vatandaşı beş yıllık bu eğitimi yapmak zorundadır.

İnsan kişiliğinin oluşumunda ve gelişiminde ilk dört yaşın önemi, bugün tartışmasız kabul edilmektedir. İlk dört yaşa dek kişiliğin temeli oluşmaktadır. Oluşan bu kişilik aile, yakın çevre, okul vb. kurumlar aracılığıyla daha geliştirilip, şekillendirilmektedir.

Özellikle ilköğretim başta çocuk, sonra yetişkin bireyin kişiliğinde oldukça etkili, belirleyici etmendir.

Bu nedenle Milli Eğitimin, ilköğretimin amaçları, ilköğretimde Türkçe dersinin amaçları, III. sınıf öğrencilerinin Türkçe dersinde kullandığı yardımcı kaynaklarda iletişim ve iletişim eğitimine ne ölçüde yer verildiğinin, bu çalışmada incelenmesi amaçlanmıştır.

Bu çalışmanın kapsamına ilkokul III. sınıf ve bu sınıfın Türkçe dersi seçilmiştir. Türkiye'de uygulanan zorunlu eğitim süresi beş yıl olması nedeniyle seçilen sınıf, beş yıllık eğitim süresinin ortasında bulunmaktadır. Türkçe dersinin seçilmesinin nedeni ise, iletişim sürecinde kullanılan en yaygın kod sisteminin konuşulan dil olmasıdır. Konuşulan dil iletişim sürecinde gerek yazılı, gerekse de sözlü iletişimde en sık kullanılan kod sistemidir. Türkiye'nin resmi dili veya başka deyişle resmi iletişim aracı Türkçe'dir (2). Bu nedenle iletişim ve iletişim eğitimi ile ilgili verilere en çok bu dersin programında rastlanılacağı varsayılmıştır.

MİLLİ EĞİTİMİN AMAÇLARINDA İLETİŞİM

Milli Eğitim amaçları, ilköğretim programında, birinci paragrafta şu şekilde açıklanmıştır:

Milli Eğitim ölkümüz, Türk milletinin bütün fertlerinin kaderde, kıvançta ve tasada ortak, bölünmez bir bütün halinde milli şuur etrafında toplanmak; milli ahlakı, insani, üstün değerleri geliştirmek; mil-

(1) Milli Eğitim ve Gençlik Spor Bakanlığı, **İlköğretim Okul Kılavuzu**, (Yayın No: 255, Ankara: 1983), s. 70.

(2) **Türkiye Cumhuriyeti Anayasası**, Madde 3, 1982.

İletimizi hür düşüncenin, sosyal zihniyeti ile demokratik düzenin hakim olduğu, kişisel teşebbüse ve toplum sorumluluğuna değer veren bir anlayış içinde bilgi, teknik, güzel sanatlar ve ekonomi bakımından çağdaş uygarlığın yapıcı, yaratıcı, seçkin bir ortağı haline getirmektedir.

Belirtilen ve ulaşılmak istenen bu ilke ile, bireyleri iletişim kurmaya yönelten aidiyet gereksinmesi vurgulanmaktadır. Ayrıca bu paragrafta bireyde etkili iletişimle sağlanmak istenen davranış değişikliğine de değiniliyor.

İkinci paragrafta ise bireylerde yaratılmak istenen davranış değişikliğinin nasıl bir eğitim sistemi ile sağlanılacağı belirtilmektedir. Ayrıca «istidat ve kabiliyetlerine göre» derken yetiştirilmek istenen bireyin, yani iletişim açısından alıcı konumda olan bireyin, iletişim eğitimi sırasında kişilik özelliklerine dikkat edilmesi vurgulanmaktadır.

Milli Eğitim bu amaçları gerçekleştirebilecek yurttaş tipinin özelliklerini «Toplumsal Yönden», «Kişisel Yönden», «Ekonomik Hayat Yönünden» olmak üzere üç başlık altında incelemiştir.

TOPLUMSAL YÖNDEN

Milli Eğitimin amaçlarının gerçekleşmesi için yetiştirilmek istenen yurttaş tipinin «Toplumsal Yönden» özellikleri iletişim eğitimi ile ve iletişimle dolaylı bir şekilde ilgilidir. Bu başlık altında toplanan özelliklerin tümü, bireyi iletişim kurmaya yönelten aidiyet gereksinmesine yöneliktir.

EKONOMİK HAYAT YÖNÜNDEN

Yurttaş tipinin «Ekonomik Hayat Yönünden» özellikleride iletişim ve iletişim eğitimiyle dolaylı olarak ilgilidir. «İşi ile ilgili yeterliliğini geliştirerek devam ettirir.» derken, belli bir uğraş edinen insanın, bu uğraşı ile ilgili iletişimini sürdürmesi, kendini yenilemesi sürecini vurguluyor. «Kabiliyetlerine göre iş seçebilir.» derken ise, sürekli olarak kaynak ve alıcı durumunda bulunan bireyin kendi özelliklerini iyi tanıyarak, bu özelliklerine uygun bir iletişimde bulunması, böylece iletişimin veriminin artması üzerinde duruluyor.

KİŞİSEL YÖNDEN

Kişisel yönden, yaratılmak istenen insan tipinin özellikleri iletişim eğitimi ile doğrudan ilgilidir.

Bu maddenin «a» bendi, «Türkçeyi doğru olarak konuşur, okur ve yazar...» der. Böylece iletişimde kullanılan araca ve bu aracın bilerek, doğru olarak kullanılmasına değinilmiştir.

Bireyler iletişimde kullandıkları aracı ve özelliklerini çok iyi bilmek, tanımak zorundadır. İletişimde kullanılan araçlardan olan dil, en çok kullanılan iletişim aracıdır. Dilin tüm özelliklerinin ve kurallarının bilinmesi, konuşurken ve yazarken bu kurallara uygun iletişimde bulunması, iletişimin etkisini arttıracaktır.

«c» bendi, «Öğrenme ve gelişme isteğine, pratik hayatın gerektirdiği bilgi ve becerilerine sahiptir.» der. Bu madde iletişim sürecine ilişkindir.

Öğrenme gelişme süreci, iletişimin çeşitli kaynaklarla yoğun olarak kurulduğu bir süreçtir. Öğrenme isteğinde olan birey, bu isteğini gidermek için okur, yazar, dinler, araştırır. Kısacası bir dizi iletişim etkinliğinde bulunur.

«ç» bendi, iletişim etkinliğinin bir türü olan okuma ve güzel sanatlar etkinliğine yöneliktir.

Okuma ve güzel sanatlar etkinliği, kaynak konumunda olan sanatçının, alıcılara çeşitli simge dizgilerini (yazı, renk, nota vb.) kullanılarak iletilerini yolladığı bir iletişim etkinliğidir. Bu etkinlikler sözsüz-simgesel iletişimdir.

Bu maddenin «d» bendi, «Yurdunu sever, onu tanımaya ve tanıtmaya çalışır.» derken, yine bir iletişim türüne değinmektedir.

Tanıma ve tanıtırma etkinliği, bir dizi iletişim aracı kullanılarak yapılan, belli bir amaca ve hedefe yönelik iletişim sürecidir.

«ı» bendi, «Tecrübe ve araştırmaya önem verir; muhakeme kabiliyetini geliştirmiş, müsbet düşünce ve şahsiyet sahibidir.» derken, iletişimde kaynak ve alıcı durumda bulunan bireyde olması gereken özelliklere değiniyor.

İletişimde bulunurken, iletilerin hazırlanması ve bu iletinin istenen sonuca ulaşmasında, kaynak konumundaki kişinin bilgi birikimi ve yaşam deneyimi çok önemlidir. İletilerin içeriği hakkında kaynağın ve alıcının bilgi birikiminin, yaşam deneyiminin çok olması, izafet çerçevesinin geniş bir alanının olması, iletişimin verimini ve etkisini artırır. İletişimde bulunan bireyin muhakeme kabiliyeti, müsbet düşünce ve şahsiyet sahibi olma özellikleri de o bireyin gelen

iletileri yorumlama ve yorumlama sonucu olacak davranış değişikliğinde etkilidir. Bu özelliklere sahip birey, gelen iletileri iyi yorumlayıp, iletinin içerik kaybını en aza indirebilecektir.

«j» bendi, «Milli ve insani ruhu aksettiren güzel sanat eserlerini sever, bunların ruh gelişimindeki etkilerini kavrar, güzel sanat etkinlikleri ile yakından ilgilenir, bunların yurt içinde ve yurt dışında yayılmasına ve sevilmesine çalışır.» derken yine bir iletişim türü olan sözsüz iletişime ve tanıtma etkinliğine yer verilmiştir.

Daha önce belirtildiği gibi sanat eserleri iletiler taşıyan iletişim araçlarıdır. Bu sanat eserlerinin yurt içinde ve yurt dışında yayılması ise yine iletişim etkinliği olan tanıtma etkinliğine girmektedir.

«l» bendi ise, «Tenkitleri iyi karşılar, bunlardan yararlanır.» derken iletişimde önemli bir yeri olan yansımayı vurgulamaktadır.

İletiler alıcıya ulaştıktan sonra, alıcı bu iletiyi kendi bilgi birikimine, yaşam deneyimine göre yorumlar ve yeni bir ileti oluşturarak eski kaynağa yeni alıcıya gönderir. Eski kaynak, yeni alıcı durumundaki birey, eski alıcı, yeni kaynak durumundaki bireyden gelen bu iletilerle iletişim sürecini kontrol eder, değerlendirmesini yapar. Gelen bu ileti ile ve iletinin verilerin göre iletişim etkinliğini ve iletişimi yeniden düzenler.

«m» bendi ise. «Olayları ve davranışları daima yapıcı bir tenkitle değerlendirir, kanaatlarını medeni bir cesaretle savunur.» derken, bireyin taşınması gereken iletişim sorumluluğuna değinilmektedir.

Etkili iletişim, ancak sorumluluk duygusuna sahip olunarak kurulabilir. Etkili iletişimde birey, kendine, iletiye, araca, kanala ve alıcıya karşı sorumludur. Bu sorumluluk duygusu ile kurulan iletişim etkili olabilir (3).

İLKÖĞRETİM AMAÇLARINDA İLETİŞİM

Türk Milli Eğitim Sisteminin genel amaçları, ilköğretim aşamasında «Kişisel Yönden», «İnsanlık İlişkileri Yönünden», «Ekonomik Hayat Yönünden», «Toplumsal Hayat Yönünden» belirtilen amaçlarla gerçekleştirilmek isteniyor.

(3) Millî Eğitim Bakanlığı, **İlkokul Programı**, (ikinci baskı, İstanbul: 1969), s. 1-2.

Dört başlık altında toplanan ilköğretim amaçlarına iletişime doğrudan ve dolaylı olarak yer verilmiştir.

İlköğretimin bireye «Toplum Hayatı Yönünden» kazandırmayı amaçladığı davranış değişikliklerinde iletişim eğitimine dolaylı olarak yer verilmektedir. Bu madde ve içeriği, bireyi iletişim kurmaya yönelten «aidiyet» ihtiyacına yöneliktir. Ayrıca bu madde «bağımlılık ihtiyacını» da içermektedir. Yine bu maddede, bireyin içinde yaşadığı toplumun, grubun normlarını bilmesi, bu normlara uygun davranarak, topluma ve gruba uyum sağlamasına yönelik amaçlara da yer verilmiştir.

«Toplumsal Hayat» yönünden kazandırılmak istenen davranış özelliklerinin birinci maddesi ve şıkları Aidiyet ve Bağımlılık ihtiyacına yöneliktir.

İkinci madde ise, bireyin içinde yaşadığı toplumun ve grubun normlarına yer vermektedir. Bu normların bireye öğretilmesi ve bireyin bu normları uygulaması, içinde yaşadığı toplum ve grup tarafından benimsenilmesini, kabul edilmesini sağlar. Bu normlara uymayan birey ise, toplum ve grup tarafından dışlanmaktan cezalandırılmaya kadar uzayan bir dizi önlemlerle uyarılır.

«Kişisel Yönden» ve «İnsanlık İlişkileri Yönünden» amaçları belirleyen maddelerde doğrudan iletişime yer verilmiştir.

«Kişisel Yönden» belirlenen amaçta, iletişim sürecinde kaynak ve alıcı durumunda bulunan bireyin kendine ilişkin iletişim eğitimine yer vermektedir.

Birinci madde, iletişimde, sözsüz iletişimde bulunurken dikkat edilmesi gereken unsurlara değiniyor.

Birinci maddenin «a» bendi, «Vücudunu, üstünü, başını ve çevresini temiz tutmayı öğrenir, bunlarla ilgili alışkanlıklar edinir.» derken, sözsüz iletişimde, vücut dili kullanımında etkili olan iletişim simgelerine yer veriliyor.

İkinci madde ise, çevresi ile iletişim içinde olan bireyin bu çevrede kullanılan simgeler sistemini bilmesine yöneliktir.

Dördüncü madde, iletişim biçimlerine ayrılmıştır. «a» bendi, «Türkçeyi doğru ve açık şekilde konuşur, okur ve yazar.» derken, iletişimde kullanılan araca yer vermiştir.

Konuşulan dil bireylerarası iletişimde en çok kullanılan araçtır. İletileri hazırlarken kullanılan bu simgeler sistemini iyi tanımak ve bilmek iletişimin verimini arttıran etkili bir faktördür.

«b» bendi ise, «iyi dinleme alışkanlığı kazanır.» der. Bu bend, gelen iletilerin iyi alınması ve alıcının ikili iletişim kurabilmesi için gereken davranışa yöneliktir.

Bireylerarası iletişimde, konuşulan dil kullanılıyorsa, iletiler ses dalgaları ile yayılır. Birey iyi bir dinleme alışkanlığı kazanmadıysa, kendine yöneltilen bu iletilerin büyük bir çoğunluğunu algılayamayacaktır.

Beşinci madde ise, basılı iletişim araçlarına yöneliktir.

Bu maddenin alt başlıkları, yazılı iletişim ve yazılı iletişim araçlarına yöneliktir. İlk üç alt başlıkta, «... yazılı iletişim araçlarını kullanır...» derken, ikinci başlıkta, harita, şekil gibi yazılı iletişim aracı olan, fakat kodlama sisteminde daha farklı bir simge sistemine yer veren iletişim araçlarına da yer verilmiştir.

Altıncı madde de, iletişimi etkileyen, iletişim sürecinde kaynak veya hedef durumundaki bireye etki eden, sağlıklı düşünme ve iletinin sağlıklı yorumlanmasını amaçlayan düşünce sistemine yöneliktir. Bu sisteme, bireyin kendisi ile kurduğu «içsel iletişim» de diyebiliriz.

«a» bendi, «Doğru hüküm verebilmek için herhangi bir olayı veya durumu, çözülmesi gereken bir problem olarak ele alır.» der. İletişimde bulunan bireyler, iletişimi değerlendirmek zorundadır. İletiyi oluştururken ortamı veya kanal özelliğini gözardı edip, diğer unsurları öne çıkarıp, onlara göre hazırlarsa, ileti amacına ulaşamayacaktır. Bu nedenle etkili iletişimde bulunulmak isteniyorsa, iletişimin tüm öğelerine dikkat edilmelidir.

«b» bendi, «Doğru düşünmeye engel olan peşin hükümlere, delilsiz inançlara, propagandaya, duygu ve heyecanlara kendini kaptırmadan, inceleme, araştırma yollarına başvurulabilir.» der. Sağlıklı ve etkili iletişim kurabilmek için bireyin iletilerini hazırlarken bilimsel temellere dayandırması, inceleme ve araştırma yaparak, ileti hazırladığı konuda bilgi birikimini ve yaşam deneyimini arttırması gerekir. Eğer iletişim eğitiminin amacı, bireye istendik davranışlar kazandırmaksa, bu amaca ulaşabilmek için bireye, bilimsel, nesnel düşünme davranışının öğretilmesi ve kazandırılması gerekir.

«c» bendi, «Vardığı sonucun doğru olup olmadığını denemeye ve kontrol etmeye çalışır.» derken, iletişim sürecinin sağlıklı gelişmesi için, bu süreci sürekli kontrol etmenin önemini belirtiyor. Süreçte oluşan bir değişiklik farkedilmezse, iletişim olumsuz etkilebilir. Ayrıca iletişimin sonucunun kontrol edilmesi, iletişimle arzulanan değişimin hangi ölçüde olduğunu ve değişimin olup olmadığının anlaşılması için gereklidir. İletişimin sonucuna göre birey, bu verilere dayanarak yeni iletiler gönderecektir.

Yedinci madde ise, bireyi iletişim kurmaya sevk eden, «aidiyet ve bağımlılık ihtiyacı»na yöneliktir.

Dokuzuncu maddede iletişimin birtürü olan güzel sanatlar etkinlikleri yer alır.

Güzel sanatlar alanında ortaya çıkan her ürün, sanatçının, topluma, gruba ve bireye yolladığı iletidir (4).

İLKÖĞRETİM OKULLARI TÜRKÇE EĞİTİM PROGRAMLARINDA İLETİŞİM

İyi bir iletişim sağlanabilmesi için, iletiyi yollarken seçilen kodlamanın, kaynak tarafından iyi bilinmesi gereklidir. Eğer kodlarken kullanılan semboller iyi bilinmiyorsa, iletişimle sağlanmak istenen amaç gerçekleşmiyebilir. Bireyler iletişimde bulunurken genel olarak sözlü ve yazılı dili kullanırlar. Bu nedenle dil, iletişimde kullanılan en yaygın araçtır. İletişimde bu denli etkin kullanılan dili tüm özellikleriyle bilmek, etkili iletişimde bulunmak isteyen bireyler için gereklidir.

İlkokullarda dersler mihver dersler, ifade ve beceri dersleri olarak ikiye ayrılır. İfade ve beceri dersleri içinde Türkçe dersi de bulunmaktadır. 1982 Anayasası'na göre Türkiye'nin resmi dili Türkçe'dir. Bu nedenle, tüm öğretim kurumlarında zorunlu olan Türkçe dersi, aynı zamanda bir iletişim eğitimi dersidir de. İlköğretim okullarının programı incelendiğinde, bu programla sağlanmak istenen tüm amaçların, etkili iletişim kurabilmek için gerekli olan şartlar olduğu görülmektedir.

İlköğretim okullarında Türkçe öğretiminin amaçları sıralanırken, birinci amaçta öğrenciye alıcı rolünün kazandırılması vurgulanmaktadır.

(4) Millî Eğitim Bakanlığı, A.g.e., s. 3-8.

Bireyler yaşamları boyunca çeşitli iletiler alırlar. Bu iletilerin kimi görsel, kimi sözel, kimi de yazınsal biçimdedir. İlkokul çocuğu bu yaşlarda, bu ileti türleri karşısında edineceği alıcı tavrını öğrenmeye başlamalıdır. Yani bu ileti türleri karşısında alıcı olarak öğrenmesi gereken davranış değişikliğini öğrenmeye başlamalıdır. Böylece yaşamı boyunca, iyi bir alıcı olacak, kendine yöneltilen mesajları, en az anlam kaybıyla alabilecektir.

İkinci madde ise, öğrencide kaynak rolünün kazandırılmasına değiniliyor.

Alıcı konumundaki birey çeşitli iletişim araçları yoluyla kendine ulaşan bilgileri, mesajları anlamlandırdıktan sonra, beyinde özümleyip sentez ederek, kendi iletilerini oluşturmakta, yani kaynak konumuna geçmektedir. Bu nedenle ilkokul, öğrencilere doğru kaynak rolünün gerektirdiği davranış değişikliğinin oluşturulmasında temeldir.

Üçüncü madde ise, iletişimde kullanılan dili tanımaya yönelik bir maddedir.

Bu madde iletişimde kullanılan dilin, verimli biçimde kullanılabilmesi için, sevilmesine, kurallarının bilinmesine ve alıcı konumundaki öğrencilerin, dili gelişim süreçlerine uygun olarak bilinçle özenle ve güvenle kullanmaları amacına yöneliktir.

Dördüncü madde ise sözel ve yazılı iletişime yönelik bir maddedir.

Etkili iletişimde bulunabilmek için, gelen iletileri dinlemek şarttır. Dinlemek herkesin yaptığını sandığı ama çoğunluğun tam anlamıyla yapamadığı pasif bir iletişim etkinliğidir. Verimli bir dinleme davranışının kazanılmaması sonucu, iletişimde istenen sonuca ulaşmak oldukça zordur.

Öğrenciye okuma alışkanlığının ve zevkinin kazandırılması, bireyin gelecekte yazılı iletişimden verimli bir şekilde yararlanmasına yardımcı olacaktır. Çünkü yazılı iletişim bireylerin yaşamları boyunca karşılaştıkları bir iletişim türüdür.

Beşinci maddede de iletişimde kullanılan dilin kapasitesi vurgulanmaktadır.

Bu madde, iletişimde kullanılan dilin, kelime sayısının artırılması, böylelikle aracın kapasitesinin yükseltilmesinin sağlanmasını amaçlıyor. Dilin kapasitesinin yükseltilmesiyle iletişimin verimi de yükselecek, etkili ve verimli iletişim kurulabilecektir.

Altıncı madde ise, bireyi iletişim kurmaya yönelten aidiyet ihtiyacına yer veren bir maddedir.

Yedinci madde ise, izafet çerçevesine yer veriyor.

Birey içinde bulunduğu toplumu tanıyarak, kültürel değerlerini bilerek izafet çerçevesini oluşturur. Böylece iletişimde bulunurken, ortak değerleri kullandığı için, etkili iletişim kurabilir. Yolladığı ileti en az anlam kaybı ile alıcıya ulaşır.

Sekizinci madde de ise, kaynak ve alıcı konumunda bulunan bireyin özelliklerine değiniliyor.

Bu maddede bireyde yaratılmak istenen davranış değişiklikleri, iyi bir iletişimcide bulunması gereken, iletişim davranışları vurgulanmaktadır (5).

İLKÖĞRETİM OKULLARININ III. SINIFLARIN TÜRKÇE PROGRAMLARINDA İLETİŞİM

ANLAMA

Anlama başlığı altında öğrenciye kazandırılmak istenen, alıcı davranış özellikleri tanımlanıyor.

Programın birinci, ikinci, üçüncü maddeleri, öğrencinin alıcı rolüne ilişkin maddeler.

Birinci maddede öğrencinin sözel iletişim etkinliğinde oynayacağı alıcı rolü tanımlanmaktadır. Kendine yöneltilen ve kapasitesine uygun sözlü iletişimi dinleyebilme, yine kendi kapasitesine uygun olay, film vb. görsel, sözel yanı olan iletişim etkinliklerini izleme beceri ve alışkanlığını kazanmaya yani bu iletişim etkinliklerine uygun alıcı rol ve davranışlarını kazandırmaya yönelik bir maddedir.

İkinci madde yazılı iletişim araçlarından yararlanabilmesi için gerekli olan alıcı rolüne değinen bir maddedir.

Bu madde yazılı iletişim araçlarından yararlanırken, öğrencinin alıcı rolünün gerektirdiği okuma davranışının iyi yönde geliştirilmesine yöneliktir.

(5) Millî Eğitim ve Gençlik Spor Bakanlığı, *İlkokul Programı*, (İstanbul: 1988), s. 203.

Üçüncü madde ise yine öğrencinin çeşitli iletişim etkinliklerinde oynayacağı alıcı rolünün gerektirdiği davranış değişikliklerine değiniyor ve öğrencinin içsel iletişimi ile ilgilidir.

Bu madde ile öğrenciye dinleyerek, okuyarak ve izleyerek, alıcı olarak katıldığı iletişim etkinliklerini doğru olarak anlama ve yorumlama yeteneğinin kazandırılması amaçlanmaktadır. Anlama ve yorumlama, alıcının kafasının içinde geçen iletişim bölümüdür. bir içsel iletişimdir. Bu nedenle bu madde içsel iletişimin sağlıklı yapılandırılmasını da kapsayan bir maddedir.

Dördüncü madde aracın ve alıcının kapasitesine yönelik bir maddedir.

Öğrenci düzeyinin gerektirdiği sözcük kapasitesine sahip olmasıdır ki aracı yeterince verimli bir şekilde kullanabilsin.

Beşinci madde ise yazılı iletişim araçlarının bulunduğu, iletişim ortamlarının kullanılmasına değinen bir maddedir.

Bu maddede adı geçen kütüphaneler birer iletişim ortamıdır. Öğrencinin alıcı rolünün gerektirdiği davranışları tam olarak uygulayabilmesi için bu ortamları tanımalı ve nasıl davranması gerektiğini bilmesi gerekmektedir. Böylelikle bu ortamlardan verimli olarak yararlanabilir. Alıcı rolünü oynarken değişik kaynaklardan yararlanmayı bilmesi iletişimin verimini ve etkisini arttıracaktır.

Altıncı madde yine öğrenciye kazandırılmak istenen alıcı rolüne ve bu rol sonucu kaynak rolünü oynayabilmesi için, bu role hazırlanmasına yönelik bir maddedir.

Bu maddede öğrencinin dinleyerek, okuyarak, izleyerek alıcı rolünün gerektirdiği davranışları öğrenmesi amaçlanmaktadır. Bu davranışlarla çevresini tanıyarak, kaynak rolüne, geçmesi için öğrenci hazırlanmaktadır (6).

Öğrencilerin Kazanacakları Davranışlar.

Üçüncü sınıfta Türkçe dersi ile öğrencilere kazandırılmak istenen iletişim davranışları «Dinleme ve İzleme Tekniği Bakımından», «Okuma Tekniği Bakımından» ve «Anlama Tekniği Bakımından» olmak üzere üç başlık altında toplanmıştır. Bu üç başlık ile öğrenciye

(6) Milli Eğitim ve Gençlik Spor Bakanlığı, A.g.e., s. 211-212.

kazandırılacak davranışlar, «Dinleme ve İzleme Tekniği Bakımından» ve «Okuma Tekniği Bakımından» ile alıcı davranış özellikleri, «Anlama Tekniği Bakımından» ile de öğrencinin alıcı rolünün gerektirdiği davranışları öğrenip öğrenmediğinin saptanması ve kaynak rolüne hazırlanması amaçlanmaktadır.

Dinleme ve İzleme Tekniği Bakımından

Birinci ve ikinci maddede, alıcı rolündeki öğrencinin fiziksel davranışlarına değinilmektedir.

Üçüncü madde kaynak rolündeki öğretmenin iletilerini dinleyebilme davranışına yöneliktir.

Dördüncü madde ise, bir kaynak ile başka bir alıcının arasında geçen iletişimi dinleyip, izleyebilme davranışına yöneliktir.

Beşinci madde, bir kaynağın iletisini dinlerken bulunması gereken davranışlara yöneliktir. Eğer öğrenci bu davranış özelliklerini geliştiremezse, iletişim süreci kopacaktır. İletişim sürecinin kopması da alıcının zararına olacaktır.

Altıncı madde ise, çeşitli iletişim araçlarının kanalı ile alıcıya ulaşan sözlü iletişimi, ama belli bir süre ile sınırlandırılan iletişimi, dinleyebilmesine değiniliyor. Bu yaş grubundaki öğrenciler, alıcı rolünü en etkin olarak belirlenen süre içinde oynayabilmektedirler.

Yedinci maddede, bir kişinin sözlü iletişime çevirdiği, öğrencinin düzeyine uygun yazılı iletişime yöneliktir.

Sekizinci madde ise, öğrencinin düzeyine uygun, belli bir süre ile sınırlı görsel ve sözel iletişim etkinliğine yöneliktir. Öğrenci bu türdeki bir iletişim etkinliğinde, belirlenen süre içinde etkili olarak alıcı davranış özelliklerinde bulunabilmektedir.

Dokuzuncu madde ise, iletişim araçlarını çevresini rahatsız etmeden kullanabilme davranışını geliştirmeye yönelik olan bir maddedir.

Okuma Tekniği Bakımından

Okuma tekniği bakımından öğrencide geliştirilmek istenen davranış özellikleri genellikle alıcı davranış özellikleridir, birkaç maddede de öğrenciye kaynak davranış özelliklerinin kazandırılması amaçlanmaktadır.

Birinci maddede, alıcı rolündeki öğrencinin okuma davranışında bulunurken, uyması gereken fiziksel davranış özelliklerine yer verilmektedir.

İkinci ve onüçüncü maddeler ise, iletişim araçlarını kullanma tekniklerine yöneliktir. İletişim araçlarını kullanırken, amaçlanan davranışları öğrenip, uygulayan öğrenciler, aracı en verimli, etkili ve temiz biçimde kullanacaklardır. Aynı zamanda öğrencinin araca karşı sorumlu ve saygılı davranması da sağlanmış olacaktır.

Üçüncü ve dördüncü maddeler ise, öğrencinin kaynak rolünü oynarken sesini ve vücudunu uygun bir biçimde kullanarak, alıcıların iletiyi anlamalarını kolaylaştıracak fiziksel davranışlarına yöneliktir.

Beşinci madde ise, sessiz okuma tekniğine ayrılmıştır. Sessiz okuma tekniğini iyi bilen bir öğrenci, sessiz okumadan daha verimli biçimde yararlanacaktır.

Altıncı ve yedinci maddeler öğrenciye kaynak rolünü oynatan maddelerdir. Bu maddeler, öğrenci kaynak konumundayken, iletişimin daha da anlaşılabilir olması için dikkat etmesi gereken davranış özelliklerini içeren maddelerdir.

Sekizinci madde ise, iletişim araçlarının çeşitlendirilmesine ve okuma etkinliğine yönelik bir maddedir. Çeşitli iletişim araçlarından yararlanan birey, farklı kaynaklardan gelen iletileri ayrı ayrı değerlendirecek, tek yanlı bir iletişim etkinliğinin alıcısı olma konumundan kurtulacak, farklı görüş ve değerlendirmeleri de değerlendirebilecektir.

Dokuzuncu, onbeşinci ve onaltıncı maddeler de, öğrencinin çeşitli kaynaklardan yararlanmasına yönelik maddelerdir. Öğrenci çeşitli ve farklı kaynaklardan yararlanarak, çeşitli iletiler olarak kaynak çoğulculuğuna yönelecektir.

Onuncu madde ise, gelecekte kaynak konumunda olacak öğrenciye kullandığı yazılı kaynağı, doğru olarak tanıması ve tanıtması için, kaynakça çıkarabilme davranışını kazandırmayı amaçlayan bir maddedir.

Onbirinci madde kaynak konumundaki öğrencinin, yazılı iletişim araçlarından yararlanırken, okuma hızını, anlama kapasitesini arttırmayı amaçlayan bir maddedir.

Onikinci maddede ise okuma tekniği verilerek, alıcı konumundaki öğrencinin, etkin, verimli ve hızlı okuma alışkanlığını kazan-

ması amaçlanmıştır. Ayrıca hızlı ve verimli okuyabilen öğrencinin kapasitesi de artacaktır.

Anlama Tekniği Bakımından.

Birinci madde, öğrencinin görsel iletileri anlayıp, uygun bir şekilde yorumlanmasına yöneliktir. Anlatma olayına yer verilmediği için öğrenci hala alıcı konumundadır.

İkinci madde ise, alıcı olarak kendine ulaşan iletilerin içeriklerini bozmadan anlayabilmesine ilişkindir.

Üçüncü madde ise, alıcı olarak kendine ulaşan iletilerin içeriklerini çözümleyerek, bu iletilere uygun başlıklar verebilmesine yöneliktir. Bu madde ile açık olmasa bile öğrenciye kaynak rolü verilmektedir.

Dördüncü madde ile, belli bir süre içinde kendisine ulaşan iletinin içerik analizini yapabilecek düzeye getirilmesi hedeflenmektedir (7).

ANLATIM

Anlatım başlığı altında öğrenciye kazandırılmak istenen kaynak davranış özellikleri vurgulanmaktadır.

Özel Amaçlar

Birinci madde öğrencinin kaynak rolünderken, kendisi, ailesi, yakın çevresi ile ilgili formal bilgileri iletebilme davranışına yöneliktir.

İkinci madde ise, kaynak olarak iletisini hazırlarken geri beslemeyi alabilme ve kendine yönelttiler soruları doğru olarak cevaplayabilme davranışına değinilmektedir.

Üçüncü madde de, alıcı olarak kendisine ulaşan, düzeyine uygun iletileri kaynak olarak aktarabilmesine yer verilmektedir.

Dördüncü maddede, kaynak olarak bir grup önünde, grupla iletişim kurabilmesine değinilmektedir.

Beşinci madde, öğrencinin iletişimde kullandığı aracın özelliklerini, düzeyine göre öğrenmesine ve tanımasına yöneliktir.

(7) Milli Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığı, A.g.e., s. 212-215.

Altıncı madde, grup içi iletişime değinmiştir.

Anlatım başlığı altında üçüncü sınıf öğrencilerinde geliştirilmek istenen iletişimci davranışları «Sözlü» ve «Yazılı» olmak üzere ikiye ayırmıştır (8).

Sözlü Anlatım

Sözlü anlatım başlığı altında öğrenciye kazandırılmak istenen kaynak rolü, sözlü iletişimde bulunan kaynağın rolüdür.

Bu başlık altındaki maddelerden bir, üç, altı ve yedinci maddeler, öğrenci alıcı rolünderken, çeşitli iletişim araçlarından ve ortamlarından gelen iletileri değerlendirip, yeni ileti hazırlayarak, kaynak konumuna geçmesine yönelik maddelerdir.

İkinci ve sekizinci maddeler, başka bir kaynaktan gelen iletiyi anlayıp, yeniden kodlayarak, yani kaynak konumuna geçerek iletebilmesine yönelik maddelerdir. İkinci maddede kaynağın kapasitesine değinilmiş, sekizinci maddede ise kaynağın bilgi çeşitlemesine değinilmiştir.

Dokuz, on ve onbirinci maddeler ise, kaynak rolü benimsetilmek istenen öğrencinin, çeşitli iletişim ortamlarında iletişimde bulunmasına ve iletişimde bulunurken uyması gereken davranış özelliklerine yöneliktir.

Yazılı Anlatım

Yazılı anlatımda ise, yazınsal iletişimde kaynak rolünün gerektirdiği davranış değişikliklerine yer verilmektedir.

Birinci, üçüncü ve dördüncü maddeler, çeşitli iletişim araçlarında ve ortamlarında alıcı rolündeki öğrenciye gelen iletilerin, öğrenci tarafından anlamlandırılıp yorumlanarak, kaynak olarak yazılı biçimde ifade edilmesine yönelik maddelerdir.

İkinci ve beşinci maddeler ise, bir başka kaynaktan gelen iletinin, öğrenci tarafından alınıp, yorumlanarak, kaynak olarak yazılı biçimde ifade edilebilmesini içermektedir.

Beşinci ve yedinci maddeler ise, iletişim aracının verimli kullanılabilmesi için, aracın özelliğinin ve tekniğinin bilinmesine ve uygulanmasına değinen maddelerdir (9).

(8) Milli Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığı, A.g.e., s. 221.

(9) Milli Eğitim ve Gençlik Spor Bakanlığı, A.g.e., s. 222-223.

DİL BİLGİSİ

Bu başlık iletişimde kullanılan aracın, verimli ve etkili kullanılabilmesi için, aracın tanınmasına, özelliklerinin öğrenilmesine yöneliktir.

Bu başlık altında öğrenciye hem kaynak, hem de alıcı rolü oynarken kullandığı araç tanıtılıp, özellikleri, kuralları, öğrencinin düzeyine göre öğretilmesi amaçlanmaktadır. Böylelikle aracı tanıyarak, bilerek daha verimli şekilde kullanabilme özelliğini kazanacaktır. Ayrıca öğrenci aracı tanıdıkça ona olan saygısı ve sorumluluğu artacaktır (10).

YAZI

Bu başlık altında öğrenciye yazınsal iletişimde kaynak ve alıcı rolü oynarken, yazınsal iletişimde bulunurken kullandığı aracın tanınmasına ve bilinmesine ilişkin açıklamalar bulunmaktadır.

Amaçlar

Yazınsal iletişimde bulunurken, okunaklı ve düzenli kullanılan araç iletinin anlaşılabilirliğini arttıracaktır. Birinci madde bu nedenle iletişim aracının biçimine ilişkindir.

İkinci madde ise, yazınsal iletişimde bulunurken, öğrencide geliştirilmesi gereken fiziksel davranışlara yer verilmektedir.

Üçüncü madde ise iyi yazma alışkanlığı kazanarak bu alışkanlıkla, güzelliklere ve diğer sanatsal yazılara karşı da ilgi uyandırmayı amaçlamaktadır.

Dördüncü madde ise, öğrenci kaynak olarak kendinin alıcı olarak arkadaşlarının yazınsal iletişimde kullandığı araçta en iyiye ulaşabilmek için, hataları görme ve düzeltebilme davranışının kazandırılmasına yöneliktir.

Açıklamalar

Bu kısımdaki maddeler gruplar halinde toplanabilmektedir.

İlk onüç madde, bir iletişim aracı olan yazının, kurallarına uygun olarak yazılmasına ve güzel yazma alışkanlığının yerleştirilme-

(10) Milli Eğitim ve Gençlik Spor Bakanlığı, A.g.e., s. 227-229.

sine değinen maddelerdir. Bu maddelerin hepsinde öğrenciye yazınsal iletişimde kaynak rolü oynatılmaktadır. İyi, güzel ve kurallarına uygun bir yazı ile yazılan ileti, alıcı tarafından anlamından az şey yitirerek alınacağı düşünülürse, bu maddelerin önemi daha açık olarak ortaya çıkar.

Onbirinci madde, öğrencinin hem kaynak, hem de alıcı rolüne ilişkindir. Kendi yazısı ile kaynak, başka yazıları okunken alıcı rolündedir.

Öndördüncü ve onbeşinci maddeler ise, yazınsal iletişimde bulunurken, kullanılan kağıt, kalem gibi araçların dikkatli ve özenli kullanılması alışkanlığının geliştirilmesine yönelik maddelerdir. Ayrıca yazı yazmadan önce öğrencinin plan yaparak, iletisini kafasında düzenliyerek kağıda geçirmesi gerekliliğine de yer verilmektedir. Özellikle çocukta sistemli düşünme ve yazma davranışı gelişecektir.

Onyedinci ve onsekizinci maddeler ise, bu derste ana kaynak olan öğretmene yönelik maddelerdir.

Onyedinci madde, öğretmenin yazıyı, gerektirdiği davranış ve beceri özelliklerini öğretirken, öğrenciye yönelttiği iletinin dozuna ilişkindir. Çok verilen yazı ödevleri, çok yüklü dozlarda ve yoğunlukta verilen iletiler, alıcı konumundaki öğrenciyi sıkacak, dersten soğutacak ve giderek bıktıracaktır.

Onsekizinci madde ise güzel yazıların ödüllendirilip, öğrencinin özendirilmesine yönelik bir maddedir.

Ondokuz, yirmi, yirmibir ve yirmiikinci maddeler, öğrencinin yazınsal iletişimde bulunurken, kazanması gereken fiziksel davranışlarına ilişkin maddelerdir.

Yirmiüçüncü madde öğrencilerin kendilerini, arkadaşlarını eleştirebilmek ve böylece hatalarını iletişim süreci içinde düzeltmelerini amaçlayan maddedir.

Yirmidördüncü madde ise, alıcı konumunda bulunan öğrencinin çeşitli iletişim kaynak ve araçlarından gelen iletileri yazabilmesine ilişkin bir maddedir.

Yirmiyedinci madde ise, kaynak konumunda olan öğretmenin, örnek kişiliğine yer veren bir maddedir. Öğretmen, alıcı konumundaki öğrencilerin kendilerine örnek seçtiği kişidir. Bu nedenle öğretmen, öğrencileri ile iletişimde bulunurken, örnek davranmak zorundadır.

Ders Araç ve Gereçleri

Birinci madde öğrencilerin yazınsal iletişim aracı olan yazıyı bilinçli olarak öğrenmelerini amaçlayan bir maddedir. Bu nedenle yazı dersinde kullanılacak defterler, amaçları, işlevleri ve öğrenmeye katkıları tanımlanmıştır.

Diğer tüm maddeler, ders aracı olan kalem, kağıt ve tebeşire ayrılmıştır.

İletişimde bulunurken, özellikle yazılı iletişimde iletiyi taşıyan kağıt, iletinin yazıldığı kalem de önemlidir. Kötü bir kalemle, kötü bir kağıda yazılı ileti, anlamını yitirebilir.

Ders Araçları

Birinci madde, yazınsal iletişim aracı olan yazının temel kuralları ve biçimleri üzerinde durulmaktadır.

İkinci madde ise yazının yazıldığı kağıt alanının kullanılması alışkanlığının yerleştirilmesine yönelik olan bir maddedir.

Üçüncü madde, yazı aracılığıyla çocukta yaratıcılığın geliştirilmesi, taklitçiliğin önlenmesini amaçlamaktadır.

Dördüncü madde ise iletişim aracı olan yazının güzelleştirilmesine yöneliktir. Bu amacı gerçekleştirmek için yapılacak düzeltmelerin, iletisinin dozu ve süresi önemlidir. Aşırıya gidildiği zaman bıkkınlık yaratılabilir.

Beşinci madde ise, çocuğa başka yazılı iletileri okuyabilme, yazılı iletişimde alıcı davranışlarının geliştirilmesine ilişkin maddelerdir (11).

İLKOKUL III. SINIFININ TÜRKÇE DERS KİTABININ İLETİŞİM EĞİTİMİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Kitabın ilk beş sayfası İstiklal Marş'ına, Türkiye Haritasına, İlkokul Andına ve Atatürk portresine ayrılmıştır.

Bunlarla öğrenciye iletişimin temel dürtüsü olan aidiyet ve bağlılık ihtiyacı verilmek istenmektedir.

(11) Millî Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığı, A.g.e., s. 232-237.

Daha sonraki sayfada açıklamalar bulunmaktadır. Açıklamalar, alıcı rolündeki öğrenciye değil, kaynak rolündeki öğretmene yöneliktir. Bu kitap öğrenci tarafından kullanılmaktadır. Öğrenciye yönelik olmayan açıklamaların burada bulunmaması gerekmektedir.

Kitabın yedinci ve sekizinci sayfası içindekiler kısmına ayrılmıştır. Burada parça isimleri, yazar adları ve sayfa numaraları bulunmaktadır. İçindekiler kısmı, yazınsal iletişim aracı olan kitapta bulunması gereken bir kısımdır.

Kitaptaki parçalar şiir ve düz yazıdan seçilmiştir. Düz yazıların uzunlukları değişmekte, kimi düz yazı onyedici cümle, kimi düz yazı otuz cümledir. Kitabın başındaki düz yazılar daha kısa, ilerledikçe yazılar daha uzundur. Cümle sayısı ise böyle bir sıra izlememektedir.

Şiirler genellikle dört mısra ile sınırlıdır, kitabın sonlarına doğru mısra sayısı beşe çıkmaktadır.

Parçaların anlatımı sade ve açıktır. Belirli haftalarda, o hafta ile ilgili parçalar seçilmiş, her okuma parçası, mutlaka resimle de anlatılmaya çalışılmıştır.

Seçilen parçaların altında yazarların adı, nereden alındığı verilmiş, kısaltma yapıldıysa belirtilmiştir.

Her parçadan sonra, o parça ile ilgili çalışmalar bulunmaktadır. Bu çalışmalar «Kelimelerin Dili», «Okuduğumuzu Anladık mı? Cevap Verelim», «Güzel Türkçemiz» ve «Düşünelim, Anlatalım, Yazalım» başlıkları altında parçanın anlaşılıp anlaşılmadığını ölçülmeye çalışılmıştır.

«Kelimelerin Dili» iletişim aracının tanınmasına yöneliktir. Bu bölümde, sözcüklerin tanımlarına yer verilmektedir.

«Okuduğumuzu Anladık mı? Cevap Verelim» başlığı öğrenciye alıcı rolünün gerektirdiği davranışların geliştirilip geliştirilmediğini ölçmeye yöneliktir. Bu başlık altındaki sorularla öğrencinin parçayı anlayıp anlamadığını ölçmeyi amaçlamaktadır.

«Güzel Türkçemiz» ise öğrenciye kaynak rolünü oynatmayı amaçlamaktadır. Bu başlık altında öğrenciye kaynak rolünün gerektirdiği davranışlar kazandırılmak istenmektedir. Öğrenci araştırma yapmaya yönlendirilmek istenmektedir. Ayrıca dilin kurallarına ilişkin açıklamalar da bulunmaktadır.

«Düşünelim, Anlatalım, Yazalım» başlığı ile de öğrenciye yine kaynak rolü oynatılmak isteniyor. Bu başlık ile öğrenciye hem sözlü iletişimde, hem de yazılı iletişimde kaynak rolü oynatılmaktadır. Ayrıca çeşitli konular verilerek grup içi ve topluluk önünde kaynak kişilik oluşturması istenmektedir. Yine bu başlık altında çeşitli resimler verilerek, öğrencinin bunları anlatması amaçlanmıştır.

Kitapta her onaltı parçadan sonra test verilerek ölçme ve değerlendirme yapılmıştır. Yalnız testlerin yanıtlarına kitapta yer verilmiştir.

Kitabın sonunda oldukça dar kapsamlı sözlük kısmı da bulunmaktadır.

Kitap birinci hamur kağıda basılmış, renk kullanılmıştır.

İlkokullarda okutulan ders kitabı Milli Eğitimin, İlköğretimin ve Türkçe dersinin amaçlarına uygun olarak hazırlanmıştır. Öğrencide geliştirilmek istenen davranış özelliklerine uygun hazırlanmıştır. Kitabın fiziksel görünümü oldukça iyidir. Parçalardaki ve parçaların anlaşılabilirliğini ölçmeyi amaçlayan kısımlardaki soruların kelime sayısı, amaçlara uygundur. Aynı uygunluk seçilen parçalarda da vardır. Resimler güzel ve özenli hazırlanmış, öğrencinin anlaması için uygun düzenlenmiştir.

Fakat öğrenciye yönelik bir kitapta, öğretmenlere yönelik uyarıların bulunması hatalıdır. Ayrıca kitapta verilen testlerin yanıtlarında kitapta bulunması da hatalı bir yöntemdir. Öğrenci kolaycılığa yönelebilir. Sözlük kısmının da kitapta bulunması, çocukta bu başvuru kaynağını kullanmasına ve kullanma alışkanlığının gelişmesine engel olabilir.

Kitapta her şey belli kurallarla sınırlandırılmakta ve öğrenciye aktif olarak derse katılma fırsatı fazla tanınmamaktadır.

Kitapta seçilen parçalar alıntıysa, kitap ve yazar adı verilerek kullanılması iletişim eğitimi açısından olumlu bir yöntemdir. Fakat alıntılarda kısaltmalar iyi yapılmamış, kimi kısaltmalar sonucu parçanın bütünlüğü bozulmuştur (12).

(12) Milli Eğitim Bakanlığı Devlet Kitapları, **İlkokul Türkçe Ders Kitabı**, (Yayın No. 989, Ders Kitapları Dizisi: 321, Ankara: 1990).

İLKOKUL III. SINIFINDA TÜRKÇE DERSİNDE KULLANILAN DERGİLERİN İLETİŞİM EĞİTİMİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

İncelenen ilkokulun III. sınıfında Türkçe dersinde Tombul Dergi ve Özgün Ünite Dergisi kullanılmaktadır.

Tombul dergi bir ders yılı süresince dokuz sayı olarak çıkmıştır. Dergide Türkçe ve Matematik derslerine yer verilmiştir.

Türkçe dersi ile ilgili olarak seçilen parçalar düz yazı ve şiirden oluşmaktadır.

Parçalar haftalarla ilgili seçilmiş, fakat arada serbest seçilmiş metinlerde bulunmaktadır.

Parçalardan sonra parçanın anlaşılıp anlaşılmadığını ölçmek için, öğrenciye çeşitli başlıklar altında sorular yöneltilmiştir.

«Kelime Hazinesini Zenginleştirelim» başlığı, iletişim aracı olan dilin kapasitesini arttırmaya yöneliktir. Bu bölümde birtek sözcük tanımı verilmiş, daha sonra en fazla on kadar sözcüğün tanımının bulunması öğrenciden istenerek, araştırmaya yöneltilmiştir. Ayrıca anlamı bulunması istenen bu sözcüklerin birer cümlede kullanılması istenerek, sözcüğün alıcının kafasında somutlaştırılması amaçlanmıştır.

«Okuduğumuzu Anladık mı?» başlığı ile öğrenciye hem kaynak, hem de alıcı rolü oynatılmaktadır. Bu başlık altında çocukların, önce okuduğu parçanın anlatılması istenerek, çocuğun alıcı davranış özelliklerini geliştirip geliştirmedığı anlaşılacak istenmiştir. Eğer çocuk alıcı davranış özelliklerini geliştirdiyse, parçanın iletişimini anlamış olacaktır Daha sonra anlatarak kaynak konumuna geçmektedir.

«Dil Yeteneğimizi Geliştirelim» bölümü ise çocuğa alıcı rolünü oynatan, aynı zamanda aracın kurallarını öğreten bir bölümdür.

«Şunları Yapınız» başlığı ile de çocuğa kaynak rolü oynatılmaktadır. Çünkü çocuğa rol oynatırken, kimi zaman sözlü iletişimde bulunması istenmektedir. Ayrıca çocuktan çevresini gözlemesi istenerek, çocuk araştırmacılığa yönlendirilmektedir.

Dergide konularla ilgili renk kullanılmış, fakat fazla renklendirilmemiştir. Dergi samanlı kağıda basılmıştır.

Derginin Türkçe kısmında «Eğlence Sayfası»da bulunmaktadır. Bu sayfada, fıkralar, bilmece, deyişler, şiirler ve çeşitli sözcük

oyunları ile çocuğa aracın sevdirmesi amaçlanmaktadır. Yine türkçe bölümünün sonunda, dergideki konularla ilgili test bulunmaktadır. Testin bulunduğu sayfa, dergi öğrenciye dağıtılmadan koparılarak, daha sonra test uygulanmaktadır (13).

Üçüncü sınıf öğrencilerinin kullandığı bir diğer kaynak dergi de Özgün Ünite Dergisidir. Bu dergi yıl boyunca sekiz sayı çıkmıştır.

Derginin her sayısında, «Hayat Bilgisi», «Belirli Gün ve Haftalar», «Türkçe», «Matematik», «Resim-iş», «Müzik» ve «Beden Eğitimi» dersleri bulunmaktadır.

Derginin türkçe bölümünün başında «Kazanacağımız Davranışlar» başlığı altında, «Anlama, Anlatım, Dilbilgisi ve Yazı» bölümleri ile çocukta yaratılmak istenen iletişim davranışlarına yer verilmektedir.

Dergide seçilen okuma parçaları genellikle düz yazı biçimindedir. Şiire çok az yer ayrılmıştır. Anlama başlığı altında, çocuğa yöneltilen sorular, çocuğu alıcı davranışına yöneltilmektedir. Yazılı ve sözlü olarak, çocuğa ulaşan iletileri anlayabilmiş mi? Bunun gerektirdiği alıcı davranış özelliklerini geliştirebilmiş mi? Bu soruların yanıtını, parça ile ilgili soruları çocuğa yönelterek bulmak istemektedirler.

Anlatım bölümünde ise çocuğa sözlü ve yazınsal iletişimde kaynak rolü oynatılmaktadır. Parça ile veya parçanın konusu ile ilgili olarak çocuğa sorular yönelterek veya konu vererek kaynaklık yapması amaçlanmaktadır.

Dilbilgisi bölümü ile de çocuğa iletişim aracının kurallarının öğretilmesi amaçlanmaktadır. Bunu gerçekleştirmek için çocuğa sorular yöneltilerek, araştırma yapması istenmektedir. Yöneltilen sorular, çocuğu kural ezberlemeye değil araştırma yapmaya yöneltecek biçimde hazırlanmıştır. Kuralın öğrenciye sezdirilip, ezberlenmeden, özümленerek öğretilmesi amaçlanmıştır.

Ayrıca bu bölümlerin içinde olduğu kısımda «Kendinize Sorunuz», «Birlikte Düşününüz», «Nasıl Okuyalım?» «Doğru Okuyalım» başlıkları ile öğrencinin kendisini sorgulaması sağlanmak istenmiştir. Öğrenci, derginin başında yazılı olarak belirtilmiş olan davranışları kazanıp kazanmadığını ölçebilmektedir.

(13) Osman Tombul, Aytekin Tombul ve diğerleri (Yayın Kurulu). **Tombul Türkçe-Matematik Dergileri**, (İstanbul: Tombul Yayınevi), 1992.

Yazı öğretimine ayrılan kısımda, önce öğrenciye daha önceki sınıflarda öğretilen davranışlar anımsatılmaktadır. Daha sonra öğretilmesi gereken kural varsa, öğretilerek, uygulama yapması sağlanmaktadır. Bu uygulamaların sınıf ortamında tartışılması ve hataların birlikte bulunması istenmektedir.

Dergi samanlı kağıda basılmış, konu ile ilgili resimler kullanılmıştır. Resimler renkli olarak basılmıştır. «Anlama, Anlatım, Dilbilgisi» kısımlarının başlıkları kırmızı şeritin içine alınmıştır. «Kendinize Sorun» gibi öğrencinin kendini ölçmesini amaçlayan bölümler ise tamamen sarı zemine çerçevelenerek basılmıştır.

Bu dergide de diğer dergide olduğu gibi Türkçe bölümünün sonunda test bulunmaktadır. Bu test öğrenciye dergi verilmeden önce kopartılarak uygulama sırasında öğrenciye verilmektedir (14).

İlkokul III. sınıfların Türkçe dersinde okutulan iki derginin dersin temel kaynağı olan Türkçe kitabına yardımcı kaynaklık etmesi gereklidir. Fakat dergiler derste yardımcı kaynak olarak değil asıl kaynak kadar etkin bir şekilde kullanılmaktadır.

Dergilerin Türkçe bölümü Milli Eğitimin, İlköğretimin, Türkçe dersinin ilköğretim programının amaçlarına uygun şekilde hazırlanmıştır. Programla dergiler bütünlük içindedir.

Dergilerde parçaların anlaşılıp anlaşılmadığını ölçmeyi amaçlayan kısımlar programa uygun olarak «Anlama, Anlatım, Dilbilgisi ve Yazı» bölümlerinden oluşmaktadır. Tombul dergide yazı kısmı bulunmaktadır. Bu kısımlarda öğrenciye alıcı ve kaynak rolü oynatılmakta, ayrıca öğrenciye dilbilgisi kısmında aracın öğretilip sevdirmesi amaçlanmaktadır.

Dergilerde resim kullanımı da İlköğretim Programının amaçları doğrultusundadır.

Dergilerde, öğrencilere daha aktif olma şansı tanınmaktadır. Çocuklar araştırmaya yöneltilmekte, çevreyi gözleme alışkanlığı yerleştirilmesi amaçlanmaktadır.

Dergilerin basım ve kağıt kalitesi iyi değil. Ayrıca dergilerde kullanılan resimler fazla özenli değil, programın saptadığı amaçlara uyabilmek için kullanılmış.

(14) Ünsal Gündoğan, Elife Gündoğan ve diğerleri (Yayın Kurulu). **Özgün Ünite Dergisi**, (Ankara: Bilim ve Kültür Yayınları Ltd. Sti.), 1991.

Özgün ünite dergisi iletişim eğitimimine daha uygun bir dergidir. Türkçe bölümünün başında «Kazanacağımız Davranışlar» başlığı ile öğrenci bilinçli olarak yönlendirilmektedir. Öğrenci bu davranış değişikliklerini okuyarak, kendinde bu değişikliklerin gelişip gelişmediğini sınavabilecektir. Böylece öğrencide öğrenme süreci daha aktif işleyebilir. Ayrıca çocukta otokontrol ve kendini izleyebilme bilinci de gelişecektir.

Parçalarla ilgili sorular kısmında başlıkların renklendirilmesi, dikkat çekicilik açısından önemli bir noktadır. Ayrıca bu kısımda, sarı zemin üzerindeki bölümler, öğrencinin kendini, arkadaşlarını değerlendirmeye, tartışmaya ve daha fazla yaratıcılığa yöneltebilmektedir. Öğrenci kendinin ve arkadaşlarının hatalarını bularak, eleştirel bakmayı öğrenebilir.

Sonuç olarak bu dergiler, özellikle «Özgün Ünite Dergisi» iletişim eğitimi açısından, öğrenciye diğer dergiden daha yararlı olabilecek bir dergidir.

TÜRKÇE EĞİTİMİNDE ÖĞRETMEN KAYNAKLARININ İLETİŞİM EĞİTİMİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Şevket Türkyılmaz tarafından hazırlanan «Özel Öğretim Metodları» ilkönce ilköğretim programlarına göre Türkçe dersinin hedef ve amaçlarını inceleyerek başlamıştır. Millî Eğitimin kuruluşundan itibaren değişen tüm programlardaki Türkçe dersinin amaçlarına yer verilmiştir. Böylece, öğretmen ihtiyaca göre programlarda ne tür değişiklikler yapılmış onu görebilmektedir. Bütün olarak Türk Eğitim sisteminde Türkçe dersinin geçirdiği gelişme aşamalarını izleyebilmektedir.

Kitap Türkçe dersini, «İlk Okuma-Yazma, Okuma Öğretimi, Tahrir Öğretimi, Yazım Öğretimi, Dilbilgisi Öğretimi, Yazı öğretimi» başlıkları altında incelemektedir.

Her bölüme başlamadan önce o bölümde işlenen konunun önemine değinen kısa bir giriş bulunmaktadır. Örneğin okuma-yazma öğretimi bölümünde ilk kısım dilin önemi ve toplumdaki yerine ayrılmıştır. Bu bölüm tamamen sözlü iletişimi anlatan ve önemine değinen bir kısımdır. Okuma öğretimi bölümünde de okumanın yani alıcı konumunda bulunmanın önemini vurgulayan bir giriş bölümü bulunmaktadır. Ayrıca o bölümdeki konunun ilköğretim programındaki yeri ve

amacına da yer verilmektedir. Böylece öğretmen dersin bütününü ve bölümlerini ilkökul programı içinde görebilmektedir.

Öğretim basamaklarının incelendiği bölümde, öğrencinin fiziksel özellikleri vurgulanarak, öğretim tekniklerine yer verilmiş ve sonunda öğretim amaçlarına değinilmiştir. Ayrıca bölüm sonunda örnek okuma parçaları bulunmaktadır.

Kitabın amacı, öğretmene kaynak rolünün gerektirdiği davranış özelliklerini öğretmek, alıcı konumdaki öğrencinin de fiziksel ve psikolojik özelliklerini de öğretmene vermektir.

Kitap Türkçe dersinin işlenişi ve verilişi bakımından yeterli düzeydir. Öğretmene kaynak olarak nasıl davranması gerektiği öğretilmekle kalınmamakta, alıcının özellikleri de verilerek öğretmene yol gösterilmektedir.

Ayrıca Türkçe dersinin bütün olarak genel amaçları verilerek sistemin bütününün görülmesi sağlanmakta, sonra dersi oluşturan diğer başlıkların programla bağlantısı verilmektedir. Bölüm sonunda da test bulunmaktadır.

Kitapta, Türkçe dersinin Milli Eğitim ve İlkokul Programı ile olan bağlantısı verilmemekte, bu da bütünlüğün sağlanmasını olumsuz yönde etkilemektedir.

Kitap yazınsal iletişim tekniği bakımından da yetersizdir. Bölümler birbirinden biçim olarak kesin olarak ayrılmamıştır. Bölüm ayrımları dikkatle incelenince ve içerik kısmına bakılarak ayrılabilir.Kitap yazınsal iletişim tekniği bakımından da yetersizdir. Bölümler birbirinden biçim olarak kesin olarak ayrılmamıştır. Bölüm ayrımları dikkatle incelenince ve içerik kısmına bakılarak ayrılabilir.

Ayrıca kitapta kullanılan dilde de tutarlılık yoktur. Oldukça yeni sözcüklerin yanı sıra, çok eski sözcüklerde kullanılmaktadır (15).

Eğitim Ön Lisans Programında Türkçe dersinde yararlanmaları amacıyla öğretmenlere dört ciltten oluşan bir takım verilmiştir. İlk üç cildi birinci yıl için, tek cildi de ikinci yıl için hazırlanmıştır.

Bir numaralı kitap on üniteden oluşmaktadır. Bir numaralı kitabın başında öğretmenlere seslenilmiştir. Bu seslenişte amaç, kısaca programı ve dersi tanıtır ve aidiyet duygusunun yaratılması amaçlanmaktadır. «Nasıl Çalışalım?» kısmı ile de, öğretmenlere uzaktan öğretimin çalışma tekniği verilmektedir.

Kitapta ele alınan konular dile, araca yöneliktir. İletişimde kullanılan dilin kurallarının öğrenilmesini içermektedir. Bu kitapta ay-

rica sözlü ve yazılı iletişim tekniği verilmektedir. «Okuma-Dinleme-Anlama» konusunda da bilgilere yer verilmektedir. Bu konu başlığında, üç iletişim biçiminde nasıl verimli olunacağı üzerinde durulmaktadır (16).

İkinci ve üçüncü kitaplar ise «Anlayarak Okuma» başlığı ile yazınsal iletişime ayrılmıştır. İkinci kitap Türk Edebiyatını «Anlayarak Okumaya» değinmektedir. Türk Edebiyatından tanınmış şair, yazar, denemecilerin kısa yaşam öykülerine ve seçilmiş parçalarına yer verilmektedir. Nelere dikkat edilmesi gerektiği üzerinde durularak verimli bir okuma tekniği yani iletişim tekniğinin öğretilmesi amaçlanmaktadır. Aynı zamanda yazın türlerinin de üzerinde durulmaktadır (17).

Üçüncü kitap ise dünya edebiyatına ayrılmıştır. Seçilen belli yazarlar ve bu yazarların eserlerinden seçilmiş parçalar ile verimli bir okuma tekniğinin geliştirilmesi amaçlanmaktadır (18).

İkinci yıl okutulan tek ciltlik kitap ise yirmi üniteden oluşmuştur. İlk onbir ünite öğretmenin kendisini doğrudan ilgilendiren, iletişim aracı olan dilin kurallarını, sözlü iletişimi ve öğretmenin ders-te kullanacağı yazım biçimlerini ve kurallarını öğretmeyi amaçlayan ünitelerdir.

İlk altı ünite araca yönelik ünitelerdir. Aracı tanımaya ve kurallarını öğretmeyi amaçlayan ünitelerdir.

Daha sonraki üç ünite sözlü iletişime yöneliktir. Bu üç ünite sözlü iletişimde kullanılan iletişim biçimlerine ayrılmıştır. Bu iletişim biçimleri, belli kuralları olan iletişim biçimleridir. Örneğin; Tanıştırma, soruya karşılık verme, görüşme, toplu konuşma, açık oturum, sempozyum gibi. Üç ünitenin hepsi yüz-yüze iletişimi anlatmaktadır. Birinci ünite yüz-yüze iletişimin iki kişi arasında geçen türünü, ikinci ünite kaynak olarak bir grupta iletişim kurmayı, üçüncü ünite de, birkaç kaynak kişinin bir arada bulunarak grupta iletişim kurma türüne ayrılmıştır.

(15) Şevket Türkyılmaz, **Özel Öğretim Metodları**, (Ankara: Rehber Dağıtım), 1975.

(16) Cahit Kavcar, Enise Kantemir. **Türk Dili I**, (Der. Turhan Baraz), (Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları No: 140), Fasikül 1, 1986.

(17) Turhan Baraz. **Türk Dili I**, (Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları No: 140), Fasikül 2, 1987.

(18) Nabi Avcı. **Türk Dili I**, (Der: Turhan Baraz), (Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları No: 140), 1986.

On ve onbirinci üniteler ise, öğretmenin derslerinde kullandığı yazınsal iletişim türlerinin tanıtılmasına ve kurallarına ayrılmıştır.

Onikinci üniteden, yirminci üniteye dek olan bölümde ise, öğretmenin kaynak rolünü oynadığı alıcı kitlesi olan öğrencilere yazınsal iletişime ayrılmıştır. Bu ünitelerde çocuk edebiyatı tanıtılıp, çocuğun dünyasında kitabın ve okumanın önemi verilmektedir. Daha sonra çocuk edebiyatı türleri üzerinde durulmaktadır (19).

Öğretmene yönelik bu kitapların hepsi iletişimin temel ögesi olan dil üzerine kurulmuştur. Bu temel iletişim aracını, türlerini, kurallarını öğretip araç tanıtılmaktadır, ama iletişime açık olarak değinilmemektedir. Bu kitaplarda öğretmen alıcı konumundadır.

Kitaplarda her ünitenin başında, ünitenin amaçları, kazandırılmak istenen iletişim davranışları belirtilmiştir. Daha sonra ünitenin içindekiler verilmiştir. Bu şekilde konu içinde nelerin öğrenileceğinin bütün olarak görülmesi sağlanmıştır. Son olarak ünitelerin nasıl çalışılacağına ilişkin uyarılar bulunmaktadır. Bu uyarılar ile, istenen davranışların öğrenilmesi için nelere dikkat edilmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Daha önceki ünitelerle bağlantı kurularak, ünitelerin tekrar edilmesi, bilgilerin pekiştirilmesi sağlanmaktadır. Türk dili parçalar halinde öğretilerek bütün ile ilişkinin kurulması da sağlanmaktadır.

Ayrıca üniteler içinde alıcı konumdaki öğretmenin dikkatinin canlı tutulması için görsel materyallerden yararlanılmaktadır. Ünite anlatılırken çeşitli sorular yöneltilerek öğrenmenin sağlanıp sağlanmadığı kontrol edilmektedir. Önemli noktalar görsel olarak şekillerle, renkle ve baskı tekniği ile belirtilmiştir. Her ünitenin sonunda değerlendirme soruları ile öğrenme durumunun değerlendirilmesi sağlanmıştır. Ayrıca dördüncü kitabın sonunda sınıfta kaynak olarak öğretmenin yararlanabilmesi için çocuk yazınından çeşitli kitaplar tanıtılmıştır. Bu kitapların konusu kısaca özetlenerek, hangi yaş grubuna uygun olduğu da belirtilmiştir.

Tüm bunlar iletişim eğitimi açısından olumlu özelliklerdir. Alıcı konumdaki öğretmen sürekli uyanık tutulmakta, öğrenmeye aktif olarak katılması sağlanmaktadır.

(19) Hasan Eren, Hamza Zülfikar ve diğerleri. **Türk Dili II**, (Der: Turhan Baraz), (Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları No: 180), 1989.

Fakat bu kitapların hiç birinde öğretmen kaynak konumuna getirilmemiştir. Toplam elli ünite, sadece altı ünite sözlü iletişime ve kurallarına ayrılmıştır. Öğretmen mesleği gereği sürekli olarak sözlü iletişimde bulunan bir kaynaktır. Bu kitaplarda sözlü iletişime daha geniş yer ayrılması gereklidir.

Kaynak rolü oynayan öğretmenin, öğrenci üzerinde gelecekteki yaşantısında çok önemli etkileri vardır. Bu etkiler öğrencilerin tüm yaşamını etkileyecektir. Bu nedenle kaynak olan öğretmenin sadece yazılı ve sözlü kaynak olarak değil, fiziksel ve davranışsal olarak örnek kişi olması gerekir. Bu örnek kişiliği sağlıklı geliştirebilmek için, bu konu ile ilgili bilgilerin verilmesi gerekli olabilirdi.

Ayrıca birinci yıl okutulan, aracın kurallarına yönelik bilgiler ikinci yıl yine verilmiştir. Konular tekrar edilerek verilmemesine karşın, aracın özelliklerine ve kurallarına ilişkin bilgilerin iki yıla bölünerek verilmesi, bütünlüğü bozmaktadır. Ayrıca öğretmene ilk yıl tüm kurallar öğretilmelidir ki, bu kuralları kullanarak, bilgileri pekiştirebilsin.

Ayrıca öğretmenin alıcısı konumunda bulunan öğrencilerin özellikleri konusunda da bilgi verilmemiştir. Öğrencilerin özellikleri programın başka dersinde veriliyor olsa bile, bu dersin içinde kısaca yeniden verilmesinin bütünlük açısından yararı olacaktır.

Eğitim Ön Lisans Programında Türkçe dersi ile ilgili bir diğer kitap, «Özel Öğretim Yöntemleri» nin ilk kitabıdır. Bu kitap sekiz üniteden oluşmaktadır. Başlarken kısmı ile öğretme aidiyet duygusu yaratılmak istenmektedir. «Nasıl Çalışmalı?» kısmı ise, öğrenme etkinliğinin tekniğine yöneliktir.

Birinci ünite Türkçe dersinin amaçları ve ilkeleri üzerinde durulmaktadır. İkinci ünite ise bu dersin öğretiminde kullanılacak öğretim teknik ve yöntemlerine ilişkindir. Daha sonraki dört ünite ise okuma-yazma, okuma-dinleme, sözlü anlatım ve yazılı anlatım, dilbilgisi öğretiminin amaçları ve tekniklerine ayrılmıştır. Yedinci ünite iletişim ortamları yer almaktadır. Sekizinci ünite ise ölçme-değerlendirmeye ilişkindir (20).

(20) Cahit Kavcar, Ferhan Oğuzman. **Özel Öğretim Yöntemleri: Türkçe Öğretimi**, (Der: Bekir Özer), (Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları No: 195), 1989. İletişim Bilimleri Fakültesi öğretim üyesi

Bu kitabın tüm üniteleri öğretmene kaynak rolünü öğreten ünitelerdir. Her üniteye alıcıya kaynak olarak nasıl davranışlar kazandırılacağı ve bu davranışların hangi yöntemlerle kazandırılacağı üzerinde durulmaktadır. Üniteler ilköğretim Türkçe programına bağlantılı olarak ele alınmış, programla bütünlük sağlanmıştır.

Bu kitapta iletişim tekniği bakımından diğer dört kitap gibi özenli ve titiz biçimde hazırlanmıştır. Diğer dört kitapta gözlenen olumlu özelliklerin tümü bu kitapta da bulunmaktadır. Özellikle iletişim ortamları üzerinde ayrı bir ünitenin olması önemli bir gelişmedir. Fakat bu kitapta da açık olarak iletişimde bahsedilmemekte, öğrenci özellikleri üzerinde de durulmamaktadır.

SONUÇ

Bu çalışma sonunda incelenen, Milli Eğitimin Amaçları, İlköğretimin Amaçları, Türkçe Dersinin Amaçları III. Sınıfın Türkçe Dersi Programı, Öğrenci ve Öğretmen Kaynaklarının hiç birinde açık olarak iletişimden bahsedilmemiştir. Fakat tümü iletişime dayanmakta, iletişim eğitime yönelik amaçlar belirlemektedir. Bu metin ve kaynaklarda iletişimin olmamasının nedeni Türkçe dersinin, bir dil dersi olarak algılanması olabilir. Bu nedenle Türkçe dersi dil dersi olarak işlenmektedir. Halbuki programda Türkçe dersi, ifade ve beceri dersi olarak adlandırılmıştır. Ancak öğrenciye bu dil dersinde Türkçe öğretilmektedir.

Eğer, dersin amacı, iyi iletişim kurabilen bireyler yetiştirmek olsa, bu derste, programda, kaynaklarda iletişime daha çok yer ayrılabilirdi.

Yapılacak eleştiriler belki programın sonunda olabilirdi. Ancak, o zaman yalnızca program eleştirilmiş olurdu. Halbuki eksiklik olarak kabul edilen bu noktalar, yalnızca programda değil, programa bağlı olarak üretilen kaynak kitap ve dergilerde de bulunmaktadır.

Bu çalışma sırasında, program çerçevesinde çok sıkı bir şekilde sınırlandırıldığı, herhangi bir esnekliğin bulunmadığı görülmüştür. Bu nedenle, öğretmen öğrencinin yaratıcılık yanına engel konulmuştur. Oysa iyi bir iletişimci aynı zamanda yaratıcı olmalıdır.

Program katılığı, programa bağlı olarak üretilen kaynaklara da az çok yansımıştır.

Programda, vücut diline, iletişim ortam ve araçlarına yer verilmemesi, dolayısıyla programa bağlı olarak üretilen kaynaklarda da aynı eksikliğin oluşmasına yol açmaktadır.

Programda ve diğer kaynaklarda gözlenen bir diğer eksiklik ise, çeşitli iletişim araçları ile alıcıya gelen iletilerin, alıcı tarafından karşılaştırma ve değerlendirme becerisine yer verilmemesidir. Programın içinde çeşitli iletişim araçlarından yararlanılması konusuna değinilmiş ama, eleştirel faydalanma konusuna değinilmemiştir. Bu eleştirel yaklaşım alıcıya verilmezse, binlerce araçtan gelen iletiler olsa bile, alıcı her ortamda tek yanlı bir iletişim bombardımanı altında kalacak, araçtan ve kaynaktan rasyonel biçimde yararlanamayacaktır.

Alıcıda bu eleştirel tavrın oluşturulmaması sonucunda, alıcı hiçbir zaman yeterli bir şekilde kaynağı yönlendiremeyecek, tek yönlü iletişimin etkisi altında kalacaktır.

Fakat üzerinde durulan bu eksikliklerin temel nedeni, Türkçe dersinin bir dil dersi olarak kabul edilmesidir.

Sonuç olarak denebilir ki, Türkçe dersinde ve programda iletişime daha fazla ve açık olarak yer vermek, gelecekte birbirleri ile sağlıklı iletişim kurabilen bir toplum yaratmak için gereklidir. Sağlıklı iletişim ilişkileri, günümüzde yaşanan pek çok sorunu çözmese bile, çözümlesine yardımcı olacaktır. Unutmayalım, Aristo'nun dediği gibi «insan konuşan hayvandır».

Bu çalışmanın sınırlayıcısı Milli Eğitimin amaçlarında iletişim ve iletişim eğitimidir. Çalışmada incelenen konular bu doğrultuda değerlendirilmiştir.

Bu konuda bundan sonra yapılacak çalışmalarda, tüm öğretim basamaklarının ve derslerinin iletişim ve iletişim eğitimi açısından incelenmesi önerilmektedir. Ayrıca kaynak kitapların fiziksel değerlendirmesi, yazı ve resim alanının kullanılışı, özellikle öğrenciye yönelik kaynaklarda kullanılan resimlerin öğrenciye uygunluğu, kullanılan dilin tutarlılığı ve öğrenci düzeyine uygunluğu bakımından da incelenmesi önerilebilir. Tüm öğretim basamaklarındaki temel ve yardımcı kaynakların içeriklerinin iletişim ve iletişim eğitimi açısından incelenmesi ve çözümlenmesi de önerilmektedir.

KAYNAKÇA

- Avcı, Nabi, **Türk Dili I.** (Der: Turhan Baraz), Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları No: 140, 1986.
- Baraz, Turhan. **Türk Dili I.** Fasikül: 2, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları No: 140, 1987.
- Eren, Hasan, Zülfikar, Hamza ve diğerleri. **Türk Dili II.** (Der: Turhan Baraz), Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayın No: 180, 1989.
- Gündoğan, Ünsal, Gündoğan, Elife ve diğerleri (Yayın Kurulu). **Özgün Ünite Dergisi**, Ankara: Bilim ve Kültür Yayınları Ltd. Sti., 1991.
- Kavcar, Cahit, Kantemir, Emine. **Türk Dili I.** (Der: Turhan Baraz), Fasikül: 1, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları No: 140, 1986.
- Kavcar, Cahit, Oğuzman, Ferhan. **Özel Öğretim Yöntemleri: Türkçe Öğretimi**, (Der: Bekir Özer), Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları No: 195, 1989.
- Milli Eğitim Bakanlığı. **İlkokul Programı**, İkinci Baskı, İstanbul: 1969.
- Milli Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığı. **İlköğretim Okul Klavuzu**, Yayın No: 255, Ankara: 1983.
- Milli Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığı. **İlkokul Programı**. İstanbul: 1988.
- Milli Eğitim Bakanlığı Devlet Kitapları. **İlkokul Türkçe Ders Kitabı**, Ders Kitapları Dizisi: 321, Ankara: 1990.
- Tombul, Osman, Tombul, Aytekin ve diğerleri. (Yayın Kurulu), **Tombul Türkçe-Matematik Dergileri**, İstanbul: Tombul Yayınevi, 1992.
- Türkiye Cumhuriyeti Anayasası**, Madde 3, 1982.
- Türkyılmaz, Şevket. **Özel Öğretim Yöntemleri**, (Ankara: Rehber Dağıtım), 1975.

EĞİTİM İLETİŞİMİ GEÇMİŞTEKİ VE BUGÜNKÜ İŞLEVLERİ İLE GELECEKTEKİ İŞLEV OLASILIKARI

Doç. Dr. Murat BARKAN*

Giriş

Tüm canlı organizmalar gibi toplumun da **beyni, kalbi ve uzuvları** olduğunu kabul etmek mümkündür. Toplumun uzuvları olarak yönetim bilim alanyazınındaki (literatür) tanımıyla 'örgütler'i; 'kalbi' olarak 'toplumsal değer sistemleri'ni (normlar, gelenek ve görenekler vb.); beyni olarak da gerek kurumsal ve gerekse işlevsel özellikleri dikkate alınarak 'üniversite'yi görmek gerekir.

Evensel Site olarak da Türkçeye uyarlanabilecek olan üniversitelerin toplumsal eylem öncesi, eylem süreci ve eylem sürecinin sona ermesinden sonraki aşamalarda üstlendiği işlevleri kısaca '**bilimsel yöntemin öngördüğü biçim koşullarına uygun araştırma, düşünce üretme ve tartışma**' olarak tanımlamak mümkündür. Bu işlevler evrensel site tarafından gereğince yerine getirildiğinde toplumsal eyleme verilecek biçim, kazandırılacak içerik ve gösterilecek yön konusunda sonul ve sağlıklı kararlara varmak mümkün olabilmektedir.

* İletişim Bilimleri Fakültesi öğretim üyesi

Diğer bir anlatımla, beynin işlevlerini yerine tam anlamıyla getirmesi sonucundadır ki örgütleri, toplum ve insan yararına harekete geçirecek **eylem komutları** uzuvlara iletilebilecek hale gelmektedir. Tersî durumda toplumsal eylemin başarı şansı azalmaktadır. Dahası toplumsal yapıdaki uzuvlar beynin denetim ve yönlendiriminden yoksun olarak çalışmak zorunda kalmaktadırlar ki bu da söz konusu yapıları çıkmaza götürmektedir. Söz konusu çıkmazların alanyazındaki örneği "**kaos**" olarak bilinmekte; kaosun günlük yaşamda gözlenebilen bir örneği ise '**terör**' olarak ortaya çıkmaktadır.

Üniversitenin çizdiği yöndeki eylem komutları uzuvlara iletilecek bu birimler harekete geçirilmezden önce toplumun kalbi tarafından süzgeçten geçirilir. Böylece eylemin toplumsal değerler sistemine uyumu sağlanmış olur. Böylece komutları uzuvlar tarafından yeterince algılanarak benimsenmesi olasılığı artırılmış olur. Tersî durumda eylemle uzuvların bütünleşmesi şansı azalır. Bunun sonucunda da eylemin yönü toplumsal çıkarların dışına çıkması hatta toplumsal çıkarlara zarar verir nitelik kazanması kuvvetli bir olasılıktır. Bu açıdan toplum organizmasının kalbi olan değerler sisteminin bir tür iletişim işlevi olduğu düşünülebilir.

Bundan sonra sıra uzuvlara iletilen eylem komutlarının beyin tarafından belirlenip topluma uyarlanmış olan plan çerçevesinde uygulanmasına gelir.

Toplumsal bedende beyin işlevini evrensel site'nin işleyişine temel olan bilimsel yaklaşım ilke olarak; bu kurumların günlük yaşamın koşullamalarının dışında ve dahası ilerisinde olmasını kaçınılmaz kılar. Sürekli devingenlik ve bunun gerektirdiği duraksamsız değişim ilkesine de dayalı olarak bilimsel yaklaşım üniversite'ye, bilim dallarını yaşamın gereklerine uygun olarak yenilenme yükümlülüğünü kazandırır. Zaten ancak söz konusu sürekli yenilenme sonucunda bilim ve üniversite toplum için bir gereksinme olma özelliğini devam ettirebilirler. Tersî durumda bilim ve üniversite toplumsal yaşam içinde geçerliğini ve işlevselliğini yitirir ki bu, bilim ve üniversitenin toplumsal yaşam dışında kalarak önce güdükleşmesi sonra da körelerek yok olması demektir.

Bu tehlikeyi ortadan kaldırabilmek için bilinen tek çözüm yolu ise bu kurumların gerek yapı ve gerekse işlevler açısından çağdaş gelişmelere duyarlı olması ve değişimle gelen yeniliklere uyum sağlamasıdır.

Eğitimbilim bu noktada üzerinde önemle durulması gereken bir bilim disiplini konumundadır. Çünkü işlevi özet olarak; toplumun, yaşamın gerektirdiği yeni biçim ve işleyiş özelliklerine uyumlu hale getirilmesini sağlamaktır. Eğitimbilim söz konusu işlevini, toplumun kurumları ile bireylerini yeni yapıya uyumlu hale getirerek yerine getirir. Bu işlevlerini ilk önce kendi yapısında yerine getirmesi gereği de bu aşamada üzerinde özellikle durulması gereken bir konudur.

Oysa eğitimbilimin bu gün için üstlenmesi gereken söz konusu işlevini tam anlamıyla yerine getirip getirmediği noktasında ciddi şüpheler taşınabilmektedir. Bunun temel nedenini ise eğitimbilimin yukarıda sözü edilen ilke doğrultusunda çağdaş yaşama uygun değişim ve evrimi öncelikle kendi bünyesinde gerektiği şekilde gerçekleştirememiş olmasında aramak mümkündür.

Hele ki Türkiye için...

Bu sorun henüz; eğitimin çağdaş işlevlerini tanımlama noktasında yaşanmaktadır. Türk üniversitelerindeki eğitimbilim kurumlarının büyük çoğunluğunu eğitimi hala **'öğrenicide istendik davranışlar geliştirme etkinliği'** olarak tanımlamaktadır. Bu yaklaşımın temel varsayımı, Türkiye'nin eksiğinin eğitimbilim uzmanları tarafından **'öğretim'** alanında görülmesine dayanmaktadır. Söz konusu yaklaşım doğrultusunda olarak bu alanda cumhuriyet tarihi boyunca bir çok model denemeleri yapılmış, bu denemeler araştırmalarla da desteklenmiş, eğitim fakültelerinin büyük çoğunluğu ilk ve orta eğitim kurumlarına nitelikli öğretmenler yetiştiren kurumlar kimliğine büründürülmüştür. Bu çözüm seçeneklerinin hemen hepsinin uygulanmış olmasına karşın bu çabalar Türkiye'nin eğitim problemlerinin üstesinden gelmesine yetmemiştir. Bu sonuç, yapılan gereksinim analizlerinin ve bu analizler doğrultusunda çözüm için benimsenen eylem stratejilerinin hatalı olabileceği sorusunu zihinlerde uyandıracak boyuttur.

Eğitim iletişimi ve Planlaması Bilimi bu noktada getirdiği farklı yaklaşımla sorun tesbitini daha doğru yaptığı inancını taşımaktadır. Bu farklı yaklaşım tanıma yansıtıldığında ise çağdaş yaşamın gerektirdiği eğitim tanımının **'insanı, kendi yaşamını gereksinimleri daha fazla karşılanabilir hale getirme olanaklarına kavuşturmak için bilgi dolaşım ve paylaşım olanaklarına sahip kılmak'** şeklinde değişmesi gerektiği iddiasındadır. Tanımdaki bu fark özünde, alanyazına daha önce kazandırılan çalışmalar çerçevesinde ayrıntılı olarak ifade edil-

diği gibi **çağdaş eğitim talebinin özelliklerinin değişmesinden** kaynaklanmaktadır (1). Bu çalışma kapsamında bu farkları ayrıntıya inmeden özetlemek gerektiğinde **iletişimin eğitim sistemleri içinde artan ağırlığında** aramak mümkün olmaktadır.

Daha açık bir anlatımla eğitimbilim çağdaş eğitim taleplerinin belirlediği formun tersine bilimsel etkinliklerini halen **'formel'** ya da **"kurumsallaştırılmış bilgi paylaşım ortam ve etkinlikleri"** ile sınırlandırmış görünmektedir. Bundan ötürü de bir etki alanı darlığı sorunu ile karşı karşıya kalmaktadır. Ancak iletişimbilim ve hızla gelişen iletişim olanaklarının katkı olasılıkları karşısında **"Çağdaş Eğitim Talebinin Özellikleri"** gözönüne alınmaksızın geliştirilen ve **"örgün"** olarak tanınan geleneksel sistem ve model seçeneklerinin, bugününün eğitim taleplerinin karşılamakta yetersiz kaldıkları, kanıtları günlük yaşam içinde gözlenebilen bir gerçektir.

Oysa bugününün eğitim çabalarının yöneldiği ortamlar söz konusu çağdaş bilgi talebinin özellikleri gereği **'biçimsel olmayan'** ve bu nedenle de **'kurumsallaşmamış'** bilgi dolaşım ve paylaşım ortamları olmaktadır. Bu yönelim, eğitim etkinliklerini iletişim olanaklarının gelişiminden de güç alarak **okul-dışı** ortamlara götürmektedir.

Bu nedenledir ki eğitimin çağdaş bilgi talebini karşılama çabasında başarı ve verim düzeyini yükseltebilmek amacıyla iletişimin eğitim alanında etkin olarak kullanılabilmesi için gereken yöntem, teknik, ilke ve modelleri ile ilgili seçenekleri araştırmak üzere kamuoyuna **"Eğitim İletişimi ve Planlaması Bilimi"** olarak tanıtılan birim dalına gerek duyulmuştur (2).

Bu makale kapsamında söz konusu değişmeler irdelenmek istendiğinde; 20. Yüzyılın sonunda eğitim talep ve uygulama değişimlerine yön veren bir dizi **'makro'** düzeyde gelişmelerin yoğunlaştığı

-
- (1) MURAT BARKAN, Eğitim İletişimi ve Eğitim Sistemine Bir Katkı Olasılığı **KURGU**, Açıköğretim Fakültesi İletişim Bilimleri Dergisi Sayı: 8 Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayını No: 465/211, Eskişehir 1990, ss. 403-425; DENİZ GÜLER, Eğitim İletişimi Kavramı ve Sistem Yaklaşımı Açısından Eğitim İletişimi Sürecinin İncelenmesi, **KURGU** Açıköğretim Fakültesi İletişim Bilimleri Dergisi Sayı: 8 Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayını No: 465/211, Eskişehir 1990, ss. 479-489.
 - (2) YOSHIA ABE Communications Technology, **Developing Distance Education**, Papers submitted to the 14th. ICDE World Conference, 9-16. August. 1988, Oslo-Norway, pp. 9-15:

bir dönem olduğu ileri sürülebilmektedir. Bu nedenle eğitim talebi nicel ve nitel açılardan değişerek yeni bir kimlik kazanmıştır. Bu yeni kimliğin kurumlaştırdığı yapı içinde “**Eğitim İletişimi Sistem ve Modeller**”i çağdaş eğitim uygulamalarının ayrılmaz bir parçası olmuştur.

Eğitim İletişimi çağdaş eğitim talebinin ‘bilgi temelli’ mikro düzeydeki özelliklerinin hemen hepsini taşımaktadır. Bu nedenle mikro düzeydeki tüm gereksinimleri karşılayabilmektedir.

Eğitim iletişiminin, makro düzeydeki gelişmeler açısından işlevleri değerlendirilmek istendiğinde şu belirlemeleri yapmak olasıdır:

- (a) **20. Yüzyıl, iletişim olanakları açısından hızlı ve yoğun gelişmelerin kaydedildiği bir çağ** olarak, eğitim iletişimine geniş iletişim teknolojileri seçenek listesi sunabilmektedir. Bu nedenle eğitim iletişimi modellerine, tekniğe dayalı uygulama zemini oluşturmaktadır.
- (b) **Hızlı ve yoğun kalkınma hamleleri** bilgiye dayalı beyin gücü yanında emeğe dayalı beden gücünün artışı da gerektirir. Bu özelliği gereği üretime katılan insan sayısının artışı yanında üretim için harcanan zamanın artışı da gerektirir. Bu durum eğitim için ayrılacak zaman ve emek olanaklarını sınırlar. Bu ise eğitim iletişimi modellerinin katkısını zorunlu kılar.
- (c) **Savaşlar ve Doğa Kaynaklı Yıkımlar** da eğitim iletişimi modellerinin katkısını; eğitim için harcanabilecek zaman ve emek gücü yanında mekan sınırlamalarını da ekleyerek zemin hazırlar. Bu mekana dayalı sınırlamalar okul binası yanında laboratuvar gibi fizik mekan olanaklarını da içermektedir.
- (d) **Büyük Çaplı Göçler** emek, zaman ve mekan olanaklarının sınırlılığı yanında yaygın ve -çok yönlü asimilasyon programlarına talep yarattıkları için eğitim iletişimi modellerinin katkısına zemin yaratırlar.
- (e) **Eğitim Sektörünün Karlı bir Ticari Yatırım Alanı Niteliği Kazanması** da eğitim iletişimi modellerinin gelişme zemini bulabilmesine olanak sağlar. Bu modeller; öncelikle talebin büyüklüğü, basım-yayım kurumlarına ek iş kapasitesi yaratma özelliği ve iletişim sistem ve teknolojileri üreten ve pazarlayan kuruluşlara yeni pazar olanakları yaratması açısından önemlidir.

Bilimsel ölçütlere dayalı analiz çalışmaları aracılığıyla ulaşılan yargıların doyurucu ve anlamlı olabilmesi bu yargıların tarihsel gelişim sürecinde kaydedilen evrimlerle olan bağıntılarının kurulabilmesine bağlıdır. Çalışmanın izleyen bölümü bu amaçla eğitim iletişiminin tarihsel süreç içinde gelişimini kaynak taraması ile elde edilebilen veriler ışığında inceleme amacına yöneliktir. Böylece 20. yüzyıldan 21. yüzyıla geçiş sürecinde eğitim iletişiminin kazandığı biçim ve üstlendiği işlevleri anlamlandırmak mümkün olacaktır.

EĞİTİM İLETİŞİMİNİN TARİHSEL GELİŞİM ÖZELLİKLERİ

Eğitim süreçlerinin temel işlevlerinden biri insana, yaşamla giriştiği mücadelede gereksindiği bilgi, beceri, görgü, davranış biçimi ve benzeri destekleri sağlamaktır. Daha açık bir anlatımla: bir mücadele hedefi vardır ve insan ya bu hedefe yenik düşmemek ve dahası galip gelmek için mücadele etmektedir. İşte eğitim süreçleri insana giriştiği mücadelede amacına ulaşması için gereksindiği birikim ve yeterlik desteğini sağlamaktadır.

Ancak şurası unutulmamalıdır ki, gereksinilen bilgi herhangi bir kaynaktır. Bu kaynak yaşlı kuşaklar ya da ebeveyn olabileceği gibi herhangi bir araç, aygıt, belge ya da kurum vb. olabilir. Bir mücadele hedefi ile mücadele etkinliği içinde olmak bunun yanında gereksinilen eğitim desteğinin sağlayacak kaynağı belirlenmiş olmak soruna çözüm getirmede zayıf kalacak bir yaklaşım olacaktır. Diğer bir anlatımla eğitim etkinliğinin gerçekleşebilmesi için önemli bir öge eksik kalmıştır. **İletişim.**

Mücadele hedefi ile insan, yaşam süreç ve ortamlarından herhangi birinde iletişim kurmuşlar ve eğitim desteğine gereksinme yaratmışlardır. Ancak, bu desteği verecek olanla alacak olan arasında eğitim amaçlı iletişim ya da kısaca "**eğitim iletişimi**" kurulamadığı için bu desteğin insana sağlanması ve insanın bu mücadeleden kazançlı çıkması mümkün olamayacaktır.

Bu yaklaşım bugün geçerli olduğu gibi insanlık tarihinin hemen her kesitinde de geçerli olmuştur. Sözü edilen farklılaşmadan anlaşılması gereken şudur: Tarihin hemen her kesitinde mücadele hedefleri farklı olmuştur. Örneğin, insanın ilk mücadele hedefi '**doğa**' iken daha sonraları bu hedef insan yapısı '**kurumlar**' olabilmektedir. Mücadele hedefindeki farklılık doğal olarak bu hedefle kurulacak olan iletişim ilişkilerinde de, ileti içeriği ve iletişim yöntemi açı-

sından farklılığı kaçınılmaz kılacaktır. Bu farklılık da eğitim gereksiniminde amaç, içerik ve yöntem açısından farklılaşmayı gerektirir. Bu fark aynı zamanda eğitim iletişiminin biçim ve kaynağındaki farklılaşma ile de desteklenmiş ve tamamlanmış olacaktır. Doğaldır ki eğitim iletişimindeki yöntem ve içerik farklılığı bu amaçla yararlanılan iletişim olanaklarındaki farklılığı da tarih sürecinde gerekli kılmıştır.

Bu bakış açısıyla insanın tarihi, evrimleşme ve kültürel gelişme süreçlerine yaklaşıldığında dört evrim aşamasından sözedilebilir. Bu aşamalar;

1. Aşama : Doğanın Başatlığında İnsan
2. Aşama : Doğa ile Mücadele Eden İnsan
3. Aşama : Kurumsallaşan ve Kurumlarla Mücadele Eden İnsan
4. Aşama : Endüstrileşmenin Yarattığı Çağdaş Yaşam Koşulları ile Mücadele Eden İnsan.

Doğanın Başatlığında İnsan Dönemi

İnsanlığın evrimleşme sürecinin başlangıcı olan bu ilk basamakta, henüz kendi türünün bilincinde; özgün -ayrıcaklı- niteliklerinin farkında olan bir insan tipinden söz etmek olanaksızdır. Ancak, sözü edilen bilinçsizliğinin de onun bu özgün niteliklerinden yararlanmadığı, dahası, onun bu niteliklere sahip olmadığı anlamına gelmez (3).

Doğada yaşam mücadelesi veren ve varoluşunu geçerli kılmada başarılı olan diğer canlı türlerine oranla eksiklik olarak tanımlanabilecek bu özgün nitelikler aslında üstünlük olarak tanımlanabilecek bir diğer özelliğin kaynağı olmuştur. Bu süreç insanın sözü edilen eksikliklerinin bilincinde olması ve bunu araştırma ve eğitim yoluyla sonraki kuşaklara aktarması şeklinde üstünlüğe dönüşmüştür (4).

Bu veriler, doğal olarak bir nokta üzerinde durulmasını gerektirmektedir. Bu nokta insan davranışının kaynağını iç güdü adı verilen "bir organizmanın çevresindeki değişikliklere karşı gösterdiği

(3) V. GORDON CHILDE, *Kendini Yaratan İnsan*, Varlık Yayınevi, Çev: Filiz (Karabey) OFLUOĞLU, İstanbul, 1978, s. 30.

(4) CHILDE, a.g.k., s. 24.

otomatik tepki" (5) lerin değil daha farklı bir şeyin oluşturuyor olmasıdır. Öyle ki, bu farklı kaynak tarafından biçimlenip kodlanmış davranışlar sonucunda doğal savunma araçlarına sahip olan diğer hayvanlar birbir varoluş olanaklarını kaybederken insan yaşamını sürdürebilmiştir. Bu kaynak, diğer canlı türlerindeki kilerden hacim, biçim, işlev ve gelişme yoğunluğu açısından farklı olan beyindir (6).

İnsanoğlu gelişkin beyni sayesinde doğanın kaydettiği değişimlere uyum sağlayabilmiştir. Diğer bir anlatımla, doğa ile etkileşimlerinde davranışları içgüdülerle düzenlenen diğer hayvan türleri ise doğanın gösterdiği bu değişimlere ayak uyduramamışlardır. Bunun birincil nedeni içgüdülerin değişici özelliğe sahip olmamasında görülebilir. İçgüdülerin yapısı ve içeriği kolay değişim gösteremeyen işleyişine göre düzenlenmiştir. Oysa insanın davranışlarını düzenleyen beyin için aynı şeyleri ileri sürmek mümkün değildir (7).

İçgüdüler canlının biyolojik yapısı ile organik bağıntısı olan davranış düzenleme kaynakları olarak tanımlanırlar. Beyin, içgüdüler sözkonusu olduğu zaman, insanlarda olduğu gibi işlevsel olarak devrede değildir. Buradan çıkarılabilecek sonuç ise içgüdülerin, denenip sınanarak **'öğrenilmiş'** bilgiler gibi davranışları düzenleyemediğidir. Bu da içgüdülere dayalı davranışların değişmesinde, canlının dışında değişen doğal koşullara dayalı olarak kısa sürede değişmemesi anlamına gelir. İçgüdülerin değişebilmesi için değişen doğa koşullarının canlının biyolojik yapısında birtakım değişmelere neden olması gerekir. Bu ise, **'doğal ayıklama'** olarak tanımlanır. Doğal ayıklamanın süre olarak çok uzun denebilecek zaman kesimlerini aldığı bilinen bir gerçektir. Bu sürenin uzunluğu kuşaklarla ifade edilebilir. Ancak, doğa değişimlerinin süreleri her zaman içgüdülerin değişimi süreci ile aynı uzunlukta olmayabilir, hatta, daha kısa sürelerde gerçekleştikleri söylenebilir.

Oysa insan, sözü edilen beyninin kendisine sağladığı olanaklar sayesinde, çevresindeki değişim hızı ne olursa olsun bu değişimlere kolayca ayak uydurabilir. Çünkü beyin insana öğrenme olanağı sağlar (8).

(5) CHILDE, a.g.k., s. 28.

(6) DESMOND MORRIS, **Çıplak Maymun**, Sander Yayınevi, Çev: Engin Darıca, Üçüncü Baskı, İstanbul, 1976, s. 26.

(7) CHILDE, a.g.k., s. 12.

(8) M. ILIN & S. SEGAL, **İnsan Nasıl İnsan Oldu?**, Yeni Dünya Yayınları, Çev: Ahmet ZEKERİYA, İstanbul, 1979, s. 17.

Bu yaklaşım doğanın başatlığında insanın önemli bir özelliğini belirtirken aslında diğer yandan da onun eğitim etkinlik ve süreçleri hakkında önemli ipuçları vermektedir. Bu ipuçlarını daha da derinleştirip irdeleyerek bu dönemdeki eğitim etkinlikleri hakkında şunları belirtmek olasıdır:

- * Bu dönemde eğitim, öğretim ve öğrenim etkinliklerinin dayandığı temel gereksinme, insan türünün varoluş ve varkalışının sürekliliğini sağlamaktır. Daha öz bir anlatımla insan eğitim, öğretim ve öğrenim yoluyla edineceği bilgiye hayatta kalabilmek için gereksinim duymaktadır.
- * Bilginin kaynağı bu dönemde doğadır. İnsanlar, bu dönemde, yaşamlarını sürdürürebilmek için doğayı tüketmek, diğer anlatımla doğanın kendilerine sunduğu yaşam alternatifleri içinde kalmak zorunda olmuşlardır. Bu ise alanyazında 'tüketicilik' olarak tanımlanmaktadır.
- * Doğanın başatlığında insan henüz toplumsallaşma aşamasına geçmemiştir. Hatta toplumun çekirdeği olan aileyi bile henüz tam anlamıyla ve/veya öğrenimden söz edilememektedir. Diğer bir anlatımla, doğa ile amaçlı ve bilinçli mücadele henüz tam anlamıyla başlamadığı ve toplumsallaşma gerçekleşmediği için de bilginin arkadan gelen kuşaklara aktarımına gerek ve olanak doğmamıştır.
- * İnsanın bu dönemdeki fizyolojik yapısı da, beyni gibi doğa ile mücadele etmeye ve toplumsallaşmaya olanak tanıyacak kadar gelişmemiştir. Özellikle beyin yapısı daha henüz gelişim basamağının başlangıcındadır (9).
- * Doğanın başatlığında insan, doğanın sunduğu sınırlı seçenekler ile gereksinimlerini karşılamak zorundadır. Yerleşilecek mesken gereksinimi, değişen iklim koşullarına göre sürekli yer değiştirmek zorunda oldukları için karşılanamamaktadır, hatta böyle bir gereksinimin varlığı bile şüphe götürür niteliktedir. Bu ise, yerleşik bir yaşamdan ve yerleşik yaşamın ürünü olan aileden sözetmeyi henüz olanaksız kılmaktadır.
- * Bilginin kaynağı doğa, öğrenci de incandır. Bu nedenle doğanın başatlığında insan döneminde eğitici ve öğreticinin doğa olduğu düşünülebilir.

- * Doğanın insana sağladığı bilgilerin önemli bir özelliği vardır. Bu özellik bilgilerin 'sınırlı' ve 'değişmez' olmalarıdır. Sınırlı ve değişmez nitelikli bilgilerin aktarımına dayalı bir eğitim sisteminin insan için ileriye götürücü ya da geliştirici olduğunu ileri sürmek olanaksız olduğundan bu dönemde gerçek anlamda bir eğitim sürecinden söz edilemez.
- * Bu dönemde gelişkin bir iletişim yapı ve yaşamından, dolayısıyla da sağlıklı bir toplumsal yapı ve yaşamından söz edilemez. Özellikle iletişim yapı ve yaşamının gelişkin bir nitelik göstermemesi de bir eğitim iletişimi tekniğinden söz edilememesinin göstergesi olmaktadır. Bu dönemde öğrenme tekniği olarak daha çok, doğa ile girilen etkileşimlerden edinilen bireysel deneyimlere dayalı bilgilerin aktarımından söz etmek doğru olacaktır. Ancak, dilin gelişmemiş olması tam anlamıyla eğitim iletişimini olanaksız kılar. Dönemin değinilen özellikleri insanların ilgilerinin doğa üzerinde yoğunlaşması ile ifade edilebilmektedir. Ancak aynı zamanda bu dönemde insanlar arasında bilincine varamadıkları ortak amaç, ortak çıkar, ortak çaba ve ortak ihtiyaçlar oluşmakta; böylece belli belirsiz bir insan olma bilinci oluşmaktadır. İnsanlar arasında henüz gelişkin bir iletişim bağı kurulmamıştır.

Doğa ile Mücadele Eden İnsan Dönemi

Doğanın başatlığında insan basamağında, doğa ile ilişkileri sürecinde yeterli bilgi yükünü edinmiş olan insan edindiği bilgi yükünün sonucu, bu bilgiyi içinde bulunduğu koşullardan duyduğu hoşnutsuzluğu gidermede kullanacaktır. Bu bilgilerin hemen tümü doğanın nasıl ve hangi ilkelere göre işlediği ve en önemlisi doğanın neyi nasıl ürettiğine ilişkindir. Doğa, insanı kendi ürettiği ile sınırlı kalmaya zorlamıştır. Ancak aynı zamanda da neyi nasıl ürettiğini insana göstererek, onu bu alanda bilgili ve görgülü kılmıştır. Bu ise insanın zihninde 'doğal ürün ve seçeneklerle' sınırlanmış, 'sınırlı gereksinimler' yanında 'yapay ürün ve seçeneklerle' geliştirilmiş 'türetilmiş gereksinimleri' de olası kılmıştır.

Ancak doğadan bilgi edinme ve edinilen bilginin pratikte uygulanması da çabuk ve kolayca olmamıştır. Doğadan edinilen bu bilgilerin uygulamaya konulabilmesi için yine doğa ile etkileşimden yola

çıkılmak gerekmiştir. Burada ise insan, deneyip yanılma ve tekrar deneme ile öğrenmeye başlamıştır (10).

* Doğa ile Mücadele Eden İnsan döneminde insanın eğitim çabasından sözedebilmek için öncelikle insanın iletişim yeteneğini geliştirmesi gerekmiştir. Bu yeteneği geliştirmenin ilk adımı ise ortak simgeler sistemi olarak tanımlanabilecek 'dil' adımı ise ortak simgeler sistemi olarak tanımlanabilecek 'dil'i geliştirmek olmuştur. Dil bu noktada insan topluluklarının sözlü iletişimini sağlamak işlevini üstlenen önemli bir iletişim aracı haline gelmiştir (11). Bu yaklaşım doğal olarak doğa ile mücadele eden insanın yaşamında dilin gelişmesi ile eşzamanlı oluşan bazı gelişmelerin olduğunu düşündürmektedir. Bu gelişmelerden ilki insanların biraraya gelerek toplum ya da toplumsal yapı adı verilen bir oluşumu gerçekleştirmeleridir.

* Toplumsallaşma çabaları ile dil ve iletişim arasındaki kavramsal ve işlevsel bağıntıya bu aşamada açıklık getirmede yarar vardır. Dil kullanarak oluşturulan iletişim ilişkileri dizgesi, hem toplumu oluşturan bir öğedir hem de toplumun bir ürünüdür. Yaşamak herşeyden önce fizyolojik gereksinmelerin karşılanmasıyla süreklilik kazanmasına bağlıdır. Bu ise ancak doğayı tanıyıp geliştirme ve doğayı değiştirme ve yönlendirme eylemleriyle mümkündür. İnsan ancak kendi gibi öteki insanlarla ilişki kurabildiği zaman doğayla olan ilişkilerini de gerçekleştirebilecek ve daha da önemlisi geliştirebilecek bir ortama kavuşur. Barınma, korunma, işbölümü, uzmanlaşma ancak insan arasındaki ilişki sonucunda sağlanabilen koşullardır. İnsanın varoluşunu gerçek kılabilmek için gerekli olan bu iki ilişki ancak bir iletişim sisteminin kurulması sayesinde sağlanabilir. Çünkü her tür ilişki, özünde bir iletişimdir (12).

Sözü edilen işlev ve özelliklere sahip olan iletişim yaklaşımında açıkça ortaya konduğu gibi insanlar sağlıklı temellere sahip toplum yapısı oluşturan önemli bir unsur olmaktadır. Böylece bilinçli ve planlı eğitim uygulamalarına giden yolda ilk adım, yani eğitim için gerekli olan iletişim kanalı kurma adımı atılmış olmaktadır (13).

(10) CHILDE, a.g.k., s. 31.

(11) CHILDE, a.g.k., s. 35.

(12) ÖZKÖK, s. 10.

(13) ÖZKÖK, s. 12.

- * Bundan sonraki aşama, iletişim adı verilen aracın kullanılması ile toplum adı verilen bütünün oluşturulması aşamasıdır. Özellikle, eğitim ve öğretim uygulamalarının gerçekleştirilebilmesi için toplum ve toplumsal yaşamın uzantı ve doğurgusu olan değerlere ve geleneklere gereksinim olduğunu bu noktada yinelemekte yarar olduğu açıktır. Toplumu oluşturma sürecinde ise ilk adım 'aile'yi oluşturmak olmuştur. Aile, bu açıdan bakıldığında, nicel ve nitel olarak toplumun bir küçük modelidir. Bu modelin ayakta kalması belirli geleneklerin ayakta kalması; ve bu geleneklerin, değerlerin davranış kalıplarının ve bilgilerin sonraki kuşaklara aktarılması ile gerçekleşebilmiştir. Bu ise iletişim adlı aracın devreye sokulması ile olabilmektedir (14).
- * Aileyi oluşturan temel birimler olarak kadın ve erkek kendi yaşamları sürecinde, kendi deneyimleri ile edindikleri, diğer bir anlatımla 'öğrendikleri' bilgileri ailenin devamı olan çocuklarına iletişimin değişik yöntem ve tekniklerini kullanarak anlatmaları gerekmiştir (15).
- * İletişimi kullanarak toplumsal yaşama geçişte ilk adımı atmış olan insanı artık yaşam etkinlikleri adına bir dizi yeni aşamalar beklemektedir. Bu aşamaların başında yerleşik yaşama geçiş önem kazanmaktadır (16). Bu aşama, eğitim iletişimi ilişkilerinin geleceğindeki önemli gelişmelerden biri olan "kurumsallaşma" açısından önemli olmuştur. Bu aşamanın yaşamı açısından taşıdığı önem ise yerleşik yaşama geçişle, toplumsal yaşamda işbölümünü ve uzmanlaşmanın aynı zaman kesitindeki gerçekleşmesi olarak kabul edilebilir. Bu basit bir rasyonalite değil, gelişmenin kendi mantığına dayalı anlamlı bir gelişmedir. İşbölümü ve uzmanlaşmaya giden yol da, işbirliği önemli bir ara süreç olarak kabul edilebilir. İnsanoğlu, toplumsallaşmanın ilk yararını bu aşamada görmüş böylece de toplumsallaşmanın ilk örneklerini işbirliği ile göstermiştir. Bu ise bir önceki dönem olan Doğanın Başatlığında İnsanın en

(14) C.W. BENDING; Eğitimde İletişim Düşüncesinin Kökenleri, Çev: Levend Kılıç, E.İ.T.İ.A. İletişim Bilimleri Fakültesi Yay. **KURGU Dergisi**, Sayı: 3, Ekim 1980, Eskişehir, s. 138.

(15) CHILDE, a.g.k., s. 29.

(16) MORRIS, a.g.k., s. 21.

önemli sorunu olan, yaşamını doğanın, ona sunduğu sınırlı seçeneklerden sağlama kısıtlamasından kurtulup ona başat olmasıdır (17).

- * Görüldüğü gibi toplumsallaşma aşama ve etkinlikleri artık aile bünyesi ile sınırlı kalmaksızın birçok ailenin içinde yer aldığı, gerek niteliksel gerek niceliksel açıdan gelişkin toplumsal kimlik kazanmıştır. İşbirliğinden sözedilebilen bir toplumsal yapılaşmada, işbirliğini oluşturacak ve koruyacak kural ya da yasalar da oluşturulması gerekmiştir. Tüm bu gelişmelerin birer iletişim uygulayım alanı olduğu kolayca çıkarsanabilecek bir sonuçtur.
- * Toplumsallaşmanın, diğer bir yaklaşımla işbirliği, işbölümü, uzmanlaşma ve yerleşik yaşama geçmenin eğitim iletişimi etkinliklerine etkisinin bu aşamadaki önem ve işlevinin bu noktada biraz daha açılanmasında yarar vardır. Doğa ile Mücadele Eden İnsan toplumsallaştığı oranda eğitim iletişimine daha işlevsel olarak gereksinim duymaya başlamıştır. Arkadan gelen kuşaklara yaşam mücadelesi sürecinde kazandığı, deneyime dayalı bilgileri aktarmak iletişimle sağlanan birinci yarıdır. Ancak, bir yandan da arkadan gelen kuşaklara toplumsal yaşamın, kendilerince oluşturulan temellerini, kural, yasa ve geleneklerini de aktarmak gerekmiştir (18). Böylece eğitim iletişiminin insanlık tarihi boyunca biçimsel olarak değişen ancak temel prensip olarak değişmeyen temelleri bu dönemde atılmış olmaktadır.

Bunlar;

- i) Pratik amaçlı eğitim
- ii) Sosyal amaçlı eğitim

- * Ancak tüm bu gelişmelere karşın Doğa ile Mücadele Eden İnsanın dönemi tamamlayacak gelişmeleri henüz gösteremediği doğa ile mücadelesinden tam anlamıyla bir yengiyile çıktığı söylenemez. Çünkü insan henüz gerek toplumsallaşmayı, işbirliğini, işbölümünü ve uzmanlaşmayı, gerek pratik ve toplumsal amaçlı eğitimi iletişimin doğasının kendine sunduğu

(17) MORRIS, a.g.k., s. 42.

(18) CHILDE, a.g.k., s. 37.

sınırlı seçeneklerden en fazla yararı sağlayacak; diğer bir anlatımla doğayı en fazla faydayı sağlayacak şekilde **'tüketmeyi'** sağlamak amacıyla gerçekleştirilmiş durumdadır. Bu özelliğin ise insanın daha henüz doğanın başatlığında olması demek olduğu açıktır. İnsanın doğa ile mücadeleden yengi ile çıkması için tüketicilikten çıkıp doğayı 'üretme'ye geçmesi gerekmektedir.

- * Bu dönemin eğitim iletişimi uygulamalarının temelinin **'Sözlü (ya da konuşmaya, sese dayalı)'** iletişim tekniğinin oluşturulması önemli bir özelliktir. Bu teknik günümüz yaşamında **'öğüt'** olarak tanımlanmaktadır. Bunun yanında günlük mücadele etkinliklerinin resimleştirilip duvara yansıtılması ile kurulan iletişimin de önemli eğitsel işlevleri olduğu düşünülebilir.
- * Bu dönemin eğiletişimi etkinliklerinin temelini **"eğitim iletişiminin yöntemlerini öğrenmek için öğretim"** olarak görmek gerekir. Sonraki kuşaklara daha yetkin ve etkili bir eğitim desteği verebilmenin en önemli gereklerinden birinin **"kalıcı eğitsel ileti"** oluşturmak olduğu düşünüldüğünde, sözü edilen mağara duvarlarında ölümsüzleşen görsel iletilerin ne denli önemli olduğu çıkarsanabilecektir (19).

Bu gelişmeye koşut ve eşzamanlı olarak insanın fizyolojik yapısında da önemli değişimler kaydedilmiştir. Bu gelişmelerin özellikle bedeninin konumu ile ilgili olanı, eğitim iletişimi ile edinilen bilginin en işlevsel olarak yararlanmaya olanak sağlayacak duruma gelmesi önemlidir. Çünkü ancak bu bedensel değişim ve uzuvların daha işlevsel kullanım olanağının kazanılması sonucunda edinilen bilginin işe yarar hale gelmesi sözkonusu olabilmektedir (20). Bu gelişme bir sonraki aşamada insanın doğaya kesin başatlığının sağlanmasında önemli bir ilerleme olan doğanın üretiminde daha işlevsel olacaktır. Tarımsal hayata geçiş olarak da adlandırılan bu gelişmede insanın sözü edilen uzuvlarını ve gelişkin beynini daha sık ve yoğun olarak kullanması gerekecektir. İletişimin bir uygulama alanı olarak eğitim iletişimi çabaları da bu aşamada bilinçli olarak kurulmaktadır. Artık doğa insanların doğrudan ilgi merkezi olmaktan bu aşamada çıkmıştır denebilir. Ancak henüz doğaya tam başatlık da sağlanamamıştır.

(19) CHILDE, a.g.k., s. 35.

(20) a.g.k.

Kurumsallaşan ve Kurumlarla Mücadele Eden İnsan Dönemi

Bu dönemdeki eğitim iletişimi etkinliklerinden söz ederken önemli bir dönüm noktasını vurgulamakta yarar vardır. Bu gelişim ateşin bulunmasıdır (21).

Bu gelişme bir açıdan geleceğin endüstri toplumlarının simgesi ve başlangıç işareti olan buhar makinesine güç veren bir fiziksel olay olması açısından önemlidir. Bu gelişme, ateşin bulunuşunun pratik işlevini vurgulamaktadır. Bu buluş bir diğer işleve daha sahiptir. Ateş, bilginin ve eğitimin simgesi ve bu nedenle de önemli bir mitolojik öge olarak geleceğin insanının yaşamında yer alacaktır. Özellikle Yunan mitolojisi içindeki yer ve işlevi bu aşamada, çalışmanın amacına hizmet etmesi nedeniyle üzerinde durulmaya değerdir.

Ateşin bulunuşu insanlık tarihi ve evrim süresinin aşamaları içinde önemli bir devrimin başlangıcını belirtmektedir. Bu devrim insanın, doğanın başatlığından kurtulup doğaya başat olmasıdır. İnsanın bu devrimi gerçekleştirirken en önemli dayanağı bilgiyi edinme ve kullanma becerisini göstermesidir. Bu gelişme mitolojide, bilgi ateşinin tanrılara özgü ve yalnızca tanrıların yararlanmasına açık bir kaynak olarak Olimpos'taki tapınakta alıkonduğu ve daha sonra yarı tanrısal bir varlık olan Prometheus'un bu bilgi ateşini Olimpos tapınağından çalarak insanlara verip, onların yararlanmasına açması ile simgeleştirilir. Bu bilgi ateşi özellikle demir işleme sanatının inceliklerine ilişkin bilgileri içermektedir.

Bu veriler eğitim tarihi açısından irdelendiği ve çözümlendiğinde şu sonuçlara ulaşmak olasıdır:

- * Bilgi ateşinin tanrıların tapınağında tutsak edilmesi, diğer bir anlatımla tanrıların tekelinde olması ile insanlığın, doğanın başatlığında oldukları dönemin çağrıştırılmak istendiği düşünülebilir. Olimpos bu mitte insanüstü güçlerle donatılmış ve bu nedenle de insanı başatlığında tutan doğayı simgelemektedir. Olimpostaki tanrıların '**yeraltı tanrısı**', '**deniz tanrısı**' veya '**rüzgarlar tanrısı**' vb. olarak adlandırılması bu savı desteklemektedir.

Bu özelliklerin tanrısal özellikler olarak tanımlanması, yani insanüstü güçler olarak görülmesi de insanın bilgiden yoksunluğu nedeniyledir. Bilimsel çalışmaların da ortaya koyduğu gibi insanoğlunun gözlediği ancak nedenini açıkça çözemediği ve gerçekleştirilmesi gücünü aşan olaylara tanrısal bir özellik ve değer atfetme davranışı vardır. İşte bu eğilim burada da kendini göstermiştir.

* Prometheus'un yarı tanrı yarı insan niteliğine sahip olmasının da bu noktada önemli ve işlevsel olduğu düşünülebilir. Bu kişilik özelliği insanlığın doğanın başatlığından kurtulup doğaya başat olma ve geçişim dönemini simgelediği ileri sürülebilir. Zaten Prometheus'un kişiliğinin devrimci bir kişilik özelliği taşıdığı mitolojide de açıkça vurgulanmaktadır. Prometheus devrimi simgelemektedir.

Bu kişiliğin Olimpostan tanrısal bilgi ateşini çalıp insanlara vermesi ile de devrim başlamış olmaktadır. Bu devrim insanın doğaya egemen olmasıdır.

* Tanrısal bilgi ateşinin içerdiği bilginin özellikle demir işlemeciliği sanatına ilişkin olmasının ise ayrı bir önem ve işlevi olduğu ileri sürülebilir. Bu ateşin içerdiği bilgi, birçok insanlık tarihi araştırması ve yazarlarının da üzerinde ortaklaştığı gibi, insanın doğaya başat olma devrimini gerçekleştirirken metali işlemeyi öğrenmesine yardımcı olmuştur. Doğaya başat olan insan dönemi insanın metali işlemeyi ve kullanmayı becermesi ile başlar.

Sonuç olarak özetlemek gerekirse bu mit, insanın demiri işlemeyi öğrenmesine yarayan bilgiyi elde ettiğini ve böylece doğaya başat olduğunu anlatmaya çalışmaktadır.

Bu bilginin ve gelişmenin başka bir bilginin değil de özellikle demirin (ya da metalin) işlenmesine ilişkin bilginin elde edilmesi ile gerçekleştirilebilmesi ise bir başka açıdan önem taşımaktadır. Bu bilgi uygulamıbilimsel (teknolojik) ve endüstriyel gelişme için gereksinilen bilgidir. Bu özellik insanın doğaya başat olmasında uygulamıbilimsel bilginin özellikle gereksinildiğini çağrıştırması açısından önemlidir. Özet bir anlatımla; insan doğaya başat olurken uygulamıbilimsel bilgiyi -ilkel düzeyde de olsa- kullanmıştır demek olasıdır. Ancak uygulamıbilim ve gereksinilen bilginin ilkel düzeyde olması bu gelişmenin, devriminin başlamasını engellemiştir çün-

kü, insan, en gelişkin uygulamıbilimsel (teknolojik) bilgiyi ancak yirminci yüzyılda kullanabilmiştir (22).

Uygulamıbilimin insan yaşamına girmesi onun yaşamında köklü değişikliklerin gerçekleşmesine neden olmuştur. Bu değişikliklerden en başta geleni giderek ayrımlaşan işbölümünün insan yaşamında hakim olmaya başlamasıdır. İşbölümü öz olarak insanların biraraya gelmesi ile oluşan toplumların varoluşlarını gerçek kılmak için öncelikle üretim eylemlerinin sürekli kılınması ilkesine dayanır. Toplumun ve insanın gerek doğal gerek türetilmiş gereksinimlerinin karşılanabilmesinin öncelikli koşulu sağlıklı bir işbölümü oluşturmaktır. Ancak özellikle toplumsal gereksinimlerin karşılanması sözkonusu olduğunda bireylerin teker teker yürüttükleri üretim eylemleri yeterli olamamaktadır. Toplumsal gereksinimlerin nicel olarak büyüklüğü bireylerin tüm gereksinimlerini kendi üretim olanakları ile karşılamalarını olanaksızlaştırır. Bu nedenle de her bireyin, toplumun bir gereksinimini karşılamak için, ancak bunu da yüksek üretim kapasitesi ve verimlilikle gerçekleştirebilmesi gereklidir. Bu işleyişe göre her bireyin toplumsal gereksinimlerinin ayrı bir bölümünü karşılamayı kendine (ya da görev) edinmesi gerekmiştir. Bu gelişme işbölümü olarak başlamış ancak sonraları işbölümünün bir ileri aşaması olan uzmanlaşmaya dönüşmüştür.

İşbölümü ve uzmanlaşma önce toplumsal ve sonra da bireysel gereksinimlerin daha yeterli olarak karşılanmasını sağlamış ve gerek bireysel gerek toplumsal düzeyde birtakım yeni gelişmeleri gündülemiş veya gerçekleştirmiştir (23). Bu gelişmelerden bir tanesi toplumsal yapıya yeni bir işlev ve tanım kazandırmış olmasıdır. Doğa ile mücadele eden ancak kesin yengiyeye ulaşamamış olan insan döneminde toplum, belirli bir amaç etrafında belirli temel kurallar altında toplanmış insanlar bütünü olarak tanımlanabilmektedir. Oysa ki, doğayı denetim altına alan insanın oluşturduğu toplum, işlevsel birimlerin biraraya gelmesi ile oluşmuş bir 'sistem' niteliğine kavuşmuştur. Bu nitel değişim işbölümü ve uzmanlaşma ile gerçekleşmiş ve desteklenmiştir. İşbölümü ve uzmanlaşma, zamanla nitel ve nicel gelişmeler göstermiş ve kurumları oluşturmuştur. Diğer bir anlatımla, toplumun oluşumu artık aralarında, uzmanlık alanında işbölümünü gerçekleştirmiş bireylerin, işlevsel bir bütün oluşturup;

(22) a.g.g., s. 71.

(23) a.g.g., s. 111.

dizgeli çalışmaları yanında belirli bir uzmanlık dalında işbölümünü gerçekleştirmiş; küçük insan gruplarının işlevsel bütünlüğü ile oluşturulan dizge işleyişi ile sağlanmaktadır. İşte kendi uzmanlık dallarında işbölümü gerçekleştirmiş küçük insan grupları, 'kurumlar' olarak tanımlanabilmektedir.

- * İnsanların oluşturduğu her toplulukta olduğu gibi kurumların da kuruluş ve işleyiş amaçlarına en yakın ulaşım olanağını sağlayacak kural, yasa ve gelenekleri vardır. Kurumsallaşan insan dönemi insanın değinilen kurumları; değişik amaç ve işlevleri gerçekleştirebilecek yapıyı oluşturup işletme ve bu işleyişi düzenli ve sürekli kılacak kural, yasa ve gelenekleri geliştirme etkinliklerini içerir (24).

Bu dönemin insanı artık genel toplumsal hedeflere ulaşmak ya da hizmet etmek için ailenin yanında ve hatta dışında bir takım görev, yetki ve işlevlerle donatılmaya başlamıştır. Bunlar üyesi oldukları kurumlarca belirlenmektedir. Bir üretim etkinliği sürecinde ürünün üretilmesi için çalışan kurumlar yanında bu ürünü pazarlayan; elde edilen geliri paylaştıran; ürünü ve toplumsal çıkarları koruyan kurumlar doğmuş ve gelişmiştir (25).

Bu gelişmeler beraberlerinde bir sosyal iradeyi diğer bir anlamıyla 'yönetim' işlevini üstlenecek kurumları gerektirmiştir. Özellikle M.Ö. 6000 ve 3000 yılları arasında değinilen gelişmeler artık tüm özellikleri ile bugünkü kentlerin bir az gelişmiş örneği olan kent ve kentsel yaşamı doğurmuştur.

Kurumsallaşan insan döneminde insanlar artık kurumların birer birimi haline gelmişlerdir. İnsanlararası iletişim artık doğrudan değil; ilişkileri düzenleyen kurumlar aracılığıyla ve dolaylı olarak gerçekleşmektedir. Bu dönemde insanlar bu ilişkileri kurmak amacıyla ilgilerini kurumlara ve kurumlar arası ilişkilere yöneltmişlerdir denebilir.

Kurumsallaşan insan döneminin eğitim etkinliklerine bakıldığında ise şu özellikler gözlenebilir:

- * Kurumsallaşan insan döneminde doğaya başat hale gelen insan öncelikle doğadan edindiği bilgileri kendi gereksinimle-

(24) a.g.g., s. 132.

(25) a.g.g., s. 157.

rini karşılamak için kullanmaya yönelmiş ve bunun yollarını araştırıp öğrenmiştir (26). Bu öğrenim çabası pratik yaşam bilgilerini edinme eğiliminden doğmuş, sonunda da geleceğin endüstrileşme etkinliklerinin temeli olmuştur. Bu bilgilerin toplumsal işbölümü çabaları ile bütünleştirilmesi ile endüstrileşme atılımlarının ilk adımı atılmış olmaktadır. Sözü edilen işbölümü ya da işbirliği toplumun çekirdeği olarak kabul edilen aile içinde bile etkili olup uygulanır hale gelmiş hatta bu gelişme yönünde bir zorunluluk doğmuştur denebilir (27). Bu bilgiler ve eğitim düzeni içerik, yöntem ve amaçlar açısından birbaşka yaklaşımla **"meslek"** eğitimi olarak tanımlanabilir. Bu dönemde gerek kentsel yaşama geçiş gerek toplumu yönetimi gibi öğelerin de insan yaşamında önemli yerler almasıyla eğitim uygulamaları bir başka kimlik daha kazanmıştır. Bu ise bir eğitim süreci olarak toplumsallaşmanın bir boyutu olan **"kurumsallaşma"**dır. Hatırlanacağı gibi kurumsallaşma eğitimi öncelikle mesleki alanda uygulanmıştır. Ancak yerleşik yaşamın gelişkin örnekleri olan **"kentleşme"** ya da **"devletleşme"** ve **"uluslaşma"** ile eğitim, toplumsal yaşamda kaydedilen gelişmelere koşut olarak kurumsallaşmanın kaydettiği gelişmelerden biri olmuştur (28).

Sözü edilen kurumsallaşma aşamasında gösterilen eğitim etkinlikleri de bu gelişmelere koşut olarak değişme kaydetmiştir. Bu etkinliklerin özünü toplumsallaşma etkinliklerinin başlangıcında saptanan ilke ve tekniklerde görmek olasıdır. Daha açık bir anlatımla, eğitim süreçlerinde aktarılan bilgilerin işlevi aileyi ayakta tutup sürekliliğini sağlama amacıyla başlamış; daha sonra grupların, kentsel yapı ve yaşamın, en son olarak da devlet yapı ve kurumlarının ayakta kalmasını, sürekliliğinin sağlanmasına yararlı olmak olmuştur. Ayrıca bu süreçlerde aktarılan bilgi dizgeleri önceleri aile terbiyesi, sonra gelenek ve görenekler, devletleşme aşamasında düşüncüler ve yasalar niteliğini kazanmıştır.

Özellikle kentsel toplumsallaşma ve devletleşme aşamalarında eğitim etkinliklerinde, üzerinde önemle durulması gereken bir geliş-

(26) a.g.k.

(27) a.g.k.

(28) *Encyclopedia Britannica*; History of Education, Encyclopedia Britannica, Inc., Vol: 7, USA, 1970, s. 983.

me daha kaydedilmiştir. Bu gelişme, kurumların, insanın toplumsal yaşamında görülmeye başlanması ve etkin hale gelmesi ile eşzamanlı hatta onun doğurgusudur. Bu gelişme, eğitimin resmi olmayan kaynakların denetiminden ve yürütülmesinden çıkarılıp devlet denetim ve yürütmesi altında bu hizmeti yürüten ve "okul" olarak tanımlanan kurumların düzenleme ve yürütmesine verilmesidir. Kurumsallaşan insan döneminde, yaşamının her evresinde olduğu gibi eğitim etkinlikleri de artık kurum işlevleri arasında sayılmaktadır.

Okul adı verilen kurumların resmi nitelikli birer oluşum olarak belirmesi ve devletin düşüncesini yaygınlaştırmakla görevli hale gelmeleri bu noktada bir konuyu tartışma gündemine getirmektedir. Bu konu, devletin niteliğidir. Bu konu, eğitim ve öğretim kurumları aracılığıyla devletin belli düşüncüleri etrafında insanları birleştirmesi nedeniyle önemlidir. "**Devletin düşüncesünün temeli nedir?**" sorusu bu açıdan önem kazanmaktadır.

Devletleşme ve bunun uzantısı olan uluslaşmanın insanların nicel olarak büyük ortaklaşmalar kurmalarını ifade eden toplumsallaşma boyutlarıdır. Ancak, insanları toplumsallaşma boyutunda biraraya getirmek için belirli bir güdüleyici güce gereksinim vardır. Bu gücün, tek tek bireylerin ya da grupların sahip olamayacağı kadar üstün yaptırım ve etki gücüne sahip olması gerekliliği kaçınılmazdır. Bu nedenle ulustan ve özellikle devletten söz ederken öncelikle değinilen yaptırım gücüne sahip bir iradeden söz edildiği açıktır. Bu güç, kurumsallaşan insan döneminde tanrısal nitelik ve güçlere sahip krallar ya da kabile reisleri vb. tarafından temsil edilmiştir.

İnançlar bir korkunun, bu dönemlerde insanlar üzerinde önemli bir biraraya getirici -diğer anlatımla toplumsallaştırıcı- etki yarattığı bilinen bir gerçektir (29). Bu nedenle bu dönemin eğitim ve öğretim kurumları öncelikli olarak devletin ve kurumlarının etki gücünü ve düşüncesünün yaygınlaştırmaya yönelik olarak işlevlere yüklenmişlerdir.

Aslında kurumsallaşan insan döneminde devlet, toplumsal yaşam içinde oluşmaya başlayan birtakım gelişmelere koşturarak önemli bir gereksinimi karşılamaktadır. Bu gereksinim, toplumun giderek ayrıntılaşan uzmanlık etkinliklerini ve işbölümü içinde, birbirinden ayrılan toplumsal birimler arasında, yasaların iletişim özel-

(29) A.g.k., s. 132.

liğine dayalı iletişim gereksinimidir. İleride daha ayrıntılı olarak değinileceği gibi, aşırı ayrıntılı işbölümü ve uzmanlaşma, toplumu oluşturan birey ve birimlerin ilgi alanlarını birbirinden ok farklı kılması nedeniyle, toplumu ayakta tutan iletişim ilişkilerinin zayıflamasına giderek ortadan kalkmasına neden olmuştur. Toplumsal bütünlüğün temeli olan iletişimin ortadan kalkması ise toplumu oluşturan birim ve bireylerin dışında bir toplumsal varlığın birbirinden kopan birimler arasında çözülen iletişim bağlarını yeniden kurması ya da ayakta tutması gerekir. Bunu gerçekleştirecek olan toplumsal varlığın başarıya ulaşabilmesi için ise belirli bir yaptırım gücüne sahip olması vazgeçilmeyecek bir gerekliliktir.

İşte tartışılan devlet, kurumsallaşan, toplumsal yaşam içinde bir anlamda bu iletişim kurumu olma görev ve işlevini üstlenmiştir denebilir. Devlet bu işlevi ve görevi üstlenirken dinsel inançları ve eğitim, öğretim etkinliklerini birer iletişim aracı -ya da kanalı- olarak devreye sokmuştur.

Bu nedenle Kurumsallaşan İnsan dönemindeki eğitim etkinliklerinin bir bölümü dinsel nitelikli devletin kurduğu okullarda yürütülmüştür.

- * Eğitim etkinliklerinin Kurumsallaşan İnsan dönemindeki okullar aracılığıyla yürütülüyor olması eğitim iletişimi alanında yeni bir gelişmeyi göstermektedir. Bu gelişme “yazı”nın kurumsallaşan bir iletişim aracı olarak kullanımının ve ‘öğrenimi’nin birer devlet kurumu olarak okulların tekelindeki eğitim iletişimi aracı olarak değerlendirilmesidir. Bir diğer anlatımla yazı, bu kurumlar aracılığıyla bir ‘resmi iletişim kanalı’ niteliği kazanmıştır. Okullarda uygulanan eğitimin ilk adımı yazıyı öğrenmek olmuştur (30).

Yazma ve okuma öğrenimi devletin niteliğiyle bağlantılı ve ideolojisine koşut olarak dinsel nitelikli ancak devlet tekelinde bir eğitim iletişimi etkinliği olarak değerlendirilmiştir. Kısaca yazma ve okuma henüz ‘yaygın kullanıma açık’ değildir. Bu özellik yazma ve okumayı beceren kişilere bir din adamı ve aynı zamanda da bir devlet adamı olma şansını tanımıştır (31). Bu özellik aslında ‘yazının ile-

(30) a.g.g., s. 189.

(31) KORKMAZ ALEMDAR; *Haberleşme Tarihi*, Ankara, İ.T.İ. Akademisi Yay., Ankara, 1980, s. 5.

tiyi kalıcı kılma'sı bir diğer anlatımla da iletiyi **'ölümsüzleştirme'**sin-den kaynaklanmıştır (32). Yazı yazma ve okuma kişiye bir tür doğa üstü güçlere sahip olma özelliği sağlamıştır. Bu ise herkesin okuyup yazamamasına karşın yazıcının bu yeteneğe sahip olmasına ve yazının doğa üstü niteliğe sahip bir araç olarak görülmesine bağlamak olasıdır.

Bu saptamalardan Kurumsallaşan İnsan döneminin okullaşan eğitim etkinliklerinin ilk adımı, yukarıda sözü edilen iletişim kanalını açmaya, okuma ve yazma öğrenmeye yönelik olduğu anlaşılabilir. Bu aşama aslında, çağdaş eğitim etkinliklerinin ilk adımı olan ileti ya da bilginin kalıcılığının sağlanmasını prensip edinmesi nedeniyle ayrı bir öneme sahiptir.

Yazıcı okullarının eğitim etkinlik ve yöntemleri üzerinde de bu noktada durmakta yarar vardır. Yazı yazma ve öğretimin yöntemi ise yine usta çırak ilişkisi içinde gerçekleştirilmeye çalışılmıştır (33).

Kurumsallaşan İnsan döneminin yazıcı okulları, yalnızca rahip ya da memur olacak erkek çocukları için kurulmuş kurumlardır (34). Bu da yazı yazma ve öğrenme etkinliğinin dinsel nitelikli devletin tekelinde olmasının da bir göstergesidir.

Bu okullarda uygulanan eğitim ve öğretim yöntemlerinin temel prensibi bir taş parçasına yazılmış yazıyı, zambak ve mangal kömüründen yapılan mürekkep kullanarak kireçtaşı parçalarına kopya etmektir. Okullardaki erkeklerin yaşı büyüdükçe, bütün belgeleri papirüs sayfalarına kopya ederler ve daha öncekiler gibi, onları da yüksek sesle ve makamla okurlardı. Görülen şu ki, Mısırlı çocuk kendi kitabını başkalarından kopya ederek yapar ve bunları ezberlerdi. Böylece bir eğitsel iletişim ve yöntem kavramı kurulmuştu.

Tüm bu anlatılanlardan çıkarılabilecek sonuç olarak Kurumsallaşan İnsan döneminde, eğitim etkinlikleri adına kaydedilen gelişmeler şöyle sıralanabilir:

- * Kurumsallaşan İnsan döneminde, toplumsal alanda yaşanan gelişmelere koşut olarak etkinlikleri, okul adı verilen fiziksel mekanla sınırlı bir iletişim içinde kurumsallaştırılmıştır.

(32) CHILDE, s. 189.

(33) BENDING, s. 138.

(34) a.g.k.

- * Bu eğitim iletişimi ortamında henüz eğitim uygulamalarının ilk adımı olan okuma-yazma öğretilmektedir. Bu etkinlik, eğitim etkinlikleri için gerekli olan iki gereksinimi karşılamaktadır. Bunlar:
 - i. Yazının öğretim ve öğrenimi ile eğitsel nitelikli iletiye, değişmeden kalıcılık olanağı tanınmıştır. Böylece bilginin değişip bozulmadan kuşaktan kuşağa aktarımı mümkün olabilmektedir.
 - ii. **"Etkili eğitsel iletişim"** için kalıcı eğitsel ileti mutlak bir gereksinimdir. Eğitsel iletinin kalıcılığı ile etkisinin kalıcılığı ile doğru orantılı olarak artar ya da azalır. O halde, yazılı eğitsel iletinin kalıcılığı ile iletinin etkisinin kalıcılığı doğru orantılıdır.
- * Kurumsallaşan insan dönemi devletin, eğitimin insanları etkilemedeki gücünü kavramış olmasından ötürü, eğitim etkinliklerine elattığı ve bu etkinlikleri düzenlemeyi tekeline aldığı dönemdir. Bu davranış, dinsel devletin eğitim alanında da dinsel içerikli eğitim programlarını ön planda tutması sonucunu doğurmuştur. Yazıcılık okullarında okuyanların birer din ve aynı zamanda da devlet adamı olmaları bu savı destekleyen temel göstergelerdir.
- * Bu dönemin eğitim etkinliklerinin bir diğer alanında pratik yaşam bilgilerinin eğitiminde de toplumsal yaşamda görülen kurumsallaşma eğilimine koşut gelişmeler görülür. Bir sonraki dönemde temel karakteristik olan teknolojik gelişme ve endüstrileşmenin ilk temel adımı bu dönemde atılır. Ancak bu alandaki bilgi ve verilerin yazı kullanılarak kalıcılığının sağlandığı ulaşılabilen kaynaklar ışığında ileri sürülebilir. Daha sonraki teknoloji ile ilgili bilgilerin öğretimi için, fiziksel mekanla sınırlı ve herhangi bir özek (merkez) tarafından programlanmış bir okuldan da sözedilemez. Bu alandaki eğitim, sözlü iletişim kanalıyla kuşaktan kuşağa aktarılan, gözlemler ile desteklenen ve deneme-yanılma yolu ile sahip olunan bilgilere dayalıdır.
- * Bu öğrenimin okul-içi **'örgün'** eğitim etkinliklerinin, program temelini yazı öğretmeye yönelik olması yanında bir başka özelliği de yaygın bir eğitim talebini karşılamak amacıyla yapılmış olmamasıdır.

Ancak kurumsallaşma döneminin bu ilk aşamalarında, bu döneme kadar olduğu gibi insanın yaşamında olagelen her gelişmenin tekelinde yatan prensip öncelikle insan yaşamını iyiye götürücü olmakta, onun yararlanmasına, mutluluğuna hizmet etmektedir. Bu temel prensip doğrultusunda, kurumsallaşma etkinlikleri de başlangıçta insan yaşamında sorunları en aza indirmiş ve onun daha az mücadeleli, daha rahat ve daha mutlu olmasına hizmet etmiştir. Ancak kurumsallasan insan döneminin ikinci yarısı olarak tanımlanabilecek kesitinde kurumsallaşma etkinliği ve dolayısıyla da kurumlar insana katkıda bulunmayı bir kenara bırakıp öncelikle kendi yararlarına, kurumlardan yararlananların gereksinmelerinin önüne çıkarmaya başlamıştır.

Sözü edilen değişim öncelikle sosyal iradeyi temsil eden yönetimin işleyiş prensiplerinde görülmüştür. Yönetim kurumunun işlevi başlangıçta halkı bir arada, bir bütün olarak tutmaktır. Ancak sözü edilen dönemden başlayarak yönetimin temel prensibi halkı kendi çıkarlarına hizmet etmek için çalıştırmaya daha fazla ağırlık verir olmuştur. Bu anlamda kurumların ve bu kurumların en gelişmiş olan devletin, toplumun dışında ve üstünde bir kurum olması ile son hadine ulaşmıştır (35).

Sözü edilen kurumlar başlangıçta toplumun varoluş ve varkalışı için önemli bir işlevi, iletişim kurumu olma işlevini üstlenmişlerken, şimdi toplumun yararına kurdukları iletişim ağını kendi varkalışlarını sürekli kılmak için değerlendirir hale gelmişlerdir. Bu kurumlar -başta devlet olmak üzere- söz konusu özellikleri gereği toplum yaşamı içinde önemli ve saygın bir yere sahip olmuşlardır. Ancak yönetim işlevini üstlenen bu kurumlar aynı zaman sürecinde toplum içindeki iletişim bağlarını kurma ve ayakta tutup işletme tekelini de ellerinde toplamış oluyorlardı. Böylelikle de toplumun yaşam ilişkilerini denetleme ve yönlendirme olanağını elde etmiş oluyorlardı.

Yoğun uzmanlaşma toplumu oluşturan bireylerin ilgi alanlarının giderek daralması, yeni yetişen kuşakların bu daralmış ilgi alanlarının dışında kalmasını zorunlu kılmıştır. Bu ise toplumun karşılaştığı iletişim kopukluğu kaynaklı sorunların ardına bir yenisini eklemiştir. Toplumsal iletişimin kopuşu geleceğin toplumu olan genç kuşaklarla iletişimin de kopuşudur. Bu ise toplumsal çözülmenin ge-

(35) CHILDE, s. 156.

lecekteki tarih açısından da geçerliliğini ve bu tehlikenin daha da belirginleşmesi demektir.

Bu noktada yönetim yine tehlikenin bilincine varmış ve bu tehlikeyi gidermenin kendisinin toplum üzerindeki etkisini daha da güçlendireceğinin farkına varmıştır. Bu etki gücü hem toplumda doğen gereksinmeyi karşılıyor ve bu nedenle de saygınlık kazanıyor olmasına hem de toplumun önemli bir kesitini daha etkisi altına alıyor olmasına bağlamak olasıdır. Bu noktada yönetimin gereksindiği destek yine bu ağa damgalarını vuran kurumlardan gelmiştir. Daha önceleri yaşam içinde resmiyetten uzak bir süreç olarak işleyen eğitim süreci artık yönetimin destek ve denetimi altında yapay bir süreçtir. Eğitim süreç ve uygulamalarının devletin tekeli hatta denetimi altında tutulmasının ve bu nedenle devletin düşüncüsel çabasını yürüttüğü araç, kurum ve hepsinden nöemlisi bir medya olması prensibinin tarih sürecindeki temeli de atılmış olmaktadır.

Bu yönetim işleyiş prensibinin temelinde ise şu basamaklar yatmaktadır;

- * Toplumunu oluşturan bireyler hemen her yaş kategorisinde ayrı ayrı düzenlenmiş programlar doğrultusunda ve sınıf adı verilen ortamlarda kümelenmişlerdir.
- * Bu ortam aynı zamanda onların kurumla olan ilişkileri sürecinde ailesinin etkisini hemen hemen sıfıra indirgemektedir.
- * Sınıf duvarları onların yaşamla olan ilişkilerini de eğitim sürecinde en aza indirgemelerine neden olmaktadır.
- * Dış dünya ile tüm ilişkileri koparılmış olan toplumsal birey adayı artık bu çatı altında kendilerine sunulan ideolojinin yönlendirmesine tümüyle açıktır.
- * Bu kanal açıldıktan sonra da zihinlere işlenen yapı ve davranış kalıpları, istenen biçimlerde aktarılabilirlerdir.

Bu süreç, bireyin en fazla bilgi gereksinmesi duyduğu çocukluk dönemlerinden başlayarak en yetişkin ve en verimli dönemlerine kadar süregelmekte ve tek tip kafa yapısına sahip bir toplum birimi olarak bu kurumlardan ayrılmaktadır.

Okul adı verilen bu kurumların sahip olduğu etkileme gücü aracılığıyla topluma yeni katılan bireylere yönetim ve onun uzantısı olan devletin gerekliliğinin kabul ettirilmesi; bunun yanında ona itaatın kaçınılmaz bir gereklilik olduğu bilinci kolayca aktarılabilmiştir.

Eğitim ve ęđretimin bütönlöştürücü ve uyumlulaştıracı etkisi toplum geneline yöneltildiğinde bir başka gelişme oluşmaya başlamıştır. Bu gereksinim, bu dönem içinde henüz, daha çok yönetilenin duyduğu bir gereksinimdir.

19. yüzyıl başları toplumlar genelinde yönetim kademeleri, devlet ve kurumlarına toplumsal etkilerin başladığı dönemler olmuştur. Bu tepkiler hem düşünsel hem de eylemsel düzeyde gerçekleşmiştir. Bu tepkiler giderek çatışma düzeyine ve geniş kitlelerin desteğini görmeye başlamıştır. Toplumları oluşturan katmanlar arasında gözlemlenen bu devinim sonuçta toplumsal düzenin oluşturulmasına ve kabul ettirilmesine yarayan toplumsal düzenleme ve eğitim anlayışının işleyişi ve kurumlarını da kapsayan bir değişim süreci içine girmiştir. Bu değişim baskıcı devlet anlayışının yerini toplumsal devlet anlayış ve uygulamalarına bırakması olarak tanımlanabilir (36). Bu değişim ve gelişmeler sonuçta devletin denetimi ve tekelinde bulunan eğitim kurumları artık yalnızca yönetimin hizmetinde birer kurum olmaktan çıkmış, tüm toplumun hizmetinde kurumlar haline gelmiştir. Aslında bir yönü ile bu toplumsal gelişmeler toplumun yönetimini üstlenen kurumların etki alanlarını daha geniş kitlelere yayma olanağını sağlamıştır.

Kurumlarla Mücadele Eden İnsan döneminde eğitim iletişimi adına bir gelişmeden bu aşamada söz etmekte yarar vardır. Bu da baskı makinasının bulunuşudur. Bu gelişmenin temel yararı eğitsel iletişimin -diğer bir deyişle bilginin- geniş kitlelerin yararına sunulması olmuştur (37).

Bu saptamadan da anlaşılacağı gibi baskı teknolojisinin eğitim iletişimine yaptığı ilk etki, sınıfların büyümesi ve eğitimden yararlanan insan sayısının artması olmuştur. Diğer bir anlatımla katkı "nicel" olmuştur. Faydalanılabilen 'paketli ileti sayısı' arttığı oranda

(36) METİN KAZANCI, *Halkla İlişkiler Açısından Yönetim ve Yönetilenler*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yay. No: 417, Ankara, 1978, s. 5.

(37) BENDING, "Eğitimde en önemli değişikliği getiren şey nedir diye sorulursa çok kişi bunun 'matbaa' nın bulunması olduğu yanıtını verir. Yazıların baskısıyla çoğalması, eğitimi güçlendirmiş ve böylece önemini, her okuyan açıkça kavrayabilmiştir. Ancak, basılmış yazının yeni düzenlenmiş ilkokullarda, büyük sınıfları yaratmanın yanında, eğitim üzerinde açık bir etkisi olmamıştır. Baskı sanatının bulunuşu görölmeyen bir etken üretimi, bunun sonraki yıllardaki etkisi büyük olmuştur. Söz konusu etken, basılı resimlerin kullanılmasıdır." s. 141.

bu iletinin hedefinde de artış kaçınılmaz olmuştur. Matbaanın bulunuşunun diğeri bir önemi de okuma ve yazma etkinliğini bir azınlığın uzmanlık alanı olmaktan çıkarması ve **"eğitimin yaygınlaştırılması"** olmuştur. Matbaa aracılığıyla yazılı ve kalıcı ileti üretimi uğraşısında hem emekten hem de zamandan birikim olanağı artmıştır. Bu gelişmelerin, **"iletinin standartlaştırılması"**nı gerekli kıldığı da bir gerçektir. Bu halde iletinin etki alanının genişliği ile iletinin tektip hale gelmesi arasında bir tür doğru orantı kurmak yanlış olmayacaktır. Bu özellik bir sonraki aşamada değinilecek olan kitle kavramı ile kitle iletişiminin ilk adımı olması nedeniyle daha ayrı bir önem taşımaktadır.

Kurumlarla Mücadele Eden İnsan artık kurumsal yapıların kendilerine çizdiği sınırları içinde yine kurumlar aracılığı ile yüz yüze iletişime yönelmektedir. İnsanların ilgileri eğitim iletişimi aracılığıyla birbirlerine dönmüştür. Bu şekil değinilen özelliklerinden ötürü insan yaşamındaki kitleselleşmeyi ifade ediyor denebilir:

Endüstrileşmenin Yarattığı Çağdaş Yaşam Koşulları ile Mücadele Eden İnsan Dönemi

Bir önceki aşamada beliren toplumsal çatışmalar sürecinde endüstri devriminin gerçekleşmesi bir yandan varolan çatışmaları şiddetlendirmiştir. Bununla birlikte yönetim kademelerine, amaçlarına ulaşma yolunda yeterli ve olanakları da sağlamıştır.

Endüstri devriminin doğal ve gözlenebilen sonuçlarından biri yerleşim merkezlerinde ve sanayileşmenin özeği olan kentlerde büyük bir insan topluluğunun toplanmasını koştullamıştır. Bu gelişme, yönetici güçlere eğitim iletişimi kanalında daha fazla sayıda insana seslenme olanağı tanımış olması açısından önemlidir. Bu dönemde sözü edilen yönetim kademelerinin, kitle niteliği kazanan insan topluluklarını etkilemede gözlediği kolaylıklar nedeniyle eğitime ve öğrenmeyi özendirme; bu alanda oluşan gereksinmeyi körüklemek ve yaygınlaştırmak; böylece yönetilen kitleleri kendi denetimleri ve düzenlemeleri altındaki eğitim kurumlarına daha fazla çekme çabası içinde oldukları bilinmektedir.

Aslında, ilk bakışta, çağdaş yaşam koşulları ile mücadele eden insanı, kurumlarla mücadele eden insandan farklı düşünmek pek olası değildir.

Bu dönemin ilginç bir tarafı da dinsel kurumların açtığı eğitim kurumlarının ya geçerliliklerini, yetkinliklerini büyük oranda yitirmiş olmaları ya da tümüyle kalkmalarıdır. Artık toplumu düzenlemek için yöneticilerin sırtlarını dayadıkları güç din kurumları değil endüstri kurumlarıdır.

Bu dönemin geniş kapsamlı bir dökümünün yapılması halinde şu özellikler ileri sürülebilir:

- * Bu dönemin insanı yaşamını sürdürebilmek için toplumsallaşma gereksinmesini, endüstri kurumları olan fabrikalar ve endüstrileşmenin doğurgusu olan diğer yan kurumlarda, bu kurumlara katılarak karşılayabilecektir.
- * Bu kurumların en büyüğü Devlettir.
- * Devlet etki gücünün sürekliliğini sağlayabilmek zorundadır. Bunun için etkileme ve güçlü olmak olanağını elde etmelidir. Ancak bu dönemde sözü edilen olanağa ulaşma yönteminde önemli değişiklikler gerçekleşmektedir (38).
- * Devlete yönettiği kitle üzerinde etkili olma olanağı sağlayan en önemli kurumlardan biri eğitim kurumu olmuştur. Diğer bir anlatımla bu kurumun etkinliği sonucunda baskıcı devlet anlayışı ikinci plana düşmüş ve düşüngen çaba birincil plana yükselmiştir. Bunun nedeni eğitimin etki gücünün baskının etki gücünün baskının etki gücünden daha yüksek olduğunun anlaşılmasıdır.

Endüstri devrimi adı verilen bu değişme, insan yaşamında basit açıklama ya da yargılarla irdelenemeyecek denli büyük ve kapsamlı sorunlar ve değişmeleri koştulamıştır. Herşeyden önce insanoğlu üretim çabası için gereksindiği zamanı daha da uzatmak zorunda kalmıştır. Bu, kurumsallaşan insan döneminde başlayan, kurumlara mücadele eden insanı daha ayrıntıya inen işbölümü ve uzmanlaşmanın, Endüstrileşmenin Yarattığı, **“Çağdaş Yaşam Koşullarıyla Mücadele Eden İnsan”** döneminde daha ayrıntıya iner hale gelmesiyle açıklanabilecek bir durum olmuştur.

Endüstrileşmenin koştuladığı ayrıntılı işbölümünün kendi payına düşen alanında daha fazla uzmanlaşmayı gereksinen ve bu alandaki

(38) KAZANCI, a.g.k., s. 3.

uğraşlarına daha fazla zaman ayırması gereken insanın, üretim etkinlikleri dışında kalan yaşamı için ayırdığı boş zamandan daha fazla özveride bulunmasını kaçınılmaz hale getirmiştir. Çocuğa uygulanan aile eğitiminin ise bu boş zamanlar içinde yürütülen etkinliklerden olduğu açıktır. Aileyi oluşturan iki önemli unsurun, ana ve babanın birlikte çalışma zorunluğu, bu iki unsurun da boş zaman bulamama sorununu yaşaması demektir. Bu ise ailenin çocuk üzerinde daha az aile eğilimi uygulayabilmesi sonucunu doğurmuştur. Günümüz toplumlarında giderek yaygınlaşan “**Ana Okulu**” ya da “**Yuva**” adlı eğitim kurumlarının temel doğuş nedeni, gereksinilen ancak karşılanamayan aile eğitimi gereksinimini, devlet eli ya da denetiminde olmak koşuluyla, yapay olarak karşılamak olduğu böylece açıklık kazanmaktadır. Devlet, belirtilen yapay ana ve ailelerle insan yaşamına daha derinlemesine nüfuz etme olanağına kavuşmuştur. Ancak bu yapay ana ya da aileler, topluma girmeye aday bireylere, ailenin sahip olduğu değerler sistemi ve kutsallığı yanında hatta daha fazla devletin niteliklerini aktarmakla yükümlü olduğu ileri sürülebilir.

Devletin yeni yetişen kuşakların denetleyici, yönlendirici ve kendini tanıtırıp kabullendirici çabası bu eğitim aşamasından sonra hemen her eğitim aşamasında da sürmektedir.

Devletin bu çabasının ilk mantıksal açıklaması hedef öğrenci kitlesine, toplumun koyduğu sınırlamaları kabul ettirmesidir. Düzen fikrini aşılacak için de öncelikle bu kitleye, belirli zaman ve ortamlarda belirli çalışmaları ve etkinlikleri yapmaları gerektiği bilincini kazandırmak gerekmiştir. Eğitim etkinlikleri okul adı verilen ortamlarda ve günün belirli saatlerinde, belirli bir düzen içinde gerçekleştirilir. Gereksinilen bilgiyi edinmek için kişinin ilgili kurum tarafından belirlenmiş zamanlarda sınıf adı verilen ortamlarda olması gereklidir. Bu zaman kesitleri dışında, ve konan koşullara uymadan bu kurumlarda bulunmak bilgi gereksiniminin karşılanmaması ile sonuçlanır. Sözü edilen bilgiyi edinmek, toplumda belirli roller üstlenmenin; diğer bir anlatımla topluma katılmanın ön koşulu olduğu düşünülürse, bu bilgiyi edinmemiş kişilerin toplumda roller dağıtılırken, bir rol üstlenip topluma katılamama tehlikesiyle karşı karşıya kalmaları sonucunu doğurur.

Bu yaşantıların bir başka görünümü de şudur; devletin yönetileninden istediği kişilik ve davranış yapısını benimsemek ve temelini onun koyduğu düzene uyum sağlamak gereklidir. Aksi takdirde, devletle uyum sağlamış kişilerin oluşturduğu toplumun ve devletin

koyduğu kurallara göre düzenlemiş olan yaşamın dışında kalmak sözkonusudur. Bu ise bir insan olarak yokolmak anlamına gelir.

Bu dönemin devlet yanında ve hatta en az onun kadar etkin bir başka kurumu da, bu döneme adını koymuş olan endüstri kurumları, diğer bir anlatımla fabrikalardır. Bu iki kurum -devlet ve fabrikalar- toplum içinde gösterdikleri etkinlikler açısından etkili bir eşgüdüm örneği sergilemişlerdir. Daha önceki dönemde sırtını basıkı gücüne ve dine dayamış ve bu kurumlarla eşgüdüm kurmuş olan devlet bu dönemde de fabrikalarla dayanışma içine girmiştir. Bu nedenle de bu dönemin eğitim etkinliklerinden ve işleyişinden söz ederken endüstrinin bu alana etkilerinden söz etmek gereklidir. Endüstri devrimi ile, topraksız köylülerin kasaba ve kentlere göç etmeleri ile büyük boyutlu bir nüfus artışının olduğu belirtilmiştir. Bu gelişmenin ise fabrikada çalışacak işçi talebini karşılamaya yeterli olduğu açıktır (39).

Bu aşamaya kadar yapılan açıklama ve saptamalarda eğitim ve öğretim etkinliklerine yaklaşımların daha çok devlet denetimi ve yönlendiriciliği; eğitimin ve öğretimin devlet ve kurum çıkarları açısından önemi vurgulanmıştı. Ancak, endüstri devriminin gerçekleşmesi bu noktada farklı yaklaşımların da belirlemeye başlamasını gerektirmiştir. Bu gelişme ile eğitim ve öğretim etkinliklerinin yanında öğrenme etkinliklerine de ayrı bir önem kazanmasını sağlamıştır demek hatalı olmayacaktır.

Endüstri devrimi, insanların önceki dönemlerle karşılaştırıldığında yaşamalarını, daha farklı yaşam koşul ve ortamlarında sürdürmelerini, daha farklı iletişim ilişkileri içine girmelerini ve bilgiye daha farklı biçim ve yoğunluklarda gereksinim duymalarını koşullamıştır. Örneğin insanlar küçük nüfuslu ve birarada yaşanan köy ya da kasabalarda yaşamak yerine büyük nüfuslu ve dağınık yerleşim merkezleri olan kentlerde yaşamak durumunda kalmışlardır. Kent sel yaşamın koşulladığı yerleşim dağınıklığı insanları birbirleri ile iletişim kurmak için belirli iletişim ve ulaşım araçlarını bulup geliştirmeye yöneltmiştir. Endüstri devrimi, üretim tekniğinde kökten bir değişme anlamına gelmektedir. Üretim tekniğindeki bu devrimsel değişmenin ekonomik ilişkilerin değişmesine yol açması doğaldır. Gene her ekonomik ilişkinin gereksindiği bir ulaştırma tekniği, bir iletişim tekniği olduğu daha önce de vurgulanmıştır.

(39) Encyclopedia Britannica, a.g.k., s. 999.

Sözü edilen yeni yaşam biçim ve koşulları insanları eğitim ve öğretim etkinliklerinde eskisi ile karşılaştırıldığında daha fazla ve derinlemesine bilgi edinmeye zorlamıştır. Birçok bilim dalının alan-yazınında "bilgi patlaması" olarak tanımladığı toplumsal gelişmenin endüstri devrimi ile eşzamanlı olmasının temel nedeni de yeni yaşam koşullarına uyum sağlamada bilgiye duyduğu gereksinimin daha fazla olmasından kaynaklanmaktadır. Bu gelişme, eğitim ve öğretim etkinliklerinin yanında öğrenim etkinlik ve kavramının daha fazla önem kazanmasına neden olmuştur.

Yoğunlaşan ve yaygınlaşan bilgi ve öğrenim gereksiniminin, döneme adını veren endüstri gelişmelerine de etkileyip, endüstri kurumlarını bu gereksinimi karşılayacak teknolojiyi üretmeye güdülemesi doğal bir gelişme olarak kabul edilmelidir. Bunun sonucu olarak da değinilen dönemde hızlı bir bilgi toplama ve toplanan bilgiyi en geniş kitleye en hızlı şekilde yayma bu çağda, iletişim adına önemli gelişmelerin gerçekleştirilmesine neden olmuştur denebilir. Özellikle teknolojinin iletişim etkinlikleri içinde daha yoğun kullanımı ile bu çağ yeni bir tanıma kavuşmuştur: **İletişim Teknolojisinde Patlama Çağı** ya da kısaca **İletişim Çağı**.

Bu dönemin insanının sözü edilen bilgiyi ve öğrenme gereksiniminin karşılanabilmesi için teknoloji bu alana birçok katkıda bulunmuştur. İnsanın dış dünyaya açtığı hemen her algı ve duyum kanalından insanın bilgi ve öğrenme gereksinimini karşılayacak iletişim araçları bu dönemde üretilmiştir. Kitle İletişimi kavram ve araçları da bu çağın bir özelliğidir (40).

Bu uygulama ve etkinlik alanı insanın dış dünyaya açılan en duyarlı iki algı kanalına en fazla araçla seslenme olanağı tanınması açısından önemlidir. Endüstrileşmenin yarattığı Çağdaş Yaşam Koşulları ile Mücadele Eden İnsanın kentsel yaşam ortamında giderek daha fazla "anonimleşen ilişkiler"i içinde bu etkinliklerin işlev ve değeri de göreceli olarak artmıştır. Bu araçlar aracılığıyla dağınık yerleşim alanlarında yaşayanlar arasında, bilgi alışverişine dayalı ortaklaşma, bir ortak yaşam kurabilmek olası hale gelmiştir. A. Toffler, bu gelişmeyi şöyle değerlendirmektedir; "Teknosfer zenginlik üretip dağıtır, birbirine bağlı binlerce örgütüyle sosyosfer bireylere, toplumda oynayacakları rolleri dağıtır. Sonuçta Enfosfer de bütün

(40) AYSEL AZİZ, *Radio ve Televizyona Giriş*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Basın Yayın Yüksek Okulu Yay., No: 4, Ankara, 1976, s. 1.

sistemin işlemlerini sağlamak için gerekli olan bilgiyi dağıtır. Üçü bir arada, toplumun temel yapısını oluştururlar.” (41).

Kısaca özetlemek gerekirse bu dönemin insanı yaşam ve yerleşim özellikleri gereği, yaşamı için temel gereksinimlerinden biri olan iletişim ilişkilerini kurmada önemli sorunlarla karşı karşıya kalırlar. Bu gereksinimin karşılanması aşamasında önemli bir diğer gereksinim de haberin ya da bilginin çok geniş kitlelere, olası en kısa sürede ulaştırılabilmesi olmuştur. Bu nedenle de teknolojinin ve endüstrileşmenin doğurgusu olan araçları bu gereksinimi gerektiği biçimde karşılamak için işe koşmuştur.

Bu dönemin eğitim iletişimi etkinliklerine bakıldığında ise şu özellikleri gözlemek olasıdır;

- * Bu dönemde insanların bilgi edinmesindeki temel dörtü yönetimin insanları etkileyip kendi ideolojisi etrafında bütünleştirme, toplama gereksiniminin yanında insanların da bu dönemde yaşamlarını sürdürebilmek için bilgiye daha çok gereksinim duymasından kaynaklanmaktadır.
- * Bu dönemde bilginin hızla toplanıp en geniş kitleye yayılımı önemli bir gelişme olmuştur.
- * Bu dönemin bir diğer özelliği de, işbölümü ve uzmanlaşmanın giderek daha ayrıntılı hale gelmesinin sonucu olarak belirli alanlarda daha derinlemesine bilgiye daha yüksek düzeyde duyulan gereksinimdir. Bu nedenle insanlar için **'yüksek öğrenim'** gereksinimi, diğer dönemlerle karşılaştırıldığında daha fazla ve yaygındır.
- * Uzmanlık düzeyinde bilgi gereksiniminin artması sonucunda varolan kurumların gereksinimi karşılamada gösterdiği yetersizlik karşısında, kitle iletişim araçlarının teknik özellikleri gereği sağladığı olanaklar bu araçların eğitsel amaçlı kullanımını daha önemli ve gerekli olmuştur.
- * Bu dönemin eğitim ve eğitim amaçlı etkinlik ve uygulamalarında, teknolojik gelişmeye koşut olarak sağladığı bir diğer olanak da, bilginin saklanmasıyla kolaylaşmasıdır.

(41) ALVIN TOFFLER, *Üçüncü Dalga*, Çev.: Ali SEDEN, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1981, s. 60.

Endüstrileşmenin yarattığı çağdaş yaşam koşulları ile mücadele eden insan için, içinde bulunulan 20. yüzyılın son döneminde, iletişim teknolojisinde gerçekleşen gelişmelere koşut olarak yeni yaşam etkinliklerinin ve biçiminin yerleşmekte olduğundan söz etmek olasıdır. Bu gelişme, en öz tanımıyla insan yaşamının “**kitlesellik**” özelliğinin ortadan kalkarak, giderek “**bireyselleşme**”sidir. Bu gelişmede iletişim teknolojisi ve etkinliklerinde gerçekleşen yeni yapılaşmaların etkin bir belirleyici olduğu açıktır. Bilgi toplamak ve saklamak artık belirli kurumların abonesi, bağımlısı olmadan, diğer bir anlatımla bir kurumun üyesi olmadan karşılanabilecek gereksinimler halini almıştır. Ev bilgisayarları ve ev videosu bu gereksinmeyi bireyin kendi kendine karşılamasına imkan sağlayacak denli küçülmüş, pratikleşmiştir. Artık gereksinilen bilgi ya da ileti kaset, disket ve benzeri formlarda “**paketlenebilmekte**”dir. Bu ise plan, program ve politikaları merkezsel tek bir kurum tarafından oluşturulan kurumların yürüttüğü eğitim iletişiminin daha işlevsel ve etkin bir alan olması anlamına gelmektedir.

Kurumlarla mücadele eden insanlar kitleselleşme sürecinde aralarındaki iletişim bağlarını yoğunlaştırdıktan sonra bu yoğun iletişim bağlarının kendilerine sağladığı güçle kurumların getirdikleri sınırlamaları ortadan kaldırmak için mücadeleye girişmişlerdir. Kitleselleşme süreci, bir bakıma kurumlarla mücadelede insanlar arası güçbirliği ve örgütlenme süreci olmuştur denebilir. Ancak bazı benzerliklerine karşın doğa ile mücadele eden insan dönemindekinden farklı iletişim bağıntıları içine girmektedir. Burada iletişim bağları doğrudan değil endüstrileşmenin yarattığı iletişimi teknolojinin ürünü olan kitle iletişim araçları aracılığıyla gerçekleşir. Bunun yanında insanlar içinde yaşanan çağda henüz endüstrileşmenin yarattığı çağdaş yaşam koşullarına bir üstünlük de sağlayamamışlardır.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

ABE, YOSHIA. Communications Technology, **Developing Distance Education**, Papers submitted to the 14th. ICDE World Conference, 9-16. August. 1988, Oslo Norway.

AZİZ, AYSEL. **Radyo ve Televizyona Giriş**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Basın Yayın Yüksek Okulu Yayını No: 4, Ankara, 1976.

- BARKAN, MURAT. Eğitim İletişimi ve Eğitim Sistemine Bir Katkı Olasılığı, **KURGU** Açıköğretim Fakültesi İletişim Bilimleri Dergisi, Sayı: 8, Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayını No: 465/211, Eskişehir, 1990.
- BENDING, C.W. Eğitimde İletişim Düşüncesinin Kökenleri, Çev: Levend Kılıç, Eskişehir İ.T.İ.A. İletişim Bilimleri Fakültesi Yay. **KURGU Dergisi**, Sayı: 3, Ekim 1980, Eskişehir.
- CHILDE, V. GORDON. **Kendini Yaratan İnsan**, Varlık Yayınevi, Çev: Filiz Karabey OFLUOĞLU, İstanbul, 1978.
- GÜLER, DENİZ. Eğitim İletişimi Kavramı ve Sistem Yaklaşımı Açısından Eğitim İletişimi Sürecinin İncelenmesi, **KURGU** Açıköğretim Fakültesi İletişim Bilimleri Dergisi Sayı: 8, Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayını No: 465/211, Eskişehir, 1990.
- ILIN, M. & E. SEGAL, **İnsan Nasıl İnsan Oldu?**, Yeni Dünya Yayınları, Çev: Ahmet ZEKERİYA, İstanbul, 1979, s. 17.
- KAZANCI, METİN. **Halkla İlişkiler Açısından Yönetim ve Yönetilenler**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını No: 417, Ankara, 1978.
- MORRIS, DESMOND. **Çıplak Maymun**, Sander Yayınevi, Çev: Engin Darıca, 3. Baskı, İstanbul, 1976, s. 26.
- Encyclopedia Britannica**; History of Education, Encylopedia Britannica Inc., Vol: 7, USA, 1970.
- TOFFLER, ALVIN. **Üçüncü Dalga**, Çev.: Ali SEDEN, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1981.

AN EVALUATION OF THE IMPACT OF INTERACTIVE VIDEO SYSTEMS IN EDUCATION AND A MODEL FOR TURKISH DISTANCE EDUCATION SYSTEM - II

Domesday Project, The Future and a Model

Doç. Dr. Ahmet Halûk YÜKSEL*

SECTION FIVE

The Domesday Project

The Domesday Project offers a glimpse of what interactive video can achieve. It shows that information can be stored in exciting and useful new ways that will interest a general public as well as educational users. Furthermore, it demonstrates what can happen when government, industry, powerful agencies like the BBC and schools, all combine their energies in the realisation of a single project.

It seems reasonable to assume that the spur to initiate the Domesday Project was the desire to create a platform from which the commercial potential of videodisc could be judged. Beyond this the project could be given a rationale in terms of a desire to mark the 900th anniversary of the first Domesday Book. Instead of the handwritten manuscript, state-of-the-art technology would be used,

* İletişim Bilimleri Fakültesi öğretim üyesi

thereby offering a fundamental comment on how British society has evolved. Thus, there is a genuine elegance to the endeavour, because in a self-aware manner the Project became part of the exploration of the claim that interactive video would 'do for television programmes what print did for the illuminated manuscript' (Holt, 1988, supp iv). The Domesday Project is evidence of a communications revolution, offered on the eve of the revolution itself.

Philips contributed £500,000 to the project which utilised the Philips Laservision videodisc player. The Department of Trade and Industry matched this sum in an effort to encourage interactive video related activity in Britain. The BBC was able to offer its pictorial and televisual reserves, as well as capitalising on its close links with Acorn computers. The BBC Micro is already a well established computer in schools and colleges, so it was sensible to base the development on this machine.

The project's chosen task was to offer on videodisc a complete picture of Britain. The Domesday Project is 'a unique picture of the United Kingdom in the eighties, an electronic exhibition of Britain and the British' (Alasdair Milne in Macdonald, 1986, p.14). The full encyclopaedic capabilities of disc technology were to be utilised to this end. The result, on just two videodiscs is a huge amount of accessible data in the form of maps, charts, photographs, text and moving film. 'It would take seven years for someone working a 40-hour week to go through it from start to finish' (Gold, 1986, p12). The information includes 50,000 photographs and 250,000 pages of text. This comprises 2,000 articles from sources ranging from Hansard to the Sun newspaper. Over 14,000 schools and voluntary organisations provided information on local history and land use. There are also over 100 film clips from BBC archives. In addition, 9,700 data sets that represent 'the cream of the country's National Data Archive' are also included (Macdonald, 1986, p14).

The two discs are described as a 'national disc' that carries the academic data, and a 'community disc' that holds maps, photographs and the more personal data that was supplied by over a million adults and children. The approach to this information has been quite populist. Contributions have gone on to the discs with only a legal check - so the spelling mistakes and quirky views of the population are preserved for posterity. A national competition,

organised by the BBC, generated 20,000 of the photographs that are used on the discs.

Data on the national disc is treated with more rigour. The information comes from four main sources: the Economic and Social Research Council; the Department of Geography at Birkbeck College; the Centre for Urban and Regional Studies at Newcastle University, and the Institute of Terrestrial Ecology at University of Wales in Bangor. The data is organised into four topic areas: culture, economy, society, and environment. Within each of these areas a large number of separate subjects are covered. Statistics are present on everything from religion to water resources, or from transport to personal finance. All of this information was already held in the public domain, but in traditional form, it was too unwieldy for public use. In this new form, the data has become more accessible and manageable. Data is first presented in tabular form, but the press of a button can transform the figures into pie charts, bar charts or shaded maps. The indices of graphic representations can be altered for the fine-tuning of displays. The information can also be off-loaded into other computers for research purposes.

The whole of the information on the Domesday discs is easily accessed and manipulated by means of a moving screen cursor controlled by a rollerball or mouse. Access can be achieved through maps of decreasing scale, which gives the effect of descending on a particular location from a great height. Alternatively, menus or word-recognition routines can be used to find data and functions.

Such a vast amount of information, of different types, stored on two discs and easily accessed by non-specialist users is a demonstration of precisely what is new about videodisc. Peter Armstrong, the director of the Domesday Project, sees videodisc as having a profound effect on the way information is used in society. He says that the aim of Domesday, in terms of social data

“... is to make it available to the man and woman in the public library, the pupil in the school, the student in the university.” (in Macdonald, 1986, p14)

The ultimate impact of the technology on a society is difficult to assess but some see it as having considerable implications. Gold, for instance, sees the holding of information as an expression of power, and views the development of accessible, manageable and

attractive databases as precursors of an 'informed democracy' (Gold, 1986, p12).

Within education the Domesday Project can be seen to have a wide appeal. Professor Wragg of the School of Education at Exeter University has commented on the immediate value of the discs for use in geography, environmental studies and mathematics (in Macdonald, 1986, p.14). But it is hard to imagine a discipline that would not find some value in the discs. Sociology, politics, biology and art - the appeal of the discs would seem to be universal. There also exists the possibility of cross-curricular use. For instance, it is possible to take 'surrogate walks' through a variety of environments: a farm, a council estate, and so on. These places have been photographed, mapped and organised on the discs in such a way that progress through the material 'feels' like a walk. From any point, 360° views are possible, and a user is free to explore. Certain houses and rooms can be entered, and even the contents of hand-bags, drawers and cupboards can be discovered. Any number of learning objectives, for many subjects, and at a variety of levels, could be generated from this facility.

The John Rylands Library in association with the Geography Department at the University of Manchester have purchased a Domesday System and discs. The library felt that it was important to give students the opportunity to experience modern data storage techniques. The Geography Department felt that the maps and social statistics would be of value to students in research project work. An early evaluation would suggest that the novelty of the new technology is a major attraction to experimentation. Many people have used the facility to check data on their home town or look at where they have been on holiday! Even use such as this is not without value as it amounts to a short course in technological familiarisation. Beyond this, there is evidence to show that the databases are being used by students for research, and that the facility to compute areas and distances directly from maps is useful. At this level, for this subject, much of the community information has only curiosity value and is soon ignored. School users report the system is used to support project work, where data and general information may well be used. Importantly, though, the system is used as a demonstration of a new technological form, thus becoming a subject of study in its own right. The generation of a healthy

sense of 'future shock' is a prime goal for much use in schools. The above comments about typical deployments of the system are the result of informal discussion with users in the university and schools.

For all its value, the Domesday Project has not been without problems and detractors. In the first place the Project has done little to ease the chaotic lack of standardisation in the industry. On the contrary, the chosen method of storing computer data on the second audio track on the disc has led to a further fragmentation. Any school or college making the investment in Domesday has no guarantee of compatibility with other systems and discs. In fact they would be forced upon a reliance on BBC supported publications at the expense of all others. For this reason, Freeman is also to classify the Domesday Project as a 'Rolls-Royce' application of the technology, and he sees it as having little relevance to the needs of schools (Freeman, 1987, p57).

Currently, the system retails at approximately £4,500 including the discs. This amount of money is a powerful disincentive for schools and colleges in the current economic climate. Megarry suggests that the Domesday Project has only achieved limited success because

"... as a high-priced, non-standard system it seems both to have priced itself out of the education market and to lack credibility as a serious business tool" (Megarry, 1987, p60).

Nevertheless, Megarry does also add that the Domesday Project will have done much to raise public awareness of the potentials of the new medium. For real success, the enterprise would have had to notch up high sales to schools and colleges. This did not occur:

"The DTI (Department of Trade and Industry) must be in cuckoo land if it believes that the majority of schools will be able to afford the special hardware necessary just to play two discs" (Fox, 1985, p82).

Fox was writing in 1985 before the discs were published. Since then the situation he anticipated has indeed arisen and has been countered by government action. The DTI, 'in an attempt to encourage curriculum innovation by means of the very latest information technology' (Hart, 1988, p88), has provided subsidy. Every local education authority has received a Domesday system, and teacher training institutions have also received one. As a result awareness of the

potentials of the medium should move on at a faster rate. The situation is far from ideal, though. The best that education authorities can do is to locate the Domesday system with other centralised resources, and permit schools to book the system for short periods. This will certainly allow many pupils to sample the new medium, but it falls a long way short of making interactive video a part of regular learning strategies. The development does show, however, that the government is willing to spend money on the promotion of interactive video. The role that the government has played will be discussed in more detail in the next section.

Now that the Domesday technology has come in to being, the BBC has a base upon which to develop further videodisc publications. Two discs are worth mentioning in order to illustrate the potential and growing appeal of the medium. The 'Volcanoes' disc is an exhaustive one-subject disc of the type discussed earlier. The aim is to provide a comprehensive account of one subject area. Obviously, authoritative texts in print already offer a wealth of knowledge on volcanoes. Moreover, the BBC possesses much relevant film of volcanic processes. The disc attempts to surpass the educative power of both these separate technologies by a combination that is a full expression of the interactive techniques that have been explained here. In effect, with 'Volcanoes' a user experiences a textbook in a new form, that is able to use moving pictures and situational sound when appropriate. In fact, the disc carries the whole text of the Oxford University Press book 'Volcanoes' by Dr. Peter Francis. The text can be accessed in a traditional way, page-by-page. But computational power permits detailed indexing of the work through a 'find' facility. Highlighted words used in the text are linked to a bank of 1500 definitions that can be accessed at the touch of a button. The disc is further enhanced with still photographs and animated diagrams to aid explanations. The system can be used for classroom presentations by teachers, but also permits independent study by students. The BBC claims a wide range of applications for the material - ranging from primary schools to undergraduate level.

Another disc, entitled the 'Ecodisc' approaches educational concerns in quite another way. The disc is based on a real nature reserve in Devon. Surrogate walks of the type already described can be taken around the reserve - a guide is available if required.

The features of the reserve can be viewed in different seasons - the ecosystem of, say, the forest floor can be examined in summer, or at the touch of a button, winter, and so on. The disc offers a detailed view of wildlife on the reserve, and even includes underwater sequences in ponds. The learning activities offered by the disc are largely centred on the warden's office. Users are free to look round; examine the in-tray; read a job description; scan the local newspaper or receive messages through the telephone-answering machine. On the basis of this information it is possible to simulate the running of the reserve, and a branching system offers different routes through the material according to decisions taken by students.

These two discs provide interesting illustrations of the application of the technology. To those users who have already invested in the Domesday hardware the discs could be an attractive proposition at well under £200 each. They do represent different types of application. The Volcanoes disc is very much a surrogate book and has its appeal in the way it outperforms print media. The Ecodisc is a much more activity-based project, that invites students into open-ended interactions towards a learning goal.

Domesday and its associated programmes have put interactive video systems 'on the map'. There is a real chance that many pupils and students will experience interactive video techniques over the next few years. Furthermore, teachers in training should become aware in greater numbers of the potentials of the new medium in education. There are signs that the publication of material specifically for schools and colleges is becoming a viable proposition. The fact that such material is available to schools now is an encouraging sign that interactive video may come to play a useful part in the modern curriculum. Again, the lack of standardisation in the industry and the high costs of getting started do still remain problems that must be surmounted, but the growth of interactive video has gained impetus from the whole Domesday initiative..

The Domesday Project was partly financed from its inception by government funds, and it is the government that added to the penetration of the project by providing for the system to be supplied to educators. As far as education is concerned, the future of interactive video is inextricably tied to government policy. In the next section, government policy and the future impact of interactive video will be considered together.

SECTION SIX

Government Policy in Britain and the Future

In the previous section the importance of government support for the Domesday Project was commented upon, and the suggestion was made that the future of interactive video in education would be determined to a large extent by government policy. This section will look at the history of government involvement and make an evaluation of sponsored projects. On this basis, the developmental environment for interactive video will be appraised, and conclusions relating to the likely impact of interactive video in education will be drawn.

For government, the emphasis falls on interactive video as an industry, rather than as an educational tool. The will to promote interactive video is undoubtedly present, but this stems from the government's primary desire to engender the development of the information technology industries in general. Developments within education form a part of this overall strategy, but are no more than a part of the picture. Currently, interactive video enjoys a high profile for government and industry. For instance, in May 1988 the Confederation of British Industry held a conference to look at the role of interactive video in industry. The conference was opened with remarks from Lord Young, the Secretary of State for Trade and Industry. He urged managements to identify interactive video applications, and told delegates that the government was supporting initiatives in a range of areas such as education, marketing, sales, defence and the public sector (Reported in AV User, July/August 1988, No 4, p.4).

This view of interactive video as an embryonic industry has resulted in a tendency for funding to originate from the Department of Trade and Industry. Even those projects that are exploring school and college applications have relied on funds from the DTI, rather than the Department of Education and Science. As a result, the initiatives bear the firm stamp of the government's overall strategy in industrial matters. The government's political philosophy is not one that is happy with projects funded directly by government, nor does the philosophy allow for long term support and subsidy by government. Instead, the government seeks to encourage the development of interactive video in the commercial sector, and sees its

role as the provider of a platform from which such development can take place. From this view, some short-term funds are provided in order to 'prime the pump', but after this, commercial interests would be expected to take over. In education, polytechnics and universities have been free to direct some of their research funds towards interactive video, but the prospect of a sustained government initiative does not exist.

A typical expression of government policy is the establishment of the National Interactive Video Centre (NIVC) in London. Whilst taking no direct initiatives itself, the centre provides a forum for interactive video producers and their clients. Its role is to encourage the development of interactive video in general; to build up a database, so that up to date information is available, and to provide a 'contact house' for everyone involved in the industry. Public awareness is promoted through the existence of a standing display of a range of interactive video applications. Under the auspices of the centre, the British Interactive Video Association promotes further contact between users and producers. The government's policy is borne out here - it seeks to encourage and enable, rather than provide.

The financial constraints that currently exist in schools and colleges do not allow for mainstream education to become a prime mover in innovations relating to interactive video. The examples of applications and the range of glossy publicity on show at NIVC suggest that corporate trainers will be the first to make extensive use of the new technology. Nevertheless, the DTI has put resources into the use of interactive video in schools and colleges, and these projects are worth consideration.

The DTI has funded the Interactive Video in Schools project (IVIS) by providing over £3 million (Plummer, 1987, p.35). The project is intended to be formative in the sense that, the resulting discs could provide a model for subsequent commercial production. Eight separate projects have produced discs over a range of curriculum areas. In each of the projects, a design team based in a college, university or local education authority have developed a disc for use in schools. The discs address topics within french language, geography, design, science, teacher training, mathematics and life skills. The project is on a schedule that makes appraisal difficult at the moment. Thirty-two 'nucleus' schools supported the project

up until April 1987. The discs were piloted in a further thirty schools in the period up to September 1987. Since then a further thirty schools have joined the study, but no conclusions have yet been drawn. One external commentator has already been critical.

"... these (packages) have made little impact and there is no prospect of commercial distribution in the near future." (Wade, 1988, p.21)

The project does seem to be flawed insofar as it depends on the entry of commercial interests for the discs to be publisher at all. Without such a development the discs will only ever be used in the few schools that helped to pilot the project, which seems a waste of effort and expertise. Viewed thus, the project can be seen to be much more of a pure research initiative, rather than an attempt to launch the use of interactive video in schools in general. Nevertheless, eight models of disc production are available, and the skills required to handle the new medium must have advanced incrementally for a considerable number of educators, administrators and producers. The IVIS project may yet bear fruit and justify government policy.

In the meantime, a second project funded with £2 million from the DTI is exploring 'a different tack' to the development of interactive video (Wade, 1988, p.21). The Interactive Video in Industry and Further Education (IVIFE) has a different educational sector in focus, and is utilising new methods. As such it represents a full-blown expression of government philosophy. IVIFE places very firm emphasis on commercial results. To this end the project has funded five separate schemes which are full collaborations between a college and a company. Thus the immediate appeal of the discs as training media is enhanced. Furthermore, each project will produce broadly applicable generic courseware that could prove to be marketable on a global basis. Subjects and approaches have been chosen with this requirement in mind. The five projects cover four subject areas that span the concerns of industrial training and vocational education. Discs will address the design, production and testing of printed circuit boards; cutting tool technology; the training needs of trainers, and team building.

IVIFE is a more recent initiative than IVIS, and have not been able to be judged by 1990. The design of discs should have been completed by mid-1988, and the technical testing of discs have been

taken until the end of the year. In the first six months of 1989 the discs have been piloted and appraised, and commercial marketing begun in the second half of that year. By this time the government's proposal to remove colleges and polytechnics from the control of local education authorities should usher in the era of colleges as companies in their own right. So the possibility exists that colleges and industry developed sales companies to promote their product in the pursuit of profit. As a development at the cutting edge of modern education and training, interactive video is coming to be used as a vehicle for the expression of the British government's radical restructuring of educational organisations.

In a climate where money is scarce in schools and colleges, collaborative projects like IVIFE offer the only real chance of the development of interactive video in education. Wade argues that the vocational leanings of further education leave it better placed than either higher education or schools to exploit this situation (ibid, p.21). He concludes that

"The linking of industry and education reinforces the Thatcher philosophy of aligning learning more closely to the needs of commerce." (ibid, p.21)

The scenario offered up by IVIFE is encouraging for the development of interactive video in Britain. It does however represent a high-risk strategy insofar as if these seeds fail to germinate the chances of continued government support are remote. Furthermore, the very nature of these developments casts the state school system as the poor relation of the educational family. Beyond IVIS and isolated research in higher education there is no evidence of a commitment to the use of interactive video in schools, and so the scope for future development is restricted.

As far as further education is concerned, the Further Education Unit have commented that 'systematic and coordinated development work is urgently needed' if interactive video is to have a role to play (FEU Summary Report, IVIFE, p.3). Whether or not the IVIFE initiative represents such a thrust remains to be seen.

In higher education, Hart has called for 'national economic and organisational support specifically for higher education uses' (Hart, 1988, supp iv). Such assistance will not be forthcoming on the basis of government policy at present. Commercial marketing of the pro-

ducts of research, such as Brighton Polytechnic's Telsoft project (White, 1987, p.70) offers some prospects for development, but the overall impact of such initiatives is likely to be marginal.

In schools, the inroads made by Domesday may be further exploited, but other innovations may depend on the spread of low-cost tape-based systems that are steadily being developed. It is difficult to see where staff with the time, energy and expertise to develop such programmes will come from. Hart has proposed a three-point plan to argue the pre-conditions for the successful development of interactive video in schools and colleges (Hart, 1987, p.178). Firstly, he appeals for direct and sustained support from government. Secondly, he argues that there should be clear incentives, rewards and encouragement for staff who take an innovative role in the development of interactive video. And thirdly, he suggests that any developments need the support of a commitment to a programme of staff training and development. Only if these pre-conditions are met can 'effective innovation' (ibid, p.178) take place. There is nothing to suggest that these pre-conditions will be met from within the government's current support levels for interactive video projects. Beyond IVIFE and some current research in universities and colleges, it does not seem that British education is taking the necessary steps towards the proper development of the new technology.

To some commentators the possible failure of interactive video to develop is not a particularly great problem. Chambers, for instance, complains that picture quality is inferior to colour transparencies and printed photographs, and suggests that it is an audio-visual aid that is too expensive for schools in any case (Chambers, 1987, p.24). To others, interactive video offers a qualitative leap in the way a whole society could come to store and process data, and so the involvement of educators in an era of rapid technological change is vital. The following example illustrates this general view.

The McDonnell-Douglas aerospace corporation in the USA has begun to use interactive video in the workplace. Manuals for the service and repair of aircraft are now held on videodisc. Engineers gain access to the manuals through a radio link that relays the information to a sound system and a small television screen that is held within the engineer's helmet. Without coming off the aircraft, and without losing contact with the component under repair or

scrutiny, the manual can be referred to. The usual advantages of freeze-frame, slow-motion and repeat are available. The central computer can log all usage and identify the key problems of maintenance and repair. McDonnell-Douglas are making great claims for the effectiveness of the system. They report a 90% improvement in 'accuracy', a 60% reduction in 'time' and a 90% reduction in the bulk of documentation. The system has the further advantage of being centrally updated, instead of reprinting and redistributing manuals (Dowling and Camstra, 1987, p.147 and Griffiths, 1986, p.173).

This current application of interactive video techniques offers evidence of a communications revolution in the making. Methods of data storage, processing and access are changing rapidly. Along with this, the nature of work and ultimately perhaps a whole way of life may change. Many of the references used in this study were generated from a computer search of a database held on laserdisc. Against this backdrop, of rapid change in information technology, it seems logical to suggest that schools and colleges should be in the forefront of experiment and application. The danger is that an enforced fixation with print will disqualify education from any substantial relevance to life in the next century.

"The work now going on in videodiscs will help to set the tone and style of education in the twenty-first century; by that time someone will have produced the videodisc equivalent of the novel and the book as we know it will have become the papyrus of a bygone age." (Clark, 1987, p.73).

An argument has been advanced here that puts a premium on the development of interactive systems in education. The new technology of interactive video has been judged to have the capability to sweep away the limitations of all previous systems. The combination of video and computer represents a qualitative advance in the strategies available for mediated education. Furthermore, the general application of laserdisc technology in society represents the highest expression of the changes that are occurring in information processing. In short, the videodisc is

"... the medium par excellence for the next generation of implements designed to help people think and to gain understanding." (Clark, 1987, p.72).

This potential of the medium has been explored, both in terms of actual and possible applications. This exploration has offered many

exciting prospects, but an examination of the context in which such changes would have to occur, has led to a moderation of expectation. The Domesday Project has been seen to be a positive contribution to the development of interactive video in schools, and a small but steady increase in the amount of disc based material has offered further encouragement.

The specific nature of government support for interactive video has been considered, and this has offered more comfort for those interested in industrial applications than for those hoping to see a firm commitment to educational application. The whole technology and the associated government projects are so young that as yet there are no clear indications of outcomes. The vagaries of the market-place will have a more powerful effect than the wills of educators.

Finally, the imperatives for the development of interactive video in education have been considered. It has been argued here that a failure to master the new technology amounts to more than just the loss of a sophisticated learning machine - potentially, interactive video systems are the harbingers of a social change that the education system must have the opportunity to embrace.

At this early stage, and without the evidence of strong government support, only the cautious optimism, based on signs that a gradual incrementalism is holding sway, can be sustained. There are more systems available, across a range of costs; there are more discs being published, and there are more teachers gaining awareness and expertise of interactive video. Economic and institutional difficulties abound, but over time it is becoming easier to draw the conclusion that

“... the widespread use of interactive videodiscs must still be a few years away. This is only the beginning, but the hardware is there, ready and waiting, if the teaching profession wishes to take up the challenge it offers.” (Laurillard, 1983, p.36).

SECTION SEVEN

The Facilities of Interactive Video Will Bring To The Open Education Faculty of Anadolu University - Turkey

In Turkey there has been an increasing demand for the past two or three decades for university education. For this reason, the

distance education system has gained more importance than ever. The Open Education Faculty of Anadolu University has always been an alternative for the university student candidates. For this, the Open Education Faculty;

- * has primarily carried out the studies on the need for university education in Turkey in terms of quality and quantity,

- * has tried out to built up the necessary strategies in providing and using of the necessary means to cover this need,

- * has finally trained the qualified technical and academic staff and the legal structure to start and carry out the distance education in the country.

Thus, the Open Education Faculty has aimed to find a solution for the great demand for the university education in Turkey and it can be said that this aim has been reached.

Here it is necessary to mention a characteristic of communication technology employed by all distance education systems. As known, distance education systems employ mass media which are the products of communication technology for educational purposes. Therefore, the recent developments in communication technology are included in the distance education systems in terms of their contribution to this aim. Every development in communication technology reduces the cost of the system and activates the processes. Therefore, all the educational institutions undertaking distance education have to be sensitive to the technological developments in communication field and have to follow them. Otherwise they will be in danger of not being able to catch up with the requirements of the age as in the traditional education system. (Barkan and others, 1990, p.32).

It must be beared in mind that the Open Education Faculty has to keep up with contemporary means of communication and their constantly improving technology.

As it is mentioned in the previous sections, interactive video (IV) is a new product of communication technology. It seems to be a very efficient and useful medium. It has almost all the necessary characteristics of the other communication means. In other words, with the use of IV in distance education for educational purposes, a very efficient means of communication will be employed. Consequently, the following questions should be taken into consideration;

* How can the use of IV contribute to distance education systems?

* How can "IV teaching" be used in the Open Education Faculty activities?

It can be thought that the Open Education Faculty has had to employ many communication means for educational purposes. These are books, radio, TV and face-to-face communication:

* Books are the primary means in that they convey constant messages, give way to individual learning and they are relatively cheap. They also prevent students from spending money on and they are not effected by atmospheric conditions.

* Television is an important secondary medium because it is an audio-visual means.

* Radio is an audial means and it supports education.

* Depending on face-to-face communication, academic advising services have takenn place as a secondary means.

What is more, it has been stated above that there is another supportive service given through the press with the purpose of helping the students in their problems like loneliness and alienation.

Here it is observed that four media for different educational purposes and functions have been employed by Anadolu University. This means that the Open Education Faculty has to spend great amount of money to carry out its educational services.

It is observed that in terms of educational communication standarts "IV" has all the necessary qualities except that the equipment is too expensive of having a priority aş an education medium among others to be employed in distance education. Yet, books and academic advising are still very important means for the Open Education Faculty students.

Radio and TV will be employed as supportive means -due to their communication characteristics and their usage -together with the written media.

Through such an approach it is possible to develop a model for the use of interactive video in the distance education carried out by Anadolu University.

The functions of the media and their place within the system are as follows;

- * IV with its characteristics may become a primary means for educational purposes.

- * Books may become secondary educational means in this system.

- * Thirdly academic advising (teaching) services may take place in the system. These services can be supported by IV programs.

- * TV and radio broadcasting together with Anadolu Newspaper (the newspaper acting as a link between the Open Education Faculty administration and the students of the faculty) may be employed in the new model. They can have both educational and supporting functions. The characteristics of these media enable them to have the two functions mentioned above is that they are both mass media depending on the main principle news-giving.

- * Examination-services coordination and local student information bureaus will carry out the same functions in this new model.

IV is thought to be a very efficient and useful means in distance education. However, being very expensive beyond students efforts-make it almost impossible to buy and use it individually by students.

At this point a regulation must be mentioned, which was named as "The Law of Cinema, Video and Music Administrations" having the purpose of contributing educational, cultural and national functions to the works mentioned above.

In order to achieve this for the video programs to be used in education no registration tax will be demanded by the government. This law has been of great support for the Open Education Faculty in Distance Education Model in Turkey. (Since IV was not that common at that date, it wasn't included by the mentioned law. For this reason the law should be re-organized)

Another important point on the use of IV for educational purposes within the Open Education Faculty system is the localization of this service. For this, it is suggested that IV services can be placed as the seventh one along with the other six services which are; radio and TV broadcasting, coordination of the examination services, academic advising services, written materials, "Anadolu" newspaper, student information bureaus.

IV Education Services are planned to be carried out mainly in two phases:

- i) Setting up the Interactive Video Education Center (IVEC) in the body of Open Education Faculty,
- ii) Setting up Interactive Video Education Libraries (IVEL) in the student information bureaus in local provinces.

In the distance education there is a great necessity for the use of IV because:

- * The message through IV is "constant".
- * The message is constant and it can be repeated if required. Repetition is necessary for "reinforcement". Therefore it is not possible for a TV or a radio program which is broadcasted once and which cannot be repeated to give a constant message.
- * Any communication activity must have the feature of reinforcement in order to be educational.
- * Reinforcement can only be realized in education through repetition.
- * To have "repetition" the message must be constant.
- * The message should not be audial or visual only. The media should combine these two characteristics i.e. it should be both audial and visual. It is possible to achieve this through IV as TV. Yet the message is "constant" in IV, and there is another reason why IV has the most educational characteristics: IV education makes students join the education process because every program will be prepared in consideration with their demands.

IV may open many doors to the users due its structure. For this reason the programs should be prepared carefully. Moreover, the message should direct this target towards an participation, which is an important factor for the process to be effective. That is to say, the process should be both "teaching" and also "learning" process.

BIBLIOGRAPHY

BOOKS

- Barkan, M. and others 1990 **Video Education Centers**, (Eskişehir: Anadolu University Publications Number 453).
- Bayard - White, C. 1987 **An Introduction to Interactive Video**. (London: National Interactive Video Centre)
- Kearsley, G. 1983 **Computer Based Training: a guide to selection and implementation**. (Wokingham: Addison-Wesley)
- Laurillard, D.M. (ed) 1987 **Interactive media: working methods and practical applications**. (Chichester: Ellis Horwood)
- Postman, N. and Weingartner, C. 1971 **Teaching as a Subversive Activity**. (Harmondsworth: Penguin)

ARTICLES

- Bork, A. 1987 Lessons from computer based learning. In Laurillard (ed), 1987, above, p.28-43.
- Bosco, J. 1986 An analysis of evaluations of Interactive Video. **Educational Technology** 26, May 1986, p.7-17.
- Boyd, G. and Pask, G. 1987 Why do instructional designers need conversation theory? In Laurillard (ed), 1987, above, p.91-96.
- Brodeur, D.R. 1985 Interactive Video: fifty-one places to start. **Educational Technology** 25, May 1985, p. 42-47.
- Butcher, P.G. 1987 Computer-assisted learning and interactive video. In Laurillard (ed), 1987, above p.44-59.

- Chambers, J. 1987 Interactive video: a genuine or imagined potential. **British Journal of Educational Technology** 18/1, p.21-24.
- Clark, D.R. 1984 The role of the videodisc in education and training. **Media in Education and Development** 17/4, p.190-192.
- Clark, D.R. 1987 Twenty-first century books. In Laurillard (ed), 1987, above, p.60-73.
- Doulton, A. 1984 Interactive Video in Training **Media in Education and Development** 17/4, p.205-206.
- Dowling, R. and Camstra, B. 1987 A question of delivery - an outline classification of interactive video delivery systems. In Laurillard (ed), 1987, above, p.145-159.
- Fuller, R.G. 1987 Setting up an interactive video project. In Laurillard (ed), 1987, above, p.15-27.
- Gindele, J.F. and Gindele, J.G. 1984 Interactive videodisc technology and its implications for education. **T.H.E.-J.** August 1984, p.93-97.
- Griffiths, M. 1984 Planning for interactive videodisc. **Media in Education and Development** 17/4, p.196-200.
- Griffiths, M. 1986 Interactive Video at Work. **Programmed Learning and Educational Technology** 23/3, p.212-218.
- Hart, A. 1984 Interactive Video. **Media in Education and Development** 17/4, p.207-208.
- Hart, A. 1987 The political economy of interactive video in British higher education. In Laurillard (ed), 1987, above, p.171-189.
- Johnson, K.A. 1987 Interactive Video: the present and the promise. **New Directions for Continuing Education** 34, p.29-40.

- Laurillard, D.M. 1982 The Potential of Interactive Video. **Journal of Educational Television** 8/3, p.173-180.
- Laurillard, D.M. 1984(i) Interactive Video and the Control of Learning **Educational Technology** 24/6, p. 7-15.
- Laurillard, D.M. 1985. The Teddy Bears Disc **Media in Education and Development** 18/1, p.37-41.
- Laurillard, D.M. 1987 Pedagogical design for interactive video. In Laurillard (ed), 1987, above, p.74-90.
- Mably, C. 1987 Interactive video as a school resource: Rolls-Royce or Model T Ford? In Laurillard (ed), 1987, above, p.190-204.
- Parsloe, E. 1983 Interactive Video. **Media in Education and Development** 16/2, p.83-86.
- Parsloe, E. 1984 Learning by Doing. **Media in Education and Development** 17/4, p.201-204.
- Plummer, H.G. 1985 Teacher Training and Interactive Videodisc Technology. **Programmed Learning and Educational Technology** 22/3, p.245-249.
- Priestman, T. 1984 Interactive Video and its applications. **Media in Education and Development** 17/4, p.182-186.
- Roach, K. 1984 Interactive Video: The Cardiff Experience. **Media in Education and Development** 17/4, p.187-189.
- Rushby, N. 1987 From trigger video to videodisc: a case study in interpersonal skills. In Laurillard (ed), 1987, above, p.116-131.
- Salpeter, J. 1986 Interactive Video: The Truth Behind the Promises. **Classroom Computer Learning** 7, p.26-34.
- Smith, R. 1986 Interactive Video - why and a case study of how. **Media in Education and Development** 19/2, p.76-79.

Williams, K. 1984 Interactive Videodisc at the Open University. **Media in Education and Development** 17/4, p.193-195.

NEWSPAPER ARTICLES

- Bates, T. and Hill, B. 1985 Action Replay **Times Educational Supplement** 27.12.85, p. 28.
- Fox, B. 1985 Setting Standards **Times Educational Supplement** 15.2.85, p.38.
- Freeman, D. 1987 Double Vision **Times Educational Supplement** 13.3.87, p.57.
- Gold, K. 1986 Domesday arrives at the video store. **Times Higher Education Supplement** 28.11.86, p.12.
- Hammond, R. 1987 Natural Wonders **Times Educational Supplement** 19.6.87, p.80.
- Hart, A. 1988 Surrogate Books **Times Higher Education Supplement** 18.3.88, supp iv
- Jarman, C. 1986 Seize the Initiative **Times Educational Supplement** 3.10.86, p.38.
- Laurillard, D.M. 1983 Interactive Futures **Times Educational Supplement** 21.10.83, p.36.
- Laurillard, D.M. 1984(ii) Imaginative Use of Videodiscs **Times Higher Education Supplement** 22.6.84, p.607.
- Macdonald, G. 1986 Domesday Revisited: 900 years on. **Times Educational Supplement** 28.11.86, p.14.
- Megarry, J. 1985 Deaf Aid. **Times Educational Supplement** 21.6.85, p.60-61.
- Megarry, J. 1987 The Search Goes On. **Times Educational Supplement** 15.5.87, p.60.

- Plummer, W. 1987 **The IVIS League. Times Educational Supplement** 23.1.87, p.35.
- Wade, G. 1988 A push towards big business for the videodisc **The Guardian** 7.6.88, p.21.
- White, M. 1987 **DIY Times Educational Supplement** 19.6.87, p.70.

REPORTS

- Further Education Unit Elizabeth House, York Road, London. SE1 7PH.
- RP 284 Interactive Video in Building Management Education.
(and Summary Report, dated March 1987)
- RP 294 Interactive Video in Further Education.
(and Summary Report, dated September 1986)
- RP 350 The Identification of Training Needs Suitable for Translation into Generic Interactive Video Training Discs. (and Summary Report, dated December 1986)

DEVELOPING COMMUNICATION SKILLS

The Quality of Interaction in a Cochlear Implant Rehabilitation Programme¹

Morag CLARK and Umran TÜFEKÇİOĞLU

Due to technological advances in **conventional** hearing aid technology, and to a combination of advances in medical science and technology in **cochlear implant** programmes, it is now possible to provide auditory stimulation and information to almost every hearing impaired person, no matter how profound the hearing loss.

It is well known that sufficient care is not always taken to ensure that the individual needs of conventional hearing aid wearers have been met. One of the most interesting and praiseworthy features of cochlear implant programmes is the emphasis that is placed on ensuring that the device is set to meet individual needs, and to give the user the maximum opportunity to use auditory cues.

(1) Presentation given at "Advanced Programming and Rehabilitation Techniques Programme," Cochlear Workshop, Charmey, Switzerland, April 14 - 15, 1989.
U. TÜFEKÇİOĞLU (Asso. Prof.). Director of the Centre for the Hearing Impaired at Anadolu University.

M. CLARK is overseas advisor for the Centre.

Nevertheless, the **availability** of auditory information is one thing but its **interpretation** in real life situations is another. At the language learning stage, a normally hearing child attributes meaning to the words he hears around him in meaningful situations. So too can hearing impaired children if a stimulating language learning environment is prepared for them.

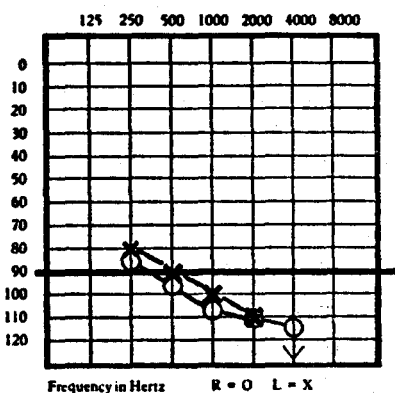
What **are** our expectations in relation to the ability of those with severe and profound hearing losses to interact with normally hearing people in the world around them? For each one here, expectations have been set in the light of our individual experience to date.

We would like to share our expectations with you as we examine briefly the communication skills of a few young adults who have had severe/profound hearing losses from birth. They are a representative sample from a programme with a **double** emphasis, namely that on (1) the maximum use of residual hearing, and (2) on the quality of interaction that the hearing impaired children and young people enjoy within it.

Video taped evidence highlighted the following areas of communication.

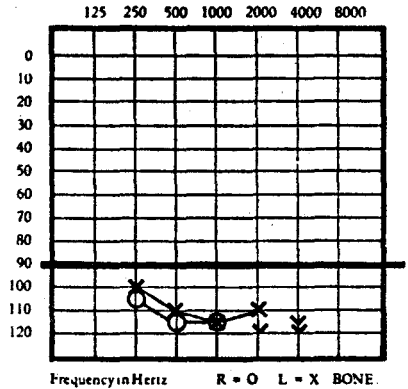
1. Mervyn

This young man, one of a family of seven children, from a Welsh speaking home, discussed his college course in fluent English. Not only had he a pleasant voice and easily intelligible speech but he used appropriate technical terms and colloquial language where appropriate. His conversational manner displayed very normal non-verbal as well as verbal behavior.

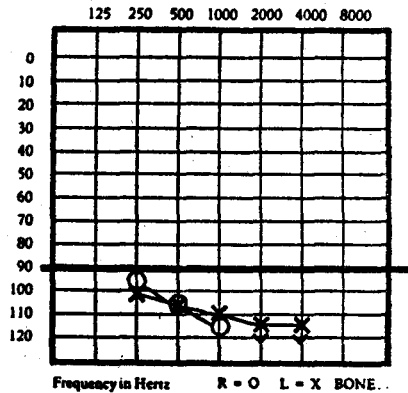
2. Stevan

Stevan, a multiply-handicapped young man suffers from a marked degree of athetosis, as well as from a profound hearing loss. Added to that, he had a severe burning accident at the age of five and has scarring from the ear to the knee on his left side. His sight problems and his low intellectual ability add to his problems. In spite of a profound hearing loss, it is clear that his listening skills are good as there is a marked degree of local accent in his speech which is both fluent and intelligible. His conversation is evidence that he picks up much incidental information in his work situation.

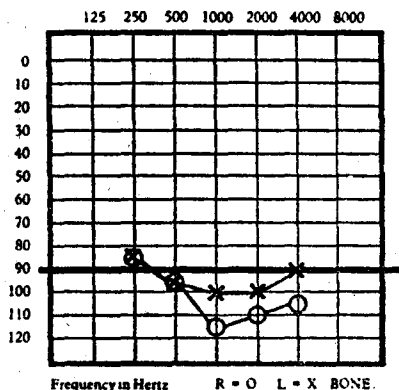
3. Ursula

Ursula was one of two hearing impaired children in a family of four children. Her poise and realistic self confidence come across clearly as she discusses career prospects and her preparation for University entrance in clear, intelligible speech.

4. Philip

Philip makes his dependence on auditory cues very clear. He claims "to be lost" without his hearing aids. When asked if foreigners can understand him in the hotel in which he works, he shows how well adjusted he is with his casual remark of "Oh yes, they can speak English quite well."

These young people are in their late twenties and early thirties now. In their early years, cochlear implant work was in its infancy. All over the world there are young men and women of the same age and with same degree of deafness whose communication skills have **not** developed in this way. An examination of **their** early environments would undoubtedly show that the two key features, namely the maximum use of hearing and emphasis on the quality of interaction were lacking to some extent.

There are undoubtedly lessons to be learned from this experience for those involved in cochlear implant programmes. In most of these, attention to providing maximum auditory signals is good. May there just be, however, a danger of overemphasis on technology and the testing of its efficiency, at the expense of the main issue - the long term goal, in fact, namely the development of good communication skills in everyday life situations.

If maximum benefit is to ensue from a cochlear implant, care must be taken to ensure that there is a **dual emphasis** in the rehabilitation programmes:

- (1) Continued attention to the setting of the device and the monitoring of progress.
- (2) Considerable emphasis on the quality of interaction between the person implanted and those in his immediate environment.

A further examination of the environment in which the orally able young adults you have just seen, were brought up, highlights the absence of certain features from their environment.

1. No finger spelling or signing.
2. No formal sessions of auditory training.
3. No early intervention work in speech.
4. No formal language scheme.

Their degree of communication competence is the result of the total environment and what was **not** present is as significant as what **was**.

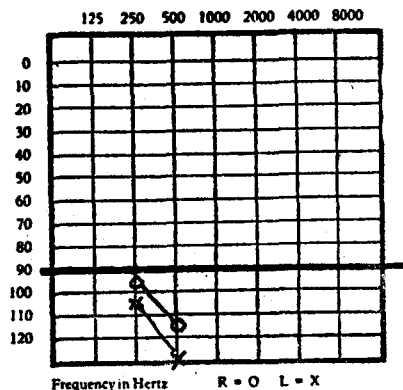
Needs vary from one person to another but, at the early stages particularly too much emphasis can not be laid on the importance of the availability of daily sessions of interaction on a one to one basis, with an adult who is a good listener and who is anxious to share meaning with the hearing impaired child.

Our Turkish programme has been deliberately modelled on the programme at Birkdale School in England in which the young men and women, you saw, grew up. We are finding the same results following the same approach with the same **dual emphasis** on the fullest possible use of auditory cues combined with daily opportunities for good quality interactions on a one to one basis with an adult well-tuned to the needs and interests of the child.

Video taped evidence highlighted the following features in a group of Turkish children all of whom had severe/profound hearing losses.

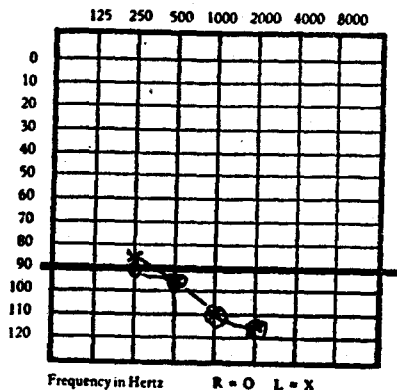
1. Tuğba

A simple village mother was seen building up the basic communication skill of joint attention and turn taking as she engaged her toddler in a simple routine with a ball, allowing for ample repetition in a meaningful context yet in a wholly informal way.

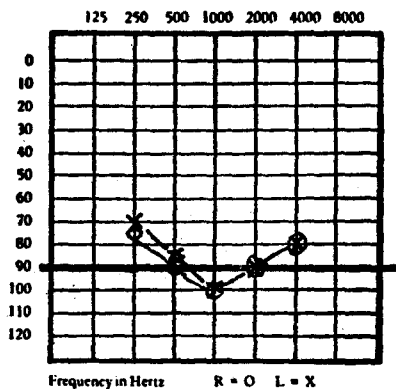
2. Nilhan

A seven year old had obviously learned how to negotiate meaning in a conversation and was seen asking for clarification in a most conventional way.

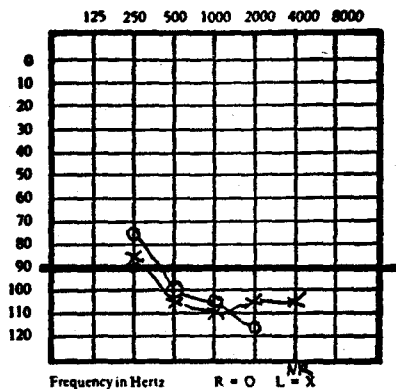
3. Müjde

An eight year old showed how in her interaction with her teacher, a meaning was shared through a combination of conventional spoken language, facial expression and natural gesture. The good intonation patterns were evidence to her good use of hearing.

4. Funda

Individual tutorial work following a group science lesson, showed how this not only reinforces the content of the lesson, but also provides opportunity for a child to verbalise the experiences of the science lesson - a very necessary part of learning.

Conclusion

There are so many avenues to explore in this area of interaction that we feel it may well have relevance not only to children but also to many adults in cochlear programmes. Opportunities for good informal interaction on a one to one basis might well be considered as an important part of the rehabilitation programme for adults who have had implants after a period of time during which on account of deafness, they may well have tended to withdraw from **society**.

TEKNOLOJİK GELİŞMELERİN YAZILI BASIN SEKTÖRÜNDEKİ YANSIMALARI VE HABER-DİZGİ-BASKI SERVİSLERİNDEKİ UYGULANIŞI

Ar. Gr. Ali Murat VURAL*

YAZILI BASININ GELİŞMESİ

Gutenberg'in 1440 yılındaki büyük buluşu basılı araçların geniş ölçüde kullanılmasını, kitle haberleşmesinin karşılıklı ilişki şeklinden çıkarak, kalabalık grupları kapsamasını, daha doğru bir deyişle kolaylaşmasını ve yayılmasını sağlamıştır.

Milattan önceki yıllarda kayalara, taşlara, daha sonra tabletlere, bunu izleyen yıllarda papirüsler üzerine yazılan yazılar, bunların ne kadar zamanda yazıldığı ve bu yazıları çoğaltmanın veya geniş kitlelere ulaştırmanın güçlüğü düşünülürse, matbaanın bulunuşunun ne kadar önemli bir olay olduğu daha açık bir şekilde anlaşılmaktadır.

Kitaptan dergiye doğru gelişen kitle haberleşmesi akımı, 17. yüzyılın başında çok daha etkili bir araç olan, gazetenin ortaya çıkmasıyla yeni boyutlara ulaşmıştır. Gazete ve dergilerin hızla yayınlamaya başlamasıyla çeşitli haber ve görüşler de daha büyük süratle kitlelere ulaşmıştır. 18. yüzyılın ilk yarısında Boston'da çıkan Independent Advertiser ve Boston Gazette adlı gazetelerin bağım-

(*) İletişim Bilimleri Fakültesi Araştırma Görevlisi

sızlık düşüncesinin halka yayılmasında üstlendiği görev ve bu görevi yerine getirirken ulaştığı başarı noktası gazetelerin bir fikir veya imajı kitlelere yaymadaki etkinliğine en iyi örneklerden biridir. Önceleri daha çok siyasi amaçlı propaganda, daha sonra reklam ve son yüzyıl içinde de halkla ilişkiler alanında ilk başvuru alanı haline gelen gazetelerin teknolojik yeniliklerle güçlenmesi etkinliğini arttırmıştır (1).

Tipo ve tıfduruk baskı sistemlerinin getirdiği güçlükler, gazetesinin hazırlanmasında ki uzun zaman kayıpları ve ortaya çıkardığı güçlükler ofset baskı (düz baskı) teknolojisinin gelişmesiyle ortadan kalkmıştır. Ofset baskı sistemiyle tipodan ofsete geçişte sıcak dizginin (entertip-linotip) yerini soğuk dizgi sistemi (IBM-Foto Dizgi), kurşun hurufatın yerini elektronik baskı makinaları, mürettiphanenin yerini pikaj servisi, çemberin, teknenin yerini pikaj kartonu, kurşun kalıpların yerini plate (çinko kalıplar) almıştır.

Ofset baskı tekniği ile günlük basılan gazete miktarı büyük ölçüde artmış, artan tiraj gazetelerin daha ücra köşelere ulaşmasını, baskı öncesi hazırlık aşamasının kısalması da gazetelerin daha taze haber vermesini sağlamıştır.

Ana görevi haber ve bilgi vermek, eğitmek ve eğlendirmek olan basın, denetim ve eleştirinin yanında, kamuoyunun oluşmasında ve açıklanmasında üstlendiği rol, ulaştığı kitleler genişledikçe daha da büyük bir önem kazanmıştır. Basın bütün bunları gelişen teknolojiye paralel olarak yaşamıştır. Özellikle siyah beyaz baskıdan renkli baskıya geçişte gazeteler yeni okuyucular kazanmış, tanıtım faaliyetlerinde daha büyük etkinlik sağlamıştır. Özellikle satılma güdüsünü arttırmak ve belli bir mala yöneltmek için yapılan reklam faaliyetlerinde, gazetelerden satın alınan bölümlere tanıtılacak malın albani, renk renk fotoğrafları basılarak, kısa öz sloganlarla hedefe ulaşma amaçlanmıştır.

Teleks, telefoto, fax gibi araçlarla daha çabuk haber ve resim alma, haberleşme uyduları ile çok uzak mesafeler arasında bile sayfa gönderme gibi olanaklar sağlayan teknik gelişmelerle, okuyucuya daha çabuk, daha doyurucu daha güzel gazeteler sunulması, hatta bir basın endüstrisinin doğması, tanıtım faaliyetlerini de kolaylaş-

(1) NAHİDE GÖKALP, Basın Yoluyla Tanıtımın Etkileri, Düşünceler, Ege Üniversitesi Basın Yayın Yüksek Okulu Dergisi, İzmir, Şubat 1990, s. 149-150.

tırmış daha etkin hale getirmiştir. Gazetelerin; dizgi, mizampaj, hatta baskı aşamasında bilgisayar sistemlerinden yararlanması, bütün işlemleri akıl almaz bir şekilde hızlandırmıştır (2).

YAZILI BASINDA İLK TEKNOLOJİK GELİŞMELERE DOĞRU

19. yy da gazete teknolojisine ilişkin yapılanmanın başladığı süreç hayret edilecek düzeyde bir uyanışa geçmiştir. Medeniyet mucizelerinden biri olarak kabul edilen gazeteler de, bilgisayar çağının başlangıcına baktığımızda, daha önceleri oldukça, kirli ve iş güclüğü ile yoğun gürültünün hakim olduğu baskı aşamalarından kurtulduğu görülebilir. Bir malzeme değişik iş bölümlerinde çalışanlarca tekrar tekrar kopye edilerek kullanılırdı. Yeni teknolojinin yerleşmesi süresince, gazetelerin değişen üretim sistemlerinde, klişelerin doğallığı kafamızda önemli bir yer tuttu. Bir gazete sayfasının yaratılması pek çok uzmanlaşmış bilgili kişinin bir araya gelmesiyle mümkün olabilmekteydi. Oysa bugün, bilgisayar halihazırda ve gelecekte tüm bu insanlara duyulan ihtiyacı ve yapıyı ortadan kaldırarak herşeyi mümkün kılacaktır ve yapıyı daha hızlı geliştirebilecektir.

Gazete teknolojisinin organizasyonu, halkın okuma hakkındaki düşünceleri ile ilgilidir. Gazetenin meydana gelişi, oluşum yöntemi, kitabinkinden daha yavaştır. Tarih boyunca bir kitap gibi yaşamına başlamasına rağmen, o bir haber kitabıdır. Gazete var olan işlenmemiş bilgiye doğrudan bakış açısı ile yaklaşır. Gazete endüstrisindeki hızlı değişiklik gazetelerin içeriğinin hazırlanmasına ilişkin pekçok alternatifi getirdiği için, birinci derecede motivasyon aracı bile olmaktadır. Bilgisayarlar otomatik olarak klişeleri ortadan kaldırarak, lazerlerle gerekli baskı kalıbını hazırlayabilecekler, fotoğraflar ve yazılar elektronik olarak gazeteye basılacaklardır. Bu sistemle gazetelerin hazırlanmasından dağıtılmasına ve adreslenmesine kadar her bölge için ayrı ayrı işlem gerçekleştirilebilecektir (3).

TEKNOLOJİ İÇİN GEREKLİ OLAN GAZETE İÇİ YAPILANMA

Bir gazetenin başlıca hedeflerinin; haber toplamak, değerlendirmek, basmak olduğu kabul edilirse, bunları en doğru şekilde ger-

(2) A.g.k., s. 150-151.

(3) ANTHONY SMITH, Goodbye Gutenberg The Newspaper Revolution of the 1980's, Oxford University Press, New York-Oxford. 1980, s. 86-87.

çıkartırebilmek için teknolojik gelişmelerden yararlanmak zorunda olduğumuzu da kabul etmeliyiz.

Türkiye de matbaanın, Gutenberg'den 270 yıl sonra kurulduğu düşünülürse, bugünkü basınıımızın arayı oldukça başarılı bir şekilde kapadığını kimse inkar edemez. Aslında; ülkemizde gelişlerinin 500. yılını kutlayan musevi vatandaşlarımız, Kristof Kolomb'un Kûba sahillerine çıktığı yıl İstanbul da ilk baskıyı yapmışlardı, ama İbrahim Müteferrika ilk Türkçe Kitap olarak Vankulu Sözlüğünü 235 yıl geçtikten sonra yani 1727 de basmıştı.

O günden bugüne, yani tek hurufattan digitize font'a kolay gelinmedi. Bazı insanlar sürekli çalışıp buluş yaptılar bazıları da bu buluşları kullandılar. Bu uygulamaların başarısı, ancak bilgi ve eğitim ile mesleğimizin vazgeçilmez elemanlarıdır.

Çağdaş teknoloji'nin önemini ve sağladığı üstünlükleri anlayabilmek için bir gazetenin sahip olması gereken niteliklerden söz etmek yerinde olur.

1- Güvenlik: Bir gazetede haber akışı içinde mutlak güvenliğin sağlanması şarttır. Dış haberlerle ilgili muhabirin üzerinde çalıştığı bir konunun diğer muhabirler tarafından bilinmemesi gerekebilir. Veya bir polis muhabirinin kesin sonuç alınıncaya kadar yaptığı çalışmanın gizli kalması istenebilir. Oysa daktilo makinesinde takılı bir kağıt üzerinde yazılı olanları oradan geçen herkes okuyabilir. Veya o kağıtlar bir başkasının masasının üstünde bekletilirken dikkat çekebilir.

İşte bilgisayarlı sistemlerde bu mümkün değildir. Yani her muhabir kendi terminalinde yazdığından sorumludur. Terminalinin başından ayrılırken bir düğmeye basarak ekrandaki görüntüyü kaybedebilir. Her terminalin ayrı bir güvenliğ kodu olduğundan kimse bir başkasının terminaline giremez. Böylece tam bir gizlilik sağlanmış olur.

2- Bilgi Kaynağı: Muhabirlerin veya yazarların konularını işlerken daima ek bilgilere ihtiyaçları vardır. Bu bilgiler arşivlerden ya da diğer kişilerden elde edilebilir. Örneğin, depremlerle ilgili istatistik veriler, araştırılarak bulunabilir. Spor muhabiri skandal bir haberi magazin muhabirinden sorarak öğrenebilir.

İşte bilgisayarlı sistemlerde, bütün bu bilgi araştırmaları veya bilgi alişverişleri terminaller arasında gerçekleştirilebilir. Yani hangi

terminallerin iletişim halinde olabileceğine, gazetenin üst yönetimi karar verir ve o muhabirler birbirlerinin güvenlik kodlarını bildiklerinden terminallerine giriş yapar ve bilgiyi kendi ekranlarına çağırabilirler. Ayrıca elektronik arşivden yararlanarak gerekli araştırma anında yapılabilir.

3- İş Akışı: Bir gazetede koordinasyon çok önemlidir. Muhabirlerin birbirleriyle iletişimi, yazı işleri müdürlerinin denetimi, yapacakları değişiklikler ve sayfa sekreterlerinin çalışmaları tam bir uyum içinde olmazsa, gazete içinde karmaşa doğar ve yanlışlıklar meydana gelir. Gazetelerde düzensizlik gibi görünen fakat aksama-dan yürümesi gereken bir düzenin varlığı ve korunması şarttır.

İşte bilgisayar sisteminde bu iş akışı en çabuk, en kolay ve en temiz bir şekilde gerçekleşir. Çabuktur, çünkü bu iletişim terminaller arasındadır. Kolaydır, çünkü sadece bir kaç düğmeye basarak sonuca ulaşılır. Temizdir, elden ele dolaşan kağıt parçacıkları, ele bulaşan mürekkepler yoktur.

4- Denetim Kolaylığı: Gazetelerde baştan sona kadar üretimin kontrol altında tutulması en başta gelen koşuldur. Saate karşı bir koşulunun sürdüğü gazetede sorumlu yazı işleri müdürü, genel yayın yönetmeni veya teknik müdür, tek tek veya koordinasyon içinde olayı adım adım izlemek zorundadırlar. Çünkü baskının zamanında başlaması hiçbir şekilde engellenemez.

İşte bilgisayar sisteminde, haber kaynakları, güvenlik, gizlilik, sayfa mizanpajı, arşiv, son dakika haberlerinin sayfaya girmesi ve baskıya geçiş en sağlıklı bir şekilde sağlanabilir. Çünkü sayfa hazırlanmış olsa bile bilgisayarın hafızasında bekletilmektedir. İstendiği anda tekrar ekrana çağrılıp gereken değişiklikler yapıldıktan sonra çıkış makinesine gönderilir. Yani ilk haberin girişinden tam sayfa film çıkışına kadar her şey kontrolümüz altındadır.

5- Zaman: Gazete demek zaman demektir. İşlem süresini kısaltmak, haber araştırma süresini arttırmaktır önemli olan. Daktiloda haber yazarken yanlış yapıp yeni kağıt takmak, arşivden bir bilgiyi bulmak için eski gazete sayfalarını çevirmek, sayfa mizanpajını gelen haberlere göre yenilemek, tümü zaman kaybettiren faktörlerdir. İşte bilgisayar sistemleri, işlem hızı, ekranlarda yapılan grafik çalışmaları, iş akışındaki doğruluk sonuçta bize sürat kazandırır. Geleşen teknolojiden yararlanarak şehirlerarası, ülkeler arası iletişimi de gerçekleştirmek mümkündür.

Terminaller arası bilgi alışverişi sadece aynı bina içinde değil, şehirden şehire de yapılabilir. İstanbul'da hazırlanan sayfa 1 dakikada Adana'ya transfer edilebilir. Amerika'daki veya Japonya'daki bir oyunun fotoğrafları 15 dakika sonra İstanbul'daki ekranda görülebilir ve aralarından istediklerimiz seçilebilir. Bu nedenle, Wire Service dediğimiz bilgisayarlı sistemler bizi Reuter, AFP, AP, UPI, RITA gibi uluslararası haber ajanslarıyla yakınlaştırır. Böylece zamandan tasarruf konusunda varılan sonuç ihmal edilecek gibi değildir.

6- Personel: Bilgisayarlı sistemlerin kullanıldığı gazetelerde personel sayısında da azalma vardır. Buna karşın çalışanlar daha eğitilmiş insanlardır.

7- Kalite: Elektronik tabanlı ve bilgisayar kontrollü sistemlerin basın sektöründe yer almasıyla birlikte, üretimde sadece hız bakımından değil kalite bakımından da büyük aşamalar kaydedildi. Özellikle renkli resimlerde elektronik renk ayırımı makinelerinden ve Apple Macintosh bilgisayarlarından çok kaliteli sonuçlar alınmaktadır.

Film dizgi makineleri sadece metin dizgisi yapmakla kalmıyor aynı zamanda siyah-beyaz veya renkli resim çıkışları da veriyor. Cm. başına düşen nokta adetleri 3500'lere kadar yükselerek tram değerlerini arttırıyor. En büyük puntolarda bile harf kalitesinde herhangi bir kayıp sözkonusu değildir. İşte bilgisayar sistemlerin kaliteye katkısına sadece birkaç örnek.

8- Ergonomi: Bu sözcük, elektronik cihazlarla donatılmış bilgisayarlı çalışma ortamının, insan sağlığı için en uygun ve rahat çevre koşullarında gerçekleşmesinin ifadesidir. Yani tozdan ve dumanlardan arınmış bir odada, normal suhunet ve nem oranında, rahatça oturulan bir iskemlede çalışabilme kolaylığı sağlanmalıdır.

9- Ekonomi: Bilgisayarlı sistemlerin düşük maliyetli olduğu söylenemez. İlk yatırımlarda maliyet yüksektir. Fakat uzun vadede sonuç ekonomik olarak nitelendirilebilir. Çünkü; sistemler gelecekteki yeniliklere açıktır. Küçük ilavelerle sistem genişletilebilir. Basit bir sistemle başlamak mümkün, seçenekler geniştir.

Bir macintosh veya PC giriş ünitesi ile A4 boyutunda printer (yazıcı) veya rekorder (filmdizgi) çıkış ünitesi başlangıç olabilir. Bu küçük sistemden alınan randıman, yapılan yatırımı karşılayacaktır ve çağdaş teknolojiye adım atılmış olacaktır.

Anlatılmaya çalışılan özellikler normal olarak her gazete için geçerlidir. Fakat ülkemizdeki uygulamaları daha çok birkaç büyük gazetede mevcuttur. Bu bir kaç gazete, çağdaş teknolojiyi bünyelerinde gerçekleştirmeyi başarmışlar, eğitimlerini sürekli olarak yenilemişler, uluslararası fuarlarda ve seminerlerde görgülerini arttırmışlar ve teknolojik mantık ve anlayışlarını üst düzeyde tutmayı sürdürebilmişlerdir. Esasen teknolojiye yaklaşım, bir gazetenin yalnız teknik personeli tarafından değil, operatör ve yazı işleri kadrolarınca da benimsenmelidir. Aksi halde meydana gelecek bir uyumsuzluğu bilgisayar sistemi kabul etmez ve aksamalar başlar. O zaman da sistemin işe yaramaz olduğu söylentileri çıkar (4).

BİLGİSAYAR TEKNOLOJİSİNDEN ÖNCEKİ YENİLENMİŞ TEKNİKLER

Geleneksel ve yeni teknolojilerin arasındaki farklılıkları rahat bir şekilde görebiliriz. Bölümler arası olan temel operasyonlar sınıflandırılmıştır ki bunlar da tasarımcıların kurduğu ve geliştirdiği yönlere meğil göstermektedirler. Yalnızca bazı aktivitelerde eskiden yeniye doğru bir değişim yapılmış ve kimi eski aktiviteler ortadan kaldırılmıştır. Örneğin gazetelerin dizgi odaları eski sistemlerden arındırılmış ve tamamen yeni teknolojiye ayak uydurmuştur. Eski sistemlerde kurşun hazırlanır daha sonra kopyeler (nüshalar) kesim masasına giderdi. Bu, dizgi odasındaki birinci sayfayı oluşturuyordu. Burada bölümlere ayrılır ve farklı typesetter'lara dağıtılırdı. Bu dağıtımdan sonra yeniden monte edilir ve toplanırlardı. Metinler ve kurşunlar değişik operatörlere giderdi, çünkü her birinin özel type'larda, hacimlerde ve stillerde hazırlanması gerekmektedir. (Metal harf ve işaretler gibi). Linotype makinalarında hurufatlar yerleştirilir, yerlerine konurdu. Bu makinaların klavyeleri vardır ve bu klavyelerde matris dizileri veya metal kalıplar toplanır. Operatörler kendi hurufatlarını ve satırlarını geliştirirler ve kendi tirelemelerini veya boşluklarını istedikleri ya da gerekli olan yerlere yerleştirirler. Daha sonra anahtar tuşa basarak matrislerin satırlarındaki başlıkların akması başlar ki bu sırada kullanılan metal kutu otomatik olarak kaldırılır ve yatırılır. Bütün bu süreçte sıcak metal dizgi sistemi kullanılır. Orjinal matrisler

(4) TUNÇER SEZERGİL, Çağdaş Teknolojik Gelişmeler ve Anadolu Basını, Yerel Basın Kurultayı, Bildiriler, Çukurova Gazeteciler Cemiyeti Yayınları-2, Adana, 1992, s. 119-123.

daha sonra yeniden dağıtılır ve tekrar kullanılır. Elle kullanılan oldukça geniş hurufat hacimleri olmasına rağmen, başlıklarda da yine aynı ya da benzer metodlar uygulanır.

Typesetter'ların dakikada 5 satır hurufat yerleştirebilmeleri ve aşağı yukarı her iki dakikada bir yapılan hataları göstermeleri bu makinelerin avantajı olarak kabul edilir. İkinci Dünya Savaşının hemen ardından yazı makinalarının (typesetting) hızı artırıldı. Çünkü şerit kağıtlar kullanılmaya başlandı ve kullanılan bu şerit kağıtlar yazı makinalarının hızını da artırdı. Teknisyen, kağıdın üzerini zımbalamak için klavye kullanır ve daha sonra linotype makinasının içine sürer ve tirelemeler otomatik olarak düzenlenir. Şerit kullanmakla teknisyen dakikada 10 ile 50 arasında satır üretebilir ve bu da işlemin yüzde kırk oranında daha kısa bir zamanda tamamlanmasını sağlar. Metin kurşun kalıba yerleştirildikten sonra baskının düzeltici olan kişilerin olduğu yere yani prova (proof) baskının yapıldığı yere gider. Burada düzeltmeler baskıların hatalarını kontrol ederler. Ve değişikliklerin yapıldığı kısma gönderir. Burada konunun uzmanları prova baskıyı okur ve düzeltmeleri yapar ve bu kısımda tüm hatalar (satırlardaki) düzeltilir. Bu süreç bir kaç kez tekrarlanabilir. Hataları düzeltilmiş olan hurufatlar sayfa mizanpajı kısmına gönderilir. Bu kısımda parçalar kesilir ve metal sayfa formlarının üzerine konur. Mizanpaj oldukça ustalık ve zaman isteyen bir aktivitedir. Bu aşamada uygun fotoğraflar ve reklamlar sayfaya konur. Bu fotoğraflar çinko kullanılarak oyma klişelerden çıkarılmışlardır ve son tamamlamalar-düzeltilmeler yapılırken sayfaya sıkıştırılır. Sayfanın şekli, basılan gerçek sayfanın ayna görüntüsüdür. Daha sonraki aşamada ise keçeleme süreci büyük baskıların uygulanabilirliği ve kağıt kalıpların yapıldığı değişik kağıt makineler yer alıyor.

Yazılı basının malzemesi olan silindirler kalıpların şekline göre eğilendirilir. Daha sonra biçimli bir şekilde kesilir. Keçeler sonra, ağır silindir şeklindeki kurşun plakaların ve basınçlı kurşunun yer aldığı stereotype makinelerine gönderilir. Eğer birden fazla baskı kullanılacaksa mutlaka kopyaları çıkartılmalıdır. Bu yolla yapılan metal plakalar daha ağır bir çalışma temposu istemektedir ama çok ucuz araçların kullanılmasıyla, bütün kurşunlar daha sonraki işlemlerde de kullanılır. Geleneksel baskılarda, letterpress makinelerinin silindirleri üzerine, metal silindir şeklindeki levhalar hazırlanır. Modern letterpress makinelerinde saatte 70.000 kopya basılabilir. Kesme ve kırma aşamalarında, toplama ve yığma işlemleri, işin devrini tamamlar.

Bu geleneksel baskı metodunun incelenmesinde 3 aşama tanımlanmalıdır. 1- Üretim süreci içerisinde büyük oranda emek tüketiliyor. Hatta küçük gazetelerin üretiminde bile sıkıcı-kirli ve sağlıklı değildir. Oldukça emek harcanan bir süreçtir. 2- Güçlü iş organizasyonlarının yapılması gerekmektedir. Kişilerin yeteneklerinin aksaması yerel tartışmalara dönüşebiliyor ve bu da işin bölünmesine sebep olabiliyor. 3- Baskının temel maddesi olan-editorial copy'de baskı sürecinin değişik bölümlerinde tekrar tekrar laid out işleminin yapılmasını gerektiriyor.

Sterotype levhalarda gazetelerin neden karmaşık bir formda olduğu tanımlandı. Çünkü bu levhalar gazetelerde kullanılan değişik elementlerin (üzerine değişik şekillerde renklendirilmiş olan spotların) erimesine yolaçar. Levhaların kendi kendisini yoğunlaştırmasında ve levhaların yapılmasında yeni teknoloji süreci kolaylıklar sağlamaktadır.

Bu noktada gazeteler şekilleriyle birlikte değiştirilmeye başlandı. Gerçekte Amerikan Gazete Endüstrilerinin problemlerini çözmek için temel bilgisayar teknolojileri konularında çözümler aramaları gazetelerin kendilerini tamamen değiştirmelerinin gerçek sebebi oldu.

Batı kültüründe baskı işlemlerinin geliştirilmesi üretim sırasında karşılaşılan sorunların tamamen ortadan kaldırılmasını amaçlamak üzere ilk kez kullanılmaya başlandı. Daha sonra üretilen teknoloji ile kitap basımları işleminde çağ atlandı. Yeni aletlerin kullanılmasıyla yeni yazılı kültür biçimlenerek yeniden ortaya çıktı. Yeni gazete teknolojisinin özünü soğuk hurufat ve sıcak baskı sürecinin kaldırılması olarak tanımlayabiliriz. Yeni baskı görüntüleri fotoğraflı olarak meydana getirildi. Böylelikle bilgisayarla beraber açık olarak görünüyor ki daha fazla hıza ulaşıldı. Bilgisayarın anlamı açıkca hız olarak kabul edildi (5).

VE BUGÜN KULLANILAN ÇAĞDAŞ TEKNOLOJİ

Konumuz gazete üretiminin haber yazı ve fotoğraf olarak Yazı İşlerinden teknik servislere tesliminden basılmış gazete olarak kamyonu yüklenişine kadar olan bölümü olduğu için işe işletme akışı ile başlamalıyız.

(5) ANTHONY SMITH, Newspaper and Democracy, The Massachusetts Institute of Technology Press, 1980, s. 17-22.

Bugün örnek olarak Hürriyet Gazetesi'nde uygulanan iş akışını görmek mümkün. Bugün diyoruz çünkü bu iş akışı teknolojinin gelişmesiyle değişip daha kısalmaya mahkumdur. Bu şimdikiye kadar böyle olmuş ve bundan sonra da böyle olacaktır.

Laboratuvar bölümü renkli ve siyah beyaz filmlerin yıkandığı, bazı film çekimlerinin organize edildiği, renkliden siyah-beyaz karta işi tekrar geri alıp içlerinden seçim yaptığı yerdir. Renk ayırım kısmı ise Yazı İşlerinden seçimi yapılan renkli diaların gönderilip Ofset baskı tekniğine göre magenta, cyan, sarı, ve siyah renklerine ayrıldığı yerdir. Hürriyet Gazetesi'nde bu iş tamamen otomatik renk ayırıcılar vasıtasıyla yapılır ve günlük ortalama ayrılan renkli dia 100'ü bulmaktadır. Bu da Türkiye'de bir atölyeden çıkan en yüksek iş kapasitesidir. KAMERA kısmı ise yine direkt Yazı İşlerinden gelen noktalı veya noktasız işlerin çekimini yürüten bir servistir. Buraya gönderilen siyah beyaz fotoğrafların noktalanması ve büyütülüp ufaltılması ve ayrıca noktasız işlerin istenilen ebatlarda çekilmesi işlevini görür. ELEKTRONİK DİZGİ ise Yazı İşleri tarafından verilen yazı ve başlıkların istenilen genişlik ölçülerinde yine belirlenen karakter ve punto ölçülerinde dizilip, DÜZELTME servisine gönderilmesi ve düzeltme servisinden geldikten sonra düzeltmeleri yapılarak pikaj servisine teslimini yapan bölümdür.

VERTİKAL KAMERA, esasında tamamen kamera servisinin işlevi içerisinde olan bir servistir. Görevleri, grafik servisi tarafından yapılan grafik işlemlerinin pozitifden pozitive karta çekimi ve YAZI İŞLERİ ve İLAN SERVİSLERİ tarafından istenen kamera işlerini kendi bünyeleri içinde çözümünü sağlar.

Gerek vertikal kamerada gerekse dizgide yapılan işlerin toplandığı yer PİKAJ SERVİSİ'dir. Burada yapılan yazı işlerinin ve ilanların hazırladığı sayfa mizanpajına göre yazı ve resim başlıklarının gerekli yerlere konması, yapılacak düzeltmelerin yapılması işlevi görülür ve buradan filme dönüştürülmek üzere KAMERA SERVİSİNE gönderilir.

Kamera servisinden ve renk ayırma servisinden gelen sayfa resim ve renk ayırmaların birleştiği ve baskıya hazır duruma getirildiği yer MONTAJ SERVİSİ'dir. Burada sayfalar baskının istediği düzende ışıklı masalar üzerinde renkli ve siyah-beyaz sayfalar olarak astrolon üzerinde yerleştirilerek negatif olarak gerekli işlem-

ler yapıldıktan sonra hazırlanarak gerek SAYFA NAKLİNE gerekse KALIP SERVİSLERİNE gönderilir.

Ankara Adana ve İzmir'de bulunan baskı ünitelerinde gazete hazırlanış ve baskı işlemi sayfa nakli denilen telefon hatlarından faydalanılarak diğer matbaalara geçilen sayfalar yardımıyla olur. Bu sayfalar diğer şehirlere geçilirken aynı zamanda kalıp servisine inerek hassaslandırıcı sürülmüş alüminyum plakalar üzerine pozlandırılarak baskıya hazır duruma getirilir.

Çok genel olarak bu servislerin kullandığı malzemelere bir göz atalım. **MALZEMELER: Hassas Olmayanlar:** Pika Karton, Mum, Fon Karton, Seloteyp, Kretuar, Pika Cetveli, Hesap Çarkı, Kırmızı Lamba, Aptek, Fırça, Sünger, Tram, Alüminyum Levha, Astrolon, Tüm Geliştirici Kimyasal İlaçlar.

Hassas Olanlar: Film, Kağıt, Dizgi Kağıdı, Kalıp Emülsiyonudur.

ÇAĞDAŞ TEKNOLOJİDE DİZGİ SİSTEMİ

Çok eskilere döndüğümüzde dizgi işlemi elle harfleri sıralamak suretiyle yapılırdı. Zamanla bu işlem yerini entertype-linotype kurşunla dizgi sistemine bırakmıştır. Bu sistemde de başlıklar yine elle dizilmekte ve resimler klişe olarak hazırlanmaktaydı ve bunun hem zaman açısından hem tashih açısından ne kadar zor bir olay olduğunu tahmin etmek bugünün çalışanları için çok kolay bir olaydır. I.B.M denen toplu daktilo makinelerine ofset baskı sistemine geçilmesiyle başlanmış ve o zaman için oldukça hızlı olan bu makineler, yerini hemen Elektronik Dizgi sistemine bırakmıştır. Bunlar ekran hafızasına sahip ışığa hassas materyaller, yazı yazılan operatör hızında çalışan makinelerdir ve bunlara birinci nesil makineler denmiştir. Bu makineler uzun yıllar ihtiyaca karşılık verebilmişlerdir. Bugün de birçok yayın organını çıkartmaktadır. Bunlara takılan karakter şablonu, ne tip ve kaç punto karaktere sahipse onun haricinde birşey elde etmek imkansızdı. Aynı zamanda başlık ve dizgi makinaları şeklinde ikiye ayrılma zorunluluğu vardı. İkinci nesil dediğimiz, dakikada 80 satır dizebilen yeni bir karakter şablonu ile karakter oluşturan ekranlı makinalar çıkmış ve bunlar da iç hafıza sistemi 256 bin karakter olduğundan metinleri floppy disketlerinden 1 milyon karakter kapasitesinde olan, bilgi tutma plakaları üzerine kaydedip, daha sonra kullanılabilirdi için bu makinede 36 puntoya kadar, aynı karakterden dizme imkanına belirli kodlar yardımıyla, yazıya isteni-

len şekli verme olanağı vardı. Bu tip makinalar, Off-line tabir edilen bir çıkış ünitesinde, bir kaç terminal yardımıyla çalışabilen ve eskiye nazaran çok hızlı olan sistemlerdir. Teknolojinin hızlı gelişmesiyle birlikte yerlerini hemen üçüncü nesil tabir edilen dizgi sistemlerine bırakmışlardır. Bunlarla birlikte sayfa düzenleme sistemleri de gelmiş, tabloid boyda resim ve özel işaret yerleri boş bırakılarak 70 pika genişliğinde sayfa çıkartma olanağı doğmuştur. Üçüncü nesil elektronik dizgi sistemleri ile beraber yazı ve ilan dizgi sistemlerinde kompütür'e dönüşülmüş ve herşeyin gazetenin kendi kullanım isteklerine ve kendi sistemlerine göre programları yapılmış, hafıza olarak 20 milyon karakter civarında tutma kapasitesi olan hafıza üniteleri kalitesi iyi olmakla birlikte, resim ve özel işaretleri de tutma olanağına sahip olunmuştur.

Yazı işleri kısmında kullanılan terminaller direkt kompütüre bağlı olan terminallerdir. Yazılan yazılar düz yazı şeklinde, yazı yazmadan ekrana gelen bir kaç sorudan oluşan menüyü doldurmakla başlayıp yazı bitiminde belirli bir yolla kompütüre gönderilir. Ayrıca tüm teleksler kompütüre bağlı olarak çalışır ve gelen teleksler direkt kompütüre gider ve bunlar gelen ajans ve konusuna göre klasifike edilir. Bu gelen telekslerin ilk iki satırı liste olarak kompütürde bulunur. İstenildiği anda bu listeden seçim yapılarak haberin tamamı ekrana çağrılır. Ayrıca daktilo tipindeki seyyar vericilerle olay yerinden yazı yazıp bu yazıyı kendi ekranında okuyan ayrıca yan tarafında bulunan printer vasıtasıyla yazdığı yazının kopyasını alabilen ve üzerinde bulunan mini kasetlere de 25 bin karakter yaklaşık 15 dosya kağıdı tutma imkanına sahip bu terminallerin ağırlığı 8,5 kg. dir. Bunlarla olay yerinde veya gazete dışında yazılan bir yazı normal telefon hattı vasıtasıyla, ya direkt kompütüre ya da bu tip makineye saniyede 30 karakter gönderebilme imkanına sahiptir. Kompütüre yazı işleri ile gelen tüm bilgiler, haber, değerlendirilen servis tarafından toplanıp kullanılacak haberin aynı terminalde eski yazı bir tarafta, yeni yazı diğer bir tarafta tashih'i yapıp hangi sayfada yapılacaksa oraya gönderilir. Ayrıca bu tip terminaller, akıllı terminaller olarak adlandırılır. Burada yazı çeşidi ve ölçüsü belirlenebilir. Bundan sonra iş sayfa mizanpajına gelmiştir. Şu anda tam sayfa ebadında yani 60X40 cm. ebadında ekran yapılmadıysa bile 20X30 cm. ebadında terminallerde tam sayfanın yüzde elli ufaltılmış şeklini ekranda görmemiz mümkündür. Burada işe sayfa taslağı çizilerek başlanır ve istenilen yazı kompütürden çağrılarak istenilen ölçü ve karakterde sayfaya yerleştirilmeye başlanır. Burada hergün

yapılan rutin işlerin hepsi programlanmış olarak yerlerinde durur. Sadece değişecek olan bölümler değişir. İstedığınız yazı veya resmi siyah-beyaz veya renkli olarak istediğimiz ölçüde kompütürden geçerek sayfa mizanpajı ünitesine çağırarak mümkündür.

Siyah-beyaz resimleri kompütüre yerleştirme işlemi siyah-beyaz kameralar vasıtasıyla olmaktadır. Bunlar direkt kompütüre bağlı ünitelerdir. 15X15 cm. ebadındaki bir resmi 30 saniyede taramaktadır. Bunlardaki tek sorun resimlerde taramanın 45 satır/cm üzerine çıkamaması siyah-beyaz işlerde kalite düşümüne neden olmaktadır. Aynı zamanda girişiniz 30X30 cm ile sınırlandırılmış bulunmaktadır.

Renkli resimlerin kompütüre girişi ise iki türlü olmaktadır. Birincisi şu anda mevcut makinaya renk ayırma ilave ünitesi bağlayarak sisteme direkt giriş yapılabilmesidir. Ya da alacağınız yeni bir tip kompütürlü renk ayırma makinesini direkt kompütüre girebilirsiniz. İki şekilde de renklileri istenen ebatta büyütüp, ufaltma, dekopaj işleri, maskelama işleri ve fırça rötusunu gayet kolaylıkla yapma olanağına sahipsiniz. Renkli resimler hafızada oldukça büyük bir yer tutmaktadır. Bu sistemler için, ya geniş hafızalı kompütürlere ihtiyaç gösterilmekte ya da manyetik bant kullanılmaktadır. Bir manyetik bant yaklaşık üç tane A4 ölçüsünde renk ayırımı tutacak kapasitede manyetik bantları arşivleme imkanı vardır. Görüldüğü gibi burada birkaç özelliğinden bahsetmeye çalıştığımız sistemde insanoğlunun düşünebileceği her türlü teknik kolaylık sağlama imkanı vardır. Hatta sistem kendi hafızası içinde bulunan lügatla ikibinbeşyüz kelime / dakika tashih yapabilme imkanına sahiptir bu da insanoğlunun erişemeyeceği bir sürattir. Bu lügat için sadece 250 bin karakterlik bir hafıza sistemi yeterlidir.

İlan kısmına gelince buradaki iş ilanının gelişinden onun 'klasifike edilmesine hatta bu ilanların kendi işlerinde bile sıralanmasına "örneğin satılık araba ilanlarında arabaların marka veya senelerine göre" kadar yüz çeşit sıralamayı yapan ilanı, belirli ölçüler içine sığdırmaya çalışan ve genel ilanların parasal tutarını kaç satır ve kaç santim tuttuğunu bildiren, kredi kontrolünden hesap durumuna kadar kontrol eden ve hatta özel müşterilere özel tarife uygulayan ve gün sonunda da faturaları çıkaran ve bunun gibi insanın aklına gelebilecek, her türlü kolaylığı sağlayan sistemler geliştirilmiştir. Her türlü çerçeveli ilanları yapma olanağı mevcuttur. Özel çerçeveli ilanlar için, özel kutular yapılmış ve grafik işleri isteyen ilanlar

için de grafik terminalleri kullanarak bunlara elektronik olarak her türlü resim çizme ve yazıya özel şekiller verme imkanı doğmuştur.

SAYFA NAKLİ

Sayfa nakli-"page fax", ismi üstünde olduğu gibi gazete sayfalarını uzak şehirdeki matbaalara nakletmek için kullanılır. Eskiden bu iş uçaklarla halledilirdi. Ancak bu durumda uzak şehirdeki okuyucuların eline geçen gazetede ki haberin tazeliği uçak tarifelerine bağlı olurdu.

Bugün ise gazetenin merkezinde hazırlanan sayfalar, radyolink-uydu veya kısa dalga gibi telekomünikasyon hatlarından yararlanarak diğer matbaalara aktarılmaktadır.

Bu iş için Muirhead firmasının geliştirdiği page fax makineleri kullanılmaktadır. Tüm sayfa nakli sistemi ise üç ayrı makinadan oluşmaktadır.

1- Page fax, 2- Dacom, 3- Modem.

Page Fax ve Dacom alıcı ve verici olarak kullanıldığında farklılıklar gösterir. Buna rağmen her iki taraftaki modemler birbirinin aynıdır.

Bu üç makinanın ayrı ayrı görevleri vardır. 1- Page fax makineleri vericide nakledilecek sayfanın okunmasını yani bilginin data haline getirilmesini alıcıda ise bu bilginin yeniden sayfa haline dönüştürülmesini sağlar. 2- Dacom'lar ise tüm sayfa nakli sistemini otomatik idare eden basit birer elektronik beyindir. 3- Modemlerin görevi de elde edilen bilgileri karşı tarafa göndermek, yani haberleşmeyi sağlamaktır.

RENK AYRIMI

Foto muhabirlerinin olayları resimlemede kullandıkları pankromatik renkli pozitif filmler, yazı işleri sekreteryası tarafından sayfa düzenine göre ebatlandırılarak, Caromo servisine gönderilir. Renk ayrımını elektronik bir cihaz ile değil de basit yoldan kısaca izah edilebilir. Renk ayrımı için üç adet filtre kullanılır. Kırmızı Filtre: cyan rengi, Yeşil Filtre: Magenta rengi, Mavi Filtre: sarı rengi ayırır. Basit yoldan renk ayrımı yapabilmek ve tashih'i azaltmak için üç filtrenin yardımı ile bir pankromatik mask filmi orjinalden kontak

vasıtasıyla pozlandırılır. Geliştirme işleminden sonra orjinalden kontak vasıtasıyla pozlandırılır. Geliştirme işleminden sonra orjinal ve maske üstüste poz edilerek, kırmızı yeşil ve mavi filtrelerle pankromatik renk ayırımı filmi ile yeniden pozlandırılarak cyan magenta ve sarı renk ayırım filmleri elde edilir. İş bununla bitmemektedir. Her renk ayrı ayrı litho filme tram kullanmak suretiyle noktalanır ve baskıya hazır renk ayrımları elde edilmiş olur.

KALIP SERVİSİ

Ofset baskı tekniğine başlanılması ile birlikte kalıp servislerinde büyük ölçüde değişimler olmuştur. Daha önce kurşuna dökülen ve ağırlıkları yaklaşık 24 kg. olan ağırlıklardan ofset baskı tekniğine dönülmesi ile ağırlığı 350 gr. olan aliminyum plakalar üzerine sayfalar pozlandırılarak kalıp elde edilmeye başlanmıştır.

Aliminyum plakalar, her iki tarafı parlak yüzeye sahip özel bir alaşımla yapılan baskı makinası ve tekniğine göre kullandıkları 0.50 ile, 0.12 mm. arasında değişen levhalardır. Bunların bu şekilde kullanılmasına imkan yoktur. Yüzeylerinin sürülen kimyasal maddeleri tutabilmesi için prülendirilmesi lazımdır. Bu prülendirme işlemine biz gren diyoruz. Ofset baskı tekniğindeki en önemli olaylardan birisidir. Grenleme işleminin de çeşitli yolları vardır. Bunlar a) bilyalı gren, b) fırça greni, c) kimyasal grendir. Aliminyum plakaların grenleme işlemleri bittikten sonra bunların baskıya hazır hale getirilmesi lazımdır. Bu işlem iki türlü olur. A) Wipe-on ovalama sistemi. B) Hazır emülsiyon plakalardır.

BASKI

Bugün Türkiye'de her türlü baskı yapılabilmektedir. Fakat basın sanayimizde ağırlığı olan baskı türleri Tipo ve Ofset'tir. Bunların yanında Tifduruk, Flekso ve Serigraf "Delikli baskı" baskıları da kullanılmaktadır. Ancak bu baskı türlerini tipo ve ofset ile karşılaştırdığımız zaman önemli bir yer tutmaktadır.

Konumuz gazete basım sanayi olduğu için yukarıda bahsedilen baskı türlerinden sadece tipo ve ofset baskı türlerini incelemekle yetineceğiz.

TİPO: Tipo baskının diğer bir adı ise Yüksek Baskı türüdür. Şöyle ki; Baskı kalıbının, kağıda mürekkep veren yerleri yüksekte ka-

lır ve kağıda mürekkebin aktarılışı ile baskı işlemi tamamlanır. Tipo baskı makineleri Pedal ve Kazanlı olmak üzere ikiye ayrılır.

OFSET: Ofset baskı makineleri genelde ikiye ayrılırlar.

1) Tabakaya çalışan makineler : Bu tip makineler bobine çalışan baskı makinelerinin icat edilmesinden önce kullanılan ve günümüze kadar çok geniş kullanım alanı olan sistemlerdir.

2) Bobine çalışan makineler : Genelde bobine çalışan makinelere baktığımızda bu tip makinelerin hem bastıkları tiraj hem de bugün eriştikleri kalite açısından tabakaya baskı yapan makinelerle kıyaslanamayacak seviyeye eriştiğini görürüz. Bobine çalışan ofset baskı makinelerini 3 ana eleman olarak görebiliriz. 1- Baskı ünitesi, 2- Katlama ünitesi, 3- Bobin ünitesi olarak (6).

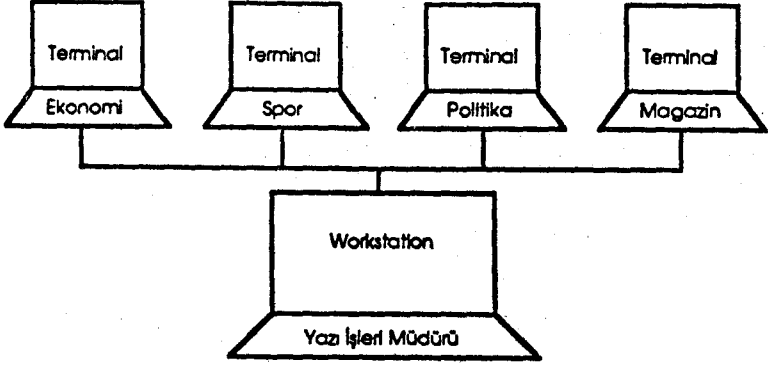
GAZETELERİN HABER VE DİZGİ SERVİSLERİNDEKİ BİLGİSAYAR TEKNOLOJİSİ

Bugün, ülkemizde ulusal boyutta günlük yayın yapan pek çok gazete ve dergi, gelişen iletişim teknolojisinin ilk uygulayıcıları olmuşlardır. İletişim çağının en büyük özelliği, sahip olduğu ve hızla gelişmeye devam eden "Teknolojisi"dir. Basın kuruluşları elbette bu bağlamda, gelişen teknolojinin ardında kalmamaya gayret göstermişler, elden geldiğince bu gelişen teknolojiyi izlemeyi ve bünyelerinde gerçekleştirmeyi başarmışlar, eğitimlerini sürekli olarak yenilemişler, uluslararası fuarlarda ve seminerlerde fikirlerini geliştirmişler ve teknolojik mantık ve anlayışlarını üst düzeyde tutmaya çalışmışlardır. Esasen teknolojiye yaklaşım, bir gazetenin yalnız teknik personeli tarafından değil, operatör ve yazı işleri kadrolarınca da benimsenmelidir. Aksi halde meydana gelecek bir uyumsuzluğu, sahip olunan teknoloji yani bilgisayar sistemi kabul etmez ve aksamalar başlar. O zaman da sistemin işe yaramaz olduğu gibi bir görünüm ya da düşünce ortaya çıkar.

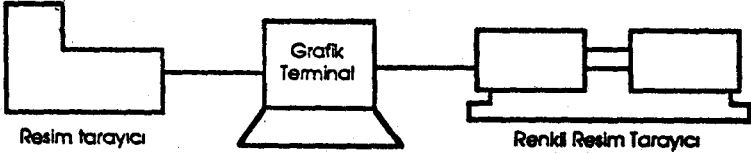
Söz konusu ettiğimiz gazetelerin pek çoğu bugün "Ana Bilgisayar Birimi" olarak adlandırılan büyük bir sistem ile çalışmaktadır. Muhabirlerin önünde daktilo yerine kişisel bilgisayarlar (PC) vardır. Yazı İşleri Sekreterliğinde daha geniş kapasiteli bir sayfa düzenle-

(6) ÖZDEN SÖZER, Gazete Basın Teknolojisi ve Drupa 82'deki Gelişmeler, Hürriyet Vakfı Eğitim Yayınları No: 1, İstanbul, 1992, s. 17-41.

me terminali (Workstation) bulunmaktadır. Muhabirlerin yazıları, sayfa mizanpaj ekranında şekillenir ve yerlerine konumlandırılır.

Sayfalara fotoğrafların girebilmesi için bir resim okuma/ değerlendirme (Scanner) cihazına ihtiyaç vardır. Eğer fotoğraflar renkli ise elektronik renk ayırma makinası (Electronic Color Scanner) da gereklidir. Fotoğraf bilgileri bu makinalardan grafik terminaline (Graphic Terminal) gelir. Burada fotoğraflar üzerinde istenilen değişiklikler, renk düzeltmeleri yapılır.

Şu ana kadar anlatılanlara ilaveten, büyük bir sistemin bir parçası olarak ayrı birer PC terminalinde hazırlanıp, hafızaya yüklenen iki işlemden biri seri ilanlar, diğeri elektronik arşivdir.

Tabii bütün birimler arasında ayrı ayrı iletişim olduğu gibi, asıl bilgilerin toplandığı yüksek kapasiteli bir ana bilgisayar (main frame) vardır. Ana bilgisayarda saklanan, Fontlar, Programlar, Parametreler gibi temel bilgilerin dışında, PC'ler de haber, dizgi, sayfa, siyah/beyaz fotoğraf, renkli resim, seri ilanlar, arşiv ve geçici bilgiler de yine ana bilgisayarda değerlendirilir ve çıkış ünitesine gönderilir.

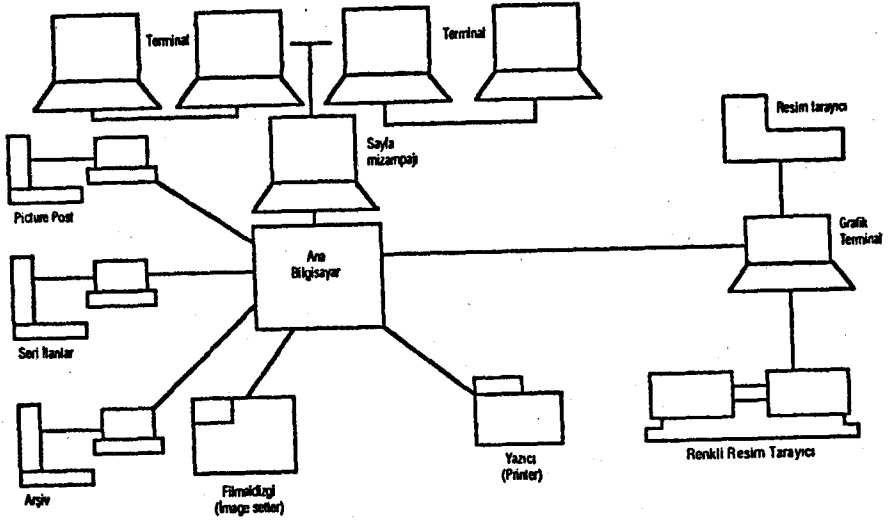
Dış dünyayla bağlantısı olan ve uluslararası haber ajanslarıyla wire service alış-verişi olan büyük tirajlı gazetelerimizin bünyelerinde buldukları fotoğraf monitörü (picture post) aracılığıyla, ekranda gördükleri 16 resimden seçim yapmaları mümkün olabil-

mektedir. Önceleri faksimile denilen yöntemle resim gönderilmek-
teydi. Yeni teknolojiye ise, özel bir bilgisayar ekranında 16'lık ka-
reler halinde sürekli fotoğraf görüntülenmekte ya da bir diğer deyi-
miyle tutulabilmektedir.

Ana bilgisayardan çıkış makinalarına gönderilen bilgiler son
şeklini almış sayfa mizanpajı halindedir. Bu makinalar (Imagesetter),
bir gazete sayfasını tam boyut olarak (40X57 cm) ve metin+resim
+grafik halinde verebilme kabiliyetine sahiptir.

Film dizgi çıkış makinalarından a) pozitif/negatif kağıt, b) pozi-
tif/negatif film alınabilir.

Baskı kalıp plakası üstüne pozlandırma yapılabilir. Önemli nite-
likler olarak şunlar sıralanabilir. a) 72 pica (305 mm) veya 180 pica
(410 mm) film genişliği, b) 6 puntodan 256 puntoya kadar karakter
büyütme, c) siyah/beyaz veya renkli resim verebilme, d) nokta yo-
ğunluğu 1000 dpi (nokta/inch 'dan başlayarak 3500 dpi (nokta/inch)'a,
e) sürat 610 mm/dakika gibi.

POSTSCRIPT SİSTEMLER

Postscript bir işletim dilidir. En önemli farkı ekranda hazırlan-
nan şeklin aynen çıkış ünitesine iletilmesidir. Kullanımı basit, sis-
tem olarak küçük, maliyeti düşüktür. Ana bilgisayarlı sistem kadar
kabiliyetli değildir. Fakat teknoloji ilerledikçe aradaki fark giderek
azalmaktadır. Bu sistemde Apple Macintosh bilgisayarları çok ge-

lişmiştir ve kullanım alanları çok yaygınlaşmıştır. PC'ler (Personel Computer) yine postscript dilinde aynı amaçla kullanılmaktadır.

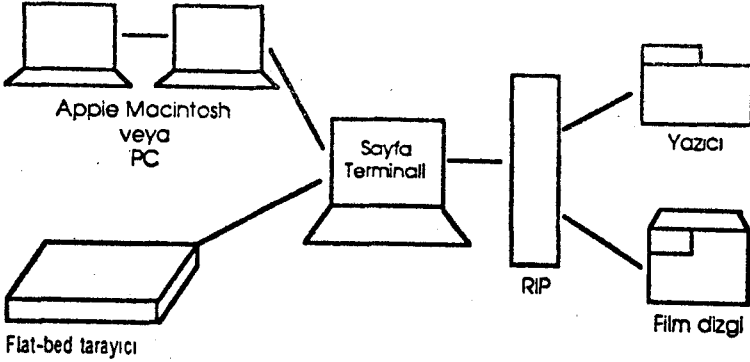
Bilgisayarlı sistemler donanım (hardware) ve yazılım (software) olmak üzere iki malzemenin birleşmesinden oluşur. Bir başka deyişle donanım sistemin dış yüzü (kasası), yazılım da iç yüzü (program) dır. Program olmadan hiçbir şey yapılamaz. İster ana bilgisayar, ister postscript sistemi olsun, ilk tuşa basarken program çalışmaya başlar. PC üreten firmalar kendi programlarını geliştirdikleri gibi sadece program üreten firmalar da vardır.

Aynı durum Apple Macintosh bilgisayarları için de geçerlidir. Bazı PC programları, Ventura, Moonstar; bazı Mac programları, Quark Xpress, Ready Set Go, Reg Time, Aldus, Mac'lar da renk ayırımı için kullanılan diğer programlar da, Photoshop ve Color Studio'dur. Görüldüğü gibi Macintosh bilgisayarları program bakımından daha üstündür. Buna bir de kullanım kolaylığı ilave edersek Apple Macintosh bilgisayarlarının neden daha yaygın olduğu kolayca anlaşılır. Tabii IBM uyumlu PC'ler de program ve kullanım bakımından sürekli gelişim halindedirler. Bu açıklamadan sonra, giriş (input) birimleri ister PC, ister Mac olsun, Postscript dilini ve uygun bazı verilerini (font) kullandığı sürece sonuç aynı olacaktır. Bu noktadan sonra sıra çıkış makinelerine (output) gelir. Bunları da şöyle sınıflandırabiliriz:

Film dizgi (imagesetter), pozlandırıcı (recorder), yazıcı (printer) dır. Sistemin tam olarak şekillendirilmesi için giriş ve çıkış ünitelerine iki cihaz daha ilave edilebilir; a) yatay resim tarayıcıları (flat-bed scanner), b) Nokta görüntü işlemcisi (RIP-Raster Image Processor).

Yatay resim tarayıcıları, küçüktür, düşük maliyetlidir, basittir fakat kalitesi yüksek değildir. Bu cihazlar, resimlerin görüntü özelliklerini ayrıntılarına kadar tarayarak sayısal değerlere dönüştürerek Macintosh'a gönderir. Ekrana gelen görüntüde gerekli düzeltmeler yapıldıktan sonra, çıkış makinası için hazırdır. Metin dizgi terminallerinden gelen verilerle birlikte sayfa mizanpajı yapılır. RIP aslında bir yazılımdır. Fakat kasasıyla birlikte sistemde yerini alır. RIP, kendine gelen bilgileri işler ve çıkış makinasına yollar. Artık hazır olan sayfa çıkışı alınabilir. RIP yine postscript dilinde çalışır. Kısaca bir işlemcidir. İşte şekilde görüldüğü gibi bir düzenlemeyle sistem tamamlanır. Çıkış makinelerinde karar verirken dikkat edil-

mesi gereken hususlar öncelikli olarak şunlardır; a) sürat, b) kalite, c) fiyat.

YAZICI

Genel olarak nokta yoğunluğu 30 dpi (nokta/inch), sayfa büyüklüğü A4 (20x28cm) ve sürat 8 sayfa/dakika olarak düşünülmelidir. Son zamanlarda, 800, 1000, 1200 dpi nokta yoğunluğunda, A3 (28x40 cm) büyüklüğünde sayfa veren yeni yazıcılar da pazarlanmaya başlanmıştır. Bu cihazlardan herhangi bir kağıda çıkış alındıktan sonra kamerada filme çekilir ve baskı kalıbına pozlandırılır. İstenirse, film yerine kullanılabilen şeffaf kağıda (polyester) da çıkış alınabilir. Fakat kalite hiçbir zaman pozitif/negatif film gibi net değildir.

POZLANDIRICI

Bu makineler sadece bir pozlandırıcıdır. Mutlaka RIP ile bağlantılı (online) olarak çalıştırılır. İçinde rulo film/kağıt vardır. Satır genişliği 72 pica (305 mm) dir. Süratlidir, kalitelidir, sorun yaratmaz, basittir. Nokta yoğunluğu yüksektir, 2400 dpi ve karakter büyüklüğü 1200 puntodur. Resim de alınabilir ama asıl metin için düzenlenmiş bir makinedir.

FİLM DİZGİ

Gerçek film dizgi makinası budur. Önemli nitelikleri:

Satır genişliği, 72 pica (305 mm) veya 108 pica (410 mm) dir. Karakter büyüklüğü, 1200 puntodur. Çıkış ürünü, pozitif veya nega-

tif film veya kağıt baskı kalıbıdır. Işık kaynağı, Laser veya LED'dir. Nokta yoğunluğu, 600-3500 dpi veya daha fazladır. Sürat, 63,3 cm-8.5 cm'dir. Kapasite, 24 Megabyte ve üstüdür. Fontlar 105 adet standart veya seçime bağlıdır. Kalite çok yüksektir.

Bu tür filmdizgi makinalarından renkli resim çıkışı da alınabilir. Ayrıca RIP ilave etmeye gerek yoktur. Çünkü RIP bu makinaların bünyesinde. Maliyeti diğerlerine oranla daha yüksektir. Bu sistemlerin herbir birimi, aynı şebeke ağı üzerinde çalışabilmelidir. Ayrı firmalar tarafından üretilen cihaz ve makinaların birbirlerinin dilini anlayabilmeleri ve başarılı bir sonuç alabilmeleri için ortak yanlarının olması gerekmektedir. Şebeke ağı bunlardan biridir: Apple Talk, Ethernet, Novell, Centronics gibi (7).

Kısaca açıklamaya çalıştığımız bu sistemler, bugün ülkemizdeki gazete ve pekçok dergide kullanılmaktadır ve diyebilirizki, bu teknolojiyi, dünyadaki diğer benzerleri arasında en gelişmiş ve en başarıyla uygulayanlarda yine ülkemizdeki bu yazılı basın organlarıdır. Öyleki, sayıları fazla olmamakla birlikte bu gazetelerde görev yapan teknik sorumlular, uluslararası üne sahip kişilerdir.

SONUÇ

Bugün, kullanılan birden çok baskı tekniği yöntemi vardır. Her baskı yöntemi kendi içinde bir kaç çeşitlilik göstermekle beraber, her yöntem kendine göre, insanlara sunulacak bilgi ve materyalleri hazırlama ve basma üstünlüklerine ve sınırlılıklarına (kapasiteye) sahiptir. Üstünlük ve sınırlılık, her baskı tekniğinin kendi içinde gelişmesi ve ilerlemesi ile doğru orantılıdır. Ancak bu arada belirtilmesi gereken önemli bir nokta varsa o da, gelişme ve ilerleme açısından genel olarak Basım Endüstrisinin, diğer büyük endüstrilerle birlikte, nükleer ya da elektronik çağ olarak tanımlandırılan bu çağı, aynı zamanda yakalamış olduğudur. Elbette günlük yaşama bu kadar yoğun olarak girmiş olan ve insan yaşamında belirleyici olacak kadar ileri giden ürünlerin somut olarak ortaya konulmasında, üretilmesinde, büyük rol oynayan Basım Tekniklerinin endüstriyel açıdan

(7) TUNÇER SEZERGİL, Çağdaş Teknolojik Gelişmeler ve Anadolu Basını, Yerel Basın Kurultayı, Bildiriler, Çukurova Gazeteciler Cemiyeti Yayınları-2, Adana, 1992, s. 124-130.

diğer endüstrilerden geriye kalması beklenemez. Ancak, bu endüstrinin kendi içinde çok hızlı ve diğerlerine zaman zaman liderlik edecek düzeydeki gelişmeler ve değişmeler içinde olması, Basım Endüstrisinde çalışan pek çok insan için de bu ani ve hızlı gelişmeye ayak uydurma açısından acı bir tecrübe olduğu da, söz konusu gerçekler arasındadır. Basım Tekniğindeki 4-5 yüzyıllık köklü geleneklere dayanarak, gelişen teknolojiye karşı konulamayacağı, artık istenen teknik vasıfların hızla değiştiği, pek çok teknik elemanın kendisini yenilemesi ve teknolojiyi öğrenmesi gerektiği, aksi takdirde bu teknoloji ile birlikte yaşayamayacağı gerçeği de ortaya konulmuş ve bu tartışma çoktan bitirilmiştir.

Elbette gelişen teknoloji iş kolaylığı ve sürati getirmekle birlikte, öte yandan göz ardı edilmemesi gereken bireysel, grupsal ve daha ilerisinde toplumsal sorunları da birlikte getirmiştir. Bir bakıma insanoğlu kendi sonunu da bu sahip olduğu ve hızla geliştirdiği teknoloji ile hazırlamaktadır. Teknoloji gelişmekte ancak bireysel kültür buna paralel, aynı değer ve nitelikte gelişmemektedir. Gelişen teknoloji bireysel yalnızlığı, tembelliği, iletişimsizliği de beraberinde getirmektedir. Bir Kitle İletişim Aracında çalışan birey kendi servisinde dahi diğer çalışanlarla büyük bir iletişimsizlik içinde yaşamını sürdürebilmekte, bunu başarabilmektedir. Personal Com-pütürlerle, büyük gizlilik içinde ve bireysel olarak sürdürülen çalışmalarla, tartışmadan, bir iş ortamını ve bu ortamın kültürünü yaşamaktan uzak birey, ağırlaşan yaşam koşullarının etkisiyle nasıl yalnız ve iletişimsiz kalmasın ki... Teknoloji bireysel yaşamı kolaylık ve hız açısından hafifletirken öte yanda da toplumsal yaşamını, paylaşımaya dönük yaşamı ağırlandırmakta, zorlandırmaktadır. Yalnız kalan birey bir süre sonra sahip olduğu değerleri de yitirebilmekte, yozlaşan dejenere olan birey, içine girdiği toplumsal yaşamda kendi gibi bireylerle karşılaştıkça dejenere toplulukların da oluşmasında temel taşlarından biri olmaktadır. Bir diğer deyimiyile, Teknoloji insan yaşamının güzelleşmesinin yanısıra eş değer olarak bozulmasına da neden olmaktadır.

Diğer gelişmiş ülkelere nazaran, teknolojiyi toplumsal yaşama aktarma ve kullanma konusunda onlara liderlik yapabilecek düzeyde teknolojiyi bünyesine alan insanımız, kurumlarımız (basın gibi), aslında toplumsal gelişmeleri ve yaşanması gereken kimi tecrübeleri yeterince yaşamadan, hazmetmeden bunları kabul etmiş ve kullanmıştır. Sonuçta dünyadaki en gelişmiş basın teknolojisini kulla-

nan bir ülke olmamıza rağmen yine de bu teknoloji içerisinde hazırlanan o yayınları okutamayan, okumayan bir ulusla karşılaşılacaktır. Bunun nedenlerini çok da fazlaca sorgulamak, araştırmak gereği de bu durumda kalmamaktadır.

Kısaca, Teknolojiye elbette sırt çevirme hayır, onu kullanmaya elbette evet demekteyiz. Ancak sahip olunan toplumsal yapı ve değerleri de göz ardı etmek ve sanki bu teknoloji için var olması gereken zemin hazırılmış gibi hareket etmeye de hayır demekteyiz. Bir takım sermaye çevrelerine açılacak pazar ortamı için bir ulusun okuma kültürü, yazma kültürü, düşünme kültürü feda edilemez. Bu ülkeye ihtiyaç duyduğu alanlarda yapılabilecek harcamalar için kullanılacak döviz, çok büyük oranlarda bu teknoloji hevesine, yurt dışına akıtılmış ve akıtılmaktadır. Karşılığında ise olumlu yönde elde edilen sosyal gelişmeler, medeniyete yönelik gelişmeler, yok denecek kadar az olmuş ve hatta teknolojik olanaklar dahi dejenere edilerek amaç dışı kullanılmıştır. Gelişen baskı teknolojisi çıplak kadinı en ince ayrıntıları ile sayfalara yansıtabilmiş ama bu teknoloji maalesef bu ülkenin insanının çoğunda bireysel düşünce gücünü, duygu ve kanaat paylaşma ortamını yaratamamıştır. Aksine düşünen, duyarlı beyinlere karşı tahammülsüzlüğü, saldırı duygu ve düşüncelerini de körüklemiştir.

KAYNAKÇA

- 1- NAHİDE GÖKALP, Basın Yoluyla Tanıtımın Etkileri, Düşünceler, Ege Üniversitesi Basın Yayın Yüksek Okulu Dergisi, İzmir, Şubat 1990.
- 2- ANTHONY SMİTH, Goodbye Gutenberg, The Newspaper Revolution Of The 1980's, Oxford University Press, Newyork-Oxford, 1980.
- 3- TUNÇER SEZERGİL, Çağdaş Teknolojik Gelişmeler ve Anadolu Basını, Yerel Basın Kurultayı, Bildiriler, Çukurova Gazeteciler Cemiyeti Yayınları: 2, Adana, 1992.
- 4- ANTHONY SMİTH, Newspaper and Democracy, The Massachusetts Institute Of Technology Press, 1980.
- 5- ÖZDEN SÖZER, Gazete Basım Teknolojisi ve Drupa 82'deki Gelişmeler, Hürriyet Vakfı Yayınları No: 1 İstanbul, 1982.

GAZETE ENDÜSTRİSİNDE TEKNOLOJİ KULLANIMI

Ar. Gr. Hâil İbrahim GÜRCAN*

GİRİŞ:

Gutenberg ile yazılı kelimelerin kitlesel boyutta üretimi, teknik açıdan mümkün olmuştu. Gutenberg'le birlikte başlatılabileceğimiz bu basım teknoloji tarihinde, ilk basılan ürünler kitaplar olmuş, gazete ve derginin basımı daha sonraları gerçekleşmişti.

Gazete endüstrisi, teknolojik açıdan dünya çapında değişiklikler göstermekte, eski basım makineleri terk edilerek, bilgisayarlı ve otomatik cihazların kullanımı yaygınlaşmaktadır. Yeni makineler, gazete üretiminde kaliteli baskı ve de en önemlisi gazete hazırlanması ve basımı işlemlerinde sürati arttırmaktadır. Gelişmiş ülkeler, Komünist ülkeler ve 3. Dünya ülkeleri, gazete endüstrisindeki bu gelişmelerden doğrudan etkilenmektedirler. Teknolojik değişiklikler, gazete endüstrisindeki talepleri, bu taleplere göre makina ve teçhizatın donatılmasını, binaların yapısal özelliklerini, gazetelerin yönetim biçimlerini ve performanslarını etkilemektedir (1). Burada, gazete endüstrisindeki 1980 sonrası gelişmeleri ele alarak Japonya, A.B.D. ve İngiltere'deki gazetelerdeki teknoloji kullanımına değinilecektir.

(*) İletişim Bilimleri Fakültesi Araştırma Görevlisi

(1) Peter Dunnett, *The World Newspaper Industry*, (London: Croom Helm, 1988), s.1.

Teknolojide, üç gelişme, editörlerin daha çekici ve renkli gazeteleri, daha çabuk olarak ve uygun bir fiyata üretmesini sağlamıştır. Bu gelişmelerden birincisi, soğuk dizgi ve ofset baskı işlemindeki gelişmelerdir ve bu gelişmeler, üretim aşamasındaki zaman ve para tüketiminin önemli oranda azalmasını sağlamıştır. Eski sıcak metal dizgi işleminde (1965'lere kadar kullanıldı), editörler, gazetenin baskıya bir an önce yetiştirilmesinde oldukça fazla zaman harcamaktaydı. Bugün ise editörler, "üretimdeki zulümden" oldukça kurtulmuşlardır. Editörler, daha iyi ve kaliteli haberler üretmek için daha fazla zamana sahip olmuşlardır.

Teknolojik gelişmelerden ikincisi, haberi bilgisayarla yazma ve video display terminal (VDT) üzerinde düzeltme/kontrol etme, haberin hazırlanmasındaki hızı arttırmış ve onun maliyetini de azaltmıştır. Bu sistemle muhabirlerin ve editörlerin, gazete ana bilgisayarına doğrudan giriş sağlamaları mümkün olduğu için önem taşımaktadır. Bir gazeteci, haberini bir terminalde yazar; editör kendi terminalinde haberi kontrol eder ve sayfa düzenleyicisine aktarır. Sayfa düzenleyicisi, gazete sayfasını oluşturarak doğrudan elektronik dizgi makinasına veya laser kalıp makinasına göndererek gazete sayfasının tam sayfa çıktısını alır. Bu işlemler başlamadan önce, Linotype operatörleri muhabirlerin haberlerini tek tek sıcak dizgide dizmekteydiler ve bu da giderleri arttırdığı gibi gazetenin zamanında basımında da gecikmelere neden olabilmekteydi.

Teknolojideki gelişmelerin üçüncüsü, "pagination" denilen elektronik sayfa düzenleme sistemleri ortaya çıktı. Bu sistemde, gazetenin tüm sayfalarını VDT ekranı üzerinde -bilgisayardan yararlanarak elektronik olarak sayfa düzenlemesinin yapılmasını ifade etmektedir. Pagination sistemleri oldukça pahalıdır ve teknik olarak kompleks bir işlemdir, bu yüzden daha yavaş yaygınlaşmıştır. Fakat bu sistem, üretim işlemindeki birçok aşamanın ortadan kalkmasını sağladığı gibi zaman ve para tüketiminden de büyük kazanç imkanı yaratmıştır (2).

GAZETENİN FİZİKSEL ÜRETİMİ:

Son 20 yılda gazete üretim işlemlerinde pekçok değişiklikler oldu. Yaklaşık yüzyıldan bu yana, endüstrideki gelişmeler daha bir

(2) Conrad C. Fink, *Inside the Media*, (New York, London: Longman, 1990), ss. 95-98.

hız kazanmış olsa da 1960'lardan itibaren basım sektöründeki gelişmelerin çok daha fazla boyut kazandığı görülmektedir.

Son 10 yıldır ise typesetter makinalarının gazete kuruluşlarından emekliye sevk edilmesi ile bugün A.B.D.'de typesetter makinelerle dizgisi yapılan gazete kalmamıştır. Ofset baskının kesip-yapıştırılmaya (pikaj-montaj) dayanan işlemleri yavaş yavaş yerini elektronik sayfa düzenlemeye bırakmış; artık gazete sayfaları, gazetelerin yazı işlerinde, bilgisayarlarda yapılmaya başlanmıştır. Yazı işleri ile baskı odası arasındaki ilişki bulanıklaşmış, yani yazı işleri ile baskı birimi arasındaki iletişim bilgisayarlarla yapılmaya başlanmış; muhabirler ve editörler, kendi görevlerinin dışında dizgi ve sayfa düzenleyicilerin de görevlerinin bir kısmını üstlenmişlerdir (3).

SICAK KURŞUNDAN BİLGİSAYAR 'CHİP'LERİNE...

1890'lardan başlayan Linotype makinalarında dizgi işlemi, gazete ve dergi dizgiciliğinde gerçekten büyük bir çığır açmıştı. Ancak gelişen teknoloji karşısında, Linotype, Teletypesetter makinalarına uyarlanmış; ama bilgisayar ve elektronik dünyasındaki gelişmelerin basım endüstrisine aktarılması ile Linotype devri artık süresini tamamlamıştı. Linotype, icad edildiği 1886'dan 1965'li yıllara kadar dünyanın hemen tüm gazeteleri tarafından fonksiyonel olarak kullanılmıştı. Linotype dizgi makinalarının kullanıldığı dönemde bir gazete üretimi şöyle gerçekleştirilmekteydi:

Muhabirler haberlerini daktilolarda yazarak editöre teslim etmekte; editör de haber kağıdı üzerinde gerekli düzeltmeleri yaparak sayfa düzenleyiciye göndermekte; sayfa düzenleyici, sayfa modelini çizerek dizgi için gerekli dizgi bilgilerini (punto, karakter, satır genişliği gibi) haber kağıdının bir köşesine yazmaktaydı. Haber kağıdı daha sonra baskı atölyesine gönderilmekte, burada iki tür işlemden birine tabi tutulmaktaydı: Haber, ya Linotype sıcak dizgi makinalarında satır olarak kurşun dizgisi yapılmakta, veya teletypesetter dizgi makinasında şerit halindeki kağıt rulusunun üzerine delikli kodlarla haberin dizgisi yapılmaktaydı. Bu delikli şerit, daha sonradan Linotype makinasına bağlanarak satır halinde kurşun dizgi elde edilmekteydi. Delikli şerit olarak haberin dizilmesi, dizilen ha

(3) Jim Willis, *Surviving in the Newspaper Business*, (New York: Praeger, 1988), s. 110.

berlerin teleks makinalarından başka yerlere gönderilmesini ve başka yerlerdeki muhabirlerden gelen haberlerin dizgisinin yeniden yapılmadan doğrudan delikli şeriti Linotype'a bağlayarak kurşun dizgi alma imkanı vermiştir. Bu suretle zamandan da tasarruf elde edilmiştir.

Satır halindeki kurşun dizgi parçaları, bir kazana, sayfa mizampajına göre yerleştirilerek bu kazandaki kurşun yazıların karton matriksi alınmaktaydı. Bu matrikse ise sıcak ergimiş kurşun dökülerek rotatif baskı makinası için yarı silindir şeklindeki kurşun baskı kalıbı elde edilmekteydi.

1970'lerde ise bazı gazetelerin optik karakter okuyucu (OCR) denilen scannerleri kullandıkları görülmektedir. Bu yöntemde, muhabirler, haberlerini tek tip daktilo makinalarında temiz bir şekilde yazmakta, editör haberi inceleyerek sayfa düzenleyiciye göndermekte, sayfa modeli oluşturulduktan sonra ise haber optik karakter okuyucu makinalarda elektronik olarak okunarak dizgi makinasına gönderilmekteydi. Bu suretle, haber ve yazıların yeniden dizilmesi işlemi yapılmamakta ve bu da gazeteler açısından zaman kazancına neden olmaktaydı. Ne var ki, bu yöntemin kendine özgü sakıncaları vardı: Muhabirler, haberlerini çok temiz bir şekilde yapmak mecburiyetindeydiler. Editörler ise gerekli düzeltmeleri haber kağıdı üzerine genellikle yazamamaktaydılar, çünkü OCR makinası, kağıt üzerindeki işaret ve çizgileri de değerlendirdiğinden haber metninde bozukluklar oluşabilmekteydi.

Foto-dizgi makinalarının 1960'lı yıllarda gelişimi, gazetelerin dizgisi açısından büyük rahatlama sağlamıştı. Foto-dizgi makinaları, Linotype dizgi makinalarına göre, hem daha süratli idi ve hem de Linotype'deki gibi satırların karıştırılmasını önlüyordu, daha sessiz ve sağlık açısından daha güvenli makinalardı.

Fotoğrafik dizginin doğuşu ve ofset baskı yöntemine uyarlanması ile birlikte, basın sektöründeki gelişmelerin daha bir hız kazandığı görülmüştür (4). Foto-dizgi makinalarından alınan fotoğrafik kağıt çıktılar, sayfa modeline göre bir kartona yapıştırılmakta ve bunun filmi çekilerek ofset baskı için kalıbı alınmaktaydı.

Teknoloji, basım ve gazetecilik endüstrilerindeki değişikliğin ana motoru olmuştur. Bilgisayarlar, üretimin bütün aşamalarını et-

(4) a.g.e., ss. 110-111.

kilemiştir. Uydular, bilgisayarlar, fiber optikler, laserler, yeni mürekkepler ve yeni kağıtlar, hepsi bu endüstriler açısından büyük önem taşımaktadır.

Bugünkü basın ve basım endüstrisindeki teknolojik boyut, bilgisayar ve elektronikteki gelişmelerin bir yansımasıdır. Günümüzde, bilgisayarların fonksiyonel olarak kullanıldığı gazetelerde dizgi ve pikaj/montaj işlemleri tarihe karışmış ve bu işlemlerin yerini yukarıda değinilen pagination (elektronik sayfa düzenleme) sistemleri almıştır. Hatta masa-üstü yayıncılıktaki ve kişisel bilgisayarlardaki gelişmelere bağlı olarak gazetelerde bilgisayar kullanımı yadsınmayacak bir gerçek olmuştur.

Günümüzde bir muhabir, şehir içinden veya şehir dışından olsun, haberini artık daktilo ile kağıda yazıp editörüne teslim etmek yerine, gazetesindeki ana bilgisayara bağlı bilgisayarında veya şehir dışında ise dizüstü bilgisayarında yazarak, haberini gazetesinin ana bilgisayarına telefon hattını kullanarak transfer edebilmektedir. Editör, gazetenin ana bilgisayarındaki bütün haberlerin listesini kendi bilgisayarında inceleyerek, istediği haber veya yazıları bilgisayarına çağırıp gerekli düzeltme ve kontrolleri yaparak, bunları sayfa düzenleyicinin bilgisayarına aktarmaktadır. Sayfa düzenleyici, editörün kontrol ettiği haber, yazı, ilan ve reklamları gazete sayfasına elektronik olarak yerleştirmekte, haberlerin fotoğraf ve illüstrasyonlarını da gazete scannerinde tarayarak bunları sayfalarındaki gerekli yerlerine elektronik olarak yapıştırmakta ve en nihayetinde de elektronik laser çıktı makinasında gazetenin tam sayfa film çıktısını almaktadır. Bu aşamada, film çıktısı yerine, doğrudan baskı kalıbı almak da mümkündür.

1986 yılında bir muhabir, haberini ve fotoğrafını gazetesine, bilgisayarından telefon hattı ile geçtiğinde, haber ve fotoğraf iki saatten daha kısa bir sürede, gazetenin bölge sayfalarında değişik boyutlarda yer alabilmekteydi. Öyleki, gazete baskısında abonelerin tek tek isimlerini dahi gazete üzerine basmak da mümkündür.

Teknoloji, gazetelerin diğer rakip iletişim araçları ile kar ve zarar durumlarını da etkilemiş bulunmaktadır. Yeni teknoloji, gazete endüstrisinin bütün bölümlerini daha etkin hale getirmiştir. Daha etkin bir gazete endüstrisi, 1980'lerdeki rakiplerine daha etkin ve daha iyi bir durum sergilemesi gerekmektedir; uydu (satellite) yayıncılığı, kablolu tv., video kaset kayıtları, videotext, teletext ve

kişisel bilgisayarlar son on yılın günlük alalede olayları olmaya başlamışlardır. Bunlar ve geleneksel medyalar, mevcut piyasayı etkileyerek gazete endüstrisini olgunlaştırmışlardır (5).

Yeni teknolojinin gazete üretimi içerisindeki kullanımının görünür etkilerini üç alanda görmek mümkündür. Birincisi, bilgisayarlar gazetelerin işletme fonksiyonlarının (faturalama, maaş bordrosu, mal sayımı ve diğer muhasebe işlemleri gibi) yapılmasına yardım etmektedir. Bu bağlamda gazeteler, teknolojiyi diğer işletmeler ile aynı yönde kullanmaktadırlar.

Teknolojinin ikinci alanı ise gazetenin baskıya hazırlık aşaması olan dizgi, kamera/rek renk ayrımı ve kalıp birimleridir. Gazetelerde baskıya hazırlık işleminin 1970'li yıllardan itibaren dramatik biçimde maliyeti azalmaya başlamıştır.

Teknolojinin üçüncü alanı ise, yazı işlerinde küçük ilan ve reklam işlemlerinde front-end sistemlerinin kullanılmasıyla birlikte büyük yük değişiklikler göstermiştir; sistemden yazıların girilmesi, dizgi işlemi için hariceten bir çaba sarfedilmesini gerektirmemektedir. Front-end'deki gelişmeler, maliyeti azalttığı gibi üretimdeki verimliliği de yükseltmiştir (6).

Teknolojiye bağlı olarak gazeteler, içeriklerini elektronikten yararlanarak belirlemektedirler. Yeni iletişim araçları karşısında yerlerini sağlamlaştırmak isteyen küçük bölgesel gazeteler, tekniklerini daha fazla geliştirmişlerdir. Büyük gazetelerin de buna ayak uydurması kaçınılmaz bir olaydır (7). Ancak aşağıda anlatılacağı üzere, büyük gazetelerin yaptıkları yatırımların büyük olması sebebiyle, gelişen teknolojilerin alımı gecikmekte veya rotatif baskı makinelerinin flekso baskıya dönüştürülmesi çabalarıyla büyük gazeteler yaptıkları yatırımlardan azami seviyede yararlanmak istemektedirler. Bu durum da büyük gazetelerin, teknolojinin biraz gerisinde kaldığı izlenimi doğurmaktadır.

(5) Peter J.S. Dunnett, *The World Newspaper Industry*, (London: Croom Helm, 1988), s. 1.

(6) Benjamin M. Compaine, *The Newspaper Industry in the 1980s*, (New York: Knowledge Industry Publications, 1980), s. 113.

(7) Oktay Kurtböke, "İletişim Teknolojilerinin Genel Görünümü", *Kitle İletişim Tekniklerindeki Gelişme ve Yazılı Basının Geleceği*, (İstanbul: Hürriyet Vakfı Eğitim Yayınları No: 2, 1982), s. 9.

A.B.D.'DE GAZETE TEKNOLOJİSİ

Günlük ve pazar günü yayımlanan gazeteler, dünya gazete endüstrisine hakimdir. 1985'de A.B.D.'de yüzde 80 oranındaki gazete günlük olarak yayımlanmaktaydı. Ayrıca A.B.D. ve Batı ülkelerindeki gazeteler de dünya gazete endüstrisine hakim durumdadırlar (8).

1980'lerin başında A.B.D.'deki tüm günlük gazetelerin yaklaşık yüzde 75'i ofset baskı yöntemiyle basılıyordu; fakat bu gazetelelerden pekçoğu orta ve küçük ölçekli günlük gazetelerdi, ve aslında A.B.D.'deki toplam gazete tirajının yüzde 42'sini ofset yöntemle basılan gazeteler oluşturmaktaydı. 1987'de ANPA (Amerikan Gazete Yayımcıları Birliği - American Newspaper Publishers Association)'nın yaptığı bir araştırmada, 1980 başlarındaki durumdan fazla bir farklılık oluşmamış, A.B.D. ve Kanada'daki günlük gazetelerin yüzde 35'inin hala tip baskı veya flekso baskı yöntemiyle basıldığı tespit edilmiştir (9).

Ofset baskı yöntemi 1960'larda yaygınca kullanılmaya başlamış, ancak 1970'lerde ofsete dönüşüm yavaşlamış ve bunda etken olan sebeplerin başında, büyük tirajlı gazetelerin, rotatif baskı makinalarına yatırdıkları milyonlarca dolardan bir anda vazgeçmemeleri ve bu yüzden bu gazetelerden bazılarının hala rotatif makinelerde basılması gelmektedir. Başka bir etken ise, ofsetle basılan gazetelerin okuyucu ellerinde, tipoya göre çok daha fazla mürekkep izi bırakması ve ofset baskı anında, tipoya/rotatife göre çok daha fazla oranda kağıt zayi edilmesi ofsete dönüşümü yavaşlatan etkenler olmuştur. Bununla birlikte, bazı makina üretici firma, gazetelerin kullandıkları rotatif baskı makinalarını flekso (10) baskı makinasına dönüştürmektedirler. 1987'de, ABD'deki bütün basım işlemlerinden sadece yüzde 16'sı flekso ile yapılmıştır. ABD'deki bazı gazeteler, örneğin Miami Herald, Washington Post gibi, 1987 yılında flekso baskı yöntemini denemekteydi; fakat diğer bazı gazeteler flekso baskıda denemeleri bitirerek bu yöntemi uygulamaya geçirmişlerdi. Bu deneme sonuçlarına göre, diğer bazı gazeteler de, örneğin, San Francisco Examiner ve San Francisco Chronicle gibi, flekso baskı makinaları satın almaya başlamışlardı (11). Minneapolis Star and

(8) Peter Dunnett, y.g.e., s. 3.

(9) Jim Willis, y.g.e., s. 113.

(10) Flekso baskı: Web baskı makinasında, fotopolimer kalıp kullanarak doğrudan yüksek baskı (tip baskı).

(11) Jim Willis, y.g.e., ss. 113-114.

Tribune gazetesi, A.B.D.'de ilk olarak tam sayfa elektronik düzenlemeyi uygulayan gazete olmuştur. Wall Street Journal gazetesi ise Florida baskısının tümünü uydular aracılığı ile Massachusetts'e aktararak Florida'daki tesisini 19 kişi ile çalıştırmayı başarmıştı (12).

ANPA'nin 1991'de yaptığı yıllık araştırmaya (13) göre, gazete şirketleri yeni bina yapımları, telekomünikasyon ve diğer ekipmanlar için 1.3 milyar dolar yatırım yapmışlardır. Gazete yayımcıları, yeni ekipman ve bina yapımı için 1990'a oranla biraz daha az para harcamışlardır, fakat yine de bu 1 milyar dolar civarında gerçekleşmiştir.

Gazetelerin yaşamı, tirajlarına ve reklam gelirlerine bağlıdır. Gazeteler, yapacakları yatırımları, alacakları yeni teknolojiyi, tirajlarına bağlı olarak sahip olacaklarına göre, tıjın, gazetelerin yapacağı yatırımları doğrudan etkilediğini söylemek yanlış olmayacaktır. Oysaki A.B.D.'deki gazete tirajlarının diğer ülkelerle karşılaştırıldığında 19. sırada bulunduğu ve A.B.D.'deki 1000 kişiden 268 kişiye gazete düştüğü görülecektir (Tablo: 1):

Tablo : 1
Gazete tirajlarının bazı ülkelerdeki durumu

	Günlük gazete sayısı	Tiraj (bin)	1000 Kişiye düşen gazete sayısı
1. Japonya	125	57380	562
2. Batı Almanya	39	9199	550
3. Liechtenstein	2	15	536
4. Finlandiya	67	2599	535
5. İsveç	99	4340	521
6. Norveç	82	2071	501
7. Sovyetler Birliği	724	116096	422
8. İzlanda	4	113	469
9. İngiltere	108	23206	414
10. Monako	2	11	408
11. A.B.D.	1687	63263	268

Kaynak: Conrad C.Fink, *Inside the Media*, (New York, London: Longman, 1990); s 103.

(12) Oktay Kurtböke, y.g.e., s. 10.

(13) *Presstime*, (The Journal of the American Newspaper Publishers Association, May 1992).

BÜYÜK BRİTANYA'DA BASIN ENDÜSTRİSİ

Büyük Britanya'da teknolojinin gazetelere uygulanması aşamasında, teknolojiye karşı, çalışanların verdiği mücadeleleri görmek mümkündür. Büyük Britanya'da teknolojinin gazetelere girmesi oldukça zor olmuş ama zor mücadeleyi teknoloji kazanmıştır.

Büyük Britanya'daki Fleet Street olarak adlandırılan ve ulusal basın kuruluşlarının bulunduğu yerdeki basım sendikaları, teknolojik gelişmeler karşısında işsiz kalan işçileri savunmak amacıyla, teknoloji yatırıma engel olmaya çalışmalarına rağmen, bilgisayar teknolojisi, bugün gazete üretiminin hemen her aşamasında fonksiyonel olarak kullanılmaya başlanmıştır. Teknolojinin kazandığı mücadele sonunda, gazeteler Fleet Street'ten ayrılarak, Londra'nın banliyölerindeki daha modern tesislere taşınmışlardır.

Britanya ulusal basınında teknolojiye uyumda ilk örnek, dizgi işlemleridir. Bu alanda en dramatik değişimler, üretim yönteminde olmuştur ki bu eski kurşun dizginin yerini almış bulunan fotoğrafik dizginin ürünü olan foto-dizgi film veya kağıtlardır. Fotoğrafik çıkış ve bilgisayar/elektronik teknolojinin makinalara uygulanması ve gelişmiş sayfa düzenleme sistemlerinin sayesinde Britanya ulusal basını yeni teknolojiye geçmiştir.

Büyük Britanya'da Nottingham Evening Post gazetesi 1976'da; The Times gazetesi ise 1978'de "doğrudan giriş" (bilgisayar terminali ile haberi-yazıyı dizgi makinasına aktarma) sistemlerini kullanmaya başlamışlardır (14).

1986'dan itibaren Daily Telegraph, sıcak dizgiyi bırakarak foto-dizgiye geçmiş ve bu gazetenin Manchester'deki matbaası da, büyük rotatif baskı makinaları gibi olan, saatte 60 bin adet gazete basabilen web-ofset baskı makinalarının yeni modellerini ilk kullanan ulusal gazete olmuştur (15).

1983'de İngiltere ve Galler'deki yaklaşık 200 gazeteden 130'u foto-dizgi kullanıyordu. Bunlardan 80'i web-ofsette, diğerleri ise fotopolimer kalıp kullanılan rotatif baskı makinalarında basılıyordu. Britanya'daki 75 akşam gazetesinden 42'si ise rotatif makinalarda

(14) Myra Macdonald, *Press Studies in Scotland*, (Glasgow: SCET, 1983), ss. 22-23.

(15) F.W. Hodgson, *Modern Newspaper Editing and Production*. (London: Heinemann, 1987), s. 10.

basılmaktaydı. 1983'de Fleet Street'teki 9 gazete (Daily Mirror, The Times, Financial Times, The Guardian, The Observer, Sunday Times, Sunday Mirror, Sunday People ve Mail on Sunday) bütün sayfalarının dizgi işlemlerini foto-dizgi makinalarında hazırlamaktaydılar. Bu gazeteler foto-polimer kalıplar kullanılarak rotatif makinalarında basılmaktaydılar (16).

Büyük Britanya ve diğer ülkelerdeki basım endüstrisindeki değişiklikler bazı sorunları da beraberinde gündeme getirmiştir:

* Britanya yerel basını, halihazırda ilk elektronik gazetelere (bilgisayarlı dizgi ve laser kalıp sistemleri ile) sahip olmakla övünmesine karşın The Times gazetesinde bilgisayarlaşma, dizgi odasındaki 40 işçinin işsiz kalmasına yol açmıştır.

* Yorkshire'daki, ülkenin en büyük basımevlerinden biri A.B.D.'deki bir kardeş şirketi ile uydu bağlantısı kurarak, Kuzey Amerika'da basılan bir haftalık derginin Britanya'da da basılması imkanı yaratılmıştı. Burada bürolardan telefon bağlantısı ile haber geçilebilmektedir. Bu suretle, bir derginin değişik ülkelerde yayımlanmasındaki coğrafi uzaklık artık sorun olmaktan çıkmış oluyordu.

* Büyük Britanya'nın en büyük basım gruplarından birisi (ki yayımcılık, televizyon ve data yönetimi -management- ile ilgileniyor), üreteceği sözlükleri, üretim için yabancı bir ülkeye göndermek zorunda kaldı; zira Britanya'da hiçbir firma henüz, kitap formunu man-yetik bant üzerine bu sözlüğü üretme kapasitesine sahip değildi.

* 1980'e kadar, 8 yıl içinde, Britanya'daki basım endüstrisinde üretim yüzde 6 oranında artmasına karşın, işgücü yüzde 11 oranında azaltılmıştır.

* Bugün, Finlandiya, Fransa ve A.B.D., belli başlı telekomünikasyon, basım, radyo, sinema ve televizyonun kuşattığı medya kümelerine sahiptir (17). Bu da basında tekelleşme sorununu gündeme getirmektedir.

Britanya'da 1974 yılında 6 şirket, günlük ve pazar günleri yayımlanan bütün gazetelerin yüzde 80'nini kontrol ediyorlardı; yani, bu 6 şirket Britanya Basını üzerinde söz sahibiydi. Bu şirketler:

(16) F.W. Hodgson, **Modern Newspaper Practice**, (London: Heinemann, 1986), ss. 138-129.

(17) Alan Marshall, **Changing the Word**, (London: Comedia Publishing, 1983), s. 5.

Reed International, News International, Beaverbrook Newspapers, Associated Newspapers, Thomson Organisation ve Pearson.

Bu şirketlerden sadece ikisi (Associated Newspapers ve Beaverbrook) yalnızca gazete yayıncılığı ile ilgilenmektedir. Diğerleri ise, Pearson şirketi, endüstriyel ve kitap yayıncılığı; Thomson, petrol araştırması, seyahat ve tatil organizasyonu; Reed şirketi kağıt üreticisi; Reed ve News International gravür basım işleri gibi gazete yayıncılığı dışında işlerle de ilgilenmektedirler. 1980'den bu yana ise durum, 1974'deki duruma göre daha da kötüleşmiş, Reed, Trafalgar House ve News International, Britanya'daki günlük gazete tirajlarının yüzde 71'ini ve pazar günlük gazetelerin toplam tirajlarının yüzde 82'sini kontrol etmeye başlamışlardır. Ulusal basın endüstrisindeki bu kümeleşmeyi, Britanya yerel basınında da görmek mümkündür. Thomson Organisation şirketi, Thomson Regional Newspapers firmasını; News International, Berrows Organisation firmasını kurarak ulusal basını kontrol etmenin yanında yerel basında da kontrolü ele geçirmişlerdir (18).

JAPONYA'DA GAZETE TESİSLERİ

'Teknolojik gelişme' kavramından bahsedilince 'Batı'nın anlaşılması yanında 'Doğu'da bulunan bir ülke olan Japonya pek anlaşılmamaktadır. Oysaki gazete teknolojisinde Japonya örneği, Batı örneklerinin yanında hiç de geride kalmayacak ve hatta daha ileri bir durum göstermektedir. Aşağıda Japonya'daki Tonishi firmasının teknolojik durumu belirtilmiştir.

Japonya'da arazi fiyatlarının çok yüksek olmasından dolayı gazete tesisleri, uydu (satellite) baskı tesislerine dönüşmektedir. Tonishi Printing Co. tarafından Tokyo'da yayımlanmakta olan 7 gazete (Mainichi, Sports Nippon, Tokyo Sports, Seikyo, Komei, Kabushiki ve International Herald Tribune), 3,3 milyon günlük baskısını 25,500 m²'lik alanda gerçekleştiriyor.

Tonishi, sadece uydu baskı tesislerine sahip değildir; ayrıca 150 sayfalık bir gazeteyi faksimile ile başka baskı birimlerine transfer etmekte, bunun yanında 130 sayfa günlük spor gazetesini de aynı şekilde yayımlamaktadır. Bu gazeteler için, günlük 2500 sayfa

kalıp çekilmekte, bu iş için üç vardiyalı ve 12 kişinin çalıştığı bir kalıp birimi bulunmaktadır.

Tonishi'de, 35 adet üç-renk baskı üniteleri, 11 rotatif baskı makinası, 7 adet uydu (stellite) baskı ünitesi, 11 adet katlama makinası, 35 adet bobin kağıt standı bulunmakta ve toplam 146 kişi üç vardiya olarak burada çalışmaktadır. Bu basımevinde, günlük gazete baskısı için 1625 mm genişliğinde ve 46 g/m²'lik 250 bobin kağıdı tüketilmektedir.

7 rotatif baskı makinası, sabah gazetelerinin üretiminde, dakikada, 9500 adet tek renk ve 5100 adet de renkli gazete basılabilmekte; yani dakikada 14600 renkli ve siyah-beyaz gazete, ya da saatte 876 bin gazete üretilebilmektedir. Üretilen bu gazeteler, 23 bin dağıtım yerinde satışa sunulmaktadır.

Japonya'da günlük toplam 72,5 milyon gazete dağıtılmakta (50 milyon gazete sabah, 22,5 milyon ise akşam gazetesidir); 1000 kişiden 591 kişiye gazete düşmekte ve bu oran dünyanın en yüksek oranını ifade etmektedir.

Tonishi'de toplam istihdam edilen kişi sayısı, 122 kişi dizgi bölümünde (24 terminalde ve üç Linotype-Hell Digiset çıktısında), 40 kişi reproduksiyon bölümünde (bir adet Crosfield Magnascan 635 E ve bir adet Hell-DC 360 ER), 5 adet faksimile transferi (4 hat, 10 plotter ve bir scanner), 34 kişi işletmede, 8 kişi de yönetimde çalışmaktadır.

Şirket, ayrıca, Tokyo dışında Maebashi'de küçük bir uydu basımevine sahiptir ve burada 21 kişi, 210 bin adet değişik gazete (Mainichi Shimbun, Sports Nippon Shimbun ve Keikyo Shimbun) basmaktadır (19).

SONUÇ

Basın, dördüncü kuvvet olarak kamuoyu oluşturulmasında çok önemli bir göreve sahiptir. Basının kamuoyu oluşturması ise özgür bir ortamda çalışma imkanına bağlıdır. Basının, haber verme işlevi ise kamuoyunun oluşmasında başka önemli bir işlevi belirtmektedir. Haber vermede gazetelerin, süratli ve taze haber vermesi ise

(19) *Ibra Newspaper Techniques*, May 1992, ss.44-47.

yazılı basının, sözlü basın ile rekabetinde önemli olmaktadır. Sü-
ratli ve taze haber verme, günümüzde teknolojik ve bilgisayarlar-
daki gelişmelere paralel olarak büyük gelişme göstermiştir. Bir mu-
habir, olay yerinden haberini ve fotoğrafını gazetesine anında geçe-
bilmekte ve böylece de taze haberin çok kısa bir sürede gazete say-
fasında yer alması imkanı doğmaktadır.

Basın ve basım endüstrisindeki teknoloji, bilgisayar ve elektro-
nikteki gelişmelere paralel olarak ilerlemektedir. Bugünün ileri tek-
nolojisi, **yarın** için bir **tarih** olmakta; bugün satın alınan bir makina,
yarın demode olmaktadır.

Teknoloji kullanımı, gazetelerin büyüklüklerine ve tirajlarına
bağlı olarak değişmekte, ayrıca gelişmekte olan ülkeler ile gelişmiş
ülkelerin gazetelerindeki teknolojilerde de farklılıklar gözlenmekte-
dir. Fakat bugün, gelişmiş ülkelerin ulusal ve yerel basının hepsin-
de bilgisayar kullanılmaktadır. Basında bilgisayarın bilhassa dizgi
işleminde kullanılması yadsınamayan bir gerçek olmuştur.

EMERGENCE OF THE POPULAR - OPINION PRESS DIFFERENTIATION IN THE WEST

Ar. Gr. Banu DAĞTAŞ*

INTRODUCTION

"The press like any other institution in being the product of its history." (Roscho, 1975: 23)

"The newspaper has a history, but it has,, a natural history. The process, as it exists, is not as our moralists sometimes seem to assume the wilful product of any little group of living men. On the contrary, it is the outcome of a historic process in which many individuals participated without foreseeing what the ultimate product of their labors was to be..." (Agee at all, 1982: 60).

As it is claimed by Roscho and Park, press is the product of certain historical societal development. For the advent of proper newspapers, there must be a satisfactory level of paper production and appropriate printing techniques. In the actual social life, there must be a mass of people who consume the end products, easily newspapers (Kaya, 1985).

One of the prerequisite conditions for such a public is an adequate income level that the people can afford to buy a newspaper continuously. An other condition of it, is a certain educational

(*) İletişim Bilimleri Fakültesi Araştırma Görevlisi

level that makes reading possible. And there must be the societal reasons and motives that provide the continuous reading (Kaya, 1985).

These prerequisite conditions show that press as a mass medium emerged within the certain era of historical- societal development. This era can be called **capitalism**. (Boyce et al., 1978; Kaya, 1985). With the capitalist development, new powerful class was "bourgeois class". With the industrial revolution, capitalist development came to new stage and "working class" emerged as a new section of society, who can be candidate of the shaping power. This type of social formations together with the change in technology effected the development of the press. For instance the aim of sensationalism and human interest in the newspapers rooted from the appealing the newly emerged and less educated working class (Berkman and Kitch, 1986; Boyce et. al., 1978; Smith, 1979). And this was provided by the advance technology which maintained color in printing, fast writing, cheap paper and ink and easy communication in nineteenth century.

When it is looked to the development of the press, it is seen that first regular papers were published in seventeenth century. It is claimed by most of scholars, who deal with history of the press, first regular newspaper, "**Nieuwe Tydinghen**" was published in 1605 in Anvers Holland. It was followed by Germany, England, America and France.

Before the first regular newspapers of seventeenth century, there were some communication networks. In the era of Old Greek, singers, in Medieval Europe, poets and African artists both sing a song and poets and at the same time, they were translating what they see and hear.

In Medieval Europe, kings and lords gave importance to the news which were transmitted to them. Because of this fact, they established a primitive communication networks, which were called in France "occasional", in Germany "Zeitngên", in Italy "Relationes", "Gazetta" or "Corantas". Their contents mostly related with the wars, ceremonies, deaths and so on. These documents were all irregular.

PRESS IN 17th CENTURY :

In 17th century; with the rise first regular newspapers; the change in the content was also about internal politics (Kaya, 1985;

Mott, 1962; Smith, 1979). Before that time, newspapers mostly gave the news about foreign affairs and external markets. Later on they began to give news about internal politics and as a result of this fact; press became both area of political struggle and the means of this struggle (Kaya, 1985). So, it became a social political force especially in Britain and France where political mobility reached upward points. The heavy taxes and censorship were implemented in Britain, where struggle for the freedom of press began.

In that era; in **Britain** first weekly news bulletins were seen. First of them was published by Thomas Archer among 1625-1626 with the Latin names; "**Mercur'us Britannicus**" (Smith, 1979). It was followed by the "**Mercurius Aulicus**", "**Mercurius Politicus**", "**Mercurius Publicus**" and "**Mercurius Civicus**" (Smith, 1979). In 1665 British formal newspaper; "**The Oxford Gazette**" was published. It continued its publication with the name; "**London Gazette**". After the Glorious Revolution (1688), with the effect of the abolishment of censorship; British Press began to develop and (1690) "**Worcester Post Man**", province paper and (1696) "**Lloyd's News**" were published. But when they made any opposition towards the government they always faced with some sanctions.

In France at that time four important newspapers were published. These were; "**La Gazette**" (1631), "**Gazette**" (1650), "**Journal-des Savants**" (1669) and "**Mercure**" (1672).

In Holland, there were some newspapers; "**La Gazette d' Amsterdam**", "**La Gazette de Leyde**", "**Nouvelles de La Republique des Letters**", "**La Bibliotheque Universelle et Historique**", "**Historic des ouvrages des Savants**".

In Germany, in 1665 "**Frankfurter Post Zeitung**" was published regularly. But first daily paper was published in 1660 with the name "**Leibziger Zeitung**" (Smith, 1979).

In this century; **America** was partially governed by the Britain. The press was also under the control of British governers. In this century "**Public Occurences**" (1660) was published by one of the English man. In other countries like Switzerland, Spain and China; there were also some attempts to publish newspaper (Smith, 1979).

PRESS IN 18th CENTURY :

In 18 century; important developments took place mainly in Europe and America. In this century; the rise of daily newspapers,

the rise of opposition journalism, entrance of the advertisements into the newspapers, the rise of literary journalism, development of American Press and implementation of stamp tax were seen in Britain and then spreaded to other countries. Again first signs of the popular - opinion papers were also seen in Britain. **In Britain;** with the effect of the abolition of the censorship law; Licensing Act and establishment of the political parties; Tory and Whig (today's conservative and liberal parties) continuity of the daily newspapers gained importance (Smith, 1979). The first daily newspaper was "**The Daily Courant**" (1702). Later on, the newspapers; "**The Tatler**" (1709) and "**The Spectator**" (1711) were published. These two newspapers aimed to give artistic and entertaining news, gossips and novels. And they were sold for "one penny" cheaper than the other papers. These two papers are accepted as the beginning of popular journalism (Berkman and Kitch, 1986; Schramm, 1988; Smith, 1979). At the same time "party journalism" began in Britain. The supporters of Conservative Party; "**Examiner**" (1710) and "**Craftsmen**" (1726) and the supporter of Liberal Party; "**Guardian**" (1713) were began to publish at that time. Another important newspaper of this century of Britain, was "**The Daily Advertiser**" which began to publish in 1730. It was the best example of opinion papers of that time with its content based on political, social and economic news. (Mott, 1962; Smith, 1979). Again in this century, the very old newspaper of Britain; "**Morning Post**" which supported Conservative Party was published. And lastly the origin of the today's "**The Times**"; "**The Daily Universal Registrar**" was published in 1788. This paper also based its news on serious, objective and informative news. So, it can be said that very important developments of British Press took place in 18th century. But press always faced with the heavy taxes (stamp taxes) of the monarchy. This fact also affected their prices and circulations.

As a general points of this century 18th century; it can be said that the varieties emerged in the contents of the newspapers such as political papers, entertainment papers, women papers (Smith, 1979). That type of variations led to the specialitions among them. Later on these specialitions were categorized as **popular journalism** (Smith, 1979).

In France, up to Revolution and after it; in the era of Convention and Directuvar, it was seen that press faced with the heavy

pressures of governments. Because of this fact, its development was too slow. In this century; **La Gazette** was belonged to the Ministry of Foign Affairs with the name; "**Gazette de France**" (1762). In 1791 it became daily and changed its name to "**Gazetta Nationale de France**". First daily paper of France was "**Le 'ournal de Paris**" (1777). Another papers of that hime were; "**Journal des Debats**" and "**Moniteur Universal**". As a summary of this century it can be said tahat; there were too many restrictions on press, including the cencorship and the act of closing the newspapers.

18th century of **America** was under the colony of Britain. Up to Independence war of America. There were few papers. Important of them were; "**Boston Gazette**", "**Boston News Letter**," and "**New England Courant**". They were like the copy of British Press. (Mott, 1962). **Frank Lutter Mott** described them;

"The two - thirds of these papers were filled with the news taken from London Journals and dealing chiefly with English polities, court and with Eurrepean Wars. The remainder spaces filled with items usually very brief about the arrival of ships, deaths sermons, political appointments, storms, Indian depredations, privateering, piracies, fines, accidents, court actions and so on. Maritime news had always importance." (Mott, 1962; 11-12). For the form and content of "**News Letter**" **Mott** said that;

"In apperance, and in some features of news treatment, the paper was not unlike the London Gazette" (Mott, 1962; 11).

The New - England Courant looked like **Spectator** and **Guardian** (Mott, 1962). **Mott** explains its way as:

"It was less anxious to be informative than to be amusing and with its apperance entertainment may be said to enter the history of American Journalism as a definite newspaper function." (Mott, 1962; 16).

Its policy was explained with editorial statement by **Benjamin Franklin** in Feb. 11, 1723 :

"The main design of this weekly paper will be to entertain the town with the most comical and diverting incidents of human life, which in so large a place as Boston, will not fail of a universal exemplification." (Taken from Mott, 1962: 16).

It can be said that American Press was under the influence of British Press in 18th century. And it can be also said that first signs of popular journalism were also seen as if it is seen as "**British Copy**"

PRESS IN 19th CENTURY :

The real development of the press and the emergence of mass-circulation press were seen in 19th century. As it was mentioned before, the emergence of the press is the product of certain historical process and this historical process was capitalist development. In 17th century where capitalist development began and press emerged, the technology was not well developed and reading audience was very small group of people; mainly old aristocratic and new middle classes. With the capitalist development mass press emerged. Change in technology was provided and new section of a society emerged, that is working class. And the reasons of people's reading was changed. In the past, papers were written to take news about trade and declarations of kings. Up to 19th century; there were struggles with the old monarchies and old feudal structures. Monarchies were overthrown, French Revolution was made and spreaded to the other countries and democratic institutions were tried to be established. As result, "political participation" increased. In America; there was Independence war. These facts led people's continuous reading. But the apparent factor that led to the rise of the mass press was the reduced price. And the main factor of decrease in price of papers was the radical changes in technology, entrance of advertisements in to the newspapers and decline in taxes. Change in technology of press was seen at three levels; printing, communication network and distribution. **Change in printing technology** were seen as emergence of the rotary press, fast-dry ink (which make printing faster); the use of half-tone (which make possible using visual materials in the press), use of color and use of cheap paper and ink. All these changes provided fast and cheap printing and the use of color. At the level of distribution; the widening of postal networks and railways were seen. They provided easy distribution of papers in a large space, which was a problem in the past. As a technological change which provided mass consumption of the press; home lighting factor can be added, (it provided reading in the night).

Another important factor that led to the reduce in the price of papers was the huge increase in the profit gained from the advertisements. With the effect of this profit; newspapers aimed to increase their circulations to get more advertisements.

And there was also ready audience who want to consume cheap papers. This audience was less educated lower - middle and working classes of the urban-industrial society (Boyce et al., 1978; Berkman and Kitch, 1986; Schram, 1988; Smith, 1979).

Berkman and Kitch describe this audience of United States like that;

"The penny press did not appeal to any specific interest but aimed to the newly-literate and growing middle- and working classes. The penny press developed as part of the emerging the nineteenth century. As Americans and immigrants flocked to the cities to find work in the new industrial order, traditional sources of information were weakened. Few could know local leaders directly. People from a variety of back-grounds were crowded together, without ties of family, religion or tradition. In contrast to their rural or European experience, city life was a world of strangers and of the strange and colorful. The penny press offered local news, human interest stories and sensational reports of crime, disaster and other lurid happenings. This was information and entertainment of a new sort." (Kitch and Berkman, 1986: 20).

And **Wilbur Schramm** describes this audience like that;

"The elite papers in America and Europe appeal mostly to upper-class readers. They are not written for great mass of readers. On the other hand, the most prosperous dailies in the 19th-20th centuries have been written for the mass; largely working class people; the more recently educated and audience looking for short paragraphs, big headlines and entertainment along with enlightenment. Some publishers found they could sell that kind of paper for a penny, attract a large readership and huge profits. (Schramm, 1988: 169).

Indeed, these papers were sold for one penny and huge circulation and profit were maintained. This era called "**penny journalism**" started in America. And later on, with the effect of development took place in American Press papers with a cheap price based on sensationalism and human interest called "**Yellow Journalism**" and sometimes used interchangeably with "**Boulevard Press**" and "**Popular Press**". But it should be mentioned that popular press was exist in Britain before the penny press emerged in America.

It was mentioned before 19th century penny press firstly emerged in America. In 1833 penny press was first trained by Benjamin Franklin with the "**New York Sun**", which was sold for one penny. **Schramm** describes its emergence like that;

"He took a paper that had six narrow columns of small type and redesigned it with three wide easy to read columns. Rather than filling the paper with political debate on business news, he filled it with crime, human interest anecdotes, "inside" stories of well-known people, sports and other exciting stuff readers could drift over. Within three years he was selling 30,000 copies a day". (Schramm, 1988, p: 171).

The New York Sun was followed by a James Gordon Bennett's "**New York Herald**" (1885). It is suggested that real sensationalism in the press began with Bennett's journalism (Berkman and Kitch, 1986; Mott, 1962; Schramm, 1988; Smith, 1979; Roscho, 1975). Bennett's journalism described as;

"Bennett was the forerunner of sensational journalism; his copy was blatantly vulgar; covering the high life and the low life. He created what we now called "society news" (Kitch and Berkman, 1986: 22).

"Bennett introduced a new kind of journalism by publicizing his private affairs. There was nothing detached in tone or 'objective' in view point about his style of presenting news" (Roscho, 1975: 26).

After six years later, Horace Greely's **New York Tribune** was joined to the parade of penny papers 1841. Greely followed a different way than the Benjamin and Bennett. He was more serious in his news. He based his news on social problems, workers' problems and he defended scientific agriculture (Mott, 1962). In 1851 another serious paper joined in to the American Press that was the **New York Times** under the publisher of Ochs.

Its journalism was based on the principles of objectivity, decency and fairness. Its audience and content described by **Berkman and Kitch** like that;

"Its snob appeal attracted the upwardly mobile and newly educated people. Their news was information not the entertainment" (Berkman and Kitch, 1986: 25).

Indeed, it became the most reading for the better educated classes and of the politicians. It is still the politically influential and having prestige together with **Washington Post**, **Wall Street Journal** and **Los Angeles Times**. The **New York Tribune** and **New York Times** became very informative at the American Civil War.

At the end of the 19th Century; two more news papers became important to the information industry; "**The New York World**" (1883)

and "**The New York Journal**" (1895) under the editors of **Joseph Pulitzer and William Randolph Hearst**. They have been deemed as the creators of "Yellow Journalism" best remembered by illustrations, comic strips, oversized headlines, scandals, gossips. They are accepted as the real example of popular journalism. The name has the story; The World published a daily cartoon "**The Yellow Kid**" which became enormously popular. Than journal stole it from the World and Pulitzer hired another cartoonist to draw another "Yellow Kid" and counter attempts gave a name to the kind of competitor among Hearst and Pulitzer; "**Yellow Journalism**". They reached very high circulation at the time. The reason of their popularity is based on their combination of sensationalism and crusading (Berkman and Kitch, 1986; Mott, 1962; Schramm, 1988; Smith, 1979)

Berkman and Kitch described this fact like that;

"Sensationalism came in the form of illustrations, cartoons, larger and darker headlines, the use of color and the promotion of exclusive features. At the same time Hearts and Pulitzer repeatedly focused attention on political machines and big-business monopolies. They understood their working and lower middle class audience and know how to appeal to both their desire for the sensational and their political interests." (Berkman and Kitch, 1986: 23).

Indeed, they attracted the monopolies like Standard Oil, Bell Telephone and New York Central (Schramm, 1988). By the Spanish-American War, they sold more than one million copies a day (Schramm, 1988).

What those papers brought to the news contents can be summarized as; an increase of local news, a much greater emphasis on sensational news, especially that of crime and sex; the appearance of 'human interest', news - stories of persons who are interesting merely as human being, and not for their connection with either significant on sensational news (Mott, 1962).

When we look the situation in **Britain** there were trains of popular journalism before the emergence of penny press.

It was mentioned before that **Spectator** and **Tattler** sold for a penny and based on human interest stories. The first penny paper of the 19th Century was the **Daily Telegraph (1861)**. But most succesful paper of penny press was the **Daily Mail**. It was sold for

"half one penny". But it is claimed by Schramm that most successful examples of the popular papers of Western Europe of that time were the "**Sunday Papers**" (Schramm, 1988). These were **Sunday Monitor, Observed, Sunday Times, News of the World** and **Lloyd's Weekly News**. Other popular papers of that time were the **Daily News, Daily Post, Pall Mall Gazette** and **Evening News**. They reached very high circulations. For instance, Daily Mail sold one million in 1901. **Times** and **Guardian** followed the way near to opinion papers.

When it is looked to 19th century's **France**, it is seen that the press was under the very serious pressure of governments. They were oftenly closed and faced with taxes. But with the effect of French Revolution and spreaded ideas and political struggles, press kept its importance in the daily life of French people. In this century; it can be seen both developments of popular and opinion press. The examples of popular press were; **La Constituionnal, La Presse, La Nation, La Reforme, Le Siecle, Le Petit Journal, Le Petit Parisren, La Croix, La Matin, Le Journal, 'echo de Paris**. Except **La Croix** which was religious one, they reached very high circulations. Among them **Le Petit Journal, Le Petit Parisien, Le Matin** and **Le Journal** was in very serious competition. Their total circulation reached for four million (Bayce et. al. 1978). Although in America and Britain opinion press made an attack with First World War; in France, there were also too many opinion papers from different ideologies. Important of them and their worldview like that; **L'Aurone** (Left), **Le Figaro** (conservative), **Le Journal Des Debats** (Libertian), **L'Humanite** (socialist), **L'action Française** (Royalist), **Le Gaulans** (royalist) (Boyce et. al., 1978).

CONCLUSION :

We saw the historical development of popular and opinion press. Because of their audience is certain, they continued up to our time. Although both of them have been try to increase their circulation, succesfull one is the popular press. Their development brought the concept of "popular" and "opinion" journalism as we use into the literature of the press. To give general characteristics of them, we can say that, opinion papers aim to give news with is back-ground and explanation with more serious discourse. They mainly have the well educated and upper-middle class audience. They are less colorful and they use small widths. Their price is expensive

and circulation is low. They give news in an explanatory sense. They are mainly remembered with the principle of "objective news" And their news gathering is based on interpretative and investigative reporting (Roscho, 1975). They usually have specialized pages in addition to columnists.

Popular papers have the audience from less educated lower classes. Their price is cheap and circulation is high. They use more photographs and color and big widths in headlines. They don't give the news with their background. Their news are based on the issues related with human interests and sensationalism such as sex, violence, crime, gossip, court and so on. And they usually use unserious discourse.

KAYNAKÇA

- Agee, K.W., (et al.), 1982. **Perspectives on Mass Communications**, Harper and Row Publishers, New York.
- Berkman, R. and LL.W. Kitch, 1986. **Politics in the Media Age**, McGrew Hill Book Company, New York.
- Boyce, G. et al., (ed.), 1978. **Newspaper History from the Seventeenth Century to Present Day**, Sage Publications, California.
- Kaya, R., 1985. **Kitle İletişim Sistemleri**, Teori Yayınları, Ankara.
- Mott, F.L., 1962. **American Journalism A History: 1690-1960**, The Mac Millan Company, New York.
- Roscho, B., 1975. **News Making**, University of Chicago Press, Chicago.
- Smith, A., 1979. **The Newspaper An International History**, Thomas and Hudson, London.

KURAMCILARA GÖRE "ANLATI"

Ar. Gr. Nejdet ATABEK*

İnsanların varolduğu her yerde kaçınılmaz olarak bulunan "anlatı" (**narrative**), iletişim olgusunun temel dokusunu oluşturur. İnsanlık tarihi kadar eski olan iletişim ile birlikte ortaya çıkan "anlatı", dil gibi, kültürü oluşturan başlıca unsurlardan biridir.

"Anlatı", her çeşit yazılı ve sözlü anlatımda, hareketli ya da durgun her türlü görünümde ve tüm bunların belirli bir düzen içinde karışımıyla ortaya çıkan efsane, hikaye, roman, tarih, tiyatro, pandömin, resim, sinema, karikatür, haber ve söyleşi gibi anlatım türlerinin hepsinde vardır. Metinlerin de sanat, dinsel törenler, oyunlar ve diğer sembolik gösterimler gibi değer yargılarını kodlayan ve bireyin davranışlarına kılavuzluk eden kültürel "modeller" olduğunu ileri süren antropologlar, "anlatı çalışmalarını belirli bir kültüre giriş noktası bularak onu anlamak ve çözümlmek için kullanırlar. Eğer bu modeller incelenirse belirli bir kültürdeki değerler ve semboller hakkında bilgi sahibi olunabilir.

Bu yazıda öncelikle "anlatı" alanında ilk araştırmaları yapan Propp'un bulgularından söz ettikten sonra Levi-Strauss ve Barthes'in çalışmalarını tanıtmaya çalışacağız. Daha sonra "bir anlatıya giriş"-de Warren'in, "anlatıda özel isimlerin önemi" bölümünde Garrod,

(*) İletişim Bilimleri Fakültesi Araştırma Görevlisi

Sanford ve Anderson'un bulgularından söz edeceğiz. Son kısımda ise Greimas'ın görüşleri "reklamda anlatı", Frye'nin düşünceleri de "haberde anlatı" bölümlerinde yer alacak.

İlk yapısalcı "anlatı" kuramcıları, anlatının temsil ettiği gerçekliğin tam olarak ne olduğunu değil ama onun yapısını oluşturan yasalara açıklayabilmek için büyük çaba harcadılar. Bu kuramcıların bulmaya çalıştığı, dilde olduğu gibi, "**evrensel bir anlatı yapısı**" bulmaktı. 1968'de Sovyet antropolog Propp incelediği yüz adet Rus halk öyküsünün her birinde de aynı "anlatı" yapısını buldu. Propp, ortaya çıkardığı bu yapıyı altı kategoriye ayrılmış (hazırlık, karmaşa, tepki, mücadele, geri dönüş ve tanınma) birbiri peşi sıra gelen 32 "anlatı" işlevi olarak tanımladı. Propp'a göre "anlatı" işlevleri daima aynı sırada ve tüm halk hikayelerinde ortak olarak bulunuyor (1). Ancak, her öykü bütün işlevlere sahip bulunmak zorunda değildir. Propp ele aldığı öykü kahramanlarının yalnızca ne yaptıklarıyla ilgilidir; birey olarak kiminle birlikte olduklarıyla ise ilgilenmez. Karakterler eylemlerinin sınıflandırılması anlamında tanımlanırlar.

Propp'a göre peri masalları dört ana özelliğe sahiptir:

- 1- Karakterlerin işlevleri, nasıl ve kiminle yerine getirildiklerinden bağımsız olarak dengeli ve sürekli unsurlar olarak bir öyküde hizmet ederler.
- 2- Peri masallarına ilişkin bilinen işlevlerin sayısı sınırlıdır (en fazla 32 adet).
- 3- İşlevlerin sıralanışı daima biribirinin aynıdır.
- 4- Yapıları göz önünde bulundurulduğunda bütün peri masalları bir türdür (2).

"Anlatı"nın yapısal anlatımının diğer bir yolu "söylen" (**mit**) kavramı aracılığıyla. Levi-Strauss ve Barthes'e göre söylenin oluşması evrensel bir süreçtir. Söylenlerin içeriği her toplum ve kültürde değişebilir ancak söylen üretme süreci her toplum ve kültür için daima mevcuttur. Söylenin derinlemesine daha "doğru" anlamları hemen açıklığa kavuşmaz; yalnızca teorik analizle açıklanabilir. Barthes'e göre, "**söylen, bir şey hakkında düşünme, onu anlama ve kavramlaştırma biçimidir**"; söylenin bir başka işlevi de kapitalist toplumlarda burjuva sınıfının çıkarlarını meşrulaştırmak ve evrenselleştirmektir.

Diğer taraftan Levi-Strauss, söyleni, bir kültürde çözümlenemeyen çelişkilerle ilgilenen ve onlarla yaşamının hayali yollarını sağlayan, heyecan azaltıcı bir mekanizma olarak görür. İyi-kötü, doğa-kültür veya insanlar-eşyalar gibi geniş, soyut genellemelerde olduğu gibi, bu çelişkiler genellikle iki taraflı karşıtlıklar biçiminde ifade edilirler. Söylenler, mecazi anlamda, bu karşıtlıkları bir süreç vasıtasıyla somut simgelere dönüştürmek için çalışırlar. Levi-Strauss buna "somutun mantığı" der (3).

Halka mal olmuş öykülerin en az iki çeşit yapısal analizi vardır:

1- Propp'un şekil bilimi: Bu türde folklorik metnin (örneğin masal) biçimsel yapısı, bir anlatıcıdan aktarıldığı gibi metin içerisinde geçen olayların ve unsurların çizgisel dizilişi tarihsel bir sıralama takip edilerek tanımlanır. Levi-Strauss'u izleyerek, bu çizgisel sıralamalı yapısal analiz, "**dizimsel (syntagmatic) yapısal analiz**" diye adlandırılabilir. Dizimsel, "anlatı"nın olayları mantıki bir şekilde, neden-sonuç ilişkilerine ve karşılıklı etkileşimlerine göre birbirine bağlayan bir boyuttur. Hangi kuralı uygularsa uygulasin dizimselin temel işlevi, olayları birbirilerine bağlayarak onları anlamlı ve anlaşılır yapmaktır.

2- İkinci tür yapısal analiz ise folklorik metnin temelini oluşturan modelleri (genellikle iki taraflı karşıtlıklar prensibi üzerine kurulmuş) delil göstererek tanımlamaya çalışır. Bu modelde, metindeki belirli bir düzen içerisindeki unsurlar tek tek ele alınır ve bir ya da daha çok çözümsel şemada yeniden gruplandırılır. Bu çeşit yapısal analizde modeller 'dizisel' (**paradigmatic**) diye adlandırılır.

Genel olarak söylersek, **dizimsel yaklaşım hem deneysel hem de tümevarımsaldır**. Bunların yanısıra, elde edilen sonuçlara başkaları tarafından da ulaşılabilir. Tam tersine, **diziselanaliz ise süpekülatif ve tündengelimseldir**. Bu nedenle, bir araştırmacının bu yöntemle elde ettiği sonuçlara bir başka araştırmacı kolayca ulaşamaz. Dizimsel ve dizisel yapısal analizler arasındaki en önemli farklardan biri çevre faktörlerini hesaba katmak ya da katmamaktır. Propp'un dizimsel yöntemi, yalnızca metnin yapısı ile ilgilenerek onu var olduğu sosyal ve kültürel yapıdan ayrı olarak ele alır. Tam tersine, Levi-Strauss söylende bulduğu unsurları, kültürün diğer boyutlarını oluşturan farklı dünya görüşleri gibi dış faktörlerle ilişkilendirir.

BİR "ANLATI"YA GİRİŞ

Warren "anlatı"yı, olayların geçici sıralanışını gösteren ve belirli kuralları gözeterek yazılmış cümlelerle geçmişteki deneyimin

bir şekilde temsil edilmesi olarak tanımlar. Warren, sağaltım (**therapeutic**) görüşmelerinde hastanın söylediği şeylerin derin anlamlarını kavrayabilmek için "anlatı"nın başlangıcını teşhis edebilmenin önemine işaret eder. Konuşmada, bir "anlatı"ya girişin en yaygın yollarından biri onun anlatılmak istediği genel önermeyi belirlemektir (4). Bazen soyut olan bu önerme, bir tartışmada en önemli rolü oynayabilir. Söz gelimi:

"Şimdi, sanırım en doğru şeyi yaptım.";

"İzin ver sana gülünç/şaşırtıcı/büyüleyici bir şey anlatayım."

Pek çok anlatının içerdiği bu önermeler genellikle etkili birer önermedir. Bütün bu etkili önermelerin merkezindeki gerçek, onların "anlatılabilirlik sosyal kavramı"nın etrafında dönmeleridir.

Anlatım özellikleri itibariyle dinleyicinin dikkatini çekmeyi başaran, herhangi bir uzunluktaki "anlatı"nın sıradan bir deneyimden farklı olması böylesi "anlatı"ya geçerlilik kazandırır. "İzin ver sana dün geçen sıradan bir olayı anlatayım" gibi girişleri sezgisel olarak geri çeviririz. Sıradan olarak değerlendirilen bir "anlatı" aktarıldıktan sonra "Neden anlattın bunu" gibi karşılıklarla geri çevrilebilir.

"ANLATI"DA ÖZEL İSİMLERİN ÖNEMİ

Dünyanın her yerinde yazılı ya da sözlü "anlatı"nın asıl kahramanları az sayıda kişilerden oluşmaktadır. Ancak öykünün uzunluğu ne olursa olsun "başrol oyuncusu" (**Thematic Subject** veya **TS**) okuyucular tarafından kolayca anlaşılır. Garrod ve Sanford'a (1988) göre, "anlatı"nın bu özelliği, okuyucularda ve dinleyicilerde metni zihinlerinde canlandırmak ve yorumlamak için kısmen de olsa "sınırlı odak hafıza sistemleri"ne dayanmak zorunda olmalarından kaynaklanan, sınırlılıkları olduğunu gösterir.

Okuma ya da dinleme sırasında okuyucu, daha önce neler anlatılmış/yorumlanmış ise onların bellekte temsil ettiği sembollere hızlı ve seçici bir şekilde ulaşmaya gereksinim duyar. Bu nedenle, başrol oyuncusunu bir an önce tanılamak okuyucuların ve dinleyicilerin öyküyü anladıkları şekilde başrol oyuncusunun etrafında kurgulamaları bakımından çok önemlidir. Elbette "anlatı"dá belirli bir karakteri başrol oyuncusu olarak belirlemek yalnızca bir tercih sorunu değildir. Tam tersine, okuyucu/izleyici bu seçimi, metnin dayattığı bazı temel kavrama zorunlulukları nedeniyle yapar. Bir karakteri özel

bir adla tanımlamak (söz gelimi Ahmet) o karakteri yaptığı işle tanımlamaktan (söz gelimi garson) çok daha önemli kılar. Hatta tanımlama aynı kişi hakkında yapılırsa bile durum değişmez (5).

Kullanılan özel bir adın, sezgisel düzeyde, potansiyel etkisi aşağıdaki örnekte kolayca görülebilir.

(1a) Ahmet, lokantaya girdi ve bir masaya oturdu.

(1b) Garson, yorgun bir şekilde eğildi ve müşterinin siparişini aldı.

(2a) Müşteri, lokantaya girdi ve bir masaya oturdu.

(2b) Ahmet, yorgun bir şekilde eğildi ve müşterinin siparişini aldı.

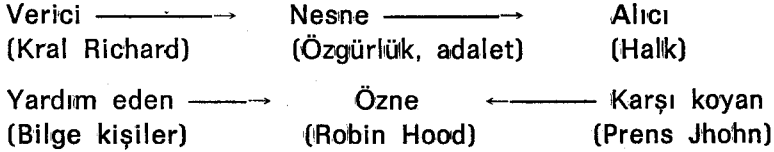
Her kategoride (1a ve 1b'ye karşı 2a ve 2b) özel adlı karakterler, rolleriyle tanımlanan karakterlerden daha önemli olarak algılanırlar. Başrol oyuncularının tanımlayanları olarak özel adların alınması için çok geçerli nedenler vardır. Kripke (1972), bütün olası kelimeler arasından aynı kişiyi belirten özel adların "kesin tanımlayıcılar" olarak görev yaptığını savundu. Gerçekten de şayet basitleştirmek için bir öyküyü yalnızca "sözcükler"den ibaretmiş gibi değerlendirsek, o takdirde özel bir ada sahip karakter, aksi belirtilmediği sürece tüm öykü boyunca aynı kişi olarak algılanır. Ama yalnızca oynadığı rol ile tanımlanmış bir kişi için bu durum söz konusu değildir. Bir okuma parçasında ya da filmde pek çok kuaför, garson vb. olabilir, ancak aksi belirtilmediği sürece birden fazla aynı özel ada sahip kişi olamaz.

Anderson, Garrod ve Sanford (1983) öykülerin bir gösterimden (söz gelimi film, TV dizisi vb.) bir metne aktarıldıklarında belirli karakterlerin akılda kalırken bazılarının da okuyucunun ilgi odağını terk ettiğini gösterdiler. Bir anlatımda özel adlar, aynı kişileri olaylar dizisi boyunca ayırt etmeye yararlar. Bir filmin değişik bölümlerine serpiştirilen bu özel adlar (kesin tanımlayıcılar) okuyucu/izleyici tarafından hesaba katılmak zorundadır. Üstelik bu şekilde belirlenmiş biri, tüm öyküde yalnızca rol tanımlamasıyla belirlenmiş birinden çok daha önemli olma eğilimindedir. (2-6)

REKLAMDA "ANLATI"

Greimas'a göre "anlatı"lar üç temel karakter ve onlar arasındaki ilişki anlamında analiz edilebilir. 1- Özne - nesne, 2- Yardım eden - karşı çıkan, 3- Verici - alıcı.

Özne (kahraman) arzu edilen bir nesnenin (prenses, onur, zenginlik, özgürlük vb.) peşinde gayret gösterir. Bu gayretleri sırasında karşı çıkan (kötü kişi, canavar, insan yiyen dev vb.) tarafından karşı konur. Son olarak verici (normal olarak yüksek statüye sahip bir kimse, örneğin kral) işe karışır ve nesneyi alıcıya (en son yararlanan kimse, kahraman veya başka biri, örneğin kralın halkı) verir. Greimas bu modeli aşağıdaki gibi şemalaştırır (Aktörler Robin Hood öyküsünden alınmıştır.).

Benzer "anlatısal" düzenlemeler reklamlarda da yer alır. Bir reklam incelendiğinde onun anlatı unsurlarını oluşturan, sözgelimi yardım edeni ya da karşı çıkanı kimin temsil ettiği; kimin alıcı, kimin verici olduğu ve diğerleri tanımlanabilir. Reklam, müşterinin (alıcı) niçin belirli bir ürünü satın alması gerektiğini doğrudan söylemez. Bunun yerine, tanıtılan üründen hastalık gibi kötü bir şeye karşı koyabilmek için başka bir şey bulacağımızı söyler ve biz buna gereksinmemiz olduğunu duyumsarız (7).

HABERDE ANLATI

Haberi -geleneksel olarak- öykü diye tanımlamamıza rağmen onun "anlatısal" nitelikleri hakkında ve "öykü"yü gerçekte neyin yapılandırdığını anlamak amacıyla çok az ciddi çalışma yapıldı.

Haber değeri, kuralları ve formülleri gazetecilerin görevlerini yerine getirebilmeleri için büyük öneme sahiptir. Gazeteciler, bir haftada çok sayıda haber yazmak zorunda kalabilirler. Haber öyküsünü üzerine serecekleri iskeleti veren bütün öykü anlatma araçları kullanımlarındayken gazeteciler bunu rahatça yapabilirler. İleri sürülebilir ki her haber öyküsü, bir olayın gerçeklerinin kaydedilmesiyle yeniden doğar. Eğer bu doğruysa, sözgelimi beş gazeteci aynı olaya tanık olduklarında hepsinin de aynı öyküyü yazmaları gerekir. Gazeteciler bu durumu anlatının yapılanma formülünün bir zaferinden daha çok tarafsız gazeteciliğin bir kanıtı olarak görmeyi tercih ederler. Öyküdeki anlatımsal ve yapısal araçlar yalnızca bilgiyi doğru ve etkili bir şekilde aktarmaya yarayan metodlar olarak değerlendirilir.

Haberi en verimli şekilde değerlendirmenin yollarından biri de onu söylen olarak kabul etmektir. Bir iletişim süreci olarak haberler söylen ve folklor gibi hareket ederler (Bird, 1987). Söylen ve folklor sayesinde bir kültürün üyeleri ait oldukları toplumdaki değer yargılarını; doğruyu ve yanlışlığı öğrenirler. Söylen, öykülerde şaşırtıcı ve korkutucu şeyleri anlatarak ve kabul edilebilir yanıtlar sağlayarak güven tazeler. Söylenin doğru bir gerçekliği yansıtmama zorunluluğu yoktur ama, kendisine özgü bir dünya kurar (Frye, 1957).

Aynı şekilde, haberlerde de insanlar düzensizlikten bir düzen yaratırlar. Bir başka deyişle, haberler gerçeklerden daha fazlasını sunarlar. Söz gelimi, paylaşılan toplumsal deneyimleri tanıtmak, şaşırtıcı sorulara tutarlı yanıtlar bulmak; işsizlik, enflasyon gibi karmaşık kavramlara hazır açıklamalar sağlayarak toplumda güven ortamı yaratmak... Genel olarak ele alındığında ebedi ve sembolik bir sistem olarak haber, amacı ister bilgilendirme isterse eğlendirme ya da tahrik etme olsun, okuyuculara tek tek yayınlanmış haberlerden çok daha fazla şey öğretirler (8). Haber öyküleri "birşeyi olduğu gibi değil" fakat "onun ne anlama geldiğini" söylerler. Bu nedenle diyebiliriz ki haber, okuyucusu tarafından tanınabilen ve kendine özgü sembolleri olan sözlensel "anlatı"nın belirli bir çeşitidir (Frye, 1957).

Haberi anlatı olarak kabul etmek, onun dışarıdaki gerçeklik ile okuyucunun ilişkisini sağlamaktan ve bir gazetecinin ürünü olmasından dolayı ortaya çıkan değerinden birşey azaltmaz. Ama bu durum, haber öykülerinin geleneksel anlatı ve bilgilendirme işlevlerini aşarak habere başka bir boyut katar. Haberi, "anlatı"nın bir türü olarak değerlendirmek onun bilgi verici olmadığı anlamına gelmez. Elbette okuyucular haberlerden pek çok şey öğrenirler. Bununla birlikte, okuyucular gazetelerden öğrendiklerinin çok azını muhabirlerin büyük bir çaba göstererek doğru yazmaya çalıştığı olaylardan, adlardan ve sayılardan öğrenirler. Olaylar, adlar ve ayrıntılar hemen hemen her gün değişir fakat bunların içine yerleştirildiği çerçeve -sembolik sistem- daha sürekli. Johnson (1983) yazdığı gibi, günlük gazetelerde yer alan "anlatısal" biçimler, edebi yapılardan çok daha fazla şeyler anlatırlar; insanlara dünyayı izleme ve yaşamlarını yaşamanın bir şemasını verirler.

Colby ve Peacock'a (1973) göre, "Bir sanat olarak elle tutulmayan ve açıklanamayan "anlatı"nın yöntemleri açıkça insanları kontrol etmeyi amaçlamaz. Fakat onları, kendilerini savunmamaları

için ayarlanabilir." Nasihatlardan çok öykülerle işlevlerini yerine getirmelerinden dolayı anlatısal türlerin durumunu güçlendiren kitle iletişim araçlarının, toplumu yönlendirmedeki önlemlerini daha da arttıracakları varsayılabilir.

SONUÇ

Yukarıda da söz edildiği gibi "anlatı", insanların kültürel bir üretimi olan yazılı ve sözlü, duran ve hareket eden her şeyde vardır. "Anlatı"nın bu özelliği, her metne uygulanabilir evrensel "anlatı" kuralları bulmaya çalışan kuramcılar için en büyük güçlüğü oluşturur. Bu düşünce "anlatı" kuramcılarının çalışmalarının niçin çok kısa bir cümleden oldukça uzun bir peri masalına, sağaltım görüşmelerinden bir filmin bölümlerine kadar uzandığını haklı çıkartır. Bu teorisyenlerin "anlatı"nın yapısı hakkında bazı şeyler elde etmelerine karşın, kapsamlı bir "anlatı" kuramından söz edebilmek için hala aşılması gereken oldukça uzun bir yol var.

İncelenecek metinleri yazılı, sözlü, görüntüsel vb. gibi kategorilere ayırdıktan sonra sınıflanan her bölüm için anlatı kuramları oluşturabilir. Elbette metin incelemesinin, metnin içeriğinden ve okuyucusundan ayrı bir şekilde ele alınması ve bunların okuma veya izleme sırasındaki etkileşimlerinin hesaba katılmaması bizi yanlış sonuçlara götürür. Bir metnin incelenmesindeki en büyük güçlük, açıklanan anlamın altında yatabileceği söylenen anlamların ne ölçüde güvenilir olduğunun belli olmamasıdır. Üstelik her okuyucu yaş, cinsiyet, eğitim düzeyi gibi değişik özelliklere sahip olduğundan ve dolayısıyla belirli bir metni farklı biçimlerde algıladıklarından, "anlatı" kuramcılarının metinde bulunduğu anlamlar okuyucunun bulduklarıyla aynı olmayabilir. Bu nedenle, okuyucu ile metin arasındaki ilişki okuma veya izleme sırasında canlı olduğundan, kuramcılar için bir "model okuyucu" oluşturmak zorunludur (9). Ancak, böyle bir çalışmadan elde edilecek bulguların çok çeşitli ve genelmesi zor veriler olacağı beklenmelidir.

KAYNAKÇA

- 1- Propp Vladimir, Morphology of the Folk Tale, University of Texas Press, London, 1968.
- 2- Sanford A.J., Moar K and Garrod S.C., Proper Names as Controllers of Discourse Focus, Language of Speech, Vol. 31, part 1, 1988.
- 3- Fiske John, Television Culture, Methuen and Co Ltd, 1987, London.
- 4- Labov William and Fanshel David, Therapeutic Discourse: Psycho Therapy as Conversation, Academic Press, New York, 1977.
- 5- Bobrow G. Daniel and Collins Allan, Representation and understanding, Academic Press Inc., New York, 1975.
- 6- Sanford Tony and Garrod Simon, Thematic Subjecthood and Cognitive constraints on Discourse Structure, Journal of Pragmatics, Volume 12, 1988.
- 7- Vestergoard Torben and Schroder Kim, The Language of Advertising, Basil Blackwell Publisher Ltd., New York, 1985.
- 8- Carey W. James, Media, Myths and Narratives, Sage Publication, London, 1988.
- 9- Livingstone Sonia M., Making Sense of television, Pergamon Press, Oxford, 1990.